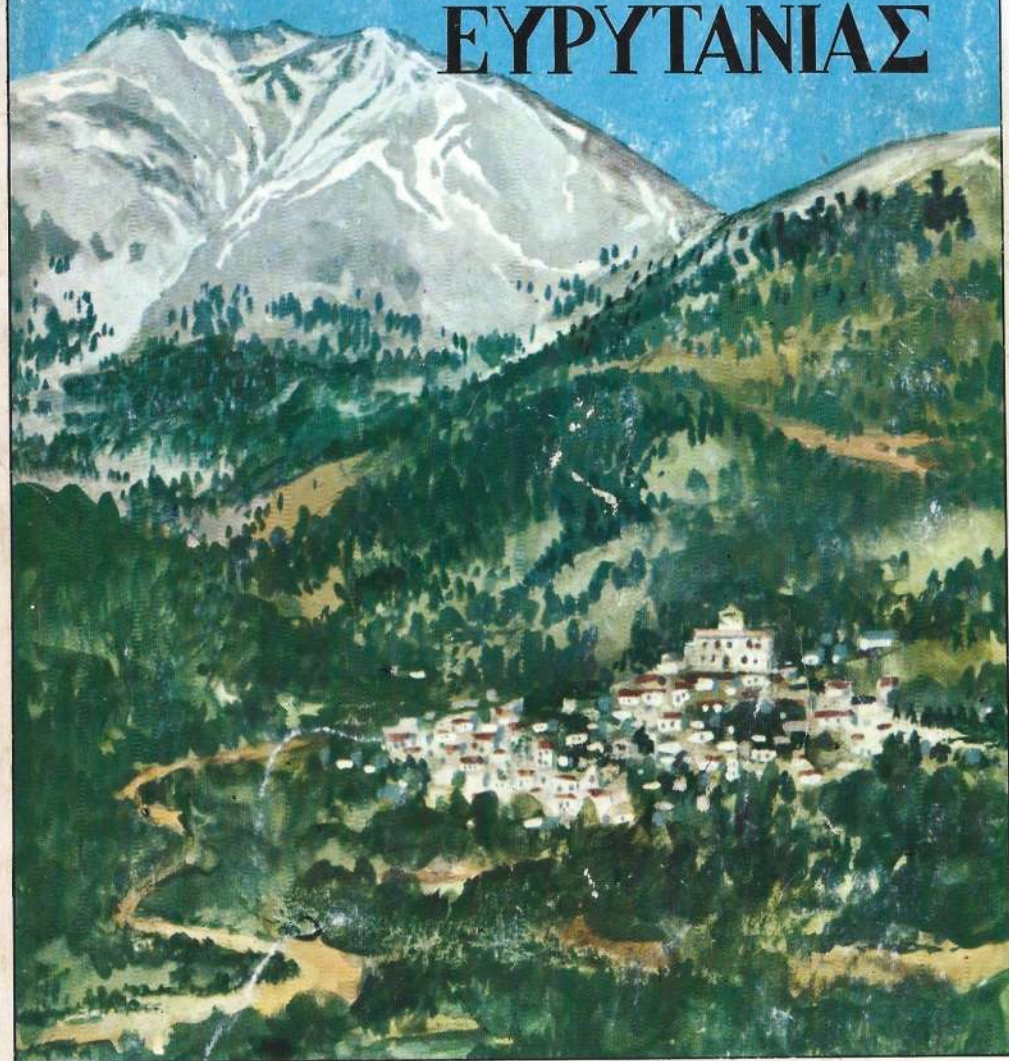

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ

ΕΚΔΟΣΗ
ΝΟΜΑΡΧΙΑΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ

Η ψηφιακή επεξεργασία του παρόντος
βιβλίου:

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ
ΕΚΔΟΣΗ ΝΟΜΑΡΧΙΑΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ
1971

που επιμελήθηκε ο αείμνηστος Πάνος Ι.
Βασιλείου, έγινε από το Θεολόγο Ζαχ.
Ζηνέλη για τη σπουδαιότητα και
σπανιότητά του πλέον και προσφέρεται
αφιλοκερδώς στους εραστές της
Τοπικής μας Ιστορίας και τους λάτρεις
της Ευρυτανίας μας.
Αθήνα, Πρωτοχρονιά 2023

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ
ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ

«Τὴ μάνα μου τὴ Ρούμελη ν' ἀγνάντευα τὸ λαχταρῶ,
ψηλὰ ποὺ μὲ νανούριζες καυμένο Καρπενήσι...».
Ζαχαρίας Παπαντωνίου

ΕΚΔΟΣΗ ΝΟΜΑΡΧΙΑΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ
1971

Νο 1. Το θρυλικό ΚΕΦΑΛΟΒΡΥΣΟ-ΚΑΡΠΕΝΗΣΙΟΥ όπου η Δόξα στη μάχη της 9/8/1823 στεφάνωσε τὰ λαμπρά παλληκάρια κι' ἐθρόνησε με' όλους τούς "Ελληνες τὸ χαμὸ τοῦ γενναίου κι' ἀθάνατου Σουλιώτη Μάρκου Μπότσαρη. (Έργο Σπ. Βασιλείου).

ΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΛΑΟ-
ΓΡΑΦΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΟΥ ΠΑΡΟΝΤΟΣ ΟΔΗ-
ΓΟΥ ΕΓΡΑΨΕ Ο ΠΑΝΟΣ Ι. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ.
Ο ΙΔΙΟΣ ΤΕΛΙΚΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΤΗΚΕ ΟΛΟ-
ΚΛΗΡΟ ΤΟ ΕΡΓΟ ΚΑΙ ΕΠΕΜΕΛΗΘΗΚΕ ΤΗΝ
OFFSET ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ.
ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ: ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΡΑΧΑΣ, ΜΙΧΑΛΗΣ
ΣΤΑΦΥΛΑΣ ΚΑΙ ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΩΤΗΣ.

COPYRIGHT: ΠΑΝΟΣ Ι. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ. Φαιδριάδων 39. Αθήναι, (808). Χρησι-
μοποίηση στοιχείων από τὸν παρόντα οδηγὸ μπορεί νὰ γίνεται, ἐφόσον θὰ μνημο-
νεύεται ἢ ἀπὸ τοῦτον προέλευσὶ τῶν.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

ΥΣΤΕΡΑ ΑΠΟ ΠΟΛΥΜΟΧΘΗ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ, ΕΡΧΕΤΑΙ ΣΤΟ ΦΩΣ Ο ΠΑΡΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ. ΜΕ ΤΗΝ ΕΥ-
ΚΑΙΡΙΑ ΑΥΤΗ ΑΙΣΘΑΝΟΜΑΙ ΤΗΝ ΥΠΟΧΡΕΩΣΗ ΝΑ ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΣΩ
ΟΛΟΥΣ ΕΚΕΙΝΟΥΣ, ΠΟΥ ΜΕ ΕΥΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΚΑΛΩΣΥΝΗ ΜΕ ΒΟΗ-
ΘΗΣΑΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΡΤΙΩΤΕΡΗ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΤΟΥ. ΙΔΙΑΙΤΕΡΩΣ ΟΜΩΣ
ΕΥΧΑΡΙΣΤΩ ΤΗΝ ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΜΕ ΔΑΠΑΝΕΣ
ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΟΔΗΓΟΥ ΤΟΥΤΟΥ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΥΜΕΝΗ ΑΠΟ-
ΔΟΧΗ ΑΙΤΗΜΑΤΟΣ ΜΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ, ΜΕ ΜΕΡΙΜΝΑ ΤΗΣ, ΕΝ ΚΑΙΡΩ
ΔΙΕΝΕΡΓΕΙΑ ΤΩΝ ΔΕΟΝΤΩΝ, ΟΠΩΣ ΑΝΕΓΕΡΘΗ ΣΤΗΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗ
ΠΛΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΚΑΡΠΕΝΗΣΙΟΥ Ο ΟΡΕΙΧΑΛΚΙΝΟΣ ΑΝΔΡΙΑΝΤΑΣ
ΤΟΥ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΟΥ ΤΩΝ ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΑΓΩΝΙΣΤΩΝ, ΤΟΥ ΕΥΡΥΤΑΝΟΣ ΘΡΥΛΙΚΟΥ ΗΡΩΟΣ ΚΑΤΣΑΝΤΩΝΗ,
ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΑΡΧΟΥ ΤΗΣ ΡΟΥΜΕΛΗΣ ΚΑΙ ΕΘΝΟΜΑΡΤΥΡΟΣ. ΠΡΟ-
ΚΕΙΤΑΙ ΓΙΑ ΕΝΑ ΧΡΕΟΣ ΜΑΣ ΠΟΥ Η ΕΞΟΦΛΗΣΗ ΤΟΥ ΘΑ ΤΙ-
ΜΗΣΗ ΕΜΑΣ ΤΟΥΣ ΙΔΙΟΥΣ, ΟΙ ΔΕ ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΟΙ ΑΝΤΙΚΡΥ-
ΖΟΝΤΑΣ ΤΟΝ ΑΓΝΟΝ ΗΡΩΑ, ΘΑ ΜΠΟΡΟΥΝ ΝΑ ΣΕΜΝΥΝΩΝ-
ΤΑΙ ΓΙΑΤΙ ΘΑ ΕΙΝΑΙ ΚΑΙ ΘΑ ΛΕΓΩΝΤΑΙ ΕΛΛΗΝΕΣ.

Π.Ι.Β.

Ἡ λευκή πανδαισία τοῦ Βελουχιοῦ μετὰ τὸ Καταφύγιό του.

Τὸ ΚΑΤΑΦΥΓΙΟ ΤΟΥ ΒΕΛΟΥΧΙΟΥ (ὕψος. 1800 μ.

Ξαποσταίνει γιὰ νὰ ξαναρχίσῃ τὴν εὐχάριστη ἀσκήσιν του.

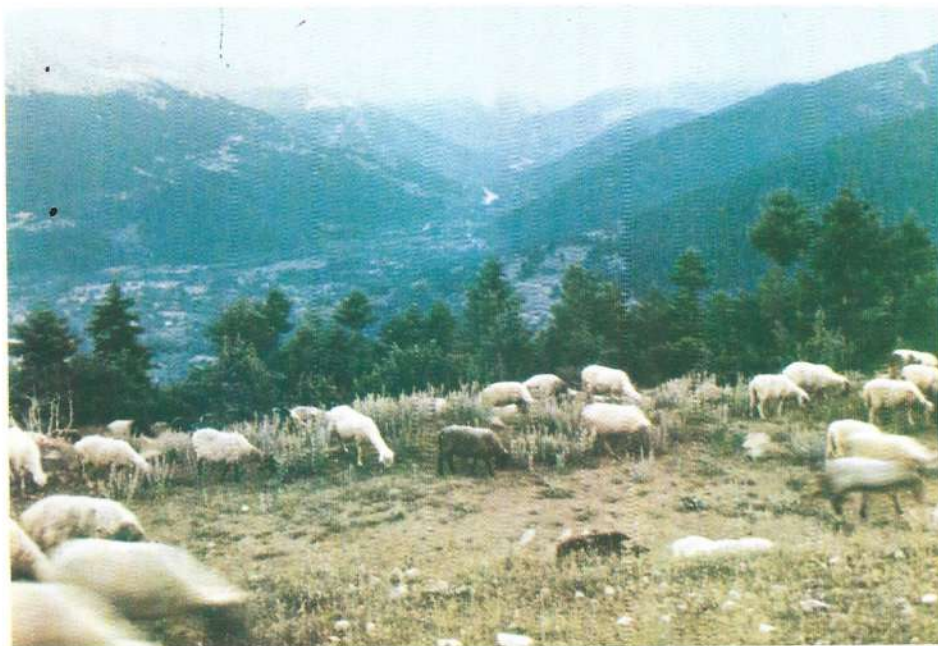

Χιονοδρόμοι κοντὰ στὸ Καταφύγιο τοῦ Βελουχιοῦ.

Ἀπὸ Προσδὸ γιὰ Καρπενήσι ἀκολουθώντας τὸ δρόμο, στὴ δεξιὰ ὄχθῃ, τοῦ Καρπενησιώτη, ὁ ταξιδιώτης ἀπολαμβάνει τὸ γαλάνισμα τῶν νερῶν καὶ τὴ μυρωμένη γαλήνη τῶν πλατανίων, ἱτιῶν, κέδρων καὶ ἐλατιῶν.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΝΟΜΑΡΧΟΥ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ

Τὰ ειδυλλιακά «ΤΕΜΠΗ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ» ή γοητευτική Ποταμιά, πού συνδέεται με ιστορίες φιλελεύθερων αγώνων, αίματος και δακρύων από τοῦ 1821-1944.
(Φωτογρ. Ζημέρη Ο.Ε.), 1971.

Ἡ Εὐρυτανία εἶναι περιοχή με πλουσίαν ιστορικήν παράδοσιν καὶ ἐθνικήν προσφορὰν ἀπὸ τὰ βάθη τοῦ μύθου μέχρι τῆς σήμερον, με πνευματικήν ἀκτινοβολίαν κεφαλαιώδη, ἰδίᾳ κατὰ τοὺς δεινούς χρόνους τῆς δουλείας, με χώρους ἀρχαιολογικοὺς καὶ τόπους ιστορικοὺς ἀξιολόγους, θεησκευτικά προσκυνήματα καὶ ἐθνικὰς ἐπάλξεις πανελληνίου προβολῆς, με φύσιν τέλος, ἀπαράμιλλον γοητείας καὶ ωραιότητος. Ὡς «κοσμογονίαν τοπίου» καὶ ὡς «συμφωνίαν βουνῶν» χαρακτηρίζει ὁ ἐξαιρετος αἰσθητικὸς Εὐρυτὰν Ζαχαρίας Παπαντωνίου τὸ πολύμορφον τῆς εὐρυτανικῆς χλωρίδος, ἡ ὁποία παρουσιάζει ὅλον τὸν πλοῦτον τῆς δεινῶδους βλαστήσεως, ἀπὸ τῆς ἐλάτης μέχρι τῆς ἐλαίας.

Πρὸς τὴν περιοχὴν ταύτην πυκνὴ καὶ διαρκῶς ἀδνανομένη παρατηρεῖται κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἡ κίνησις τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἐσωτερικοῦ, ἀρκετῶν ξένων, καθὼς καὶ πολλῶν ἐκ τῶν ἀποδήμων Εὐρυτάνων.

Ὅλους αὐτοὺς φιλοδοξεῖ νὰ ἐξυπηρετήσῃ ὁ ἀνὰ χεῖρας ὁδηγὸς καὶ γενικώτερον τοὺς φίλους τῆς Εὐρυτανίας, μιᾶς περιοχῆς διαθετοῦσης ἐξαιρετὰ ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα πλουσιοπαρόχως τῆς ἐχάρισεν ἡ φύσις, καὶ τῶν ὁποίων ἐνδεῖκνται ἡ ταχύτερα καὶ συγχρονισμένη τουριστικὴ ἀξιοποίησις.

Κατὰ τὴν θερινὴν περίοδον τὸ Καρπενήσιον, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ χωριὰ τοῦ Νομοῦ, ἀποτελοῦν ἰδεώδεις τόπους παραθερισμοῦ, ἡ δὲ παρατηρουμένη αἵξησις τοῦ ξενοδοχειακοῦ δυναμισμοῦ δι' ἀνεγέρσεως νέων ἀξιολόγων μονάδων, προοιωνίζει τὴν ταχεῖαν καὶ ἔτι μεγαλυτέραν ἀνοδὸν τοῦ τουριστικοῦ ρεύματος.

Καὶ κατὰ τὰς ἄλλας ὁμως ἐποχὰς τοῦ ἔτους, ὡς καὶ τὸν χειμῶνα, ὑπάρχουν προϋποθέσεις καὶ ἀρκετοὶ χώροι ἐνδιαφέροντες, διὰ τὴν ἀρτίαν ὁργάνωσιν καὶ χειμερινῶ τουρισμοῦ, ἐφαμίλλου τοῦ τοιοῦτου τῶν σήμερον γνωστῶν εὐρωπαϊκῶν κέντρων.

Ἡ σημασία αὐτῆς τῆς Εὐρυτανίας ἐπαυξάνεται κατὰ πολὺ, ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι κατέστη πλέον συγκοινωνιακῶς προσιτή, κειμένη εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς Πρωτευούσης ἀπόστασιν, κατέχουσα τὸ ἐπικέντρον ὁμόρων Νομῶν, στερομένων, ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἀξιολόγων θερέτρων ἢ προϋποθέσεων δι' ὁργάνωσιν χειμερινῶν ἀθλημάτων, τὸ δὲ ὁδικὸν αὐτῆς δίκτυον συνεχῶς βελτιοῦται καὶ διευρύνεται.

Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς προσλαμβάνει μεγαλυτέραν σπουδαιότητα ἡ ἐκδοσις τοῦ παρόντος Τοῦ ρ ι σ τ ι κ ο ῦ Ὁ δ η γ ο ῦ, ὁ ὁποῖος, πιστεύομεν, ὅτι θὰ καλύψῃ κενὸν οὐσιῶδες καὶ θὰ προσφέρῃ πολὺτιμον ὑπηρεσίαν.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ θεωροῦμεν, ὅτι θὰ ἦτο παράλειψις ἐὰν δὲν προσθέταμεν, ὅτι τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ χρησιμοποιηθέντος ὕλικου διὰ τὸν παρόντα ὁ δ η γ ὸ ν εἶχεν ἀπὸ ἐτῶν, ὡς εἶναι γνωστὸν, συγκεντρώσει καὶ ἐν πολλοῖς δημοσιεύσει εἰς τὰς πολυπληθεῖς, βασικὰς καὶ κατὰ πάντα ἀξιολόγους διὰ τὴν

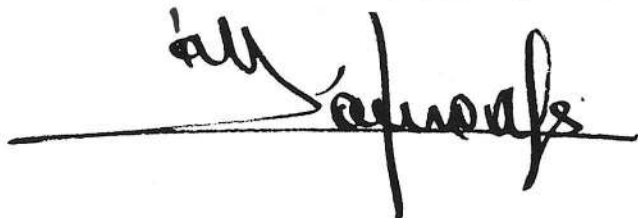
Εὐρυτανίαν μελέτας του, ειδικώτερον δὲ εἰς τὸν δίοτομον «Τουριστικὸν Ὁδηγὸν γιὰ τὴν Ἑλλάδα» (1962), ὁ γνωστὸς Εὐρυτὰν ἱστοριοδίφης καὶ ἱστορικός συγγραφεὺς κύριος Πάρος Ι. Βασιλείου, ὅστις μάλιστα εἶχεν ἀνακοινώσει (Μοναστήρι Προουσῶ, Ἀθήναι 1965) διὰ τὴν ἐκδοσιν αὐτοτελοῦς εἰδικοῦ «Τουριστικοῦ Ὁδηγοῦ Εὐρυτανίας». Μετὰ τὴν ἐν λόγῳ ἀνακοίνωσιν καὶ τὴν ἐν συνεχείᾳ κατάρτισιν τοῦ Ὁδηγοῦ τούτου, ἡ Νομαρχία Εὐρυτανίας προσεφέρθη, ὅπως δαπάναις της προβῇ εἰς τὴν ἐκδοσιν του, ἐπικροτοῦσα βασικὴν πρότασιν τοῦ κ. Βασιλείου, ὅπως ἡ δωρεὰν προσφορά του, ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐν καιρῷ διενέργειαν τῶν δεόντων διὰ τὴν ἀνέγερσιν εἰς τὴν κεντρικὴν πλατεῖαν Καρπενησίου ὀρειχαλκίνου ἀνδριάντος, φυσικοῦ δλοσώμου μεγέθους, τοῦ θρυλικοῦ τοπικοῦ ἥρωος, τοῦ γενναίου πολεμάρχου τῆς Ρούμελης καὶ ἐθνομάρτυρος ΚΑΤΣΑΝΤΩΝΗ.

Θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι εἰς τὴν πληρότητα τοῦ ὁδηγοῦ συνέβαλον καὶ αἱ Ὑπηρεσίαι τῆς Νομαρχίας, ὁ Δήμος Καρπενησίου, αἱ Κοινότητες Εὐρυτανίας, οἱ ἱερεῖς, οἱ διδάσκαλοι καὶ ἄλλοι.

Εἰς ὅλους αὐτοὺς ἐκφράζομεν τὰς εὐχαριστίας μας, εἰς δὲ τὸν κ. Βασιλείου καὶ τοὺς ἀμέσους συνεργάτας του διὰ τε τοὺς κόπους καὶ τὴν ἀνιδιοτελεῆ προσφορὰν των, καθὼς καὶ διὰ τὴν κατὰ πάντα ἀξιέπαινον περὶ τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Κατσαντώνη πρότασιν τοῦ κ. Βασιλείου, ἡ ὁποία τὸν τιμᾷ ἰδιαίτερος διὰ τὰ πατριδολατρικά του αἰσθήματα, ἀπευθύνομεν ἐκτὸς τῶν εὐχαριστιῶν μας καὶ τὰ ἐνθερμα συγχαρητήρια ἡμῶν.

Τέλος αἰσθανόμεθα τὴν ὑποχρέωσιν νὰ τονίσωμεν, ὅτι ἀξίζει καὶ ἰδιαίτερας μνείας καὶ ἐπαίνου ὁ ἀνωτέρω Εὐρυτὰν ἱστορικός, διότι ἐκτὸς τῆς ἀνιδιοτελοῦς συγγραφικῆς προσφορᾶς του, μετ' ἀφοσιώσεως ἐπεμελήθη καὶ ἐμόχθησε διὰ τὴν ἀπὸ πάσης πλευρᾶς ἀρτιωτέραν ἐκδοσιν τοῦ παρόντος Ὁδηγοῦ, ὁ ὁποῖος θέλομεν νὰ ἐλπίζωμεν, ὅτι κατὰ πολὺ θὰ συμβάλῃ, ὅχι μόνον εἰς τὴν καλυτέραν γνῶσιν τῆς Εὐρυτανίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τουριστικὴν ἀξιοποίησιν της.

Ὁ Νομάρχης Εὐρυτανίας

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΖΑΜΠΑΛΟΣ

ΜΙΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΜΟΡΦΙΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ

Ἡ Λίμνη Κρεμαστών τοῦ Ἀχελώου (Λίμνη ΚΑΤΣΑΝΤΩΝΗ), ποὺ ἀναμένει τὴν τουριστικὴ ἀξιοποίησίν της. (Ἔργο τοῦ Σπ. Βασιλείου).

1971. Ἡ Εὐρυτανίσα ἀγωνίζεται μετὰ τὸ ἡσιόδειο ἄροτρο γιὰ τὸν δυσκολοαπό-
χτητο πικρὸ ἐπιούσιο. (Φωτογρ. Σπ. Μελετζή).

ΑΦΙΕΡΩΣΗ

ΣΤΟΝ ΠΟΛΥΠΑΘΟ, ΦΙΛΟΠΑΤΡΙ ΚΑΙ
ΓΕΝΝΑΙΟ ΛΑΟ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ,
ΤΟΝ ΦΙΛΕΡΓΟ, ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟ ΚΑΙ
ΤΟΥ ΞΕΝΙΟΥ ΔΙΟΣ ΕΝΘΕΡΜΟ ΛΑΤΡΗ,
Ο ΠΑΡΩΝ ΟΔΗΓΟΣ ΑΦΙΕΡΟΥΤΑΙ.

Πάνος Ἰ. Βασιλείου

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Είναι σὲ ὄλους γνωστή ἡ ἀξία καὶ ἡ συμβολὴ ἑνὸς καλοῦ Τουριστικοῦ ὁδηγοῦ γιὰ τὴν καλύτερη, σίγουρη καὶ ἀκοπώτερη γνώση τοῦ τόπου, ποῦ πρόκειται κανεὶς νὰ ἐπισκεφθῇ.

Ένας τέτοιος αὐτοτελής⁽¹⁾ «Τουριστικὸς Ὁδηγὸς» γιὰ τὴν Εὐρυτανίαν δὲν ὑπῆρχε. Γι' αὐτὸ ἀποφασίσαμε τὴν ἐκδοσὴ τοῦ παρόντος καὶ καταβάλαμε κάθε προσπάθεια γιὰ τὴν κατὰ τὸ δυνατό ἀρτιώτερη κατάρτισή του. Περιλάβαμε σ' αὐτὸν τίς πιὸ χρήσιμες πληροφορίες γιὰ ἕνα ταξιδιώτη, τὰ πιὸ ἐνδιαφέροντα ἱστορικά καὶ λαογραφικά στοιχεῖα γιὰ κάθε χωριό, ἀκόμη καὶ γιὰ κάθε ἀξιόλογη τοποθεσία, συγκεντρώσαμε ἀρκετὸ φωτογραφικὸ ὕλικό καί, ἐκτὸς τῶν εἰδικῶν πινάκων μὲ τουριστικὰ καὶ ἄλλα στοιχεῖα, δίνουμε στὸ τέλος καὶ ἕνα ἰδιόγραφό μας κατατοπιστικὸ γεωγραφικὸ χάρτη.

Έτσι θέλουμε νὰ πιστεύουμε, ὅτι οἱ ἐπισκέπτες τῆς Εὐρυτανίας μὲ τὸν παρόντα Ὁδηγό, θὰ ἐξυπηρετηθοῦν ἀρκετά, ὥστε νὰ γνωρίσουν καλύτερα καὶ εὐκολώτερα τὸν ἐλληνικὸ τοῦτο χῶρο, ποῦ σωστά, καὶ πολὺ πετυχημένα, ἐπονομάστηκε ἀπὸ ντόπιους καὶ ξένους τουρίστες «ΕΛΒΕΤΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ» καὶ μάλιστα, ὅταν ἀκόμη δὲν εἶχαν προστεθῇ στὴν βουνήσια γοητεία του καὶ οἱ γραφικὲς ποταμολίμνες τῶν φραγμάτων τοῦ Ἀχελώου καὶ τῆς Μέγδοβας. Ἀλλὰ μὲ τούτῃ τὴν εὐκαιρία, νομίζουμε ὅτι θὰ πρέπει νὰ προσθέσουμε καὶ τὰ ἑξῆς :

Σὲ ὅποιαν ἐποχὴ κι' ἂν ἀποφασίσετε νὰ ἐπισκεφθῆτε τὴν Εὐρυτανία, δὲν θὰ μετανοιώσετε. Τὴν Ἀνοιξή, θ' ἀπολάψετε : τὴν λουλουδοφορτωμένη μαγευτικὴ φορεσιά της πλημμυρισμένη ἀπὸ τ' ἀρώματα τῶν ποικίλων λουλουδιῶν της, τῶν ἐλατιῶν καὶ τῶν κέδρων της, τῶν καστανιῶν καὶ τῶν διαφόρων ὀπωροφόρων δένδρων καὶ τὴν μουσικὴ συμφωνία τῶν ἀηδονιῶν, τῶν κορυδαλῶν καὶ τῶν κοτσύφων, συμπληρωμένη μὲ τὸν ἥχο τῶν κουδουνιῶν καὶ τῶν ρεμάτων τὸ αἰώνιο νανουριστικὸ βοῦῖσμα.

Ἄν δέ, φθάσετε τὸ καλοκαίρι, ζέστη ἐκεῖ πάνω δὲν θὰ γνωρίσετε. Οἱ κρουσταλλένιες πηγές μὲ τὰ χωνευτικὰ νερά τῶν εὐρυτανικῶν βουνῶν θὰ σᾶς δροσίζουν. Τὰ πλούσια δάση της μὲ τὰ ὀξυγονοῦχα ἔλατα, τὴν ζωογόνο πνοή καὶ τὴν παχειὰ καὶ δροσερὴ σκιά των, θὰ ἀνανεώσουν τίς δυνάμεις σας καὶ θὰ αὐξήσουν ἀναμφισβήτητα τὴν ζωτικότητά σας. Ἀλλὰ καὶ τὸ φθινόπωρο ἔχει ἡ Εὐρυτανία τίς δικές της ξεχωριστὲς χάρες καὶ κυρίως τὰ ἄφθονα ἐκλεκτὰ τοπικὰ προϊόντα, τὰ τυροκομικά, τὰ νόστιμα φρούτα της καὶ τὰ φημισμένα κάστανα καὶ καρύδια της. Τέλος ἂν ταξιδέψετε γιὰ ἐκεῖ τὸ χειμῶνα δὲν θάναν ὑπερβολὴ ἂν σᾶς ποῦμε, ὅτι θὰ βρεθῆτε μπρὸς σ' ἕνα φαντασμαγορικὸ θέαμα. Ὅλη ἡ περιοχὴ χιονοστολισμένη μὲ ποικιλόμορφα χιονότεχνα ἀραβουργήματα. Μὰ ἐσεῖς, κοντὰ στὸ εὐρυτανικὸ τζάκι τὴν ὥρα, ποῦ θὰ τριζοβολᾶν τὰ ἐλατόξυλα καὶ οἱ δένδρινες κουφάλες θὰ σιγοκαίνε,

Ἀπὸ τὸ Καρπενήσι γιὰ τὸ Ἀργίνιο ἀνάμεσα στοὺς χιονισμένους ἐλατιάδες.

θ' ἀπολαμβάνετε ὄχι μόνο τὴ θαλπωρὴ τοῦ σπιτιοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴ γοητεία τῆς Φύσης μὲ τὴ βοή τῶν ἀνέμων καὶ τὰ τρελλὰ παιγνιδίσματα τῶν νιφάδων. Γιὰ ὅσους ἀγαποῦν τὸ κυνέγι καὶ τὸ σκί, ὑπάρχουν οἱ γνωστὲς εὐρυτανικὲς βουνοπλαγιές γιὰ τὴν ἀπόλαψη καὶ αὐτῶν τῶν ὡραίων σπόρ.

Ἐλάτε λοιπὸν ἀγαπητοί μας στὴν Εὐρυτανία. Γνωρίστε τὰ φιλόξενα χωριά της, τίς πανέμορφες φυσικὲς καλλονές της, τίς ἱστορικές της τοποθεσίες καὶ τὰ ἀξιόλογα χριστιανικὰ της μνημεῖα. Ἀνανεώστε ἐκεῖ πάνω τὸν ὀργανισμό σας. Τονώστε τὸ πνεῦμα σας. Ἡρεμήστε τὰ νεῦρα σας. Γαληνέψτε τὴν ψυχὴ σας. Ξεχᾶστε τέλος, γιὰ λίγες μέρες, τίς σκοτοῦρες τῆς βιοπάλης ἢ τῆς ὅποιας ἐργασίας σας τὸ μόχθο, ἀπαλλαχθῆτε ἀπ' τὰ καυσαέρια καὶ τὸ κέρδος σας, τὸ ἀναμφισβήτητο, τὸ θετικό, θὰ εἶναι τὸ μάκρεμα τῆς ζωῆς σας.

Ἐλάτε φίλοι μας, ἡ Εὐρυτανία ἀνοιχτόκαρδα σᾶς περιμένει.

1. Λέμε «αὐτοτελής», γιατί καθὼς εἶναι γνωστό, γιὰ ὅλα τὰ εὐρυτανικὰ θέματα, ἰδιαίτερα δὲ γιὰ τὰ ἱστορικά καὶ τὰ τουριστικὰ ἔχει ἐκδώσει ἀρκετὰ μελετήματά του ὁ Πάνος Βασιλείου, γιὰ μερικά δὲ χωριὰ ἀρκετὰ λαογραφικά στοιχεῖα ἔφεραν σὲ φῶς καὶ μερικοὶ ἄλλοι Εὐρυτάνες, ποῦ τοὺς ἀναφέρουμε καὶ στὰ κείμενα καὶ στὴ βιβλιογραφία.

Πάντως θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι ὁ πρῶτος καὶ μοναδικὸς ὡς τώρα «Τουριστικὸς Ὁδηγὸς» γιὰ τὴν Εὐρυτανία γράφτηκε τὸ 1961 ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Π. Βασιλείου καὶ δημοσιεύτηκε μὲ ἀρκετὲς φωτογραφίες, καθὼς καὶ μὲ ἱστορικές, λαογραφικές καὶ τουριστικὲς πληροφορίες στὸ περιοδικὸ «Περιγηγική», Ἀθῆναι, Αὐγ. 1961, Νο 32, σελ. 26-33. Ὁ Ὁδηγὸς ἐκεῖνος μὲ πληρέστερα καὶ περισσότερα στοιχεῖα καὶ μὲ ἐπὶ πλέον γεωγραφικὸ-τουριστικὸ χάρτη ἐπαναδημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο συγγραφέα στὸν «Τουριστικὸ ὁδηγὸ γιὰ τὴν Ἑλλάδα» Ἀθῆναι 1962, τ. Α' Κεφάλαιο: «Λαμία-Καρπενήσι-Ἀργίνιο» σ. 404-421. Ἀρτιώτερο συμπλήρωμα τῶν ἀνωτέρω ἀποτελεῖ ὁ παρὼν Ὁδηγός.

Τὸ ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ με τις κορυφές τοῦ Βελουχιῶ χιονισμένες.
(Φωτογρ. Δημοσθ. Γούλα 1970).

Οἱ ΚΟΡΥΣΧΑΛΕΣ με τὸν ὁδρόμυλό τους καὶ τὸ σχολεῖο τους (δεξιὰ).
Στὸ βάθος ἡ Καλιακούδα. (Φωτογρ. Σπ. Μελετζή).

II. ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

α) Γενικὲς ὁδηγίες :

Προκειμένου νὰ ἐκδράμετε γιὰ λίγο ἢ γιὰ πολὺ στὴν Εὐρυτανία καλὸν θὰ εἶναι νὰ λάβετε ὑπ' ὄψη σας καὶ τὰ ἑξῆς :

1) Νὰ ἔχετε μαζί σας ἓνα ἀδιάβροχο καὶ ζεστὰ ἐνδύματα. Σὲ περίπτωση ποὺ θ' ἀνεβῆτε πεζοπορώντας σὲ βουνὰ ἢ σὲ χωριά καὶ χώρους ἀπὸ τοὺς ὁποῖους δὲν περνάει αὐτοκίνητο, εὐνόητο ὅτι θὰ πρέπη νάχετε γερά παπούτσια ἢ ἄρβυλλα.

2) Γιὰ τὶς ἐκδρομὲς σας σὲ βουνήσιες κορυφὲς ἢ πηγὲς ἢ σὲ χώρους ἱστορικοὺς ἢ σὲ ἔρημοκκλήσια Βυζαντινά, κ.λπ. ποὺ δὲν ὑπάρχουν κοντὰ τους χωριά, θὰ πρέπει νὰ ἔχετε μαζί σας ὀλίγα τρόφιμα καί, στὴν περίπτωση, ποὺ θὰ διανυκτερεύσετε στὸ ὑπαίθρο ἓνα κατάλληλο σκέπασμα.

3) Ἐκτὸς τοῦ παρόντος ὁδηγοῦ ἀπαραίτητο θεωροῦμε νὰ προμηθευθῆτε ἀπὸ τὰ κεντρικὰ βιβλιοπωλεῖα τῶν Ἀθηνῶν ἢ τοῦ Καρπενησιοῦ βιβλία, μελέτες, κ.λπ., ποὺ περιέχουν περισσότερες πληροφορίες γιὰ τὰ χωριά ἢ γιὰ ὁποιοῦ θέματος Εὐρυτανίας τυχόν ἰδιαιτέρα σὰς ἐνδιαφέρει. Στὸ τέλος τοῦ παρόντος ὁδηγοῦ δημοσιεύεται ἡ σπουδαιότερη σχετικὴ βιβλιογραφία, ποὺ ἀφορᾷ σὲ ἱστορικά, τουριστικά καὶ λαογραφικά ἐνδιαφέροντα τῆς Εὐρυτανίας.

4) Πρὶν ταξιδέψετε γιὰ κάπου στὴν Εὐρυτανία, σωστὸ εἶναι γιὰ τὴν καλύτερη ἐξυπηρέτησή σας νὰ πληροφορηθῆτε ἀν ὑπάρχη καμμιά νεώτερη εὐκολία ἢ δυσκολία ποὺ τυχὸν δὲν ἀναφέρεται σὲ τοῦτον τὸν Ὁδηγό. Στὴν Ἀθήνα μπορεῖτε νὰ τηλεφωνήσετε στὸ ΚΤΕΥΛ Λαμίας — Καρπενησιοῦ, ὁδὸς Λιοσίων 260, ἀριθμ. τηλεφώνου 874-809, καθὼς καὶ στὰ τηλέφωνα 717-083, 964-536, καὶ 870-085 καὶ στὸ Καρπενήσι στὸ Δημαρχεῖο τοῦ τηλέφ. 2-21 καὶ 7-46 ἢ στὴν Ἀστυνομία Καρπενησιοῦ τηλέφ. 3-29 ἢ στὰ Ξενοδοχεῖα Καρπενησιοῦ «ΞΕΝΙΑ» τηλέφ. 3-22, «ΕΛΒΕΤΙΑ» τηλέφ. 4-65, «ΑΝΕΣΙΣ» 98-40 κ.λπ. Ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ ποὺ θὰ ζητοῦμε γιὰ τὸ Καρπενήσι θὰ πρέπει νὰ προηγηθῇ τὸ Νο 0237, γιατί ἡ τηλεφωνικὴ ἐπικοινωνία γίνεται αὐτόματα.

5) Ἄν χρειασθῆτε ταξί γιὰ τὰ εὐρυτανικά χωριά, μπορεῖτε νάχετε ἐμπιστοσύνη στοὺς Εὐρυτάνες ὁδηγοὺς, γιατί καὶ τοὺς δρόμους γνωρίζουν καλὰ καὶ εἶναι προσεκτικοί.

6) Πρὶν ξεκινήσετε γιὰ κάπου, ὁρθὸν εἶναι νὰ κανονίζετε τὸ καθημερινὸ σας δρομολόγιο, ὥστε νὰ ξεκινᾶτε πάντα πρωὶ καὶ ἔτσι ἔγκαιρα νὰ βρίσκεσθε στὸν τόπο τοῦ προορισμοῦ σας καὶ προπαντὸς, μὴ ξεχνᾶτε νὰ ἐπισκέπτεσθε τὶς κρουσταλλένιες πηγὲς τῶν εὐρυτανικῶν βουνῶν γιὰ νὰ ἀπολαμβάνετε τὸ δροσοβόλο νέκταρ νερὸ τῶν.

7) Ὅταν πρόκειται γιὰ πολυμελεῖς ὁμίλους ἐκδρομῶν, καλὸν θὰ εἶναι ὅπως ἔγκαιρα προειδοποιῶν τοὺς ἀρμόδιους στὶς κομπολόιες καὶ στὰ χωριά ποὺ πρόκειται νὰ διανυκτερεύσουν, γιὰ τὴν ἐξασφάλιση ὑπνου καὶ φαγητοῦ, καὶ

8) Τὰ ἀναγραφόμενα στὸν παρόντα Ὁδηγὸ χιλιόμετρα, ἐφ' ὅσον ἀφοροῦν ὡς ἀφετηρία τὸ Καρπενήσι, ὑπολογίζονται μετὰ βάση τὸ Καρπενήσι.

Ὅταν ἀναγράφονται τὰ χιλιόμετρα ἀπὸ τὸ προηγούμενο χωριὸ στὸ ἐπόμενο, τότε θὰ ἀναγράφεται «ἀπὸ π.», (= ἀπὸ τὸ προηγούμενο χωριὸ) ἢ θὰ ἀναφέρεται, ἀνάλογα μετὰ τὴν περίπτωσιν, ὁ προηγούμενος οικισμὸς.

β) Ειδικές οδηγίες :

1. ΠΟΥ ΒΡΙΣΚΕΤΑΙ Η ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ ΚΑΙ ΠΩΣ ΘΑ ΠΑΜΕ Σ' ΑΥΤΗΝ.
ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΠΡΑΚΤΟΡΕΙΩΝ.

Η Εύρυτανία βρίσκεται ανάμεσα στους Νομούς Αιτωλοακαρνανίας, Φθιώτιδος και Καρδίτσας. Μπορείτε να ταξιδέψετε για την πρωτεύουσά της, τὸ Καρπενήσι : α) Ἀπὸ τὴν Ἀθήνα μέσω Λαμίας. Στὴν Ἀθήνα : Τὰ γραφεῖα τοῦ ΚΤΕΥΛ Λαμίας-Καρπενήσιου. Ὁδὸς Λιουσίων 260 καὶ Γούσιου τηλεφ. 874-809. Στὴ Λαμία τὰ γραφεῖα βρίσκονται στὴν ὁδὸν Ἐσλιν τηλεφ. 25-71.

β) Ἀπὸ τὸ Ἀργίνιο : 1) Μέσῳ γέφυρας Ἐπισκοπῆς (φράγμα Κρεμαστῶν) μετὸν ἐθνικὸ δρόμο Ἀργινίου-Καρπενήσιου καὶ 2) μέσῳ Προυσοῦ μετὸν δυσκολοδιάβατο δρόμο ὡς τὸ μοναστήρι Προυσοῦ. Ἀπὸ ἐκεῖ μετὸν νεοκατασκευασθέντα καλῆς βατότητος δρόμο μέσῳ Γαῦρου-Μεγ. Χωρίου.

γ) Ἀπὸ τὴν Καρδίτσα : Μέσῳ Ραχούλας-Ἀμαράντου-Συνόρων Εὐρυτανίας-Θεσσαλίας-Σαρανταπόρου-Νεράιδας-Κλειστοῦ-Φουρνᾶς, ἢ μέσῳ Λουτρῶν Σμοκόβου-Λουτροπηγῆς-Ρεντίνης-Ζαχαράκη-Φουρνᾶς, ἢ μέσῳ ὡς ἂν Κλειστοῦ-Βράχας-Ἀγίας Τριάδος-Αἰλιά Νεοχωρίου-Τυμψηστοῦ Φθιώτιδος-Ἀγίων Ἀποστόλων-Καρπενήσι. Εἴτε μέσῳ Ζαχαράκη, πᾶτε, εἴτε μέσῳ Νεράιδας-Κλειστοῦ-Βράχας-Ἀγίας Τριάδος-Αἰλιά Νεοχωρίου καὶ Ἀγ. Ἀποστόλων, ἢ διαδρομὴ εἶναι ἀπὸ τὶς ῥαϊότερες στὴν Εὐρυτανία. Ἐπίσης ὡς τὸ Καροπλέσι μέσῳ Τσαρδακίου-Φράγματος Ταυρωποῦ.

δ) Ἀπὸ τὴν Ναύπακτο : Μέσῳ Ἀγ. Δημητρίου-Νεοχωρίου-Ψηλοῦ Σταυροῦ (Ναυπακτίας) καὶ Δομνίστας ἢ μέσῳ Περδικόβρυσης-Κλεπᾶ-Ἀράχωβας-Ψηλοῦ Σταυροῦ-Δομνίστας.

Ὅσοι ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ἢ τὴν λοιπὴ Ἑλλάδα ταξιδεύουν γιὰ τὴν Ἀγία Τριάδα Εὐρυτανίας ἢ γιὰ τὰ γύρω της χωριά Ἀγ. Χαράλαμπος, Ἀγ. Παρασκευῆ, Δομνιανούς, Πετράλωνα, Χόχλια καὶ Βράχα θὰ πρέπει στὴ Λαμία νὰ ἀπευθυνθοῦν στὸ ἐκεῖ Πρακτορεῖο Ἀγ. Τριάδος-Εὐρυτανίας γιὰ νὰ κρατήσουν θέσεις στὰ σχετικὰ λεωφορεῖα ἢ γιὰ ὅποια τοὺς ἐνδιαφέρει πληροφορία.

Γιὰ Ἀγ. Τριάδα. Ἀπὸ Λαμία, ὅπου Πρακτορεῖο Ἀγ. Τριάδος (Εὐρυτανίας), κοντὰ στὸ σιδηροδρομικὸ σταθμὸ Λαμίας, διενεργεῖται τακτικὴ καθημερινὴ λεωφορειακὴ συγκοινωνία, πού ἐξυπηρετεῖ ὅλα τὰ πού ἀναφέραμε παραπάνω ἐξ ἑξ ἑστίως μέσῳ Παλιόκαστρου-Φθιώτιδος ἢ μέσῳ Πλατανιά-Μαυρίλλου. Ἐπίσης ὑπάρχει συγκοινωνία μετὰ τὴ Λαμία μετὰ φορτοεπιβατικὰ αὐτοκίνητα.

Ὅσοι, μέσῳ Λαμίας, πρόκειται νὰ πᾶνε γιὰ τὴ Φουρνά ἢ καὶ πέραν αὐτῆς γιὰ τὸν Κλειστὸ ἢ γιὰ μερικὰ χωριά τοῦ τ. δήμου Δολόπων, θὰ πρέπει νὰ ἀπευθύνωνται στὸ ἐν Λαμιά Πρακτορεῖο Φουρνᾶς.

Γιὰ τὴν Φουρνά. Ἐπίσης ἀπὸ Λαμία διενεργεῖται τακτικὴ καθημερινὴ λεωφορειακὴ συγκοινωνία μέσῳ Παλιόκαστρου Φθιώτιδος. Ἀπὸ τὴ γραμμὴ αὕτῃ ἐνίοτε ἐξυπηρετεῖται καὶ ἡ Βράχα καὶ σὲ συνέχεια μερικὰ χωριά τοῦ τ. δήμου Δολόπων. Θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἀπὸ τὸ Καρπενήσι (Μάη ἕως τὸν Νοέμβρη) μπορεῖ κανεὶς νὰ ταξιδέψῃ γιὰ τὴ Φουρνά καὶ τὴν Ἀγ. Τριάδα καθὼς καὶ γιὰ τὰ γύρω χωριά των, μέσῳ Ἀγ. Ἀποστόλων καὶ Ἀιλιά Φθιώτιδος, σὲ ἐπαρχιακὸ χαματόδρομο καλῆς βατότητος, ἀπολαμβάνοντας μιὰν ἀληθινὰ μαγευτικὴ διαδρομὴ.

2. ΠΙΝΑΚΕΣ ΔΡΟΜΟΛΟΓΙΩΝ ΘΕΡΙΝΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ.

Τοῦ 2ου Κ.Τ.Ε.Υ.Λ. (Τομῆς Νομοῦ Εὐρυτανίας) κατὰ τὴ θερινὴν περίοδο ἰσχύουν ἀπὸ 15-5-1971 τὰ ἐπόμενα δρομολόγια :

α) ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ.

ΑΦΙΞΕΙΣ

	π.μ.	μ.μ.		π.μ.	μ.μ.
Ἀπὸ τὴν Ἀθήνα	7	2	μ.μ.	12,45	καὶ 7,45
Ἀπὸ τὴ Λαμία	6,30	9. 10,30. 1,30. 5,30.	π.μ.	9. 11,30	μ.μ. 1. 4. 7,15
Ἀπὸ τὸ Ἀργίνιο	8,45		μ.μ.	2,30	
(μέσῳ γέφυρας Ἐπισκοπῆς)					
Ἀπὸ Κρέντη-Κερασσοχωρίου	5,30		π.μ.	8	
Ἀπὸ Προβλήτα (Παλιουριά)	5		»	8	
Ἀπὸ Δομνίστα	5		»	7,30	
Ἀπὸ Μεγάλου Χωριό	7,30	2,30	»	8,15	μ.μ. 3,30
Ἀπὸ Μικρὸ Χωριό	7,30	2,30	»	8,15	μ.μ. 3,30
Ἀπὸ Γαῦρο	11,45	5	μ.μ.	12,45	καὶ 6
Ἀπὸ Ἀγ. Νικόλαο	6,20	7,30	π.μ.	6,35	π.μ. 7,45
Ἀπὸ Γοργιανάδες	7,15		π.μ.	7,30	

Ἀπὸ Προυσὸ μετὰ φορτοεπιβατικὸ αὐτοκίνητο ὡς τὸ Γαῦρο, ὅπου καθημερινῶς γίνεται μετεπιβίβαση τῶν ἐπιβατῶν γιὰ τὸ Καρπενήσι ὡς πού νὰ τακτοποιηθῇ ἢ ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸ Καρπενήσι γιὰ τὸν Προυσὸ ἐπικοινωνία λεωφορεῖων τοῦ ΚΤΕΥΛ.

Ἀπὸ Ἀγία Τριάδα τρεῖς τῆς ἐβδομάδος γιὰ τὸ Καρπενήσι μετὰ φορτοεπιβατικὸ αὐτοκίνητο. Τὸ χειμῶνα ἢ μετάβαση στὸ Καρπενήσι γίνεται μέσῳ Ἀγ. Γεωργίου Τυμψηστοῦ ἢ Πλατανιά.

β) ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟ ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ.

ΑΦΙΞΕΙΣ

	π.μ.	μ.μ.		π.μ.	μ.μ.
Γιὰ τὴν Ἀθήνα	8,45	3,30	μ.μ.	2,30	9,30
Γιὰ τὴ Λαμία	6,30. 8,45	1,30. 4,15	π.μ.	8,45	11,15
Γιὰ τὸ Ἀργίνιο	9,45		μ.μ.	3,30	
Γιὰ τὸ Κερασσοχωρί-Κρέντη		3	μ.μ.	6	
Γιὰ τὴν Προβλήτα (Παλιουριά)		3	μ.μ.	5,45	
Γιὰ τὸ Κρικέλλο-Δομνίστα		3,30	μ.μ.	5,30	
Γιὰ τὸ Μεγάλου Χωριό	6,45	1,30	π.μ.	7,30	μ.μ. 2,30
Γιὰ τὸ Μικρὸ Χωριό	6,45	1,30	π.μ.	7,30	μ.μ. 2,30
Γιὰ τὸ Γαῦρο	11	4,30	π.μ.	11,45	μ.μ. 5,15
Γιὰ τὸν Ἀγ. Νικόλαο	6	7,15	π.μ.	6,20	μ.μ. 7,30
Γιὰ τοὺς Γοργιανάδες	7		π.μ.	7,15	

Γιὰ τὸν Προυσὸ καθημερινῶς μετὰ φορτοεπιβατικὸ, ἐπὶ τοῦ παρόντος, μετεπιβίβαση στὸ Γαῦρο.

Γιὰ τὴν Ἀγία Τριάδα τρεῖς τῆς ἐβδομάδος μετὰ φορτοεπιβατικὸ, ἐκτὸς τοῦ χειμῶνα, πού ἡ συγκοινωνία μετὰ τὸ Καρπενήσι δὲν εἶναι τακτικὴ.

Γιὰ τὴ Φουρνά : Θὰ ἀπευθυνθῇ στὸ Πρακτορεῖο ΚΤΕΥΛ Καρπενήσιου.

γ) ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ.

1) Τὸ δρομολόγιο ἀπὸ Δομνίστα γιὰ τὸ Καρπενήσι τῆς 5ης π.μ. ὥρας ἔχει ὑποχρεωτικὴ ἀνταπόκριση στὴ Ράχη Τυμψηστοῦ, μετὰ τὸ δρομολογημένο ἀπὸ Καρπενήσι γιὰ Λαμία λεωφορεῖο τῆς 6,30 μ.μ. ὥρας.

2) Τὸ ἐκ Καρπενήσιου γιὰ τὴν Ἀθήνα δρομολογούμενο λεωφορεῖο μετὰ ἀναχώρησίν του τῆς 8,45 π.μ. ὥρας, θὰ διέρχεται ἀπὸ τὸ πορθμεῖο Ἀρκίτσας καθε Τρίτῃ καὶ Σάββατο. Τὶς ἴδιες μέρες θὰ διέρχεται ἀπὸ τὸ πορθμεῖο Ἀρκίτσας καὶ τὸ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα γιὰ τὸ Καρπενήσι δρομολογούμενο λεωφορεῖο μετὰ ἀναχώρησίν του ἀπὸ Ἀθήνα στίς 2 μ.μ. ὥρα

3) Κάθε Δευτέρα, Τετάρτη καὶ Σάββατο θὰ ἐκτελεῖται δρομολόγιο ἀπὸ τὸ Καρπενήσι γιὰ τοὺς Κορυσχάδες καὶ ταναάλιν μετὰ ἑκκίνηματος ἀπὸ τὸ Καρπενήσι στίς 7 π.μ., ἀπὸ δὲ τοὺς Κορυσχάδες στίς 7,15 π.μ.

4) Τὸ λεωφορεῖο πού δρομολογεῖται ἀπὸ τὰ Γαῦρο γιὰ τὸ Καρπενήσι στίς 11,45 π.μ. καὶ 5 μ.μ. ὥρ. θὰ περνᾷ καὶ ἀπ' τὸ Μεγάλου Χωριό.

3. ΠΙΝΑΚΕΣ ΔΡΟΜΟΛΟΓΙΩΝ ΧΕΙΜΕΡΙΝΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ.

Για τη χειμερινή περίοδο ισχύουν από 26-10-70 τα επόμενα δρομολόγια :

α) ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ.

	ΑΦΙΞΕΙΣ		ΑΦΙΞΕΙΣ	
	π.μ.	μ.μ.	π.μ.	μ.μ.
Από την Αθήνα	7	2	1.8	
Από τη Λαμία	7. 9. 11.15.	1.30. 5.30	9.35. 11.30	καί 1.30. 4. 8
Από το Αγρίνιο	8,45			3
Από Κρέντη - Κερασχωρίου	5,30		» 8	
Από Προβλήτα (Παλιουριά)	5		» 8,30	
Από Δομνίστα	6,15		» 8,45	
Από Μεγάλο Χωριό	7,45	5,15	» 8,45	6
Από Νέο Μικρό Χωριό	7,45		» 8,45	
Από Γαύρο	12	2,15. 5	» 1. 3.15. 6	
Από Αγ. Νικόλαο	7,20	6	» 7,35	6,15
Από Γοριανάδες	7,45		» 8	

Από Προυσό καθημερινώς με φορτοεπιβατικό αυτοκίνητο.

Από Αγ. Τριάδα τρεις της εβδομάδας με φορτοεπιβατικό, έφ' όσον το επιτρέπει ο καιρός.

β) ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟ ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ.

	ΑΦΙΞΕΙΣ		ΑΦΙΞΕΙΣ	
	π.μ.	μ.μ.	π.μ.	μ.μ.
Για την Αθήνα	9	3,15		3. 9,15
Για την Λαμία	6,30. 9	1,30. 4,30	9. 11,30	4. 7
Για το Αγρίνιο	10			4,30
Για Κερασχωρί - Κρέντη		2,30		5,30
Για Προβλήτα (Παλιουριά)		2,30		6
Για Κρίκελλο - Δομνίστα		3		5,30
Για Μεγάλο Χωριό	7	4,15	7,45	5
Για Νέο Μικρό Χωριό	7		7,45	
Για Γαύρο	11,30	1,30		12,15. 2,15
Για Αγιο Νικόλαο	7	5,30	7,20	5,45
Για Γοριανάδες	7,30			7,45

Για τον Προυσό με φορτοεπιβατικό καθημερινώς.

Για την Αγ. Τριάδα με φορτοεπιβατικό τρεις της εβδομάδας, έφ' όσον επιτρέπει η διάβαση βράχου Μαυρίλλου, άλλως μέσω Αγ. Γεωργίου Τυμφορηστού - Φθιώτιδος με την τακτική λεωφορειακή συγκοινωνία.

γ) ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ.

1) Κάθε Δευτέρα και Σάββατο εκτελείται δρομολόγιο από το Καρπενήσι για τις Κορυσχές και τανάπαλιν με ώρα ξεκινήματος από το Καρπενήσι την 7,15 π.μ. από δε τις Κορυσχές την 7.30 π.μ.

2) Το δρομολόγιο από το Καρπενήσι για το Νέο Μικρό Χωριό της 7ης π.μ. ώρας εκτελείται μέσω Γαύρου.

3) Το δρομολόγιο της 11,30 π.μ. από το Καρπενήσι για Γαύρο, στην ανοδο περνάει από το Νέο Μικρό χωριό και σε συνέχεια για το Γαύρο και στην επάνοδο του για το Καρπενήσι περνάει από το Μεγάλο Χωριό.

4) Το δρομολόγιο Καρπενησιού - Αθηνών της 3,15 μ.μ. θα εκτελείται με ανταπόκρισι του λεωφορείου, που φτάνει στο Καρπενήσι από το Αγρίνιο.

5) Το δρομολόγιο από το Καρπενήσι για το Κερασχωρί - Κρέντη της 2,30 μ.μ. ώρας, θα πραγματοποιείται ως την Κρέντη, έφ' όσον το επιτρέπουν οι καιρικές συνθήκες.

δ) ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΥΣΑ ΠΡΟΕΙΔΟΠΟΙΗΣΗ.

Τα παραπάνω δρομολόγια μπορεί να τροποποιηθούν ανάλογα με τις τοπικές ανάγκες και τις καιρικές μεταβολές. Γι' αυτό οι ενδιαφερόμενοι καλόν θα είναι, προκειμένου να ταξιδέψουν από το Καρπενήσι για χωριά της Εύρυτανίας, που εξυπηρετούνται με αυτοκίνητο, λεωφορείο ή φορτοεπιβατικό, να ζητούν πληροφορίες από το αρμόδιο Παρακτορείο του 2ου Κ.Τ.Ε.Υ.Α. Καρπενησιού (Πλατεία Μάρκου Μπότσαρη).

4) ΜΕΤΑΦΟΡΑΙ ΜΕ FERRY BOAT.

Η Δ.Ε.Η. διαθέτει σήμερα 2 Ferry Boats. Το ένα για τη διαπεραίωση επιβατών, εμπορευμάτων και μέσων μεταφοράς (αυτοκινήτων κ.λπ.) μεταξύ Εύρυτανίας και Αιτωλοκαρνατίας από τις δυο αποβάθρες ήτοι, της Επισκοπής και της έναντι ακτής της λίμνης, και το δεύτερο για την εξυπηρέτηση των κατοίκων των περι την λίμνη εύρυτανικών και αιτωλοακαρνανικών χωριών, έως το γεφύρι της Τέμπλας.

Εάν η περιοχή των εύρυτανικών ποταμίσων λιμνών αξιοποιηθεί κάποτε τουριστικώς, τότε ασφαλώς, με τους παραλίμνιους ασφαλτοστρωμένους δρόμους, με Μοτέλ και Bungalows, με τις βενζινακάτους, ή επικοινωνία μεταξύ των παραλίμνιων χωριών θα είναι ιδεώδης. Θέλουμε δε να πιστεύουμε ότι οι ξένοι και οι ντόπιοι τουρίστες τίποτε πια δεν θα έχουν να ζηλέψουν από τα τουριστικά κομφορ των ποταμολιμνών της Αυστρίας ή άλλων πανάκριβων ευρωπαϊκών χωρών και ότι ευχαρίστως θα άφηναν το συνάλλαγμα των στήν Έλλαδα προτιμώντας τα άφθονα και ποικίλα φυσικά αγαθά της.

Τα χωριουδάκια που το δεύτερο Ferry Boat εξυπηρετεί σήμερα είναι : Το Νεχώρι, το Παλιχώρι, το Τριπόταμο, το Μοναστήρι της Τατάρνας, τα Χρύσοβα, ή Σιβίστα, τα Τοπόλιανα κ.λπ. Επίσης και μερικά από τα χωριά που βρίσκονται στον παραλίμνιο χώρο του Ταυρωπού (Μέγδοβας), καθώς και στη δεξιά όχθη της λίμνης.

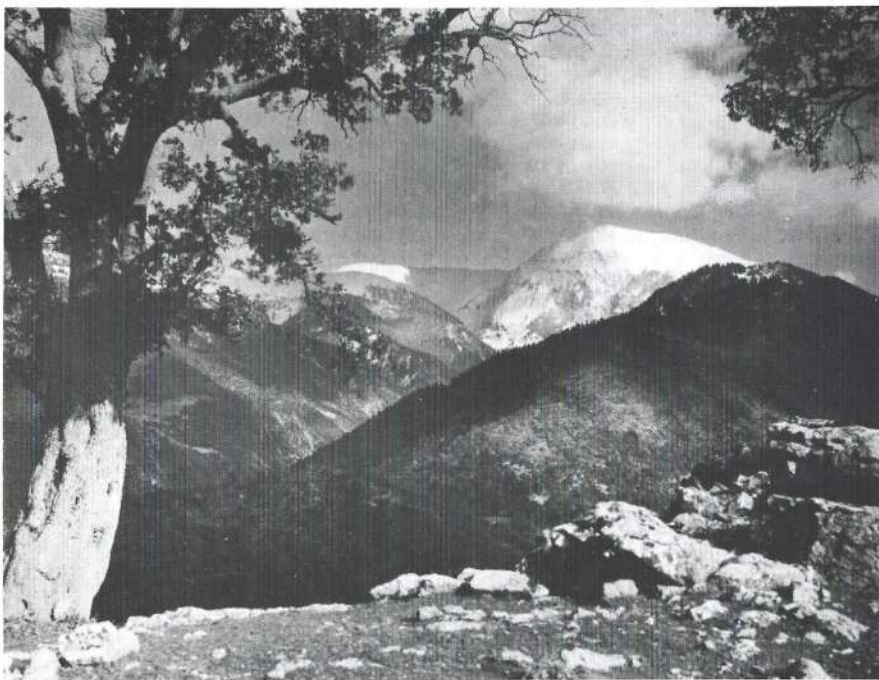

Το Ferry boat κοντά σε μιὰ βραχώδη ακτή της Λίμνης του Κατανατών.

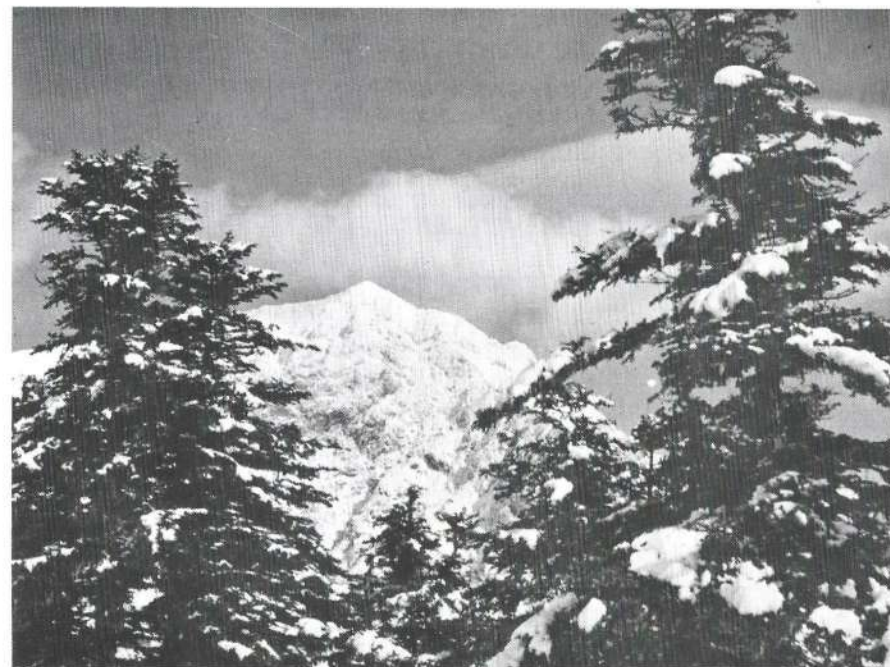
5) ΤΗΛΕΦΩΝΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ.

Με τὸ Καρπενήσι συνδέονται τηλεφωνικῶς ὅλες οἱ ἑδρες τῶν Κοινοτήτων, ἀλλὰ καὶ οἱ περισσότεροι συνοικισμοὶ τῶν. Ἐπίσης τὸ Καρπενήσι ἔχει αὐτόματη τηλεφών. σύνδεση με Ἀθήνα κ.λπ. καθὼς καὶ με μερικές εὐρυτανικές Κοινότητες. Ἐλπίζεται ὅτι ἐντός ὀλίγου χρονικοῦ διαστήματος τὰ περισσότερα εὐρυτανικά χωριά, με τὴν πρόβλεψη νὰ αὐξηθῇ τὸ τουριστικὸ ρεῦμα, θέλουν ἀποκτήσει αὐτόματη τηλεφωνικὴ σύνδεση.

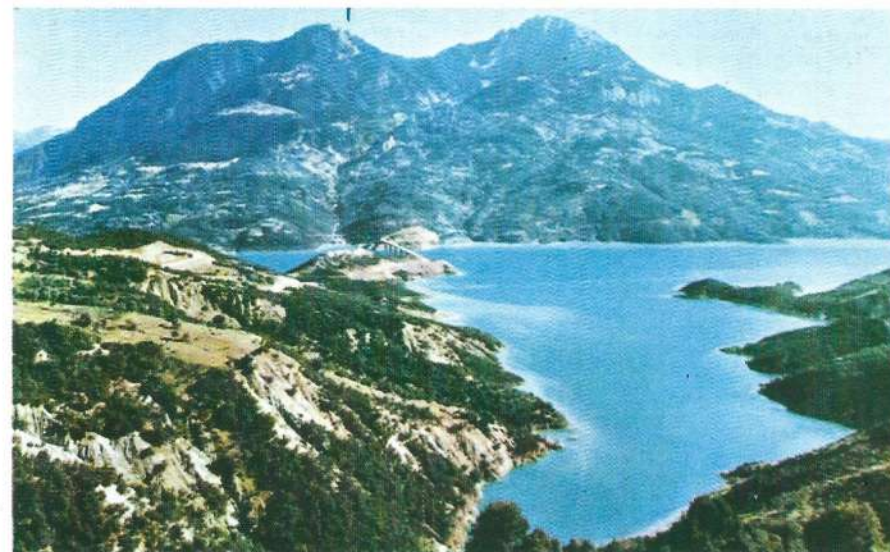
Γιὰ νὰ τηλεφωνήσουμε στὸ Καρπενήσι καθὼς καὶ στὰ χωριά τῆς Εὐρυτανίας, πού συνδέονται με αὐτόματο τηλεφώνο, χρησιμοποιοῦμε πρὸ τοῦ ἀριθμοῦ πού μᾶς ἐνδιαφέρει τὸ Νο 0237. Ἐξ ἄλλου προκειμένου νὰ τηλεφωνήσουμε ἀπὸ τὸ Καρπενήσι γιὰ τὴν Ἀθήνα ἢ ἀλλαχοῦ πού ὑπάρχει αὐτόματο τηλεφώνο, θὰ πρέπει πρὸ τοῦ ἀριθμοῦ πού θὰ καλέσουμε, νὰ χρησιμοποιήσουμε τὸ Νο 021.

Τὸ χιονισμένο Βελούχι, ὅπως τὸ ἀντίκρουσε ὁ φακὸς ἀπὸ τὴ Βίνιανη.
(Φωτογρ. Σπ. Μελεντζῆ 1943).

Τὸ Βελούχι με τὴ χιονισμένη ψηλὴ κορυφὴ του. (Ὑψόμ. 2319 μ.).

Ἡ Λίμνη τοῦ Κατσαντῶνη (Φράγματος Κρεμαστῶν Ἀχελῶου) με τὴν Γέφυρα τῆς Ἐπισκοπῆς. (Φωτ. Ζημέρη 1971).

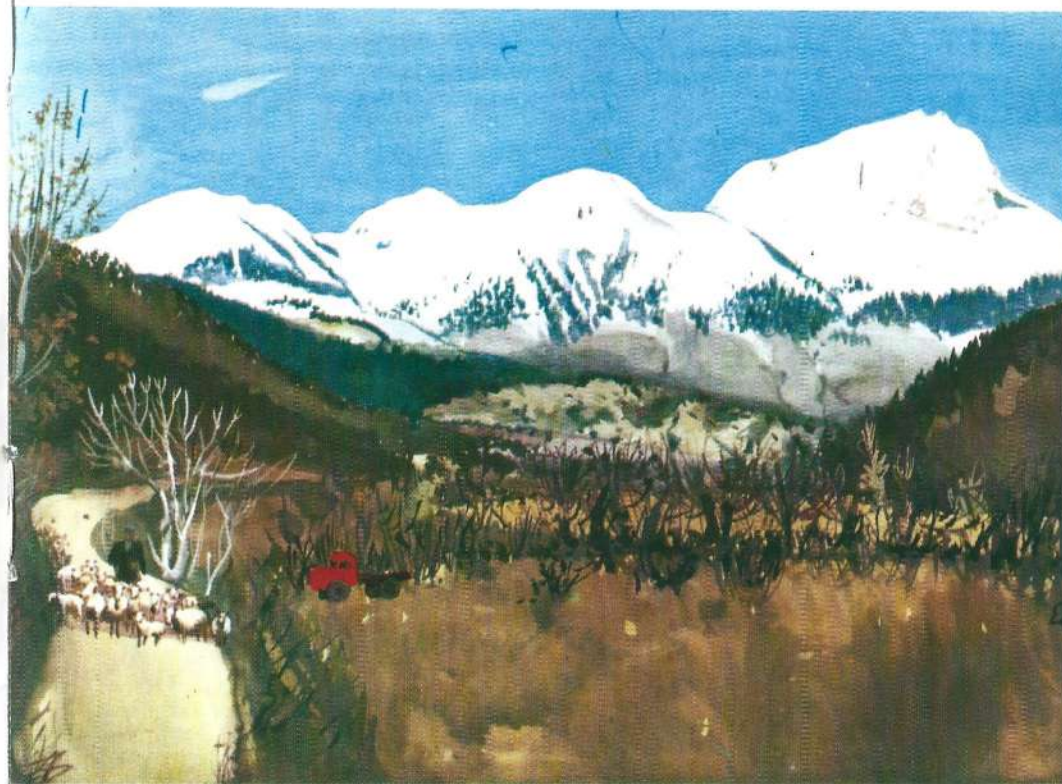
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
69.	Σιβίστα *	ήμιονικός	93	320	704		σπίτια				Μέ ferry boat ή μέσω Βελαώρας.
70.	Σκοπιά (Τσικλίστα)	αυτοκ. & ήμιον.	51	1120	18						Μέσω Δομνίστας.
71.	Στάβλοι	αυτοκινητ.	50	1230	97						Μέσω Κρικέλλου.
72.	Σταυροπήγι	αυτοκινητ.	62	1220	9						Μέσω Ράχης Τυμφορηστού ή Λαμίας - Ράχης Τυμφορηστού ή Ναυπάκτου - Αράχωβας.
73.	Σταυροχώρι	ήμιονικός	108	780	139						Μέσω Χούνης ή Ασπροπύργου.
74.	Στένωμα	αυτοκινητ.	22	650	365	Αγρ. Ιατρ.	σπίτια		10	ηλεκτρ.	Μέσω Αϊθανάση ή μ. Αγ. Τριάδος.
75.	Στεφάνι	αυτοκινητ.	24	950	116						Μέσω Μπακασάκι.
76.	Συγκρέλλο	αυτοκινητ.	30	1230	151		σπίτια		20		Μέσω Μουζήλου.
77.	Τοπόλιανα	αυτοκινητ.	90	480	400		σπίτια		5	ηλεκτρ.	Μέσω Βελαώρας.
78.	Τόρνος	αυτοκιν. ήμιον.	47	750	180						Μέσω Προυσού.
79.	Τρίδενδρο	αυτοκιν. ήμιον.	105	980	224						Μέσω Γέφυρας Βαρβαριάδας ή Μαράθου.
80.	Τριπόταμο	αυτοκινητ.	73	650	1001		σπίτια		5		Μέ ferry boat ή μ. Δ. Φραγγίστας.
81.	Τροβάτο	αυτοκιν. - ήμιον.	115	1060	329	Αγρ. Ιατρ.	σπίτια		5		Μέσω Βαρβαριάδας, συνέχεια με ήμιονικό δρόμο ή μέσω Καρδίτσας με αυτοκινητόδρομο.
82.	Φειδάκια	αυτοκινητ.	30	880	124	Αγρ. Ιατρ.					Μέσω Μπακασάκι.
83.	Φουρνά	αυτοκινητ.	40	820	1228	Υγ. σταθμ.	ξενών ξενδ. I		10	ηλεκτρ.	Μέσω Αγ. Αποστόλων - Αιλιὰ Φθιώτιδος ή μέσω Καρδίτσας.
84.	Χελιδόνα	αυτοκιν. - ήμιον.	40	630	131						Μέσω Μικρού Χωριού ή Διποτάμου Προυσού.
85.	Χόγλια	αυτοκινητ.	40	930	196						Μέσω Αγ. Αποστόλων - Αγ. Τριάδος ή Στενώματος.
86.	Χρύσω	αυτοκινητ.	65	700	290		ξενών σπίτια		10	ηλεκτρ.	Μέσω Κρασσοχωριού.
87.	Ψιανά	αυτοκιν. - ήμιον.	45	900	145				5		Μέσω Ανιάδας ή Μεγάλου Χωριού ή Δομνίστας.

* Από τις 87 κοινότητες, 62 συνδέονται με αυτοκ/δρόμο και 25 με αυτοκιν. και ήμιον. δρόμο.

* Σκεπάστηκε από τα νερά της Λίμνης.

Η Αγ. Τριάδα Εδρυτανίας (Φωτ. Π. Βασιλείου).

Το χιονισμένο Βελούχι με την Ποταμιά. (Έργο του Σπ. Βασιλείου 1968).

Τὸ Βελούχι ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν
Ἁγ. Τριάδα (Φωτ. Π. Βασιλείου).

Τὸ Κλειδί ὅπως ἦταν πρὶν διανοιχθῆ
ὁ αὐτοκινητόδρομος ὑπὸ τὸν βράχον.

Τὸ Φαράγγι τοῦ Ἀσπρορέματος
τῆς Σαΐκας Ἀγράφων.
(Φωτογρ. Γεωργ. Σπανοῦ).

7. ΧΙΛΙΟΜΕΤΡΙΚΕΣ ΑΠΟΣΤΑΣΕΙΣ ΑΠΟ ΛΑΜΙΑ ΣΕ ΧΩΡΙΑ ΦΘΙΩΤΙΔΟΣ, ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ

Λαμία-Καρπενήσι..... χλμ. 80

α) Ἀπὸ Λαμία σὲ χωριά Φθιώτιδος.

Λαμία-Λιανοκλάδι.....	χλμ. 13
-Ζηλευτό.....	» 17
» -Μακρακώμη.....	» 30
» -Ἁγ. Γεώργιος.....	» 48
» -Διπόταμα (γέφυρα).....	» 50
» -Πλατανιά.....	» 51
» -Παλιόκαστρο.....	» 64
» -Μεγάλη Κάπη.....	» 57
» -Μερκάδα.....	» 58
» -Μαυρίλλο.....	» 64
» -Νεχώρι.....	» 67
» -Ράχη Ἀϊλιά (Νεχωρίου).....	» 71
» -Τυμφορηστός (χωριό).....	» 59
» -Ράχη Βελουχίου.....	» 66
» -Ράχη Σερμιτζέλη.....	» 69
» -Ράχη Ζαχαράκη (Μέσω Μακρακώμης).....	» 70
» καὶ (μέσω Σερμιτζέλης).....	» 74
» -Λουτρά Ὑπάτης.....	» 18
» -Μονὴ Ἀγάθωνος.....	» 31
» -Λουτρά Πλατυστόμου (μέσω Μακρακώμης).....	» 34

β) Ἀπὸ Λαμία σὲ χωριά Εὐρυτανίας.

Λαμία - Ἁγ. Τριάδα. (μέσω Παλιόκαστρου).....	χλμ. 79
(μέσω Νεχωρίου).....	» 87
» -Ἁγ. Χαράλαμπος.....	» 82
» -Χόχλια.....	» 89
» -Ἁγ. Παρασκευὴ (Δομιανῶν).....	» 92
» Δομιανοὶ (μέσω Ἁγ. Τριάδος).....	» 99
» -Βράχα (μέσω Ἁγ. Τριάδος).....	» 107
» -Κλειτσός.....	» 111
» -Φουρνὰ (μέσω Σερμιτζέλης).....	» 84
» -Βράχα (μέσω Φουρνᾶς).....	» 98
» -Ράχη Βελουχίου (Τυμφορηστ.).....	» 66
» -Κρίκελλο (μέσω Ράχης-Βελουχίου).....	» 84
» Δομνίστα (μέσω Ράχης Βελουχίου).....	» 94
» -Σταυροπήγι (μέσω Ράχης καὶ Σταύλων).....	» 85
Διπόταμα - Ἁγ. Τριάδα (μέσω Παλιόκαστρου).....	» 29
Πλατανιάς (Φθιώτιδος)-Ἁγ. Τριάδα.....	» 37
» -Δομιανοὶ μέσω Νεχωρίου.....	» 49
» Βράχα μέσω Νεχωρίου.....	» 57

8. ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΕΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ, ΟΙΚΙΣΜΟΙ, ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ Κ.Λ.Π.

Στὴν Εὐρυτανία ὑπάρχουν ἄρκετοὶ ἀρχαιολογικοὶ χώροι ἀνερευνήτοι, ποὺ ἀνήκουν στὰ προχριστιανικὰ καὶ μεταχριστιανικὰ χρόνια.

Σημειώνουμε τοὺς σπουδαιότερους ἀπὸ αὐτοὺς.

1) **Κάστρα** : Βούλπης, Βελαώρας, Κορυσχάδων, Κερασσοχωρίου (Καστρί), Λεπιανῶν, Παλιοκάστου (Καστρί), Παλιοκάστου (Τσοῦκα), Πρασιᾶς (Καστρί), Στενώματος (Τοῦρλα), Τατάρνας, (Παλιόκαστρο) Τοπολιάνων (Παλιόκαστρο), Ψιανῶν κ.λπ.

2) **Οἰκισμοί** : Ἀρωνιάδας (Καλεσμένου), Κύφου, Κλαψιού, Μικροχρύσου, Μπέσιας, Σταύλων (Φαντίνου), Ἁγ. Τριάδος (τ.δ. Κτημενίων) (Παλιόχωρι), Φουρνᾶς, Χόχλιας (Γλᾶς) καὶ ἄ.

3) Μοναστήρια :

α) *Ποῦ λειτουργοῦν* : Προυσοῦ (Κοίμησις Θεοτόκου), Τατάρνας (Γέννησις Θεοτόκου).

β) *Ποῦ δὲν λειτουργοῦν* : Ἀνατ. Φραγίστας (Σωτήρος καὶ Παναγίας), Ἁγ. Τριάδος (Προφητείας), Καρύτσας - Δολῶπων (Πελεκητῆ), Στάνας (Γέν. Θεοτόκου), Παλαιοκάστου (Ἁγ. Ἰωάννης Πρόδρομος), Δάφνης (Μεταμόρφωση Σωτήρος), Κουμασιῶν (Γέν. Θεοτόκου), Μεσαμπελιάς (Παναγία) καὶ πλείστα ἄλλα ποὺ καταστράφησαν ἐντελῶς ἢ βρίσκονται ἐρειπωμένα.

4) **Εκκλησίες** : Καρπενησιῶ (Ἁγ. Τριάδα), Κλαψιού (βασιλικὴ Ἁγ. Λεωνίδου αἰῶνα), Νεράιδας (Γέννησις Θεοτόκου), Ἁγ. Τριάδος (Ἁγ. Τριάδα, Ἁγ. Βησσαρίου), Μαράθου - Ἀγρᾶφων (Ἁγ. Ταξιάρχης), Δομιανῶν (Παναγία), Παυλόπουλου (Ἁγ. Δημήτριος), Παπαδῆς (Ἁγ. Ἰωάννης Χρυσόστομος), Σαΐκας (Ἁγ. Τριάδα), Τροβάτου (Παναγία), Φουρνᾶς (Ζωοδόχος Πηγὴ μὲ 6 εἰκόνες τοῦ Διονυσίου τοῦ «ἐκ Φουρνᾶς ἱστοριογράφου»), Βραγγιανῶν (Ἁγ. Παρασκευὴ μὲ εἰκόνες 1605) καὶ τοιχογραφίες, Φουσιανῶν (Κοίμησις τῆς Θεοτόκου), Βασιλεσιῶ (Ἁγ. Ἀθανάσιος, Ἁγ. Δημήτριος) (1616), Βράχας (Μεταμόρφωση τοῦ Σωτήρος) μὲ τοιχογραφίες καὶ εἰκόνες τοῦ 1664 καὶ 1750.

5) **Γεφύρια** : Βίνιανης, Ἐπισκοπῆς καὶ Τατάρνας.

Τὸ Κλειδί ποὺ ὑποβράχιά του περνάει ὁ δρόμος γιὰ τὸν Προυσό.
(Ἔργο τοῦ Σπ. Βασιλείου 1968).

Τὸ Κερασσοχώρι μὲ τὸ Καστρί του στὴν ἀγκαλιὰ πυκνοῦ ἐλατοδάσους.
(Φωτογρ. Γ. Σπανοῦ).

Τὸ παλιὸ λιθόχτιστο γεφύρι τῆς Τατάρνας μὲ τὴν πηγὴ Μαράθα.
(Φωτ. Γ. Κριελλῆ).

6) **Σπήλαια** : Ἀποκλείστρας (Προυσοῦ), Μεσοκώμης, τῆς ὑποβράχιας στοᾶς τῆς Τρύπας (Μοναστηρακίου) Ἀγρᾶφων καὶ τῆς Σπηλιάς τοῦ Κατσαντώνης ἀνερευνητῆς.

7) **Φαράγγια** : Τὸ Κλειδί τοῦ Γαῦρου, τοῦ Ἀσπρορέματος Ταυρωποῦ-Ἀγρᾶφων καὶ ἄ.

III. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ

Α'. Η ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ ΣΤΗΝ ΠΡΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΕΠΟΧΗ.

α') ΓΕΝΙΚΑ. Όσοι αποφασίσουν να επισκεφθούν ή να περιηγηθούν την Εύρυτανία καλό θα ήταν να μάθαιναν και ολίγα για την ιστορία της, που είναι αρκετά ενδιαφέρουσα.

Στά πολύ μακρινά χρόνια της αρχαιότητας δεν ξέρουμε ποιοι ήταν και πώς ονομάζονταν οι κάτοικοι του χώρου, που καλύπτει ο σημερινός Νομός Εύρυτανίας. Όμως, κατά τον 12ο αιώνα π.Χ., σύμφωνα με τα αναφερόμενα από τον Όμηρο (Όμ. Ήλ. Β' 682-685), το Β.Α. τμήμα του σημερινού Νομού κατοικείτο από τους Δόλοπες (περιοχή τ.δ. Κτημενίων, Άγράφων και Δολόπων), οι οποίοι πήραν μέρος στη μεγάλη εκστρατεία των Ελλήνων κατά της Τροίας, με αρχηγό των τόν Φοίνικα υπό την γενικήν αρχηγία του Άχιλλέα. Καθώς είναι γνωστό, ο γενικός αυτός αρχηγός των Μυρμιδόνων είχε 50 πλοία που μετέφεραν πέντε τάγματα πολεμιστών (τό καθένα από 500 άνδρες) ήτοι από μὲν τους Δόλοπες τὸ 4ο τάγμα, ἀπὸ δὲ τοὺς Μυρμιδόνες (Φθιώτες Ἀχαιοὺς) καὶ μερικοὺς κατοίκους πόλεων κοντά σ' αὐτούς, καθὼς τὸ Πελασγικὸ Ἄργος κλπ., τὰ ὑπόλοιπα 4 τάγματα.

Ἡ ἀπὸ τότε ἀναφερόμενη ὑπαρξὴ τῆς Δολοπίας χώρας καὶ ἡ δράση τῶν κατοίκων τῆς Δολόπων μᾶς ἐπιτρέπει νὰ συμπεράνωμε, ἔχοντας ὑπ' ὄψη καὶ ἀρκετὰ σοβαρὰ ἀρχαιολογικὰ στοιχεῖα πού βρῆκαν οἱ κάτοικοι, ἥτοι ἐπιγραφές, τάφους μὲ ποικίλα ἀρχαῖα κτερίσματα, ἀγαλμάτια καθὼς καὶ τὰ πολυάριθμα κάστρα προχριστιανικῆς καὶ μεταχριστιανικῆς ἐποχῆς, ὅτι στὴν μακρινὴ ἐκείνη ἐποχῇ, ἀσφαλῶς καὶ ὁ ὑπόλοιπος χώρος τοῦ σημερινοῦ Νομοῦ ἦταν κατωκημένος. Καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ ἦσαν: Οἱ Εὐρυτᾶνες, οἱ Ἀγραιοὶ καὶ οἱ Ἀπεραντοί, πού μαζί μὲ τοὺς Δόλοπες ὁ Θουκυδίδης ἀναφέρει, ὅτι βρίσκονταν σὲ ἐντονὴ πολεμικὴ δράση κατὰ τὸν Ε' π.Χ. αἰῶνα καὶ ὅτι, σύμφωνα μὲ μαρτυρίες πολλῶν ἐρευνητῶν, ἦσαν ἐξοχοὶ πολεμιστές.

Τὰ παραπάνω ἀναφερόμενα τέσσερα φύλα, μιὰ καὶ εἶχαν τὴν ἴδια θρησκεία, τὴν ἴδια δυσκολονόητη γλώσσα, τὰ αὐτὰ ἦθη καὶ ἔθιμα, παρὰ τίς ἀστήριχτες ἀντιρρήσεις μερικῶν ἐρευνητῶν, φαίνεται ὅτι ἦσαν αἰτωλικά καὶ στὸ τέλος εἶχαν τὴν ἴδια τύχη μὲ τὴν Αἰτωλία. Ἀλλῶστε, πλὴν τῶν Δολόπων, πού κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπάγονταν, λόγῳ εὐρείας γειτονίας τῶν, ὑπὸ τοὺς Θεσσαλοὺς ἢ τοὺς Φθιώτες Ἀχαιοὺς, οἱ λοιποὶ ἀπὸ τοὺς λαοὺς αὐτοὺς βρίσκονταν, κατὰ τὸ πλεῖστον, ὑπὸ τοὺς Αἰτωλοὺς ἢ σὲ ἐγκάρδια μὲ αὐτοὺς συμμαχία. Μάλιστα εἶχαν τὰ ἴδια σπουδαῖα μὲ ἐκείνους πολεμικὰ προσόντα καὶ ἐθεωροῦντο, ὅπως ἐκείνοι, γεναῖοι καὶ σκληροὶ πολεμιστές. Θὰ πρέπει νὰ θυμίσουμε ἐδῶ ὅσα ὁ Εὐριπίδης ἀναφέρει στὶς «Φοίνισσες» του (139-140):

«Σακεσφόροι γὰρ πάντες Αἰτωλοὶ τέκνον, λόγχαις τ' ἀκονιστῆρες εὐστοχώτατοι».

Καὶ γι' αὐτὸ οἱ παραπάνω λαοὶ περιζήτητοι ἦσαν καὶ ἀπαραίτητοι ἐθεωροῦντο, εἴτε σὰν σύμμαχοι, εἴτε σὰν μισθοφόροι γιὰ τὴ συμμετοχὴ τους σὲ πολέμους, πού δὲν ἔλειπαν, δυστυχῶς, οὔτε στὴ μακρινὴ ἐκείνη ἐποχῇ.

Ἀκόμη, θάπρεπε ν' ἀναφέρωμε ὅτι, ἐκτὸς τοῦ Ὁμήρου, τοῦ Θουκυδίδη καὶ τοῦ Εὐριπίδη, καὶ μερικοὶ ἄλλοι ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους καὶ ἀπὸ τοὺς νεώτερους συγγραφεῖς καὶ ἐρευνητὲς ἀσχολήθηκαν λίγο ἢ πολὺ μὲ τὰ παραπάνω φύλα, πού κατοικοῦσαν προχριστιανικά στὸν χώρο τοῦ Νομοῦ Εὐρυτανίας, ὁ ὁποῖος ἀνῆκε τότε στὴν Εὐρυτανία, στὴ Δολοπία, στὴν Ἀπεραντία καὶ στὴν Ἀγραία. Ἡ ὀνομασία «Εὐρυτανία» καθορίστηκε γιὰ ὅλη αὐτὴ τὴν περιοχὴ ὕστερα ἀπὸ τὴ νικηφόρα λήξη τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνα τοῦ 21. Πάντως, μετὰξὺ αὐτῶν πού ἀσχολήθηκαν μὲ τίς περιοχὲς αὐτὲς ἢ τοὺς κατοίκους τῶν, ἀξιωματικῶς εἶναι καὶ οἱ ἐξῆς: Ξενόφων ὁ Ἀθηναῖος, Πολύβιος, Πλίνιος, Διόδωρος Σικελιώτης, Διονύσιος Ἀλικαρνασσεύς, Στράβων, Τίτος Λίβιος, Πausanias, Στεφ. Βυζάντιος, Palmer, Kruse, Leake, Becker Formiger, Bazin, Heusey, Bursian, Lolling, Woodhouse, Beloch, Beneke, Claffenbach, Hirschfeld, Swoboda, Γ. Σωτηριάδης, Κ. Στεργιόπουλος καὶ ἄ.

β') ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ.

1. ΟΙ ΕΥΡΥΤΑΝΕΣ.

Κατοικοῦσαν στὴν Εὐρυτανία, μιὰ περιοχὴ πού περιλάμβανε τὸν σημερινὸ δῆμο Καρπενησίου καὶ τοὺς τ. δῆμους Εὐρυτάνων καὶ Ἀρακυνθίων. Τὰ πρὸς Ν.Δ. ὅρια τῆς χώρας τῶν Εὐρυτάνων δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ καθορισθοῦν. Λέγεται πάντως, ὅτι εἶχαν φθάσει ὡς τίς βόρειες ὁχθες τῆς λίμνης Τριχωνίδος, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ Θέρμου, μὲ ἐπιδιώξῃ τῶν γιὰ κατάληψη ἀκόμη καὶ τοῦ Ἀγρινίου, τὴν εὐφορὸν πεδιάδα τοῦ ὁποίου φαίνεται δὲν κατάρθωσαν νὰ κατακτήσουν οἱ ὀρεσίβιοι πολεμιστὲς τῶν ἄγριων εὐρυτανικῶν βουνῶν, γιὰτὶ βρῆκαν συμπαγῇ τὴν ἀντίσταση τῶν κατοίκων τοῦ αἰτωλικοῦ κάμπου. (Κ. J. Beloch Die Eurytanes) στὸ π. «Klio», Λειψία 1911, σ. 446-447). Πρὸς τὰ βόρεια εἶχαν γείτονες τοὺς Δόλοπες, πρὸς τὰ Α. τοὺς Αἰνᾶνες, πρὸς τὰ Δ. τοὺς Αἰτωλοὺς, μὲ τοὺς ὁποίους θὰ ἦσαν ἐγκάρδιοι σύμμαχοι, ἂν δὲν εἶχαν ὑποταχθῇ σαυτοὺς. Πρὸς τὰ Δ. εἶχαν τοὺς Ἀπεραντοὺς, πρὸς τὰ Ν.Δ. τοὺς Θεσπιεῖς καὶ τέλος πρὸς τὰ Ν.Α. τοὺς Ὀφιονεῖς. Σημειώτεον, ὅτι οἱ Εὐρυτᾶνες, οἱ Δόλοπες, οἱ Ἀπεραντοὶ καὶ οἱ Ἀγραιοὶ, πού κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, στὴν πολὺ ἀρχαία ἐποχῇ, ζοῦσαν ἀπὸ τὸ κυνήγι καὶ τὴ ληστεία, μαζί μὲ τοὺς Ὀφιονεῖς καὶ τοὺς Ἀποδοτοὺς εἶχαν ἀποτελέσει, κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα π.Χ., τὴ λεγόμενη «Ἐπικτητὸ Αἰτωλία». Αὐτὴ ὑπῆρξε, γιὰ μιὰ ἀρκετὰ μεγάλη χρονικὴ περίοδο, σημαντικὴ δύναμις τῆς Αἰτωλικῆς Συμπολιτείας, πού κι' αὐτὴ ὑπέκυψε στοὺς Ρωμαίους, ἀλλὰ τελευταία καὶ ὕστερα ἀπὸ σκληρὸν ἐναντίον τῶν ἀγῶνα, τὸ 146 π.Χ.

Τὴν ὀνομασία τῆς ἡ Εὐρυτανία ὀφείλει, κατὰ τὴν ἐπικρατέστερη ἐκδοχῇ, στὸ μυθικὸ ἥρωα, τὸν ἀριστὸ τοξότη καὶ ἐπώνυμο βασιλιά τῆς τῶν Εὐρυτο⁽¹⁾, πού εἶχε πρωτεύουσά του τὴν ἀγνώστου τοποθεσίας Οἰχαλία, τὴν ὁποία εἶχε ιδρύσει ὁ Μελεάνας βασιλιάς τῶν Δρυῶπων. Ὁ Θουκυδίδης (Γ' 94) ἰδιαίτερα γιὰ τοὺς Εὐρυτᾶνες λέγει: «Τὸ γὰρ ἔθνος μὲγα μὲν εἶναι τὸ τῶν Αἰτωλῶν καὶ μάχιμον, οἰκοῦν δὲ κώμας ἀτειχίστους καὶ ταύτας διὰ πολλοὺ καὶ σκευὴ φιλῇ χρώμενον οὐ χαλεπὸν ἀπέφαινον, πρὶν ἐμβοηθῆσαι, καταστραφῆναι. Ἐπιχειρεῖν δ' ἐκέλευον (οἱ Μεσσηνιοὶ) πρῶτον μὲν Ἀποδοτοῖς, ἔπειτα δὲ Ὀφιονεῦσι καὶ μετὰ τοὺτους Εὐρυτᾶσιν, ὅπερ μέγιστον μέρος ἐστὶ τῶν Αἰτωλῶν, ἀγνωστότατοι δὲ γλῶσσαν καὶ ὁμοφάτοι εἰσὶν ὡς λέγονται. Τούτων γὰρ ληφθέντων ραδίως καὶ τ' ἄλλα προσχωρήσειν, ... ὁ δὲ (Δημοσθένης) χάριτι (Μεσσηνίων) πεισθεῖς ... ἐστράτευσεν ἐπ' Αἰτωλοὺς ...» τὸ 426 π.Χ. μὲ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιδρομῆς του, τὴν πανωλεθρία τοῦ στρατοῦ του, χάρη στὸν κλεφτοπόλεμο, πού πολὺ ἐντεχνα ἐφήρμοσαν οἱ ἀμυνόμενοι⁽²⁾).

Ὡς πρωτεύουσα τῆς ἀρχαίας Εὐρυτανίας, ἀπὸ διάφορες πηγές, ἀναφέρεται ἡ Οἰχαλία, πού εἶναι συνδεμένη μὲ τὰ ἄφωρῶντα στὸν ἐπώνυμο βασιλιά τῆς Εὐρυτο, χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι γνωστός ὁ τόπος πού βρισκόταν. Ἐπίσης δὲν εἶναι γνωστός ὁ χώρος ὅπου ἦσαν οἱ πρωτεύουσες τῶν Δολόπων (Δολοπηγίς), τῶν Ἀπεραντῶν (Ἐφυρα)⁽³⁾ καὶ τῶν Ἀγραιῶν (Ἀγραις). Κάστρα ὑπάρχουν ἀρκετὰ στὴν Εὐρυτανία ἰδίως προχριστιανικά, μὲ μόνον πιθανολογίες γιὰ τὴν πόλιν στὴν ὁποία

τό καθένα ἀνῆκε. Δυστυχῶς καμμιὰ ὥς τὰ σήμερα δὲν ἔγινε σαυτὰ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, πού ἀσφαλῶς θὰ μπορούσε ἀρκετὰ νὰ φέρη σὲ φῶς γιὰ τὰ ἱστορικὰ τοῦ εὐρυτανικοῦ χώρου. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ μιλῇ σὴν τῶρα γιὰ τέτοια θέματα μὲ θετικότητα. Ὅμως γιὰ τὴν Οἰχαλία, ὁ Στράβων γράφει: «... Ἔστιν οὖν Οἰχαλία πόλις τῆς Ἑρετρικῆς, λείψανον ἀναιρεθείσης πόλεως ὑπὸ Ἡρακλέους ὁμώνυμος τῇ Τραχινίᾳ καὶ τῇ Ἀρκαδικῇ, ἣν Ἀνδανίαν οἱ ὕστερον ἐκάλεσαν καὶ τῇ ἐν Αἰτωλίᾳ περὶ τοὺς Εὐρυτάνους» (Στράβ. Ι, 1, 10, σ. 448). Πολλὰ ἀπὸ τὰ εὐρυτανικά χωριά, κοντὰ στὰ ὁποῖα ὑπάρχουν ἀνερευνῆτοι ἀρχαιολογικοὶ χώροι, διεκδικοῦν τὴν ἀρχαία αὐτὴ πρωτεύουσα τῶν Εὐρυτάνων, ὅμως ὁ γράφων (βλ. Παναγία ἡ Δομιανίτισσα, Ἀθήνα 1959, σ. 5), ἔχοντας ὑπ' ὄψιν τὸ τοπωνύμιον τῶν Δομιανῶν Ἀντάνια καὶ συσχετίζοντας το μὲ τὴν ἀρκαδικὴ Οἰχαλία - Ἀνδάνια, ἐξέφρασε τὴν γνώμη, ὅτι δὲν ἀποκλείεται στὴ φυσικῶς ὀχυρὰ τοποθεσία Ἀντάνια, Β.Α. τῶν Δομιανῶν, ὅπου βρέθηκαν καὶ πολλὰ ἀρχαῖα ἀντικείμενα, νὰ βρισκόταν ἡ πρωτεύουσα τοῦ Εὐρύτου ἢ «περὶ τοὺς Εὐρυτάνους».

2. ΟΙ ΔΟΛΟΠΕΣ.

Κατοικοῦσαν τὴν Δολοπία χώρα, πού κυρίως περιεχόταν στοὺς τ. δήμους τοῦ Νομοῦ Εὐρυτανίας Κτημενίων, Δολόπων καὶ Ἀγρῶν, μὲ βόρεια καὶ βορειοανατολικὴ ἐπέκτασή της ὡς τὸν κόμπο τῆς Καρδίτσας, μὲ γνωστὴ πρωτεύουσά των(;) τὴν ἀρχαία Κτιμένη ἢ Κτιμενίς, πού βρισκόταν στὸν ὁρίζοντα τῆς σημερινῆς Δράνιστας. «Ἡ δὲ καὶ Εὐρυδῶμας Κτιμένου πάϊς ἄγχι καὶ λίμνης Ξυνιάδος Κτιμένην δολοπηίδα ναϊατά-ακεν»⁽¹⁾.

1. Pauly's-Wissowa: στὴ R.E. (Stuttgart 1909) σ. 1357-1363 κέξ. Κ. Στεργίου-Πούλου: Ἡ ἀρχαία Αἰτωλία, Ἀθήναι 1939, σ. 110-111. Π.Ι. Βασιλείου: Ἡ Ἐπισκοπὴ Λιτζᾶς καὶ Ἀγρῶν, ἐπὶ τουρκοκρατίας μὲ σύντομη ἐπισκόπησιν τῆς ἱστορίας τῆς Εὐρυτανίας, τῶν μοναστηρίων καὶ τῶν Σχολῶν της, Ἀθήνα 1960, σ. 26-19, ὅπου ἀρκετὴ βιβλιογραφία.

2. Τοῦ Ἰδίου: Ἡ ἀρχαία Εὐρυτανία (Στοιχεῖα περὶ Εὐρύτου, Οἰχαλίας, Ἀντάνιας, Κύφου, Εὐρυτανῶν, Ἀγρῶν, Δολόπων, Ἀπεραντῶν, Ἐπικτῆτος Αἰτωλίας, Μαντείου Ὀδυσσεως, κλπ.) Ἀθήνα 1961, σ. 17-18.

3. M. Bazin: Memoires sur l' Etolie σὺν τ. Scientifiques et litteraires, Paris 1864. τ. Ι', serie II, κεφ. IV, σ. 293 κέξ. Παυσ. Ι, 62,

Ἀνεξακρίβωτα φέρεται ὡς λαὸς θεσσαλικὸς ἂν καὶ ἡ γλῶσσα, ἡ θρησκεία, τὰ ἥθη καὶ ἔθιμά του ἦσαν ὅμοια μὲ ἐκεῖνα τῶν Αἰτωλῶν, μὲ τοὺς ὁποίους ὅμως, ἀγνωστο γιὰ ποῖο λόγο, βρισκόνταν σὲ διαρκὴ ἐχθρότητα.

Ὑστερα ἀπὸ τοὺς Ἀγραίους φέρεται, ὅτι ἦσαν ὁ πῶς σκληρὸς καὶ φιλελεύθερος λαός, πού ὄχι λίγες φορὲς προσπάθησε νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν του, χωρὶς ὅμως, κατὰ τὸ πλεῖστον, νὰ γλυτώσῃ ἀπὸ τὴν ὑποταγὴν τοῦ στοὺς ἰσχυροὺς γείτονες του, ὅπως ἦσαν οἱ Θεσσαλοί, οἱ Φθιώτες Ἀχαιοὶ καὶ τέλος οἱ Αἰτωλοί. Δὲν εἶναι γνωστὸ, ἂν ἐκτὸς τῆς ἀρχαίας Κτιμένης ὑπῆρχε καὶ ἡ πόλις (πρωτεύουσα) τῆς Δολοπίας Δολοπηίς, οὔτε εἰσάγεται ἀποψη γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ἀρχαίας Κτιμένης στὴ Φουρνά, κατόπιν τῶν ἀδιαισθητῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν καὶ ἀποκαλύψεων περὶ τῆς θεσσαλικῆς Κτιμένης καὶ Ἀγγείων⁽²⁾.

Γενάρχης τῶν Δολόπων φέρεται ὁ Δόλωψ, τὸ ὁποῖο ὁ τάφος βρισκόταν κοντὰ στὴς Παγασσές, «Δόλωπος σῆμα» ἢ «Δολοπηίος τύμβος». Ὡς πρῶτος καταχτήτης ἀναφέρεται ὁ βασιλιάς τῆς Φθίας καὶ πατέρας τοῦ Ἀχιλλέου, Πηλέας, ὁ ὁποῖος παραχώρησε τὴν Δολοπία στὸν Φοῖνικα γιὸ τὸν βασιλιά τῆς Θράκης Ἀμύντορα. Ὁ Φοῖνικας τοὺτος συμμετέσχε στὸν τρωικὸ πόλεμο, καθὼς εἶπαμε παραπάνω, ὡς διοικητὴς τοῦ 4ου τάγματος, πού τὸ ἀποτελοῦσαν 500 Δόλωπες καὶ γι' αὐτὸν λέγει ὁ Πίνδαρος: «ὁ Δολόπων ἄγαγε θρασὺν ὄμιλον σφενδονάσαι, ἱπποδάμων Δαναῶν βέλεσι πρόσφορον»⁽³⁾.

Στὰ 501 (π.Χ.) οἱ Δόλωπες πῆραν μέρος στὴν ἐκστρατεία τοῦ Κύρου ὑπὸ τὸν Μένονα τὸν Θεσσαλὸ. Στὰ 420 πολέμησαν μὲ τοὺς Μαλιεῖς, τοὺς Αἰνιᾶνες καὶ τοὺς Θεσσαλοὺς ἐναντίον τῶν Ἡρακλειωτῶν τῆς Τραχινίας. Τὸ 374 ὑπετάγησαν στὸν τύραννο τῶν Φερρῶν Ἰάσονα. (Ξενοφ. Ἑλλην. Β', δ', 1). Στὰ 344 πῆσαν μὲ τὸ μέρος τοῦ Μακεδόνου Φιλίππου τοῦ Β' πατέρα τοῦ Μεγαλέξανδρου. Στὸ 356-346 π.Χ. πῆσαν μέρος στὸν ἱερὸ πόλεμον ὑπὲρ τῶν Δελφῶν. Στὸ 323 π.Χ. συνεμάχησαν μὲ τοὺς Ἀθηναίους καὶ συνεχόμενα μῆκαν στὴν δυνατὴ τότε Αἰτωλικὴ Συμπολιτεία. Στὸ 279 π.Χ. πολέμησαν μαζὶ μὲ τοὺς Αἰτωλοὺς καὶ τοὺς Εὐρυτάνες, τοὺς Γαλάτες. Στὸ 174 π.Χ. ὁ Περσεύς τοῦ Φιλίππου τοὺς κατέλυσε ἂν καὶ βρισκόταν αὐτοὺς κάτω ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴν κυ-

ριαρχία. (Πολύβ. Κ. Β., 22, 4). Στὸς ἐμφύλιους πολέμους τῶν Ρωμαίων ὑπῆρξαν σύμμαχοι τοῦ Καίσαρος (44 π.Χ.). Ἐκτοτε ὁ λαὸς αὐτὸς εἶχε τὴν τύχη τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς γύρω του περιοχῆς, ἂν καὶ ἐπανειλημμένα ἀντέταξε ἄμυνα καὶ πολέμησε γιὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν του. Μάλιστα τὸ 57-55 π.Χ., ὕστερα ἀπὸ βαρεῖα φορολογικὴ ἐπιβάρυνσή τους ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους καὶ τὴ βάνουση γενικὰ πολιτικῆς των, οἱ Δόλωπες ἀναγκάστηκαν νὰ ἐπιδράμουν κατὰ τῶν πόλεων Στράτου, Ναυπάκτου καὶ Ἀρσινόης⁽⁴⁾.

Τὸ 30 π.Χ. ἡ ἐρήμωση τῶν περιοχῶν Μακεδονίας, Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας συμπαρέσυρε καὶ τοὺς ἀτίθασους Δόλωπες πού ἔπαψαν νὰ ἀκούωνται. Ἡ δύναμη τῶν Ρωμαίων εἶχε πᾶ ἐπιβληθῇ.

3. ΟΙ ΑΠΕΡΑΝΤΟΙ.

α) Ὅρια: Σύμφωνα μὲ μίαν πληροφορία τοῦ Θουκυδίδου, πού ἀναφέρει γιὰ τὴν χώρα τῶν Ἀγρῶν ὅτι βρισκόταν στὴς παρόχθιες ἐκτάσεις τοῦ Ἀχελώου καὶ ὡς τὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ Ἀγραφιῶτη θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ καθορίσῃ — ὅχι βέβαια μὲ σαφῆνεια τὴν χώρα τῶν Ἀπεραντῶν, κυρίως ἀνάμεσα στοὺς ποταμοὺς Ἀγραφιῶτη καὶ Μέγδοβα (τώρα Ταυρωπὸ).

Τὰ πρὸς Β. ὅρια φέρονται ἐγγίζοντα τὰ βουνὰ τῶν Ἀγρῶν, τὰ πρὸς Δ. καθορίζονται ἀπὸ τὴν ἀριστερὴ ὄχθη τοῦ Ἀγραφιῶτη μὲ πιθανὴ ἐπέκτασιν καὶ δυτικώτερα ἀπὸ αὐτὴ καὶ κυρίως Ν.Δ. τοῦ Ἀγ. Βασιλείου, μὲ νότια κατεύθυνση, πού πιθανολογεῖται ἀπὸ μερικοὺς ἐρευνητές, ὅτι ἔφθανε ὡς τὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ Ζέρβα καὶ Ν.Α. ὡς τὴν κορυ-

φογραμμὴ τοῦ Κούτπα-Κυραβέντας. Δηλαδὴ θὰ πρέπει νὰ ἀνῆκε κάποτε στοὺς Ἀπεραντοὺς μίαν λωρίδα κατὰ μήκος τῆς ἀριστερῆς ὄχθης τοῦ Ἀχελώου ἀπὸ τὸν Αἰβασίλιν ὡς τὴ συμβολὴ τοῦ Ζέρβα στὸν Ἀχελῶο. (Woodhouse, Aetolia, Δ' σ. 80). M. Bazin: ὅπ.π.σ. 295-297).

Οἱ Ἀπεραντοὶ ἦσαν αἰτωλικὸ φύλον, παρὰ τὴς ἀντίθετες γνώμες τῶν Kruse καὶ Cellarius. Ἀλλωστε ἡ σχετικὴ ἀμβολία γι' αὐτοὺς αἱρεται ἀπὸ τὸ ἐλληνικώτατο καὶ αἰτωλικὸ ὄνομα, πού ἔφερε ὁ ἱερομνήμονας «Θεόδοτος Ἀπεραντὸς» τὸ 215 π.Χ., ὁ ὁποῖος συμπεριεῖχε στὸ Κοινὸ τῶν Αἰτωλῶν⁽¹⁾. Γείτονες εἶχαν οἱ Ἀπεραντοὶ πρὸς Β. τοὺς Δόλωπες, πρὸς Δ. τοὺς Ἀγραίους καὶ πρὸς Ν.Δ. τοὺς Ἀκαρνᾶνες καὶ Θεσπεῖς. Ὅπως καὶ προηγουμένα ἀναφέραμε, μαζὶ μὲ τὰ λοιπὰ εὐρυτανικά φύλα, τοὺς Ὀφιοεῖς, τοὺς Θεσπεῖς καὶ τοὺς Ἀποδωτοὺς, ἀπετέλεσαν τὴν Ἐπικτῆτη Αἰτωλία.

β) Ὄνομασία. Ἡ Ἀπεραντία κατὰ

μία ἐκδοχή, πῆρε τὴν ὀνομασίαν αὐτὴ γιὰ τὴν ἀπεραντὴ πρὸς τὰ Β. ἐκτασὴ της, πού σχεδὸν ἔφθανε ὡς τὴ Θεσσαλία ἢ, σύμφωνα μὲ ἄλλη ἐκδοχή, γιὰ τὴν ὑπῆρχαν πόροι γιὰ διάβαση τοῦ Ἀχελώου, κυρίως στὴν ἀνάμεσα Τριπόταμου καὶ στὴν πρὸς τὰ νότια τοῦ Ἀγ. Βασιλείου ροὴ του. Ὁ Palmer ἐρμηνεύει τὴ λέξη ἀπὸ τὸ στερεοτικὸ α καὶ τὸ ρῆμα περᾶν (= Ἀ — περαντία), καθορίζοντας τὸ ἐθνικὸ «Ἀπεραντὸς»⁽²⁾ καὶ ὅχι Ἀπεραντίος. Ἀκόμη θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι στὸ πλεῖστον τοῦ χώρου τοῦ τ.δ. Ἀγρῶν κατὰ τὴν ἀρχαιοτῆτα βρίσκεται ὅτι κατοικοῦσαν (5ος π.Χ. αἰώνας) οἱ ἀρχαῖοι Ἀπεραντοί, στὸ δὲ χωρὶ τοῦ σημερινοῦ τ.δ. Ἀπεραντίων, οἱ Ἀγρῶται καὶ ὅτι ἐσφαλμένα ἢ ἁρμοδία ὑπηρεσία, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν (1830), ἔδωκε στοὺς δήμους αὐτοὺς τὴς ὀνομασίες πού ἀπὸ τότε παρέμειναν⁽³⁾.

γ) Ἡ πρωτεύουσα. Τὴν τοποθεσία πού βρισκόταν ἡ πρωτεύουσα τῶν Ἀπεραντῶν, λόγῳ τῆς ἀνυπαρξίας, καθὼς εἶπαμε, ἐπιστημονικῶν ἀνασκαφῶν στὰ ὑπάρχοντα ἀπομεινάρια τῶν κστῶν τῆς Ἀγρῆς καὶ τῆς Ἀπεραντίας⁽⁴⁾, δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ προσδιορίσῃ κανεὶς σήμερα, παρ' ὅλες τὴς πιθανολογίες τῶν ὡς τὰ τώρα μελετητῶν (Bazin, Palmer, Woodhouse, Leake, Στέφ. Βυζάντιος, Κ. Στεργιόπουλος κ.λπ.).

1. Ἀπολ. Ροδίου: Ἀργοναυτικά, Α' σ. 67-68.

2. Ἀ.Σ. Ἀρβανιτοπούλου: «Συνθήκη μεταξὺ Ἀγγελῶν καὶ Κτιμενίων» στὴν Revue Philologie de litterature et d'histoire anciennes, Paris (1911) σ. 289-93. Pauly's-Wissowa R.E. ὅπ. π. σ. 2051.

3. Στράβ. IX, 5,5, p. 431 (= p. 295, 15 Gramer), (ἀπ. 210) (283 p. 362 τοῦ Tourin) καὶ IX 437, 17a).

4. Cic. pro. Sect. 43, 94. In Pissone 20, 28, 37, 90 κέξ. Π. Βασιλείου: «Ἐπισκόπησις τῆς ἱστορίας τῆς Εὐρυτανίας» στὸ Λεύκωμα τῆς Ἑνώσεως Εὐρυτάνων τῆς Ἀμερικῆς, (1971) Charlotte N. C. u.s.a.

Ὁ Bazin, πού πρώτος ἀσχολήθηκε μέ τήν ἐπόμενη ἐπιγραφή, ἡ ὁποία βρέθηκε πάνω σέ πέτρα στή «Στεργεία» τῶν «Ἑλληνικῶν» τοῦ Ἀγ. Βασιλείου :

«CIMA... / ΘΕΟΔΩΤΟΣ / (...) ΡΙΑΩ- ΠΑΣ (μήπως ΦΑΙΔΩΠΑΣ;) / ΚΡΙΤΟΛΑ- (ΟΣ) / Δ(Ρ)ΔΥΜΑ / (μήπως ΔΙΑΥΜΑ;)»,

προσδιορίζει, πιθανολογώντας, ὅτι ἡ ἀρχαία Ἀπεραντία ἢ Ἀπεράνεια θά βρισκόταν περί τὸ φρούριο τῆς Τσοῦκας ἢ τοῦ Παλιόκαστρου Τατάρνας⁽⁵⁾. Ὁ Woodhouse, παρά τίς σαφεῖς πληροφορίες τοῦ Θουκυδίδη, τοῦ Στράβωνα καί, σέ πολλά, τοῦ Τίτου Λίβιου, δέν κατορθώνει νά καταλήξῃ σέ εὐσταθοῦντα συμπεράσματα σέ ὅ, τι ἀφορᾷ στή σημεῖα, πού διαμφισβητοῦνται ἀπὸ ἄλλους σχετικά μέ τήν τοποθεσία τῆς πρωτεύουσας τῶν Ἀπεραντῶν. Ὁ Κ. Στεργιόπουλος πιθανολογεῖ τὸ χωριὸ Βίνιανη, ἀλλὰ καί τήν Πρεβέντζα⁽⁶⁾, γιὰ τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται ὁ Leake καθὼς καί ὁ Forbiger. Ἀλλὰ τότε γιὰ νὰ μὴ σημειωθῇ, στίς πιθανές αὐτὲς τοποθετίαι καί τὸ Κερασσῶρι, ὅπου καί ὑπολείμματα ἀρχαίου φρουρίου ὑπάρχουν καί ἡ φυσικὴ διαμόρφωση τοῦ ἐδάφους δικαιολογεῖ τὴν ὑπαρξὴν πρωτεύουσας οἰκισμῶν;

Ὁ Palmer θεωρεῖ τοὺς Ἀπεραντοὺς ὡς αἰτωλικὸ φύλο μαζί μέ τοὺς Ἀγραιούς, Ὀφιοεῖς, Εὐρυτᾶνες, Αἰολεῖς, Ἀποδωτοῦς, Ἀμφιλόχους, Ὑάντες καί Κουρήτες. Ὁπωσδήποτε τὸ 215 π.Χ. συναντᾶμε ὡς Ἱερομνήμονα «Θεόδοτον τὸν Ἀπεραντῶν», πού ἀποδείχνει ὅτι ἦταν τότε ὁργανωμένη ἡ χώρα τῶν Ἀπεραντῶν γιὰ νάχη ἀντιπρόσωπὸν τῆς στὸ Κοινὸ τῶν Αἰτωλῶν⁽⁷⁾. Ἀντίθετα στήν ἴδια ἐποχὴ κατὰ τὸν Τίτο Λίβιο οἱ Δόλοπες φέρονται ὅτι δέν συμμετείχαν στὸ Κοινόν, γιὰ τὴν βρισκόνταν ὑπὸ τοὺς Μακεδόνες⁽⁸⁾. Τὸ 192 π.Χ. ὁ Φίλιππος ὁ Ε' τῆς Μακεδονίας, καθὼς εἶναι γνωστό, εἶχε κατακλύσει μέ τὸ στρατὸ τοῦ τοὺς χώρους τῆς Ἀπεραντίας, τῆς Δολοπίας καί τῆς Ἀθαμανίας. Τὸ 189 π.Χ. πού ἡ προσοχὴ τῆς Ρώμης εἶχε στραφῇ κατὰ τοῦ Ἀντιόχου στήν Ἀσία, οἱ Αἰτωλοὶ βρήκαν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ξανακαταλάβουν τὴν Ἀπεραντία καί τὴν Ἀμφιλοχία γιὰ νάνα ἐξασφαλισμένον ἀπὸ τὰ βόρεια τοὺς⁽⁹⁾. Ὁπωσδήποτε οἱ χαρακτηρισμοὶ τῶν Ἀπεραντῶν ὡς Αἰτωλῶν δίδονται σαυτοὺς ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους καί τοὺς Μακεδόνες ἀνάλογα μέ τὴν πολιτικὴν τοποθέτησιν αὐτῶν ἐναντὶ τῶν καὶ ἐναντὶ τῶν Αἰτωλῶν καί τῆς φιλικῆς ἢ ἐχθρικής πρὸς αὐτοὺς συμπεριφορά τῶν.

4. ΟΙ ΑΓΡΑΙΟΙ.

Λέγονταν καί Ἀγραεῖς ἢ Ἀγραοί. Κατοικοῦσαν τὴν Ἀγραία ἢ Ἀγραῖδα χώρα, τὰ ὅρια τῆς ὁποίας λόγω ἀσυμφωνίας πολλῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἀλλὰ καί νεωτέρων ἐρευνητῶν, δέν εἶναι δυνατόν στὸ σύνολό τους νὰ ἀκρίβεια νὰ προσδιορισθοῦν. Ὅμως, ὅπως καί προηγούμενα εἶδαμε, σχεδὸν τὸ ἴδιο συμβαίνει καί μέ τοὺς γειτονέες τῶν Δόλοπες, Ἀπεραντοὺς, Ἀκαρνᾶνες καί Αἰτωλοὺς, γιὰ τὴν ἀνὰ τοὺς αἰῶνες διάφοροι λόγοι, κυρίως δημογραφικοί, συνέτειναν στὸ πλάτεμα ἢ στὸ στένεμα τῶν ὁρίων, πού κατοικοῦσε τὸ κάθε αἰτωλικὸ φύλο⁽¹⁾. Περισσότερο ἀφορᾷ ἡ περίπτωση τοὺς κατοίκους τοῦ δυτικοῦ καί νοτιοδυτικοῦ τμήματος τοῦ εὐρυτανικοῦ χώρου πού εἶχαν λόγους ἐπεκτασῶς τῶν πρὸς τὴ θάλασσα δυτικά ἢ πρὸς τοὺς γειτονικοὺς κάμπους. Ὁπωσδήποτε ἡ δολόκληρη σειρά προχριστιανικῶν ἢ μεταχριστιανικῶν κάστρων στήν περιοχή ἡ στὰ ὅρια τῆς βόρειας περιοχῆς τῆς Ἀγραιάς καί Ἀπεραντίας κατέναντι τῆς Δολοπίας ἀκόμη καί τῆς Εὐρυτανίας (Ψιανᾶ), ἀποδείχνουν τὴν ὑπαρξήν, ὅχι μικρο-οἰκισμῶν ἀτελειχιστῶν (κατὰ Θουκυδίδη), ἀλλὰ καί πόλεων μέ προστατευτικὰ κάστρα, ἀναμφισβήτητο δείγμα κάποιου πολιτισμοῦ, ἔστω καί ἂν συσχετισθῇ μόνον μέ τὴ βασικὴ προϋπόθεσιν τῆς ἄμυνας καί γενικώτερα μέ τὴν ἀδυσώπητη ἀναγκαιότητα τοῦ πολέμου⁽²⁾. Μάλιστα κατὰ τὸν α' π.Χ. αἰῶνα ὁ Κικέρων ἀναφέρει ἀξιόλογες σέ ἀνθισθ πόλεις τῶν Ἀγραιῶν, πού τίς ἐλεηλάτησαν οἱ Ρωμαῖοι.

1. W. Woodhouse: Aetolian Inscription, στήν «The Journal of Hellenic Studies», London (1892-1893) Κεφαλ. XIII, σ. 354-355.

2. J. Palmerii: Graeciae antiquae descriptio, Lugduni 1678, σ. 432.

3. Κ. Στεργιόπουλου: Ἡ ἀρχαία Αἰτωλία, Ἀθῆναι 1939 σ. 85.

4. W. Leake: Travels in northern Greece. London, 1835, II, 622, III 176. Πάνου Ι. Βασιλείου: «Ἀπεράνεια», στήν Αἰτωλο-ακαρνανική καί Εὐρυτανική Ἐγκυκλοπαίδεια Τ. 2, σ. 450-452, αὐτόθι τοῦ Ι. Κουφοῦ «Ἀγραιῶν» τ. Α. σ. 154-155.

5. M. Bazin: Memoires sur l' Etolie δπ. π. σ. 299.

6. Κ. Στεργιόπουλου: Ἡ ἀρχαία Αἰτωλία δπ. π. σ. 85-86.

7. Palmerii: δπ. π. σ. 431.

8. Τίτ. Λίβ. XXX 34, Πολύβ. ΙΗ, 30, 6, 9. Τίτ. Λίβ. XXXIII καί XXXVI 31, 2, 34.

Σχετικά μέ τίς ἐπεκτάσεις ἢ τίς συμπίσεις τῶν ὁρίων τῶν χώρων πού κατοικοῦσαν τὰ εὐρυτανικά φύλα, αὐτές πραγματοποιοῦνταν ἀνάλογα μέ τίς ἀνάγκες καί τὴ δύναμιν τῶν ἐκάστοτε χωροδωσῶν τῆς περιοχῆς, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶχαν πάρει τὸν τίτλο τοῦ «βασιλῆως», καθὼς ὁ Σαλύνθιος ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀγραιῶν⁽³⁾.

Οἱ Ἀγραιοὶ ὑπῆρξαν φιλοπόλεμοι, ἄξιοι ὅμως καί σκληροὶ πολεμιστές. Ἰδιαίτερὴ τῶν ἀπασχόλησιν στὰ εἰρηνικά τους χρόνια ἦταν τὸ κυνήγι. Λέγεται μάλιστα, ὅτι στήν Ἀγραία χώρα εἶχεν ἰδρυθῇ καί ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος τῆς «ἀγροτέρας», κοντὰ στὸ ὁποῖο ὑπῆρξε καί ὁ ἀγνώστου τοποθεσίας οἰκισμὸς Ἀγραι⁽⁴⁾. Ἀπὸ αὐτὸν προήλθε τὸ ἐθνικὸ «Ἀγραιῶς», πού ἐπεκράτησε σέ δολόκληρη τὴν περιοχή τῶν. Μάλιστα θά πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι τὸ 330 π.Χ. οἱ Ἀγραιοὶ μέ τοὺς Δόλοπες φέρονται καταγγραμμένοι στὰ μέλη τοῦ Κοινοῦ τῶν Αἰτωλῶν καί γιὰ τὸν ὁ Κλαffenbach πιστεύει ὅτι τότε, «εἶχαν καί δικὸν τοὺς δίκαιο»⁽⁵⁾.

Ὁ Θουκυδίδης τοποθετεῖ τὴν Ἀγραῖδα στὴ δεξιὰ ὄχθῃ τοῦ Ἀχελώου καί κυρίως στήν ἀνω ροή του. Ὅμως ἐκείνη ἡ λεπτομέρεια τοῦ ἱστορικοῦ, πού ἀναφέρει γιὰ τὸν Σπαρτιάτη Εὐρύλοχον μέ τοὺς Πελοποννησίους λέγοντας: «Οἱ μὲν οὖν μετ' Εὐρύλοχον Πελοποννήσιοι ὡς ἦσαν... καί ἐπέβησαν τῆς Ἀγραιῶν οὐδέτι Ἀκαρνανίας, φιλίας δὲ σφίσι⁽⁶⁾...» ἀποδείχνει, ὅτι ὁ χώρος πού βρισκόταν στὴ δεξιὰ ὄχθῃ τοῦ Ἀχελώου, προηγούμενα ἀνῆκε στοὺς Ἀκαρνᾶνες. Ἔτσι βγαίνει τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ Ἀγραιοὶ πρωτύτερα κατοικοῦσαν μόνον στὸν ὅριον τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ἀχελώου καί φαίνεται ὅτι τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἀγραφιώτη, σὲ συσχετισμὸ μέ τίς πληροφορίες καί ἄλλων ἐρευνητῶν. Ὁπωσδήποτε σύμφωνα μέ μιὰ πληροφορία πού μᾶς ἀφῆκε ὁ Θουκυδίδης, φαίνεται ὅτι ἡ Ἀγραῖδα χώρα ἐπῆνε περίπου ἀπὸ τὸ σημερινὸν Αὐλάκι (Β.Δ.) τοῦ Νομοῦ Εὐρυτανίας μέ μιὰ νοτιὰ κατερχόμενη πρὸς τὰ νότια γραμμὴ πού περνάει ἀπὸ τὴν ἀριστερὴ ὄχθῃ τοῦ ποταμοῦ Μπζάκου (Πετῆταρου), δολόκληρη τὴν κοιλιάδα τοῦ δὲ συμβολῆ τοῦ στὸν Ἀχελῶο, μέ πιθανὴ ἐπέκτασιν ἀκόμη καί ὡς τὴ συμβολὴ τοῦ παραπόταμου τοῦ Ἀχελώου, Ζέρβα. Μὲ βόρεια πρὸς τοὺς Δόλοπες ὅρια, τὰ βουνὰ τῆς Πρασιάς

καί τοῦ Βασιλεσίου⁽⁷⁾ μέ ΒΑ τὸ βουνὸ Φτέρη καί Δ. τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἀγραφιώτη ὡς τὸ σημερινὸ φράγμα Κρεμαστῶν, μέ πιθανὴν προέκτασιν τῆς ὁρίων τοῦ τριγώνου, πού σχηματίζει γωνίας, ὥστε νὰ ἐγγίξῃ τὴ συμβολὴ τοῦ Ζέρβα στὸν Ἀχελῶο. Ἀμφότερες οἱ χώρες τῶν Ἀγραιῶν καί τῶν Ἀπεραντῶν ἀποτελοῦν τρίγωνα, μέ τὴν ὀξύτερη γωνία τους νὰ σμίγῃ πρὸς τὰ ΝΔ περὶ τὴν συμβολὴ τοῦ Ζέρβα στὸν Ἀχελῶο, μολονότι ἀντικρὺζοντας κανεῖς τὴν ἀπὸ Πρεβέντζας μέχρι Σπολαίτας ροὴ τοῦ Ἀχελώου διαπιστώνει ὅτι πραγματικὰ εἶναι δυσκολοδιάβατη. Φαίνεται δὲ προσπάθεια τῶν Ἀγραιῶν γιὰ κατάχτησιν τοῦ πρὸς τὰ δυτικά τῶν Ἀμβρακικοῦ κόλπου ἀποτυχε, ὅμως μπόρεσαν γιὰ κάμποσον καί ἐπέκτειναν τὰ ὅρια τῆς χώρας τῶν ὡς τὸ Μακρυνόρος (Προβατοβούνι). (Pauly's - Wissowa: R.E. Stuttgart 1894 τ. I^ο σ. 887-888. Κ. Στεργιόπουλου δπ. π. σ. 42 ὅπου ἀρκετὴ σχετικὴ βιβλιογραφία. Cic. στοῦ Pison σ. 91).

Ἀκόμη ὁ ἴδιος ὁ Θουκυδίδης (βιβλ. III κεφ. 114, 2) ἀναφέρει, ὅτι «Ἀκαρνᾶνες καί Ἀμφιλόχοι ἀνελθόντων Ἀθηναίων καί Δημοσθένους τοῖς ἐς Σαλύνθιον καί Ἀγραιούς καταφυγούσιν Ἀμπρακιώταις καί Πελοποννησίοις ἀναχώρουν ἐσπεύσαντο ἐξ Οἰνιαδῶν, οἵπερ καί μετανέστησαν παρά Σαλυνθίων». Πιὸ κάτω δὲ στὸ Δ' βιβλίον κεφαλ. 77 προσθέτει τὰ ἐξῆς: «καὶ ὁ μὲν Δημοσθένης ἀφικόμενος, Οἰνιάδας δὲ ὑπὸ τε Ἀκαρνάνων πάντων καταναγκασμένους καταλαβόν, εἰς τὴν Ἀθηναίων ἑνδομῆχίαν καὶ αὐτὸς ἀναστήσας τὸ ξυμμαχικὸν τὸ ἐκείνη πᾶν, ἐπὶ Σαλύνθιον καί Ἀγραιούς στρατεύσας πρῶτον καί προσποιησάμενος κ.λπ...» πού μ' αὐτὰ διασαφηνίζει, ὅτι ὁ λαὸς τῶν Ἀγραιῶν ἦταν ἀρκετὰ υπολογισμός. Ἀλλὰ καί ὁ Στράβων τὸν θεωρεῖ ὡς σημαντικὸν καὶ ὡς Αἰτωλικόν, ἀναφέροντας τὰ ἐξῆς: «Ὁ δὲ Εὐήνος ποταμὸς ἄρχειται μὲν εἰς Βοιωτῶν τῶν ἐν Ὀφιοεῦσιν αἰτωλικῶν ἔθνος, καθάπερ καί οἱ Εὐρυτᾶνες καί Ἀγραιοὶ καί Κουρήτες καί ἄλλοι (ΒΧ= 451, 5).

Στὴν περιοχή τῶν ἀρχαίων Ἀγραιῶν βρέθηκαν καί οἱ ἐπόμενες ἐπιγραφές, τίς ὁποῖες ἀναφέρει ὁ W. Woodhouse: (Aetolian Inscriptions στήν The Journal of Hellenic Studies, London (1892-1893) κεφ. XIII, σ. 354-355. Σὲ τετράγωνη ἀμμόπετρα (πλατ. 18" μέ βαθεῖα χαρα-

γμένα γράμματα ύψους 1", πού βρέθηκε στην Τσούκα Λεπιανών στο χωράφι του Β.Γ. Φαρμάκη αναφέρεται :

ΑΝΤΙΚΡΑΤΕΙ(Α) ΑΝΤΙΑΙΚΟΥ

Επίσης στο χωριό Ζελενίτσα (νυν Πρασιά) υπάρχει ένα μεγάλο αρχαίο νεκροταφείο, όπου πλάκες ακατέργαστες άμμόπετρες με κομψά και φροντισμένα γράμματα φέρουν τούτες τις επιγραφές :

ΕΥΤΥΝ(ΟΜΟΣ) ΑΙΝΙΧΟΥ ΚΛΕΟΤΑΣ ΤΕΛΕΜΜΟΥ

(στην κατοχή του Κώστα Ζακάκη).

Επίσης και τούτη η στήλη με επιγραφή που βρέθηκε σε κτήμα των Χρυσωφωργαίων (Πλάτ. στήλ. 15", ύψ. γραμμάτων 1" :

ΤΕΛΕΝΙΚΟΣ ΑΓΟΡΑΙΟΥ.

Τέλος μία ακόμη στήλη που βρέθηκε στη βόρεια πλευρά έρειπών του κτήματος των ίδιων (Χρυσωφωργαίων). Πλάτ. στήλ. 18", ύψ. γραμμάτων 1", σε μία γκρίζα άμμόπετρα προπαρασκευασμένη για σκάλισμα. Γράμματα πολύ καθαρά, με πολύ όρατα κατά μήκος χρυσά σκαλίσματα και άλλες διακοσμήσεις :

ΕΥΡΥΝΟΜΗ ΤΙΜΑΓΟΡΟΥ(?)

Ο Θουκυδίδης πάλι, γράφοντας για τον πελοποννησιακό πόλεμο, μάς πληροφορεί, ότι πολέμησαν έναντιον των Μαντινέων και Άμβρακιωτών, «τους δ' Άμβρακιώτας έκτεινον και ήν πολλή έρις και άγνοια είτε Άμβρακιώτης τις έστιν, είτε Πελοποννήσιος» και εις διακοσίους μόν τινες αυτών απέκτεινον' οί δ' άλλοι διέφυγον εις την Άγραιά όπου ούσαν και Σαλύνθιος αυτός ο βασιλεύς των Άγραιών ών φίλος υπεδέξατο (8).

Κατά τον Κ. Στεργιόπουλο (Άρχαία Αίτωλία, σ. 87) «ή φυσικώτερα θέσις των Άγραιών ευρίσκεται κατ' άρχάς κάτω της Φτέρης και της κορυφής του Αγίου Ήλια εντός των ποταμών Άχελώου και Άγραφιότου» προσθέτει δέ ότι «τα παρά τον ποταμόν Άχελών κάστρα των Λεπιανών, της Βελαώρας, της Σιβίστας, των Τοπολιάνων, της Ζελενίτσας, της Τατάρνας, της Βούλπης (Δυτ. αυτής

Άγ. Θωμάς), και τό εκ της άλλης πλευράς τό μέγα κάστρον της χώρας, τό Παλιόκαστρον του Παλιοκατούνου, ένθου μίσην μεγάλην και παλαιάν πόλιν αιώλικήν, ήν έταυτίσαμεν πρός την προϊστορικήν Έφύραν» (9). Άλλά πού ή Έφουρα; Δυστυχώς δέν έχομε και γι' αυτή κανένα στοιχείο ούτε καν ένδεικτικό της τοποθεσίας της. Ο Στέφ. Βυζάντιος αναφέρει ότι «έστι και κώμη Αίτωλίας Έφουρα». Ο Βursian δέν αποδέχεται τοποθέτησιν της Έφύρας κοντά στο ποτάμι Πατιόπουλο(10). Ο Στεργιόπουλος πιθανολογεί(11) σάν τοποθεσία της άρχαίας Έφύρας τό κάστρο της Τσούκας Παλιοκατούνου-Τατάρνας. Όμως ούτε ή γνώμη αυτού, ούτε πολλών άλλων έρευνήτων παλιών και νεώτερων, τόσο γιά την άρχαία Έφουρα, όσο και γιά τα όρια των προς τα ΒΔ και Δ του σημερινού Νομού Έδρυτανίας κατοίκων της άρχαιότητος είναι ικανές νά στηρίξουν έπιστημονικά συμπεράσματα(12). Η ύπαρξη άρχαιολογικών χώρων εντός της Άγραιάς χώρας, άλλα και σε περιοχές άκαθορίστου κυριότητος, καθώς τα Σιτόμενα και άλλαχο, δέν μπορούν ούτε κατά πιθανολογίαν νά μάς υποχρεώσουν στον καθορισμό της τόποθεσίας της άρχαίας αυτής πρωτεύουσας των Άγραιών. Ακόμη θά πρέπει νά προστεθί, ότι ο Φίλιππος ο Ε' της Μακεδονίας, λόγω του άνυποτάκτου των Άγραιών, τους θεωρούσε ότι δέν ήσαν έλληνικής καταγωγής· οί πλείστοι όμως των έρευνήτων, μεταξύ των οποίων και ο γεωγράφος Στράβων, όπως πιδό πάνω είδαμε, με σαφήνεια καθορίζουν, ότι πρόκειται περί φύλου αιώλικουδ.

Τέλος εκείνο που από τη μελέτη της ιστορίας βγαίνει, είναι, ότι χώρες, καθώς ή Έδρυτανία, ή Δολοπία, ή Άπεραντία, ή Άγραιά και μικρές άλλες γειτονικές των, άλλοτε μόν ήσαν ανεξάρτητα κρατίδια, άλλοτε δέ με τους γνωστούς ανταγωνισμούς Ρωμαίων, Μακεδόνων, Αιτωλών και λοιπών Έλλήνων, υποχρεώνονταν νά δημιουργούν φιλικές ή έχθρικές σχέσεις προς τη μία ή την άλλη από τις μεγάλες εκείνες «δυνάμεις» της τότε εποχής, χωρίς νά αποκλείονται γιά ώριμένα χρονικά διαστήματα και ή υποταγή των σ αυτές. Πάντως—και είναι προς τιμήν των—οί κάτοικοι των παραπάνω φύλων υπήρξαν οί τελευταίοι των Έλλήνων πού, μετέχοντας στην Αίτω-

λική Συμπολιτεία μαζί με τους Αιτωλούς, τό 146 π.Χ., ύστερα από σκληρούς άμυντικούς άγώνες, υπέκυψαν στους Ρωμαίους, οί όποιοι κατέκτησαν τότε όλόκληρη την Έλλάδα χάρη στις γνωστές διαφωνίες και τους εμφύλιους πολέμους μεταξύ των Έλλήνων. Στο 27 π.Χ. οί Ρωμαίοι συμπεριέλαβαν τους Αιτωλούς, μεταξύ των όποιων και τους λαούς του έδρυτανικού χώρου, στη συγκλητική έπαρχία της Μακεδονίας, στην όποια περιέχονταν «Άχαία μέχρι Θετταλίας και Αιτωλών και Άκαρνάνων και τινων ήπειρωτικών ένθων, όσα τη Μακεδονία προσώριστο»(13).

5. ΟΙ ΕΥΡΥΤΑΝΕΣ ΩΣ ΑΓΩΝΙΣΤΕΣ.

Έκτός του χαρακτηρισμού του Εურიπίδη γιά τους Αιτωλούς πολεμιστές ότι ήσαν «λόγχοις τ' άκοντιστήρες ευστοχώτατοι» κ.λπ., καθώς και όλοι οί άνδρες του χώρου του σημερινού Νομού Έδρυτανίας, πού χάρη στην πολεμική εμπειρία των από τους άρχαιότατους χρό-

νους υπήρξαν περιζήτητοι, και άλλοι παλαιοί και νέοι έρευνήτες επιβεβαίωσαν την άλήθεια της πληροφορίας αυτής.

Εσταματήσαμε στο σημείο αυτό γιάτι, εκτός των Δολόπων τους όποιους αναφέρει ο Όμηρος ότι πήραν μέρος στην πανελλήνιο εκείνη έκστρατεία των Έλλήνων κατά των Τρώων, έχοντας ύπ' όψη ότι στη μακρινή εκείνη εποχή οί Έδρυτάνες, οί Άπεραντοί και οί Άγραιοί υπάγονταν, κατά τό πλείστον, στους δυνατώτερους από αυτούς γείτονές των, υποστηρίζομε ότι και αυτοί πήραν μέρος στην έκστρατεία κατά της Τροίας· άλλοι μόν υπό τον Αιτωλόν Θάνατα, άλλοι δέ υπό τους Θεσσαλούς άδελφούς Ποδαλείριο και Μαχάοντα, μη αποκλειόμενου και του Γουνέα του βασιλιά της Κύφου, της όποίας τοπωνύμιο παλιού και νεώτερου καταστραφέντος οικισμού άνευρήνθητο και άπροσδιόριστου χρόνου καταστροφής, υπάρχει και σήμερα στην Έδρυτανία.

Όσο γιά τα υποστηριζόμενα από τον Στράβωνα(1) ότι «ο Όμηρος ούδαμού μέμνηται δολοπικής στρατιάς κατά τους περί τό Ίλιον άγώνας, ούδ' γάρ αυτών τον ήγεμόνα Φοίνικα πεποίηκεν εις τους κινδύνους εξιόντα καθάπερ τον Νέστορα», βρίσκομε άδικη την παρατήρησή του αυτή· γιάτι εύτυχώς ο ίδιος ο Όμηρος ξεκαθαρίζει με κάθε σαφήνεια την περίπτωσή καθορίζοντας, ότι οί Δόλοπες υπό άρχηγόν των τον Φοίνικα απέτέλεσαν, καθώς άρχικά είπαμε, τό τέταρτο εκ των πέντε ταγμάτων πού αναφέρονται στο σύνολο του έκστρατευτικού σώματος των Μυρμιδόνων (Άχαιών Φθιωτών) υπό τον Άχιλλέα(2). Και ακόμη δέν αποτελεί τιμητική διάκριση γιά τους πολεμιστές του Άχιλλέα στους όποιους ως «άφανείς στρατιώτες» περιλαμβάνονται από τον Όμηρο και οί Δόλοπες, όταν λέγει ότι : «Οί Μυρμιδόνες άρματομένοι με τον άνδρείο Πάτροκλο έτράβηξαν μπροστά ως τη στιγμή πού με άτρόμητη καρδιά χύμηναν άνάμεσα στους Τρώες και άμέσως έπεσαν σάν σφήκες πού έχουσε στο δρόμο τις φάληές των; . . »(3).

Όπως έχει αποδειχθί, στη διαδρομή των αίωνων οί εκάστοτε κυρίαρχοι ή σύμμαχοι των έδρυτανικών λαών, έκμεταλλεύονταν τη φυσική άντοχή και τις ικανότητες των όρεσίβιων εκείνων γενναίων πολεμιστών, χωρίς ή με άσημαντη άμοιβή ή άντιπαροχή. Δεύτερη

1. Κ. Στεργιόπουλου : Η Άρχαία Αίτωλία όπ. π. σ. 57 κέξ.

2. Π. Ι. Βασιλείου : Η άρχαία Έδρυτανία όπ. π. σ. 16.

3. Θουκυδ. Γ' 106.

4. Παυσ. 1, 19, 6, δμώνυμος τόπος στην Άθήνα. Ο Ν. Π. Έλευθεριάδης «Πελασγική Έλλάς» Άθήνα 1931 σ. 126 θεωρεί τό όνομα ως πρωτοελλαδικό από τό ένεργητικό ρήμα agra = τρέχω, ρέω.

5. G. Klaffenbach : Inscriptions Aetoliae, Berolini 1932, pars XII, facie I. Inscriptiones Graeciae septentrionalis της Acaemiae litteraturae Borussiae.

6. Θουκυδ. Γ' 106-107.

7. W. Woodhouse : Aetolian Inscriptions, όπ. π. σ. 354-355.

8. Θουκυδ. Γ' 111.

9. L. Heuzey : Le mont Olympe et l' Acarnanie...., Paris 1860, σ. 309, όπου και γιά τα έρείπια των κάστρων.

10. Conr. Bursian : Geographie von Griechenland, Leipzig, 1862, τ. Α' σ. 140.

11-12. Κ. Στεργιόπουλου : όπ. π. σ. 47-48. Pauly's-Wissowa (1894) όπ. π. σ. 887-888.

13. Στράβ. 17, 3, 35. Κ. Στεργιόπουλου : όπ. π. σ. 157-158, όπου σχετική βιβλιογραφία.

ήρωική πράξη των Ευρυτανών, (και θα λέμε έτσι και τα 4 ευρυτανικά φύλα) με πανελλήνια απήχηση, υπήρξε η άμυνα τους κατά των επιδρομικών ορδών του Βρένου, δηλ. κατά των αιμοβόρων Γαλατών στα 279 π.Χ., οι οποίοι ύστερα από την τρομερή καταστροφή που προξένησαν στο αρχαίο δωρικό Κάλλιο, έφτασαν ως την Εϋρυτανία για να υποστούν στη θέση Κοκκάλια Ράχης Κρικέλλου πανωλεθρία από τους Αιτωλούς, με συμπολεμιστές τους εξαγριωμένους «σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις» Εϋρυτάνες (*).

6. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΤΩΝ.

Ἀνάμεσα στους θεούς που λάτρεψαν οι άρχαιοι κάτοικοι της Εϋρυτανίας ήταν κυρίως ο Διόνυσος, του οποίου χάλκινο φράτο αγαλμάτιο βρέθηκε στη Χόχλια, τ.δ. Κτημενίων, και φυλάσσεται στο Μουσείο Ἀθηνών, ἡ Ἀρτέμιδα καὶ ὁ Ὀδυσσεύς. Πρὸς τιμὴν μάλιστα τοῦ τελευταίου ἀναφέρεται, ὅτι οἱ Εϋρυτάνες, πιθανόν στη σπηλιά της Ἀποκλείστρας Προυσοῦ, νὰ τὸν ἐλάτρευαν στὸ ἐκεῖ ἐπώνυμο τοῦ Μαντεῖο. Μάλιστα ὁ Χαλκίδατος ποιητὴς Λυκόφρων (280 π.Χ.) στὸ ἔργο του «Ἀλεξάνδρα ἢ Κασσάνδρα» (στιχ. 799) γράφει :

«Μάντιν δὲ νεκρὸν (τὸν Ὀδυσσεύς) Εϋρυτάν στέψει λῶς».

Σχετικά θὰ πρέπει νὰ προστεθῇ ὅτι, σύμφωνα μὲ τὸν Ὅμηρο (*) ἡ ψυχὴ τοῦ

7. Η ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ ΣΤΗΝ ΜΕΤΑΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΕΠΟΧΗ.

α) ΥΠΟ ΤΟ ΠΕΛΑΜΑ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ.

Καθὼς εἶναι γνωστὸ, ὑπὸ τὸ πέλμα τῶν Ρωμαίων οἱ Ἕλληνες καὶ περισσότερο οἱ Χριστιανοὶ Ἕλληνες ὑπέστησαν τὰ πάνδεινα ὡς τὸ 311 μ.Χ. ὁπότε ὁ Γαλέριος μὲ ἀπόφασή του ἄφηκε λευτέρη τὴν λατρεία τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Ἀπὸ τὸ 312 δὲ μ.Χ. μὲ τὴν ὑπογραφή τοῦ «Ἐδικτοῦ (διατάγματος) τῶν Μεδιολάνων» ἀπὸ τοὺς αὐτοκράτορες Κωνσταντῖνο (τὸ Μέγα) καὶ τὸ Λικίνιο, πού μαζί ἀνεγνώρισαν πιά πλήρως τὴν χριστιανικὴ θρησκεία καὶ τὴ διάδοση τῆς λατρείας τῆς, οἱ Ἕλληνες χριστιανοὶ γνώρισαν καλύτερες μέρες τοῦλάχιστο ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς θρησκευτικῆς λατρείας τῶν, ὡς τὸ 1453. Ἦταν ἡ φοιχτὴ στιγμή πού, χάρις τὴν ἀδυναμία τῶν Βυζαντινῶν νὰ

μάντη Τηρσεσία προεῖπε στὸν Ὀδυσσεύς, ὅτι ὕστερα ἀπὸ τὸ σκοτωμὸ τῶν μνηστήρων τῆς Πηνελόπης, θάπαιρνε ἓνα καλὸ κουπί μαζί του καὶ θάφτανε σὲ στεργιά χώρα ἀνθρώπων, πού δὲν γνωρίζουν ἀπὸ θάλασσα καὶ ἀπὸ κοκκινόπλωρα καράβια καὶ πού δὲν τρῶνε τὸ φαγητὸ τους μὲ ἅλατι... Ὅταν ἄλλος ὁδοιπόρος πού θὰ τὸν ἀντάμωνε καὶ θὰ τοῦ ἔλεγε ὅτι στὸν ὦμο του φέρνει ὦραϊο γιὰ λίχνισμα φυτάρια, τότε πιά σὲ κείνη τὴ γῇ θάπρεπε νὰ ἐμπηχνε τὸ ὦμοφο κουπί του κι' ἀφοῦ θυσιάζε στὸν Ποσειδῶνα σφαχτὰ κρυάρι καὶ ταῦρο καὶ κάπρο, θὰ ξαναγύριζε στὴν πατρίδα του γιὰ νὰ προσφέρῃ ἱερὲς ἐκατόμβες στοὺς ἀθανάτους ὁλους. Καὶ τέλος ὅτι θὰ πέθαινε σὲ βαθεῖα κι' εὐτυχισμένα γεράματα στὴ στεριά μὲ γύρω του εὐτυχισμένους λαούς. Μολονότι δὲν ἔχει ξεκαθαριστῇ πού σταμάτησε ὁ Ὀδυσσεύς, ἐν τούτοις δὲν ἀποκλείεται σὺν ἐπικρατέστερη ἢ ἐκδοχῇ, ὅτι ἀνεβαίνοντας ἀπὸ τὴν Αἰτωλία σταμάτησε ἀκριβῶς μπαινόντας στὴν Εϋρυτανία, πού ἀπὸ πολὺ παλιά συνδέεται μὲ τὸν Εὐρυτο, τὸν Ἰφικτο, τὸν Ἡρακλῆ, τὴν Οἰχάλια καὶ τέλος μὲ τὸ Μαντεῖο τοῦ Ὀδυσσεύς. Γι' αὐτὸ τὸ Μαντεῖο, ἀναφέρεται σὲ ἀπόσπασμα τοῦ Ἀριστοτέλη στὴν «Ἰθακήσιον Πολιτεία :

«Εϋρυτάνες ἔθνος εἶναι τῆς Αἰτωλίας, ὀνομασθέν ὑπὸ Εὐρύτου, παρ' οἷς Μαντεῖον Ὀδυσσεύς. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ Νίκανδρος φησὶν ἐν Αἰτωλικοῖς».

ἀνταπεξέλθουν στὴν ὀρμητικὴ ἐπίθεση τῶν βαρβάρων σιφῶν τοῦ Μωαμεθανοῦ πολιορκητῆ τῆς Πόλης, ἴσως καὶ σὲ ποδοτικὸ ἀνοιγμα τῆς Κερκόπορτας, ἔπρεπε στὰ ἄγρια νύχια τῶν ἐχθρῶν ἢ πανέμορφη βασιλίσα τοῦ Βοσπόρου, ἢ Πόλη (*).

1. Σ τ ρ ά β. IX 431-433 καὶ 606-608.
2. Ὁ μ ἦ ρ. Ἰλ. B 640-645, 680-685, 730-735, 746-750, I 430-434, 479-485.
3. Ὁ μ ἦ ρ. Ἰλ. Π. 255-265, N. 685-690, Π. 155-200, 255-265, 275-290 καὶ 565-570.
4. Γ. Σ ω τ η ρ ῖ ο υ : «Ἡ τῶν Γοταλῶν ἐπὶ τῶν Αἰτωλῶν ἐφοδος τῷ 279 π.Χ. καὶ ἡ πόλις Κάλλιον στ π. «Bulletin de correspondance Hellénique», Paris 1907, 31 σ. 303 κέξ.
5. Ὁ μ ἦ ρ. Ὁ δ ὅ σ. Α. 120-140.
6. Ἰ σ. I. Τ ῆ σ τ ῆ η: Σχόλια εἰς Λυκόφωνα Λειψία 1815, τ. 2, σ. 785 κ.έξ.

1. Βλέπ. ὑπόσημ. στὴ σ. 38.

Β) Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ.

1) Πῶς μεταδόθηκε.

Ἡ νέα θρησκεία τοῦ Ναζωραίου, πού καλοῦσε ὁλους τοὺς «κοπιῶντας» γιὰ νὰ τοὺς ἀναπάσῃ καὶ νὰ τοὺς χαρίσῃ κάποια ἄλλη ζωὴ καὶ μάλιστα αἰώνιας εὐτυχίας καὶ γαλήνης, βρῆκε ἄμεση τὴν ἀποδοχὴ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, γιὰτί ὄντας ὑπόδουλοι στοὺς Ρωμαίους, ὑπέφεραν τὰ πάνδεινα. Εὐκολομετάδοτη λοιπὸν ὑπῆρξε ἡ καινούργια θρησκεία καὶ στὴν Εϋρυτανία, στὴν ὁποία μεταδόθηκε ἀπὸ τὴ Νέα Πάτρα (Ῥπάτη) ὅπου ὁ συγγενὴς τοῦ Παύλου Ἡρωδῖανας ἱδρυσεν τὴν πρώτην χριστιανικὴ ἐκκλησία ἢ ἀπὸ τὴν Κόρινθο μὲσω Ναυπάκτου ἢ τέλος ἀπὸ τὴν παλιὰ Πάτρα μὲσω Αἰτωλίας, ἀνάμεσα στὸν 2-3 αἰῶνα μ.Χ. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴ θεσσαλικὴ πλευρὰ δὲν ἀποκλείεται ἡ μετάδοσή της στοὺς Δόλοπες, Ἀγραίους καὶ Ἀπεραντοὺς, μὲσω Τρικάλων ὅπου τὸ 321 μ.Χ. (2) συναντᾶμε τὸν ἐπίσκοπο Διόδωρο.

2) Ἡ Ἐπισκοπὴ Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων.

Ὁ χρόνος τῆς σύστασης τῆς Ἐπισκοπῆς «Λιτζᾶς ἢ Λιτσᾶς», καθὼς συναντιέται ἡ πρώτη ἐπωνυμία της, δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ καθορισθῇ. Ὅπως δὲ ποτε συναντᾶμε σὺν πρώτῳ ἐπίσκοπο τὸν Αἰμελιανὸ κατὰ τὸν 5ο μ.Χ. αἰῶνα. Τὴν ὀνομασία «Λιτζᾶς» χωρὶς τὸ «καὶ Ἀγράφων» βρίσκουμε γιὰ πρώτη φορὰ ἀνάμεσα στὸν 9ο καὶ 10ο αἰῶνα μὲ τὴν ὑστερώτερη συμπλήρωσή της μὲ τὸ «καὶ Ἀγράφων» ὅταν φαίνεται συμπεριελήφθηκε σαυτὴν ὁλόκληρὴ ἡ ἀγραφιώτικη περιοχὴ. Τὸ «Λιτσᾶς» εἶναι σλαύβικο καὶ θὰ πῇ κορυφή, ἢ κεφαλὴ. Μόνιμη ἔδρα, ἀπὸ τὸ 17ο αἰῶνα καὶ ὕστερα, εἶχε τὸ Καρπενήσι, μὲ ὑπαγωγὴ τῆς στὴ Μητρόπολιν τῆς Λάρισας. Ὁ Π. Βασιλείου στὴ μελέτη του «Ἡ ἐπισκοπὴ Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων ἐπὶ Τουρκοκρατίας κ.λπ.» ἔφερε στὸ φῶς τῆς δημοσιότητος γιὰ πρώτη φορὰ ἓνα ἐπίσκοπο στὴ Βυζαντινὴ ἐποχὴ (490 μ.Χ.) (ὑπάρχει σὲ ἐπιγραφὴ τοῦ Ἀγ. Λεωνίδου Κλαυσιῶ) καὶ ἀπὸ τὸ 1518-1971 τριάντα ἐπισκόπους καὶ τέσσερες μητροπολίτες. Ὑπάρχουν μερικὰ κενὰ στὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ καὶ στοὺς μετέπειτα αἰῶνες, πού θὰ χρειασθοῦν περαιτέρω διερεύνηση γιὰ τὴν συμπλήρωσή τους (3).

Γ'. ΟΙ ΕΥΡΥΤΑΝΕΣ ΣΤΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΠΟΧΗ

Οἱ Εϋρυτάνες στὴ Βυζαντινὴ ἐποχὴ δὲν ἔχουν ἄλλο νὰ ἐπιδείξουν ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ὀλίγα χριστιανικὰ μνημεῖα, τὰ περισσότερα κατεστραμμένα καὶ ἀνερευνήτα, μὲ ἀξιολογώτερο τὴν παλαιοχριστιανικὴ ἐκκλησία «βασιλικὴ» τοῦ Κλαυσιῶ πού χτίστηκε στὴ μνήμη τοῦ Ἀγ. Λεωνίδου. Ἡ ἐν λόγω βασιλικὴ ἀποκαλύφθηκε στὰ 1957 μὲ τὴ μοναδικὴ πού ἐγινε στὴν Εϋρυτανία ἐπιστημονικὴ ἀνασκαφὴ. Εἶναι ἔργο τοῦ 5ου μ.Χ. αἰῶνα, ἔχει ἐξαίρετο ψηφιδωτὸ δάπεδο, πού χαμοκεντήθηκε διὰ χειρὸς Ἰωάννου ὑποδιακόνου, ἐπισκοπεύοντος Αἰμελιανοῦ καὶ μὲ λίαν ἐνδιαφέρουσες ἐπιγραφές. Σχετικὴ περιγραφὴ βλπ: Πάνου I. Βασιλείου «Οἱ ἀρχαιολογικοὶ θησαυροὶ τῆς Εϋρυτανίας» στὸ π. «Εϋρυτανικά Χρονικά», Ἀθῆναι 1959, No 1, σ. 9-13. Τὸ ὁ ἰ δ ἰ ο υ : «Παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ στὸ Κλαψὶ Εϋρυτανίας» στὴν ἐφημ. «Πανατωλική», Ἀθῆναι 15/12/1957, σ. 2. Τὸ ὁ ἰ δ ἰ ο υ : Λιτζᾶ ὅπ. π., σ. 99-101. καὶ Α.Κ. Ὁ ρ λ α ν δ ο υ : Τὸ ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας κατὰ τὸ 1958, Ἀθῆναι Ἀπρίλ. 1959, σ. 63 κέξ.

Ἐπίσης ἀξιοσημείωτες εἶναι οἱ τοιχογραφίαι τοῦ μοναστηριοῦ Προυσοῦ, πού ἀποκολλήθησαν ἀπὸ τὶς ἐσωτερικὲς πλευρὲς τοῦ τὸ 1963, ὡς κι' ἐκεῖνες, πού ἀποκαλύφθηκαν κάτω ἀπ' αὐτὲς, ἔργα τοῦ 12-13ου αἰῶνα καλῆς βυζαντινῆς ἐπαρχιακῆς τέχνης.

Ὅσες ἀποκολλήθησαν, ἔργα τοῦ 1518, φυλάσσονται σήμερα στὸ Μουσεῖο τοῦ μοναστηριοῦ. Ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλους ναοὺς τῆς Εϋρυτανίας, καθὼς τῆς Ἐπισκοπῆς τ.δ. Ἀγραιῶν, ὑπῆρχαν ἢ ὑπάρχουν εἰκόνες καὶ τοιχογραφίαι τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς καὶ τέχνης. Ἀναφέρεται ἐπίσης ὅτι στὴν βυζαντινὴ ἐποχὴ οἱ Ἀγραφιώτες ἔτυχαν προνομίων αὐτονομίας, αὐτοδιοίκησης καὶ φορολογικῆς ἀκόμη ἀπαλλαγῆς, λόγῳ τοῦ ἀγόνου τοῦ ἐδάφους καὶ τοῦ ἀτίθασου χαρακτῆρα τῶν. Λέγεται μάλιστα ὅτι ἡ βόρεια εϋρυτανικὴ περιοχὴ ἔλαβε τὸ ὄνομα «Ἀγραφα» γιὰτί οἱ κάτοικοι τῆς δὲν συμπεριλαμβάνονταν στοὺς φορολογικοὺς καταλόγους τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἐδῶ θάπρεπε ν' ἀναφέρῃ κανεὶς καὶ μὴν ἄγρια πράξη πού ἀποδείχνει τὸ ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸ τῆς βαθείας πίστεως τῶν κατοίκων τῆς Εϋρυτανίας

στη Χριστιανική θρησκεία. Πρόκειται για τη σφαγή των Έξαρχων του Πατριαρχείου της Πόλης, που έφτασαν στα Άγρια για την κατάργηση της εικονολατρίας με έντολη του Κωνσταντίνου του Κορνήλιου (741-775), και τους οποίους οι Άγριαφώτες, αν παραδεχτούμε ως ακριβή τα αναφερόμενα σε χρονογραφικό σημείωμα του Άνδριώτου Μιχαήλ Ψελλού, «θανάτω μαχαίρας παρέδωκαν»⁽⁴⁾.

Και ακόμη έδωθάνε να προστεθεί και μία τρίτη αξιοσημείωτη πράξη των Εϋρυτάνων κατά των Βουλγάρων του Σαμουήλ. Καθώς είναι γνωστό υπολείμματα της στρατιάς του Σαμουήλ, μετά την τρομερή ήττα της από τον Νικηφόρο Ουρανό στο Σπερχειό, (996 μ.Χ.), προσπάθησαν να διαφύγουν ανάμεσα από τα άγριαφώτικα βουνά, χωρίς όμως να τα κατορθώσουν, γιατί οι κάτοικοι της περιοχής με άγρια επίθεση τους κυριολεκτικά τους αποδεκάτισαν. Λέγεται ότι ελάχιστα κατόρθωσαν, ανάμεσα από τα πυκνά δάση, να διαφύγουν προς την Θεσσαλία, με μόνο απομεινάρια «εις άναμνησιν, το τοπωνύμιο «Βουλγάραι», που έκτοτε φέρνει το βουνό της καταστροφής των»⁽⁵⁾.

Δ. ΣΤΗΝ ΛΑΤΙΝΟΚΡΑΤΙΑ.

Η λατινοκρατία για όσο χρόνο στάθηκε στη Φθιώτιδα, δεν είχε καμιά επίδραση στην οποιαδήποτε διαφοροποίηση των Εϋρυτάνων, γιατί αυτοί ζώντας στην απόκεντρη όρεινη περιοχή τους εξακολουθούσαν να κρατούν άλυτοχώρα την ορθοδοξοχριστιανική συνείδηση και την ελληνική οντότητά των. Έπίσης είναι αξιοσημείωτο, ότι η λατινική αρχιτεκτονική των, που σε αρκετά μέρη της Ελλάδος αποκαλύπτει το πέρασμα των Λατίνων, δεν υπάρχει σε χριστιανικά μνημεία της Εϋρυτανίας. (Π.Ι. Βασιλείου. Η Έπισκοπή Λιτζάς και Άγιάφρων, κλπ. δπ. π. σ. 31).

Ε. ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ.

1) Άνανέωση προνομίων στους Εϋρυτάνες και άναγνώριση άρματολικιών.

Καθώς είναι γνωστό, οι Τούρκοι επεκράτησαν στη Θεσσαλία και σ' ολόκληρη την περιοχή της Εϋρυτανίας πρωτίτερα από την πτώση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Η πτώση της αυτοκρατορίας αυτής, σύμφωνα με τα συμπεράσματα ιστορικών, ήταν έπακλόυθο της κακοδιαμονίας των λαών της, που προήλθε από το φεουδαρχικό σύστημα παραγωγής, από την ποικίλη και άπεριόριστη εκμετάλλευση των λαϊκών μαζών των πόλεων και της υπαίθρου, από τις επανειλημμένες επιδρομές των Λατίνων και από τους συνεχείς και πολυδάπανους πολέμους εναντίον διαφόρων από βορρά και ανατολών επιδρομικών. Η χαριστική βολή στην αυτοκρατορία αυτή, δόθηκε με την πτώση της Πόλης το 1453.

Οι Τούρκοι επί Μουράτ Β' (1404-1451) μη μπορώντας να καταβάλουν τους άτιθαστους κατοίκους των όρεινων Άγιάφρων και ενδιαφερόμενοι για την είσπραξη από αυτούς κάποιας φορολογίας, άναγκάστηκαν να άνανεώσουν προϋπάρχοντα από τους Βυζαντινούς προνόμια αυτονομίας και αυτοδιοίκησης από το τέλος του 15ου αιώνα και σε συνέχεια από της άρχης του 16ου (10/5/1525), να υπογράφουν με τους Άγριαφώτες τη γνωστή συνθήκη του Τσαμασιού⁽¹⁾. Το πρώτο άρματολίκι άναγνώριστηκε στα Άγρια για την τήρηση της τάξης και την ασφάλεια των διαβάσεων (ντερβενιών) και την υποχρέωση των προεστώτων για τη μεταφορά της φορολογίας, που καθορίστηκε κατά κοινότητα, στην έδρα της Τουρκικής αυτοκρατορίας, την Πόλη.

Άλλά και προτού να άναγνωρισθούν το άρματολίκι του Καρπενησιού και το άρματολίκι των Άγιάφρων και ύστερα από την άναγνώριση των, ο τόπος τούτος υπήρξε το καταφύγιο των διωκόμενων από τις γύρω περιοχές και το καλύτερο όρμητήριο της κλεφτουριάς, και των άρματολών. Άκόμη θα πρέπει να σημειωθεί, ότι οι Εϋρυτάνες, αν και κατατρεγμένοι πολύπλευρα και μειωμένοι άριθμητικά, είχαν το κουράγιο να πάρουν μέρος σε διάφορα προεπαναστατικά κινήματα έστω και αν μόνο άμυδρες έλπίδες ίπληρχαν μιάς κάποιας λύτρωσής των.

Άξίζει να μνημονεύσουμε το κίνημα που όργανώθηκε το 1601 στο μοναστήρι της Τατάρνας από το γενναίο φιλόσοφο και φιλελεύθερο Μητροπολίτη «Τρίκκης και Λαρίσης» Διονύσιο το Β' και που δυστυχώς άπέτυχε με αποτέλεσμα τη σφαγή και τις λεηλασίες των άγριαφώτικων πληθυσμών και μερικών κληρικών. Τότε άπαγχονίστηκε (Δ/βριος του 1601) και ο έπίσκοπος Φαναρίου και Νεοχωρίου Σεραφείμ, που θεωρήθηκε ως συνεργός και άναγνώριστηκε ύστερα από το όρθόδοξο Πατριαρχείο της Πόλης ως θαυματοργός Άγιος. (2).

Ο έπαναστάτης Μητροπολίτης Διονύσιος ο Φιλόσοφος.

2) Οι Εϋρυτάνες διετήρησαν το έμφυτο άγαθό της λευτεριάς.

Είναι άληθινά αξιοθαύμαστο, πώς ο τόπος αυτός με μύριες αντίξοότητες φυσικές και ανθρώπινες, μπόρεσε στα μαύρα χρόνια της σκλαβιάς και διεφύλαξε με όλες του τις δυνάμεις τις ιερές παρακαταθήκες των ενδόξων προγόνων μας. Η ιδέα της έλευθερίας, ή γλώσσα

μας, ή θρησκεία μας, τα ώραία ήθη και ήθιμά μας, σ' αυτά τα δυσκολοπάτητα βουνά και στα τραχεία κατσάβραχά μας, κατορθώθηκε και διατηρήθηκαν άλώβητα. Στα πυκνά δάση και στις σπηλιές του τόπου αυτού κατώκησαν εκείνοι, ντόπιοι και διαγμένοι, που διατηρώντας το ένστικτο άγαθό της λευτεριάς, προτιμούσαν να ζούνε με τα θεριά του λόγου, ν' άναπνέουν τον έλατομυρωμένο άέρα των βουνών των και να άπολαμβάνουν τα κρυσταλλένια νερά των πηγών τους, παρά να ύπηρετούν σαν δούλοι τους Τούρκους κατακτητές και τους κοτζαμπάσηδες. Και άποδίδει χαρακτηριστικά τους πόθους και τα ιδανικά της νεολαίας εκείνης της έποχής το έπομενο δημοτ. τραγούδι που δείχνει κυρίως την φλογερή άγάπη των έλληνόπουλων στη Λευτεριά:

«Βασίλη κάτσε φρόνιμα να γίνης νοικοκύρης
για ν' άποχτήσης πρόβατα, ζευγάρια,
αγελάδες,
χωριά κι' άμπελοχώραφα κοπέλια να δουλεύουν.
— Μάναμ έγω δέν κάθομαι να γίνω νοικοκύρης
να κάνω άμπελοχώραφα κοπέλια να δουλεύουν,
και νάμαι σκλάβος των Τουρκών, κοπέλι
στον γερόντο.
— Φέρε μου τάλαφρο σπαθί και το βαριό
ντουφέκι
να πεταχτώ σαν το πουλί ψηλά στα κορφοβούνια.
'Εγω Ραγιάς δέν γένομαι, Τούρκους δέν προσκυνάω
δέν προσκυνάω τους άρχοντες και τους
κοτζαμπάσηδες...»

— Και ποθοῦσαν να γίνουν «κλέφτες στ' Άγρια κι' άρματολοι στο Βάλτο»..

Η άσκησή των στο λιθάρι, στο πήδημα, στην πάλη, στην σκοποβολή, ήταν τα γυμνάσια που δημιουργούσαν τους μέλλοντες άγωνιστές της Έλευθερίας. Κι' άφιναν τα έλληνόπουλα τα χωριά και τις οικογένειές τους κι' άνέβαιναν στο βουνό για να ζήσουν την κλέφτικη ζωή, μιά ζωή που όσες κι' αν είχε στερήσεις και σκληρότητες στα δυσκολοπάτητα βουνά των Άγιάφρων, ήταν προτιμότερη από εκείνη της τυράγνιας των από τους Τούρκους ή της εκμετάλλευσης των από τους κοτζαμπάσηδες. Εκεί πάνω

1. Α. Α. Vasiliev: Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας 314-1453, 'Αθήναι 1954 Μετ. Δ. Σαβράμη, σ. 64.

2. Πάνου Ι. Βασιλείου: Η Έπισκοπή Λιτζάς και Άγιάφρων... δπ. π. σ. 47-48

3. Τοῦ ίδιου: Η Έπισκοπή Λιτζάς και Άγιάφρων...» δπ. σ.σ. 256, εικ. 53, 6 φωτογρ. έγγράφων όπου πλήρης βιβλιογραφία και αναλυτική έρευνα όλων των θεμάτων των άφορώντων στην έν λόγω έπισκοπή.

4. Ι. Βορτσέλα: Φθιώτις, 'Αθήναι 1907, σ. 271.

5. Πάνου Ι. Βασιλείου: Έπισκοπή Λιτζάς και Άγιάφρων, δπ. π. σ. 30-31.

στis τραχειές αγραφιώτικες βουνοπλαγιές, απολάμβαναν κάπως ευτελέτερα και τη γη που τους φιλοξενούσε, την οποία όταν ήθελαν ή ήταν ανάγκη, από καταφύγιο τους την έκαμαν πολεμικό όρμητήριο κατά του κατακτητή.

Στην τετρακοσιόχρονη δουλεία τα καλυδρόπιτα της Εύρυτανίας και τα μοναστήρια της είχαν μεταβληθεί σ' αλώνια κλεφταρματολών τα πολυδόξαστα λημέρια. Από τα απόμερα αγροτόσιπτα των κατοίκων της Εύρυτανίας, τα σκαρφαλωμένα στις άγρονες βουνοπλαγιές της, βγήκαν όχι όλγια και ήρωικά παλληκάρια, που πήραν μέρος σ' όν ιερό άγώνα του 21. Από αυτά τέλος τα ταπεινά αγροτόσιπτα συνεχόμενα βγήκαν οι έξοχοι πολεμιστές, που πολλοί και τη ζωή τους αλόγαριστα έδωκαν για την έπιτυχία των έθνικών μας άγώνων. Κι' από τόν ίδιο τόπο εξακολουθούν να βγαίνουν πολλοί αξιοεκτίμητοι Εύρυτάνες, που ή ποικίλη και άνιδιοτελής προσφορά των στην πατρίδα αποβαίνει έπωφελής στο σύνολο του λαού μας. Θά πρέπει να προστεθεί, ότι οι Εύρυτάνες, καθώς και οι λοιποί Ρουμελιώτες, υπήρξαν τα πρώτα και διαρκή όργανα των αντιμαχόμενων εύρωπαϊκών δυνάμεων καθώς και τών όποιωνδήποτε από βορρά ανατολών ή δυσμών επιδρομέων ή κατακτητών και τα τραγικά θύματα των έκαστοτε πολεμικών κινήμάτων και ανταγωνισμών στους όποιους θέλοντας και μη συμμετείχαν, καθώς, δυστυχώς, συνέβαινε και στην αρχαιότητα.

Έκτός του κινήματος του Διονυσίου, που αναφέραμε, θά πρέπει να σημειωθεί και ή δράση του περίφημου μικρού Χορμόπουλου, άρματολου τών 'Αγράφων και του Λιβίνη άρματολου του Καρπενησιού, οι όποιοι ήγήθηκαν σέ επανάσταση κατά τών Τούρκων (1684-1690). 'Ο άρματολός Γιάννος Μπουκοβάλας με 300 πολέμησε τόν παπύ του 'Αλή Πασά Μούρτο Χούσιο και τόν κατενίκησε στο Κεράσοβο-Εύρυτανίας. 'Αλλά και γενικότερα, τόσο στην περίοδο της δουλείας λόγω των κινήμάτων και των διαφόρων επιδρομών, άλλοτε μόν από τόν Λυμπεράκη Γερακάρη (1688-1697), άλλοτε από τούς Βενετούς και τέλος από τη ρωσική επέμβαση με τα 'Ορλωφικά (1770), όσο και κατά τα χρόνια της επανάστασης, ή προσφορά των Εύρυτάνων υπήρξε άποδεδειγμένα αξιόλογη (3).

3. 'Η ασύγκριτη δράση του ήρωϊκού κλέφτη και «πολέμαρχου» Κατσαντώνη.

Έχοντας υπ' όψη ότι πολλοί άγνωστοι τί θά πη «Κατσαντώνης» νοιώθουμε την

Ο ΚΑΤΣΑΝΤΩΝΗΣ 1775 - 1809
(Σκίτσο Θαν. Μπακογιώργου).

υποχρέωση να αναφέρουμε όλγια για την ήρωϊκή δράση του θρυλικού αυτού Εύρυτάνη και έθνομάρτυρα, ό όποιος στη δεκαετία 1801-1809 με επανειλημμένες μάχες κατά των όρδων του 'Αλή πασά προξένησε, χάρη στην άνδρεία και τη στρατηγική ικανότητά του, τεράστιες απώλειες. Συνεχίζοντας τό έργο

του νουνού του κλέφτη Δίπλα, ό Κατσαντώνης είχε συγκεντρώσει πάνω από 100 παλληκάρια, Εύρυτάνες κατά τό πλείστον, μία ομάδα από γενναίους κλέφτες που πάντοτε νικούσαν. Ήταν ό Κατσαντώνης πολύ αγαπητός στο λαό της Ρούμελης, ιδιαίτερα στην Αιτωλοακαρνανία και Φθιώτιδα και πρό παντός στα 'Αγρφα, όπου, χάρη, σ' εκείνον, μέχρι του 1809, έπνεε άμόλυντος ό άέρας της λευτεριάς.

Έκεί πάνω τότε, κυρίαρχος ήταν μόνο ό Κατσαντώνης, ό φόβος και ό τρόμος των διωκτών του, καθώς και των φίλων των κοτζαμπάσηδων, αλλά και ό στοργικός προστάτης των χριστιανών και των αδικουμένων. Ούδέποτε δέχτηκε να γίνη άρματολός του 'Αλή πασά σ' όν όποιο και δέν υπόκυψε, ούτε προσκύνησε, ούτε έκαμε καμιάς μορφής συμβιβασμό, ακόμα και όταν άρρωσθιμένο τόν πιάσανε και τουσπασαν τα κόκκαλα των άκρων του με βαριά κάτω από τόν ιστορικό πλάτανο των Γιαννίνων. Έτσι, όσο ζούσε, τα 'Αγρφα τα κρατούσε έλεύθερα με τό σπαθί του. 'Αλλ' ακόμη είναι προς τιμήν του, γιατί δέ δέχτηκε να ύπηρετήσει με άνώτατο στρατιωτικό βαθμό στο ρωσικό στρατό, που του πρότεινε στη Λευκάδα, για λογαριασμό της Ρωσίας, ό 'Ελλην στρατηγός της Παπαδόπουλος, σ' όν όποιο τό γενναίο εκείνο παλληκάρι απάντησε : «Εύχαριστώ πολύ για την τιμή, αλλά δυστυχώς με χρειάζονται ακόμη τα 'Αγρφα και ή 'Ελλάδα». Στη συγκέντρωση εκείνη των 'Ελλήνων όπλαρχηγών στη Λευκάδα αναγνωρίστηκε από όλους, μη εξαιρουμένου και του σπουδαίου Γ. Βαρνακιώτη, αλλά και από τόν Καποδίστρια, ή έντιμότητά και ή στρατηγική ικανότητα του Κατσαντώνη, ώστε να του δώσουν τόν τιμητικό άνώτατο τίτλο του πολέμαρχου. (4).

4. 'Η δολοφονία του Λεπενιώτη και ή διάλυση των Κατσαντωναίων.

Ύστερα από τόν θάνατο του Κατσαντώνη και του άδελφου του Χασιώτη, την ομάδα των αγωνιστών κλεφτών του Κατσαντώνη ανέλαβε ως άρχηγός ό άδελφός του Λεπενιώτης. Πρώτη μάχη που έδωσαν οι Κατσαντωναίοι υπό την άρχηγία του Λεπενιώτη ήταν στο βουνό

Παπαδιά, ανάμεσα Δομιανών και Παυλόπουλου Εύρυτανίας, όπου σκοτώθηκε ό Σουλεϊμάν Τότης και τό απόσπασμά του έπαθε κυριολεκτική πανωλεθρία. Έτσι ό 'Αλή πασάς αναγκάστηκε ν' αναγνωρίση τό Λεπενιώτη ως καπετάνιο των 'Αγράφων (1809), όμως με σχέδιο και ύπουλο σκοπό τη δολοφονία του. Και πράγματι στην πλατεία της Φουρνάς τό 1815 τόν έδολοφόνησε με τό χέρι του Χρυσιώτη Νίκου Θεού και τη συνεργασία του κοτζάμπαση Φουρνάς Γιαννάκη Κωστάκη. Έτσι τό άγριο θηρίο των Γιαννίνων έκδικήθηκε για όσες καταστροφές και απώλειες ύπέστησαν οι όρδές του ως τότε, από τούς ασύγκριτους αγωνιστές της έλληνικής κλεφτουργιάς Κατσαντωναίους. (Λεπτομέρειες για τη ζωή και τη δράση του Κατσαντώνη θά εύρη ό ενδιαφερόμενος στο παραπάνω έργο του Έπ. Φραγγίστα).

ΣΤ. Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 21 ΣΤΗΝ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ.

Μετά τη δολοφονία του Λεπενιώτη, παρά τις άποτυχημένες προσπάθειες των Μπουκουβαλαίων για την επαναπόκτηση του άρματολικιού των 'Αγράφων, ό Μητσος Κοντογιάννης επόπτευε και σ' αυτό, που άνεπίσημα τό κατείχε ό Καραϊσκάκης έχοντας μαζί του και τα Μπουκουβαλόπουλα Κώστα και Χρηστάκη, τα όποια και έδιωξε αργότερα, γιατί ανέλαβε την προστασία τους ό Μαυροκορδάτος. Έτσι τόν Μάρτη του 1821, ενώ τό άρματολίκι Καρπενησιού νόμιμα κατείχαν οι Γιολλάσηδες, τα 'Αγρφα ουσιαστικά ήσαν χωρίς καπετάνιο. 'Ο Καραϊσκάκης είχε τραβηχθεί προς τη Βόνιτσα· οι άλλοι Εύρυτάνες όπλαρχηγοί άδράνησαν για ποικίλους λόγους, ώστε ένας άλλος γενναίος πατριδολάτρης Εύρυτάν, ό Κώστας Βελής, (Στεργιόπουλος), που από τόν Χορυσίτ είχε διορισθή Βοεβόδας της Θεσσαλίας, όντας μνημένος στη Φιλική 'Εταιρία και βλέποντας την καθυστέρηση της επαναστατικής έκδήλωσης στην Εύρυτανία, έπηρε την πρωτοβουλία για την επίτευξη του μεγάλου πατριωτικού του χρέους. Έτσι στις 10 του Μάη του 1821 στη γενέτειρά του Κεράσοβο έκήρυξε την επανάσταση άπευθύνοντας τούτη την όλιγόλογη, άπλη, αλλά φλογερή πατριωτική έκκληση στους Εύρυτάνες: (5).

«'Αδελφοί,

Ἦλθεν ἡ ὥρα, μετὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ νὰ ἐλευθερώσωμε τὴν πατρίδα ἀπὸ τὴν τουρκικὴν τυραννίαν· λοιπὸν ἅμα λάβητε τὸ παρὸν μου, νὰ ἀναλάβητε τὰ ὅπλα σας καὶ νὰ ἐρῆτε ὅπου σὰς περιμένω ἐδῶ ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν, διότι ὁ καιρὸς δὲν μᾶς περιμένει περισσότερον, νὰ εἰσαστε ἔτοιμοι διὰ νὰ κάμωμεν τὸ χρέος μας εἰς τὴν πατρίδα.

Κεράσοβον 10 Μαΐου 1821.

ὁ ἀδελφός σας

Κ. Βελῆς» (6)

α) Οἱ πρῶτες μάχες καὶ ἡ αἰχμαλωσία τοῦ Βελῆ.

Ἡ ὀλίγον ἀργοπορημένη, ἀλλὰ θερμὴ αὐτὴ πρόσκληση τοῦ Βελῆ βρῆκε τὴν πρέπουσα ἀπήχηση στοὺς κατοίκους τῆς Εὐρυτανίας. Εἶναι συγκινητικὴ δὲ ἡ συμμετοχὴ τοὺς στὸν ἀπελευθερωτικὸ αὐτὸν ἀγῶνα μετὰ μοναδικὴ ἐναντίον τοῦ ἀντίδραση τοῦ κοτζάμπαση τῆς Ρεντίνας Γ. Τσολάκογλου, πού ἀμύνθηκε ἐντονα στὸ σπίτι τοῦ μετὰ τὴ βοήθεια Τουρκαλβανῶν ἐναντίον τῶν ἐλληνικῶν ἐπαναστατικῶν τμημάτων τοῦ Βελῆ. Σὲ μάχη ὅμως πού ἐγίνετο στὴ Φωτιάνα ὁ Βελῆς πολέμωντας ἡρωϊκὰ περικυκλώθηκε ἀπὸ ὑπέρτερες δυνάμεις καὶ πιάστηκε αἰχμάλωτος (10-15/7/1821) γιὰ νὰ ὀδηγηθῇ δέσμιος στὴν Πόλη, ὅπου θανατώθηκε κατόπιν πολλῶν καὶ σκληρῶν βασανιστηρίων, γιὰτὶ δὲν θέλησε νὰ προδώσῃ

τὰ μυστικά τοῦ ἀγῶνα καὶ τοὺς συμπολεμιστὰς του. Τὸ πλῆγμα τῆς ἀπώλειας τοῦ Βελῆ ὑπῆρξε τεράστιο καὶ ἐβλάψε πάρα πολὺ τὴν προώθηση τοῦ κινήματος στὴν Εὐρυτανία. Ὁ Κατσαντώνης, ὁ Θανάσης Καρπεννησιώτης, ὁ Κώστας Βελῆς καὶ ὁ Καραϊσκάκης ὑπῆρξαν ἀπὸ τὶς ἀναντικατάστατες, ἀπὸ τὶς μέγιστες φυσιογνωμίες τοῦ ἀγῶνα, πού ἡ πρόωρη ἀπώλειά των ἐβλάψε καὶ αὐτὸν καὶ τὴν μετέπειτα ζωὴ τῆς Ἑλλάδος. Ὅμως ἀναμφισβήτητο εἶναι τὸ γεγονὸς, ὅτι τὰ θρυλικά Ἀγγραφα, καὶ γενικότερα ἡ Εὐρυτανία τόσον στοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας, ὅσον καὶ σ' ἐκείνους τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνα πρόσφεραν τὰ πάντα γιὰ τὴν ἐπιτυχία του, δηλαδὴ γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἐλευθερίας.

β) Οἱ Εὐρυτᾶνες ὑπεραγωνίστηκαν γιὰ τὴ λευτεριά.

Ἀπὸ τὶς ἐρευνές μας στὰ ἀρχεῖα ἀγωνιστῶν τοῦ 21 βρήκαμε ὅτι περισσότεροι ἀπὸ 800 ἀγωνιστὲς Εὐρυτᾶνες πῆραν μέρος στὸν ἀγῶνα καὶ πολέμησαν μετὰ ὑποδειγματικῆς ἀνδρείας, τιμιότητος καὶ αὐτοθυσίας. Στὴ μελέτη μου: Π. Βασιλείου: «Ἡ συμβολὴ τῶν Εὐρυτᾶνων στὴν ἐπανάσταση τοῦ 21 Ἀθῆνα 1961», ἀναφέρεται μετὰ ἐξακριβωμένα στοιχεῖα, ὅτι οἱ Εὐρυτᾶνες πολέμησαν σὲ 65 καὶ περισσότερες μάχες. Ἀπὸ αὐτὲς 18 ἐγίναν στὴν Εὐρυτανία, ἀνάμεσα στὶς ὁποῖες τῆς Κορομηλιάς, τῆς Ρεντίνας, τῆς Φωτιάνας, τῶν Καγγελίων, τῆς Μιάρας, τοῦ Κεφαλόβρουσου Καρπεννησιοῦ, ὅπου σκοτώθηκε ὁ Μάρκος Μπότσαρης, τῆς Καλιακούδας κλπ. καὶ σὲ 45 καὶ περισσότερες,

Καρπενήσι: Ὁ λόφος τοῦ Ἀγ. Δημητρίου μετὰ τὸ ὁμώνυμο ἐκκλησάκι του.

σὲ ἄλλες περιοχές, καθὼς στὴν Αἰτωλοακαρνανία, στὴν Ἄρτα, στὴ Θεσσαλία, στὴν Πελοπόννησο, στὴν Κασσάνδρα Χαλκιδικῆς ἀκόμη καὶ στὴν Κρήτη.

Ἀλλὰ ἐκτὸς αὐτῶν πού ἀναφέραμε μεγίστων ἀγωνιστῶν, θὰ πρέπει νὰ συμπεριληφθοῦν καὶ δύο ἀγνωστοὶ ὥς τώρα. Ὁ Γιάννης Βελώτας καὶ ὁ Κώστας Κаланτζῆς ἀπὸ τὴν Καστανιά Ἀρακυνθίων, πού στὸ σπίτι τοῦ Σκαρπῆ στὸ Μεγάλο Χωριό, κλείστηκαν καὶ ἀμύνθηκαν κατὰ τοῦ Δράμαλη τοῦ 1822. Μετὰ τὴν ἐξάντληση καὶ τοῦ τελευταίου φυσίγγιου τῶν προτιμήσαν νὰ γίνουν παρανάλωμα τῆς φωτιάς ἀπὸ τὴν πυρπόληση τοῦ σπιτιοῦ, πού ἔκαμαν οἱ Τούρκοι, παρὰ νὰ παραδοθοῦν, γιὰτὶ στίς καρδιές των λαϊκῶν ἐκείνων ἀγωνιστῶν εἶχαν ριζοβολήσει τὰ ἀθάνατα λόγια τοῦ Ρήγα:

«Καλύτερα μιὰς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ παρὰ σαράντα χρόνια σκλαβιά καὶ φυλακῆ». (7).

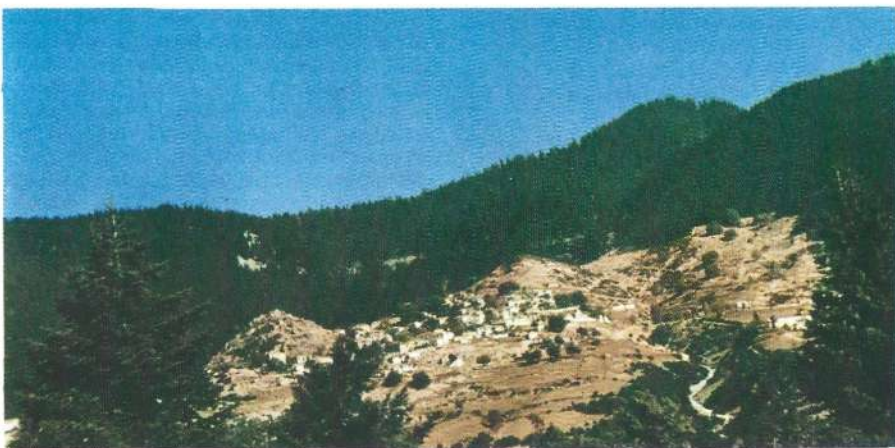
1. Πάνου Ι. Βασιλείου: Ἡ Ἐπισκοπὴ Λιτζᾶς κλπ. ὅπ. π. σ. 32.
2. Τοῦ Ἰδίου: Σερραφείμ κλπ. στὴν Ὁρθόδοξη καὶ Ἠθικὴ Ἑγκυκλοπαίδεια, τ. 11, σ. 52-54.
3. Τοῦ Ἰδίου: Ἡ Ἐπισκοπὴ Λιτζᾶς κλπ. ὅπ. π. σ. 32-33, 35 κέξ.
4. Ἐπαμ. Φραγγίστα: Βίος τοῦ Κατσαντώνη, Ἀθῆναι 1963² μετὰ ἐπιμέλεια, σχόλια τοῦ καὶ βιογραφικὰ σημεῖα τοῦ Πάνου Ι. Βασιλείου.
5. Κ. Παπαρηγόπουλου: Γ. Καραϊσκάκης. Ἀθῆναι 1959 σ. 105 (Στὶς ἱστορικὲς βιογραφίες ἀγωνιστῶν τοῦ 21 καὶ Γ. Τσουκαλά).
6. Πάνου Ι. Βασιλείου: Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 21 στὴν Εὐρυτανία καὶ ἡ καταστροφὴ τοῦ Καρπεννησιοῦ. Ἀθῆνα 1960 σ. 3.
7. Τοῦ Ἰδίου: Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 21 στὴν Εὐρυτανία καὶ ἡ καταστροφὴ τοῦ Καρπεννησιοῦ, ὅπ. π. Τοῦ Ἰδίου: Ἡ Ἐπισκοπὴ Λιτζᾶς καὶ Ἀγρᾶφων κλπ. ὅπ. π. σ. 32-35 κέξ.

Ζ'. Η ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ ΘΥΜΙΖΕΙ ΠΡΑΞΕΙΣ ΗΡΩΪΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΡΕΤΗΣ.

Δὲν θὰ ἦτο περιττὸ ἂν προσθέταμε ὅτι ἡ Εὐρυτανία εἶναι μιὰ περιοχὴ τῆς ὁποίας δὲν ὑπάρχει καμμιά γωνιά ἢ ἀκρὴ πού νὰ μὴν εἶναι συνδεδεμένη μετὰ ἀγῶνες καὶ πράξεις ἡρωϊσμοῦ, μ' ἓνα ἀνέκδοτο ἀγωνιστῆ, μετὰ μιὰ θυμιστὴ μάχη, μετὰ ταμπούρια, μετὰ μνήματα, μετὰ δρόμα, πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὁ λαὸς μας διακρίνει μετὰ τὸ τραγοῦδι: καὶ τὸ θρύλο. Λιβίνη,

Ἐνδοξα βουνὰ καὶ ἀγλαόφωτες ἱστορικὲς τοποθεσίες. Κεφαλόβρουσο, Καλιακούδα, Καγγέλια, Λόφος Σπηλιά καὶ Βρύσες καὶ Λημέρια καὶ πᾶν δῆμα τοῦ Κατσαντώνη, Πύργοι, Καραϊσκάκη, Βράχος Παπαδῆς (Τατάρνας) καὶ ἓνα σωρὸ ἄλλα δρόματα ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, καθὼς καὶ ἀπὸ ἐκεῖνα τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνα. Ἀλλὰ καὶ στίς γιορταστικὲς ἐκδηλώσεις τῆς σύγχρονης ζωῆς δηλαδὴ σὲ γάμους, σὲ πανηγύρια, σὲ ὅποια γλέντια τῶν κατοίκων τῆς ἐλληνικῆς ὑπαίθρου, θὰ ἀπολάψετε τὴν ἀγνότητα τοῦ ρομελιώτικου γλεντιοῦ, θ' ἀκούσετε τὰ κλέφτικα «τοῦ Τραπεζιοῦ» τραγοῦδια γιὰ τὸ χαμὸ τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, γιὰ τὸ χαιρετισμὸ τοῦ Κατσαντώνη, γιὰ τὰ κατορθώματα τῶν κλεφταρματολῶν, καὶ γενικὰ τραγοῦδια (κλέφτικα) πόρ, κατὰ τὸ πλεῖστον, θυμίζουν πράξεις ἡρωϊσμοῦ καὶ ἀρετῆς τῶν προγόνων σὲ σκληροὺς καὶ δύσκολους ἀγῶνες γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς λευτεριάς τοῦ πρώτου καὶ σοβαρότερου τῶν ἀνθρώπων ἀγαθῶν.

Ἡ δημοτικὴ μας ποίηση μετὰ τὴν ἀφθονία τῶν τέτοιων μορφῆς καὶ οὐδίας τραγουδιῶν, συνέδεσε αἰώνια τὸ παρὸν μετὰ τὸ ἐνδοξο παρελθόν, τοῦ ὁποιοῦ ἔτσι ἡ διάρκεια συνεχίζεται ἀπὸ γενιά σὲ γενιά, ὄντας πλοῦσια παρακαταθήκη καὶ ζηλευτὸ παράδειγμα μνήμης γιὰ τοὺς ἐπερχομένους.

Τὸ Κερασόχωρι μετὰ τὸ «Καστράκι» του καὶ τὸ πικνότερο ἐλατόδασος ποτὶ τὸ περιβάλλει. Ἐδῶ στίς 10-5-1821 ἐκῆρξε τὴν Ἐπανάσταση ὁ γενναῖος Κώστας Βελῆς.

Η. Η ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ ΧΩΡΙΣ ΕΠΙΜΕΙΞΙΑ ΜΕ ΞΕΝΟΥΣ.

Είναι πανθομολογημένη ή διαπίστωση και η αναγνώριση από διάφορους ξένους έρευνητές, αλλά και από ντόπιους, σύμφωνα με την οποία οι κάτοικοι της Εύρυτανίας άνήκουν στις λίγες περιοχές της 'Ελλάδος, που από παλιά μπόρεσαν, χωρίς επιμειξία με τους ξένους περαστικούς ή κατακτητές των, και διετήρησαν ως τις μέρες μας, εκτός της γλώσσας, της θρησκείας, των ήθων και των έθιμων των κλπ., αλώβητο και ακατάβλητο το φιλελεύθερο ελληνικό φρόνημά τους. Και το απέδειξαν αυτό, γιατί όχι λίγες φορές αγωνίστηκαν κατά των επιδρομέων για την απόκτηση της ανεξαρτησίας των. 'Ακόμη και οι Σλαβοί και οι Κουτσόβλαχοι που στην Πίνδο και στην Εύρυτανία εγκαταστάθηκαν ανάμεσα 12-13ου αιώνα και ίδρυσαν δικούς των ποιμενικούς οικισμούς, έτσι που η βουήσια αυτή περιοχή πήρε την έπωνομασία της «'Ανω Βλαχίας», αποχωρώντας δεν άφηκαν παρά μερικά μόνο τοπωνύμια, καθώς Καρπενήσι. Τέρνοβο, Σιβίστα, 'Ελσιανη, κ.λ.π.

Θ. Η ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ ΒΑΣΗ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΕΩΣ

Οι κάτοικοι του τόπου τούτου δεν υπήρξαν μόνο—ανά τους αιώνες—αξιοί πολεμιστές και πρωτοπόροι αγωνιστές για τη λευτεριά τους, αλλά ακόμη είχαν και μία μεγάλη και σπουδαία άρετή, είχαν μία ιδιαίτερη αγάπη στα γράμματα και μίαν έντονη δίψα για αυτά, κυρίως στα χρόνια της τουρκοκρατίας. 'Ετσι εκεί πάνω στ' απόμερα έξωκκλησία, στα μοναστήρια, στις εκκλησιές, και στις σπηλιές λειτούργησαν τα πρώτα «κρυφά σχολεία». Σε συνέχεια και ίδιως από το πρώτο ήμισυ του 17ου αιώνα, οι Εύρυτάνες υποστήριζαν με όλες των τίς δυνάμεις την ίδρυση και διατήρηση Σχολών στην Εύρυτανία για ά ν ά τ ε ρ η μ ό ρ φ ω σ η και σχολείων για την εκμάθηση των πρώτων, των βασικών κοινών ελληνικών, γραμμάτων.

'Ετσι, χάρη στην αξιόπαινη πρωτοβουλία και στον ένθερμο ζήλο μεγάλων πνευματικών μορφών, ένάρετων και φωτισμένων πατριδολατρών, κυρίως κληρικών, που είχαν βαθεία πίστη στα έλληνο-χριστιανικά ιδεώδη και στην ανεκτίμητη αξία της έλευθερίας και ακόμη άρτια

για την εποχή των μόρφωση, ιδρύθηκαν και λειτούργησαν (έξακριβωμένα) στην Εύρυτανία από τα μέσα του 17ου αιώνα τα έξης σχολεία :

α) Για άνώτερη μόρφωση : Του Καρπενησιού, της Γούβας των Βραγγιανών και έν μέρει και της Φουρνάς.

β) Για τα κοινά γράμματα : Του Καρπενησιού, του Προυσού, της 'Αγ. Τριάδος (τ. δ. Κτημενίων), της Βράχας (μοναστηριού), του Κερασόβου (νύν Κερασχωρίου), του Μεγάλου Χωριού, του Νεοχωριού (Τυμψηροπού Φθιώτιδος), της Καστανιάς 'Αγράφων, της Ρεντίνας 'Αγράφων, που υπάγονταν, τα τρία τελευταία, στο άρματολίκι των 'Αγράφων. 'Αλλά και σε άλλα εύρυτανικά χωριά λειτούργησαν σχολεία για την εκμάθηση των κοινών γραμμάτων, όμως δεν τα αναφέρουμε γιατί δεν έχουμε έγκυρες σχετικές πληροφορίες.

Από τις σχολές της Εύρυτανίας για άνώτερη μόρφωση, που ήταν άληθινά Πανεπιστήμια για την εποχή τους, εποχή που, «όλα τάσκιαζε ή φοβέρα και τα πλάκωνε ή σκλαβιά», βγήγαν αξιοί των μεγάλων και ένάρετων διδασκάλων των Εύγενίου Γιαννούλη, του Αίτωλού, 'Αναστασίου Γορδίου του Βραγγιανιώτη, Θεοφάνη του «έκ Φουρνά» και άλλων, μαθητές, που άνεδείχθησαν σε ποικίλους κλάδους και διέπρεψαν ως πατριάρχες, μητροπολίτες, διδάσκαλοι ή διευθυντές μεγάλων Σχολών του 'Εσωτερικού και του 'Εξωτερικού, ακόμη και ως γιατροί. 'Ολοι αυτοί, εκτός των ειδικών έπαγγελμάτων των απέβησαν και σκαπανείς των ελληνικών γραμμάτων ανά τα πέρατα του έλληνισμού και συντελεστές στην πνευματική ελληνική αναγέννηση. Πολύς από αυτούς αναφέρουμε στα έπί μέρους κεφάλαια του παρόντος έργου—ένάν όμως ή έρευνητής ενδιαφέρεται για περισσότερες πληροφορίες τότε θα πρέπει να προσφύγη στις αναφερόμενες στη βιβλιογραφία, στο τέλος του παρόντος, μελέτες του Π. Βασιλείου, που έπί πολλά χρόνια έρευνήσε τα άφορωνα στα εύρυτανικά περασμένα και ίδια στήσημαντική προσφορά των Εύρυτάνων στα δεινά χρόνια της τουρκοκρατίας. (Εύγένιος Γιαννούλης ό Αίτωλος, ή 'Επισκοπή Λιτζάς και 'Αγράφων έπί Τουρκοκρατία με σύντομη έπισκόπηση της Ιστορίας της Εύρυτανίας, των μοναστηριών και των Σχολών της κ.λ.π.).

Ι. Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΕΥΡΥΤΑΝΩΝ.

Φαίνεται ότι δεν ήσαν μόνο «άγνωστοίτατοι την γλώσσαν» οι άρχαιοι Εύρυτάνες αλλά είναι και οι σύγχρονοί μας, που δεν τους καταλαβαίνει εύκολα κανείς. Πετσοκόβουν τις λέξεις, μεταβάλλουν φωνητικά την μορφή των φωνηέντων, τό ω τό προσφέρουν ως ου, τρώω=τρώ(γ)ου, ξεχωρίζοντας έτσι την δωρική προφορά του μακρού και όπως στην άρχαιότητα έτσι και τώρα εξακολουθούν να πλάθουν ένα σωρό άλλες δυσκολονόητες για τον άμυητο άκροατή λέξεις και φράσεις. 'Ακόμη, προτιμούν να έκφράζονται μονολεκτικά, μετατρέποντας σε μονοσύλλαβες τις δυσύλλαβες, άκόμη και τις πολυσύλλαβες λέξεις, καθώς: Β(ου)νό, β(υ)ζί, κ(οι)λιά, θ(η)λειά, γ(ου)ρούνι, Βασίλ(ης), Μαρτ(ης) γούρτ(ης), γράφ(ει), ντίπ=καθόλου, κρίν-τμήτρ=μίλησε του Μήτρου, δλέβς=δουλεύεις, μπλάρ=μουλάρι, μσκάρ=μοσχάρι, μτζούρς=μουτζούρης, γμάρ=γομάρι, σκλί=σκυλί, ζμί=ζουμί, θκάμ=δικά μου, τλούμ=τουλούμι κλπ.

Χαρακτηριστικός είναι ό παρακάτω διάλογος μεταξύ δύο Ρουμελιωτών, ένός που πουλούσε πήλινα μικρά δοχεία που γεμίζουν νερό και όταν τα φουσάμε κελαηδούνε σαν άηδόνια, και του άλλου, που ήθελε ν' αγοράση ένα άπ' αυτά :

— Τι πλείς : (Τί πουλείς) ;

— Π'λῶ π'λί. (Πουλῶ πουλί).

— Δέν π'λείς π'λί, π'λείς π'λό. (Δέν πωλείς πουλί, πωλείς πηλό).

— Π'λῶ π'λό, αλλά π'λό π'λαλάει. (Πουλῶ πηλό, αλλά πηλό που λαλάει.

(Σερ. Κ. Τσιτσά : «Τά 'Αγραφα της Πίνδου». 'Αθήνα 1967, σ. 47-58).

'Επίσης λέγεται, ότι κάποτε που για πρώτη φορά ήλθε ένας Εύρυτάν στην 'Αθήνα, γυρίζοντας τους δρόμους της, πήγε και στάθηκε μπροστά σε μία βιτρίνα την οποία εθαύμαζε για πολλή ώρα, έτσι που κίνησε την προσοχή του καταστηματάρχη, ό όποιος τόν ρώτησε : «'Ε φίλε, τί κάνεις αύτου ;» Και ό Εύρυτάνας με άπάθεια γρήγορα και μονολεκτικά του άπάντησε «Πραξαντράου ; (Πειράζει άν τηράω, άν κοιτάω ;) Φυσικά δέν κατάλαβε τίποτε από την άπάντησή του ό καταστηματάρχης. «ξένος θά είναι» είπε και μπήκε πάλι στο κατάστημά του. (Π. Βασιλείου : Εύρυτανία ή «Ελληνική 'Ελβετία» στο π. «Περιγηγική», 'Αθήνα Αύγ. 1961, σ. 29).

Κι' όταν πριν από λίγα χρόνια πήγαν στην Κορέα στρατιῶτες Εύρυτάνες, όπου τους έλλαξαν ένδυμασία την πρώτη μέρα, ρώτησε ό ένας Εύρυτάν τόν συνάδελφό του, που άκόμη δέν είχε φορέσει την καινούργια στρατιωτική φορεσιά του :

'Ερώτ. Ντεσένταν ; (δέν σε έντυσαν) ;

'Απάντ. Ντεμέντσαν. (Δέν με έντυσαν).

'Ερώτ. Τσάλς τσ' έντσαν ; (Τους άλλους τους έντυσαν) ;

'Απάντ. Τσέντσαν. (Τους έντυσαν).

'Αλλοι από παλιότερα εκεί 'Ελληνες στρατιῶτες, μη Ρουμελιῶτες, που παρακολουθούσαν τυχαία τη συζήτηση, παραξενεύτηκαν γιατί νόμισαν πως οι νιόφερτοι συνάδελφοί τους είχαν μάθει κι' όλας καί... μερικά κορεάτικα. Μπράβο τους είπαν, αυτοί σε δυό μέρες τα μάθανε τα κορεάτικα !

(Χ. Παπαγεωργίου : «Στίς πλαγιές του Τυμψηροπού», 'Αθήνα, 1962, σ. 152).

Ἡ γρήγορη ματιά πού ρίξαμε σέ μερικές ἀπό τίς σελίδες τῆς ἱστορίας τῶν κατοίκων τῆς Εὐρυτανίας μᾶς ὑποχρεώνει νά τοὺς θαυμάσουμε καί νά τοὺς σεβόμαστε τοὺς πρωτόγονους καί κατὰ τὸ πλεῖστο ἀγνοὺς καί ἀπλοὺς ἐκείνους ἀνθρώπους, γιατί στὴν πολυκύμαντη διαδρομὴ τῶν αἰώνων, ἂν καὶ ἀπομονωμένοι στὰ ἄγωνα κατσάβραχά τους, δὲν ἔχασαν καθόλου τὸν ἐλληνικὸ ἐαυτό τους. Στάθηκαν ἀτρόμητοι, τόσο στὰ μακρυνὰ περασμένα μπρὸς στοὺς κεραυνοὺς καί τίς θεέλλες τῶν Θεῶν τοῦ Ὀλύμπου, λατρεύοντας μὲ σεβασμὸ τὸν κισσοστεφανωμένο Διόνυσο ἢ τὴν πότνια θηρῶν Ἀρτέμιδα ἢ τὸν ὁμηρικὸν Ὀδυσσεά, στὸ μαντεῖο, πού βρισκόταν γι' αὐτὸν κάπου ἐδῶ πάνω, ὅσο καί στίς μεταχριστιανικὲς τῶν ποικίλων ἐπιδρομῶν καί δουλείας τῶν ἐποχῆς. Μάλιστα στίς δευτέρες τὸ χλωμὸ φῶς τοῦ λαδοκάντηλου, μπροστὰ στὰ βυζαντινότεχνα εἰκονίσματα καί στίς τοιχογραφίες τῶν ἐκκλησιῶν—μοναδικὴ ἐδῶ πάνου κληρονομία ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ τέχνη τῆς ἀγιογραφίας— μὲ τὴ μεταφυσικὴ πού δημιουργοῦσαν ἀτμόσφαιρα, ἔδινε στοὺς ὁπαδοὺς τῆς νέας θρησκείας καινούργια δύναμη ζωῆς καί ἐλπίδας· μεγάλωνε δὲ τὴν πίστη τους, ἢ ὁποῖα ἀναμφισβήτητα συνέβαλε σημαντικὰ στὴν ἀντρευσὺνη τους, γιὰ τὸ, κατὰ τὸ πλεῖστον, νικηφόρο ἀντίκρουσμα τῶν ποικίλων ἐχθρῶν τῶν, ἀλλὰ καί στὴ δημιουργία ἀξιόλογων σχολείων ἐλληνικῶν γραμμάτων, σημαντικώτατων φυτωρίων διδασκάλων τοῦ Γένους καί πηγῶν τοῦ ἐλληνικοῦ διαφωτισμοῦ.

Οἱ ἀρχαῖοι μὲ τὸν καλὸ χειρισμὸ τοῦ ἀκόντιου καί τῆς λόγχης καί τῆς γραφίδος τῶν τὴν ἀσύγκριτη δύναμη, οἱ ἀπόγονοὶ τῶν μὲ τὸν ἐπίσης ἄριστο χειρισμὸ τῆς πάλας καί τοῦ καριοφιλοῦ συνεχόμενα δὲ τοῦ μάλιγγερ καί τῆς ξιφολόγχης, καί τὴν δημιουργία τοῦ ἀθάνατου δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, σὲ ὅλες τίς ἐποχῆς οἱ βουνήσιοι τοῦτοι ἄνθρωποι, παρ' ὅλη τὴν ποικιλόμορφη συμπίεσή τους ἀνάμεσα στοὺς ἐκάστοτε καταχτητὲς καί στοὺς ξένους ἢ ντόπιους ἐκμεταλλευτὲς τῶν, μπόρεσαν καί φάνηκαν, κατὰ τὸ δυνατόν, ἄξιοι τοῦ ἀνθρώπινου προορισμοῦ, χωρὶς νά σβύσῃ ποτὲ ἀπὸ τὸ πνεῦμα τους τὸ ἐνστικτώδες ἀγαθὸ τῆς λευτεριάς. Προσπάθησαν σ' ὅλες τίς ἐποχῆς καί πάλεψαν γι' αὐτὸ καί γιὰ τὴν ἀξιοπρέπειά τους, ὅσον τοὺς ἦταν δυνατό, θυσιάζοντας χωρὶς κανένα ὑπολογισμὸ ἀκόμη καί τὴ ζωὴ τους, ἔστω καὶ ἂν ἡ ἱστορία τῆς πολυτάραχης καί βασανισμένης φυλῆς μας δὲν τοὺς τίμησε ὥς τὰ σήμερα, οὔτε μὲ τὴ δόξα τῶν «ἀφανῶν πολεμιστῶν»⁽¹⁾. Γιὰ τοὺς ἀπογόνους τῶν παλιν ἐκείνων πολεμιστῶν, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν ἀντάξιοί των, συνεχίζουν δὲ ἐκεῖ πάνω τὴ δύσκολη βιοπάλη τους, θὰ πρέπει νομίζουμε, νά καταβληθῇ ἡ δέουσα κρατικὴ καί ιδιωτικὴ μέριμνα ὅπως βάσει ἐπιστημονικῶν πιά μελετῶν καί εἰδικῶν προγραμμάτων, ἐπιλυθοῦν τὰ ἐκκρεμοῦντα ζητήματά των. Αὐτὰ ἀφορροῦν κυρίως στὴν ἀξιοποίηση τῶν πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν τῆς Εὐρυτανίας, ἀπὸ τὴν ὁποία θὰ ἐξαρτηθῇ ἡ γενικὴ εὐημερία τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς καί ὁ σύγχρονος ἐκπολιτισμὸς τῆς, ἔτσι πού νά μὴ ρημάξῃ ὁ μαγευτικὸς τοῦτος τόπος ἀπὸ τὸ συνεχιζόμενο μεταναστευτικὸ ἐκπατρισμὸ τῶν Εὐρυτάνων. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ θὰ πρέπει ἰδιώτες καί Πολιτεία νά βοηθήσουν.

Πιστεύουμε, ὅτι εἶναι δυνατόν νά ζήσουν καί πρέπει νά ζήσουν, οἱ βουνήσιοι αὐτοὶ μεγάλοι καί ἡρωικοὶ πατριῶτες κάπως ἀνθρωπινὰ στὴν «ἐλληνικὴ τούτη Ἑλβετία», ὅπως πετυχημένα ὀνομάστηκε ἀπὸ τοὺς ντόπιους καί ξένους τουρίστες, ἢ φιλάτη καί πανέμορφη Εὐρυτανία μας⁽²⁾.

Μία Γριά Εὐρυτανίσσα τῶν Ἀγράφων, πού ἐκφράζει στὴ μορφὴ τῆς ὅλον τὸν πόνο ἀπ' τὰ δεινὰ τῆς κατοχῆς (1941-1944). Στὸ ντόσιμό της παρουσιάζει ὅλη τὴν ἀνυπόφορη φτώχεια πού προκάλεσαν τὰ βάρβαρα σίφη τοῦ Χίτλερ καί τοῦ Μουσολίνι. Ὅμως στὸ θλιβερὸ βλέμμα της διαφαίνεται ὅλη ἡ πίστη της γιὰ μελλοντικὲς καλύτερες μέρες. (Φωτογρ. Σπ. Μελεντζῆ 1943).

1. Πάνου Ι. Βασιλείου: Ἡ Ἐπισκοπὴ Λιτζᾶς, καί Ἀγράφων κ.λ.π. ὁπ. π. σ. 97-98.

2. Τοῦ ἰδίου: Ἱστορία τῆς Εὐρυτανίας (ὑπὸ ἐκδοσιν) Ἀθήνα 1971.

Τὸ μοναστήρι Πύργου τοῦ Καραϊσκάκη καὶ τὸν Προυσὸ σκαρφαλωμένο στὴν ἀπέναντι βουνόπλαγιά καὶ ἀπολαμβάνοντα τὴν πράσινη μακαριότητα τοῦ περιβάλλοντός του. (Έργο Σ. Βασιλείου 1968).

IV. ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ

1) **ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΠΟΧΗ.** Ὁ σημερινὸς χώρος τοῦ Νομοῦ Εὐρυτανίας κατὰ τὸν Ε' αἰώνα π.Χ., πού τὸν κατοικοῦσαν ὅπως καὶ ἀρχικὰ εἴπαμε, οἱ Εὐρυτᾶνες, οἱ Δόλοπες οἱ Ἀπεραντοὶ καὶ οἱ Ἀγραῖοι, εἶχε γείτονες πρὸς τὰ ἀνατολικά τοὺς Φθιώτες Ἀχαιοὺς καὶ τοὺς Θεσσαλοὺς, πρὸς τὰ βόρ. τοὺς Θεσσαλοὺς, πρὸς τὰ δυτικά τοὺς Ἀκαρνανέες, πρὸς τὰ νότια τοὺς Αἰτωλοὺς, πρὸς τὰ Ν.Α. τοὺς Θεσπιεῖς καὶ πρὸς τὰ Ν.Α. τοὺς Ὀφιονεῖς.

2) **ΣΤΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΠΟΧΗ.** Ὑπαγόταν ἡ περιοχή στὸ Θέμα τῆς Νικόπολης (Ἡπείρου).

3) **ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ,** εἶχε διαιρεθῇ ὁ ἀνωτέρω χώρος, στὸν ὁποῖον ὑπάγονταν καὶ 31 χωριά τῶν Θεσσαλικῶν Ἀγράφων, σὲ δύο ἐπαρχίες, πού ἀνήκαν στὴ Διοίκηση (σαντζάκι) Τρικάλων. α) **Στὴν ἐπαρχία τοῦ Καρπενησιοῦ** μεῖ ἐδρα τὸ Καρπενήσι καὶ χωριά: Βλαχοχώρια 25, πολιτοχώρια 20, τοῦ Σοβολάκου 16 καὶ τοῦ Ἀποκούρου 24. β) **Στὴν ἐπαρχία Ἀγράφων,** πού περιελάμβανε 31 χωριά τῆς περιοχῆς τῆς ὀρεινῆς Θεσσαλίας καὶ 40 εὐρυτανικά (τ.δ. Κτημενίων, Ἀγράφων, Ἀγραίων καὶ Ἀπεραντίων), μεῖ ἐδρα τὴ Ρεντίνα, τὴ Φουρνά, ἴσως καὶ τὸ Πετρίλλο καὶ τὰ Ἀγραφα. Ἐκκλησιαστικὰ ὑπάγονταν ἡ Ἐπισκοπὴ Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων, πού εἶχε ἐδρα τῆς τὸ Καρπενήσι, στὴ Μητρόπολη τῆς Λάρισας. Ἡ ἐν λόγω ἐπισκοπὴ, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἐπαρχιῶν, περιλάμβανε καὶ τὰ χωριά τοῦ τ.δ. Τυμφρηστοῦ Φθιώτιδος, Νεχώρι, Παλιόκαστρο καὶ Πιτσωτά, ἐνῶ τὰ εὐρυτανικά χωριά: Καρύτσα, Μπελοκομίτη τ.δ. Δολόπων ὑπάγονταν στὴν Ἐπισκοπὴ Φαναρίου καὶ Νεοχωρίου.

4) ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΜΑΣ ΕΠΟΧΗ.

α) **Κάτοικοι, Κοινότητες.** Ὁ σημερινὸς Νομὸς τῆς Εὐρυτανίας, πού σὰν τέτοιος καθωρίσθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸ 1899 καὶ κατόπιν συνεχῶς ἀπὸ τοῦ 1943, ἔχει ἔκταση 2.024.200 στρέμματα, κατοίκ. 53.474 (1940), 39.678 (1951), 39.716 (1961) καὶ 29.476 (1971). Δηλαδή ἀπὸ τὸ 1940 ὡς τὸ 1971 ἔχομε μείωση τῶν κατοίκων τοῦ κατὰ 24.000. Εἶναι ὁ περισσότερο ἀραιοκατοικημένος νομὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ ὁ ὀρεινότερος.

β) Ὅρια Νομοῦ, Δήμοι, Κοινότητες.

Πρὸς τὰ ἀνατολικά του συνορεύει μετὰ τὸν Νομὸν Φθιώτιδος, πρὸς Β.Α. καὶ Β. μετὰ τὸν Νομὸ Καρδίτσης καὶ πρὸς τὰ δυτικά καὶ νότια μετὰ τὸν Νομὸ Αἰτωλοακαρνανίας. Ἐχει πρωτεύουσα τὸ Καρπενήσι, μετὰ μόνο Δήμο: τοῦ Καρπενησιοῦ. Κοινότητες 87, καὶ μετὰ ἐδρες Κοινοτήτων 87. Ὑπόλοιπα χωριά καὶ μικροοικισμοὶ 191. Σύνολο 278.

γ) **Βουνά:** Τυμφρηστὸς (κ. Βελούχι) τοῦ ὁποῖου ἡ ψηλότερη κορυφή ἔχει ὕψ. 2.319 μ. καὶ τὰ περισσότερα κεφαλόβρυστα στοὺς πρόποδες του καὶ κυρίως στὴν Ἀγιατριάτικη περιοχή. Γύρω του ἔχει σὲ σειρὰ ὕψους τὰ ἑξῆς βουνά: Συμπεθερικὸ 2.115 μ., Καλιακούδα 2.101 μ., Ἀγκάθα 2.004 μ., Χελιδόνα 1.975 μ., Ὁξυά 1.926 μ., Κοκκάλια 1.720 μ., Πυργάκης 1.640 μ., Παπαδιά 1.514 μ. καὶ Ράχη Ἀιλιά 1.276 μ. Συνεχόμενα σημειώνουμε τὰ βουνὰ τῶν Ἀγράφων: Ντεληδήμι 2.163 μ., Βουτσικάκι-Καράβα 2.154 μ., Φτέρη 2.128 μ., Καλόγερος 2.043 μ., Κρούνα 1.998 μ., Κόψη 1.941 μ., Βουλγάρα 1.654 μ., καὶ τὰ πρὸς τὰ Ν.Α. τοῦ Νομοῦ, Σαράντενα 1.926 μ., καὶ πρὸς Ν.Α., τὸ Παναιτωλικὸ (Ἀραποκέφαλα) 1.816 μ., Κούτπας 1.795 μ. Πολλὰ ἀκόμη ὑπάρχουν δασόφυτα βουνὰ μετὰ ὕψ. ὀλιγώτερο ἀπὸ 1500 μ.

δ) **Ποτάμια:** 1. Ὁ Ἀχελῷος, πού χωρίζει τὸ ἀνω δυτικὸν ἥμισυ τοῦ Νομοῦ ἀπὸ τὸν Νομὸ Αἰτωλοακαρνανίας. Οἱ σπουδαιότερες πηγές του βρίσκονται στὰ Β.Α. βουνὰ τῶν Ἀγράφων, μετὰ σπουδαιότερη πηγὴ τὴ Μαργάχα (Mare de aqua), (πού σκεπάστηκε πιά

από τη λίμνη του μεγάλου φράγματος των Κρεμαστών. (Δυτική εδρυτανική περιοχή). 2. 'Ο Άγραφιώτης. Πηγάζει από την περιοχή των Βραγγιανών, Τροβάτου και Καρβασαρά. Έναντι του Τριδένδρου συμβάλλει με πολύβοο καταράκτη, το άσπρο νερό και ο Άγραφιώτης ενώνεται με τη λίμνη των Κρεμαστών του Άχελώου στο παλιό γεφύρι του Μανώλη και 3) 'Ο Ταυρωπός (πρ. Μέγδοβα) που πηγάζει από τους τ. δήμους Κτημενίων και Δολοπάν με τις σπουδαιότερες πηγές του στην Άγ. Τριάδα (έξη) και στους Δομιανούς (δύο). ο Καρπενησιώτης και ο Κρικελλοπόταμος.

ε') Γεφύρια. Ύστερα από τη δημιουργία των ποταμολιμνών απέμειναν γεφύρια λιθοκτίστη με καμάρες, της Βίνιανης (Μέγδοβα), της Τέμπλας (Άχελώος) και τσιμεντοκτίστη: Το νέο γεφύρι Μανώλη στο Κρυονέρι, της Γρανίτσας στο Γρανιτσιώτη, της Έπισκοπής και της Τατάρνας στη λίμνη του Κατσαντώνη (Κρεμαστών).

στ') Λίμνες: 1) Των Κρεμαστών ήτοι του μεγάλου Φράγματος του Άχελώου που θα πρέπει να ονομασθή ΛΙΜΝΗ ΤΟΥ ΚΑΤΣΑΝΤΩΝΗ, γιατί γύρω στο χώρο της, για κάμποσα χρόνια (1793-1807), ο πρωτοπόρος ηρωϊκός αγωνιστής και έθνομάρτυρας Κατσαντώνης επέφερε τεράστιες φθορές στις αλπασαλιτικές όρδες, ενώ η περιοχή των Άγραφων εγνώρισε ίσως για πρώτη φορά κάποια πνοή αληθινής λευτεριάς. Σε ανάμνηση του περάσματος του Άχελώου από τον Κατσαντώνη, απόμεινε μόνο το τοπωνύμιο «Στό πήδημα του Κατσαντώνη», ακριβώς όπου το μεγάλο φράγμα των Κρεμαστών. Και 2) του Ταυρωπού (λίμνη Πλαστήρα). Βρίσκεται στα βόρ. σύνορα του Νομού που γειτονεύει με το Νομό Καρδίτσας. Οι λίμνες αυτές, και τέσσαρες ακόμη που θα γίνουν, ή μία από το Κλειδί του Μεγ. Χωριού ως τον Προϊσό — με φράγμα στο στενό του Διπόταμου (συμβολή Κρικελλιώτη-Καρπενησιώτη-Προυσιώτη)— ή άλλη σε βορειότερο τμήμα του Άχελώου με φράγμα κοντά στα Τοπόλιανα, ή τρίτη με φράγμα στο παλιό γεφύρι της Βίνιανης επί του Ταυρωπού και ή τετάρτη με φράγμα στον Κρικελλοπόταμο κοντά στα Ψιανά. Ασφαλώς όλες αυτές οι ποταμολίμνες θα συμπληρώσουν την, άλλωστε ασύγκριτη σε γραφικότητα, γοητεία και ομορφιά, όρεινη τούτη περιοχή της Εδρυτανίας, που με αυτές και τα άλπικα τοπία των βουνών της, τίποτα δεν θα έχη να ζηλέψη πιά κανείς από την όμοια φύση και γοητεία των ευρωπαϊκών βουνών και ποταμολιμνών.

ζ') Δάση: Τα δάση αποτελούν τον μεγαλύτερο φυσικό πλούτο της Εδρυτανίας. Έχουν έκταση 947.000 στρέμ. Από αυτά τα 450 χιλ. στρέμ. καλύπτονται από έλατα, τα 123.425 στρέμ. από βαλανιδιές, τα 4.000 στρ. από δρυές και τα 1400 στρέμ. από καστανιές. Ένα σοβαρό ποσοστό στρεμμάτων καταλαμβάνουν τα όπωροφόρα δένδρα που πολύ εύδοκιμούν στην Εδρυτανία, χωρίς καν τη δέουσα επιστημονική παρακολούθηση. Έξ άλλου ή εκμετάλλευση των δασών γίνεται από τα Δασαρχεία Καρπενησιού και Φουρνάς, με σημερινή συνολική παραγωγή 20-25.000 κυβ. μ. ξυλείας το χρόνο. Θά μπορούσε να φθάσει τις 50 χιλ. κ.μ. το χρόνο αν αυξάνονταν τα μέσα παραγωγής και αν ή υλοτόμηση κατά το μεγαλύτερο της ποσοστό δινόταν στους τοπικούς, δασικούς συνεταιρισμούς, που είναι φυσικό ότι θα απέδιδαν περισσότερα, πάντοτε δέ κάτω από την επίβλεψη των αρμοδίων Δασαρχείων.

Χόχλια: Στο μέσον ο «Γλάς» όπου αρχαίος οικισμός.
(Φωτογρ. Π. Βασιλείου).

η') Κατανομή της γής του Νομού Εδρυτανίας.

Σύμφωνα με έπίσημα στοιχεία της γεωργικής και κτηνοτροφικής απογραφής της 19/3/1961 ή συνολική έκταση της Εδρυτανίας είναι 2.024.200 στρέμματα που κατανέμονται ως εξής:

α) Δάση πραγματικά	947.400	στρέμματα
β) Γεωργική γή και άγρανάπαυσις	121.700	»
γ) Πάσης φύσεως βοσκότοποι	789.600	»
δ) Άγονοι εκτάσεις, κατωκήμενοι χώροι, ποταμοί κλπ.	165.500	»
Σύνολον στρεμμάτων	2.024.200	»

(Έθνική Στατιστική Ύπηρεσία Έλλάδος. Κατανομή της εκτάσεως της χώρας κατά βασικές κατηγορίας χρήσεως, Αθήναι 1962, σ. 40).

Σύμφωνα με άλλα στοιχεία του Ύπουργείου Γεωργίας ή συνολική έκταση της Εδρυτανίας φθάει τα 2.036.000 στρέμματα, με:

Δάση πραγματικά	768.836	στρέμματα
Καλλιεργημένες εκτάσεις	260.597	»
Μερικώς δασοσκεπείς	533.320	»
Γυμνές βοσκήσιμες	280.163	»
Άγονες εκτάσεις, βράχοι, ρέματα κλπ.	193.084	»
Σύνολο στρεμμάτων ..	2.036.000	»

(Ύπουργείον Γεωργίας Έκθεσις περί αναπτύξεως της γεωργικής οικονομίας του Νομού Εδρυτανίας, υπό Δ. Θαλασσινού, Κ. Μιχαηλίδου, Δ. Χηνοπούλου και Α. Γεωργίου, Αθήναι 1959, σ. 2.).

Τέλος με μιá έκθεση του Ύπουργείου Γεωργίας: «Δασικά απόψεις διά την Ύπιτροπην Αναπτύξεως του Νομού Εδρυτανίας» υπό του δασολόγου Δ. Γκίκα, Αθήναι 1962, σ. 1-2, ή κατανομή της εδρυτανικής γής παρουσιάζεται με: 1.926.000 στρέμματα, από τα όποια 930.000 στρέμ. αποτελούν τα δάση της Εδρυτανίας.

Με τούτη την ευκαιρία θά πρέπει να σημειώσουμε και μιá ακόμη ενδιαφέρουσα μελέτη για το δασικό πρόβλημα της Εδρυτανίας του Ί. Κοσπεντάρη: «Το δασικό πρόβλημα της Εδρυτανίας», Αθήναι 1962, σ. σ. 72. Έπίσης αξιοσημειώμενη είναι του Ήλ. Π. Παυλάκου: «Μελέτη και πρόγραμμα οικονομικής αναπτύξεως του Νομού Εδρυτανίας», Καρπενήσιον, 1960 σ.σ. 64.

θ') Κλίμα, θερμοκρασία.

Ο Νομός Εδρυτανίας έχει κλίμα «ευκρατον και υγιεινόν» με θερμοκρασία που κυμαίνεται κατά το χειμώνα, και κατά το πλείστον, από 5°-15° και στίς λοιπές εποχές του χρόνου από 16°-25° Κελσίου. Όπωςδήποτε οι βόρειοι και βορειοανατολικοί άνεμοι, ακόμη και οι βορειοδυτικοί που επικρατούν στην Εδρυτανία πραγματοποιούν δροσερό καλοκαίρι με πάντοτε γλυκειά κι' ευχάριστη ατμόσφαιρα.

Αν και δεν υπάρχει ειδικός σταθμός για να μετράη τις βροχοπτώσεις κλπ., έχει διαπιστωθή ότι με όλα τα δάση της, ή Εδρυτανία δέχεται βροχές, πολύ λιγότερες από όσες ζητάει ο τόπος της. Κι' ακόμη θά πρέπει να σημειωθή ότι στους μήνες που χιονίζει, το κρύο δεν είναι τσουχτερό και διαπεραστικό, αλλά αρκετά ύποφερτο και μάλιστα για τους όρειβάτες ευχάριστο.

V. ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ

Τα αξιολογώτερα προϊόντα φυτικής και ζωϊκής παραγωγής του Νομού είναι τα εξής :

1) ΦΥΤΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ.

Είδος καλλιέργειας	1962		1970	
	Έκτασις εις στρέμ. ή αριθ. δένδρ.	Παραγωγή εις τόννους	Έκτασις εις στρ. ή αριθ. δένδρων	Παραγωγή εις τόν.
1. Σιτηρά (σῖτος, κριθή, βρώμη)	40.637 στρ.	2.932,7	13.847 στρ.	1.337,5
2. Άραβόσιτος :				
α) άμιγής	22.221 »	2.178,6	3.829 »	519,2
β) συγκαλλιευγούμενος	12.961 »	1.692	9.520 »	1.102,54
3. Κτηνοτροφικά φυτά :				
α) διά καρπόν	3.625 »	248,9	852 »	53,26
β) διά σανόν	1.467 »	251,7	1.199 »	227,15
γ) μηδική διά χόρτα	9.697 »	3.969,5	22.594 »	9.049,96
4. Κοφτολίβαδα	9.790 »	1.087,5	17.205 »	2.252,64
5. Φασόλια :				
α) άμιγή	2.011 »	145,5	2.174 »	159,6
β) συγκαλλιευγόμενα	106.677 »	237,4	9.488 »	331,26
6. Γεώμηλα	4.258 »	1.222,1	3.663 »	2.220,7
7. Καρυδέα	55.741 ά.δ.	837,2	111.195 ά.δ.	943
8. Καστανέα	38.482 »	390,6	39.272 »	485
9. Μηλέα	78.506 »	499,4	74.955 »	1.583,6
10. Έλαιά	33.187 »	525,1	32.179 »	36,7
11. Λοιπά δένδρα (άχλαδιά, ροδακινιά, βερυκοκιά, κερασιά, βυσσινιά, κυδωνιά, δαμασκηινιά)	163.451 »	2.373,4	118.100 »	2.072

Τò άρμεγμα στις στρουγγες του Βελουχιού. (Φωτ. Μελεντζή).

2) ΖΩΪΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ.

Είδος ζώου	Αριθμός έκτρε- φομένων ζώων		Παραγωγή εις τόννους		Αριθ. έκ- τρεφομέ- νων ζώων	Παραγωγή εις τόννους	
	1937*	1962	Κρέας	Γάλα		Κρέας	Γάλα
1. Ίπποι	931	1.250	—	—	696	—	—
2. Ήμιονοι	2.734	3.211	—	—	2.573	—	—
3. Όνοι	3.288	2.743	—	—	2.256	—	—
4. Βόες (συνολικός αριθμός)	4.358	5.800	—	—	3.103	—	—
α) άγελάδες (έγχώριοι)	4.823	4.600	—	912	1.914	—	960
β) άγελάδες βελτιωμένοι	—	1.200	—	693	1.189	—	1.326
γ) μόσχιοι διά πάχυνσιν	—	1.810	109	—	2.500	186	—
δ) ένήλικα ζώα διά σφαγήν	—	840	98	—	670	74	—
5. Πρόβατα (συνολικός αριθμός)	111.930	67.152	—	—	62.239	—	—
α) άμελγόμενα	—	45.340	—	1.995	51.500	—	4.124
β) σφαγέντα ζώα (άμνοί, ένή- λικα)	—	38.000	325	—	54.000	473	—
6. Αίγες (συνολικός αριθμός)	104.700	56.000	—	—	69.283	—	—
α) άμελγόμενα	—	37.835	376	3.072	45.000	—	4.531
β) σφαγέντα ζώα (έρίφια ένή- λικα)	—	43.000	376	—	45.000	312	—
7. Χοίροι	5.843	5.200	192	—	2.639	210	—
8. Πτηνά (δρνιθες)	55.212	81.540	82	271	75.666	75	200
9. Κόνικλοι	—	1.500	2	—	5.645	8	—
10. Κυψέλαι	13.853	9.494	μέλι 41	κηρί 2	8.347	μέλι 38	κηρί 2

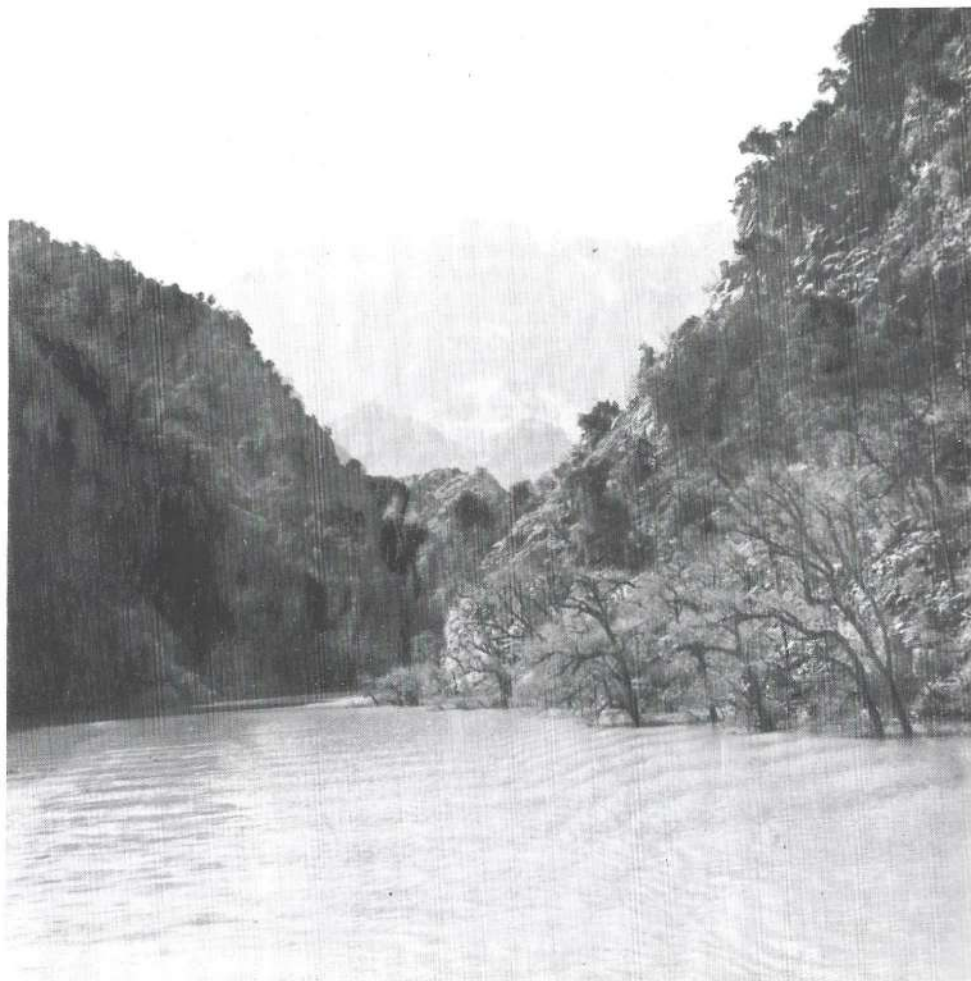
Οί πίνακες της φυτικής και ζωϊκής παραγωγής 1962 και 1970 όφείλονται στην άρμοδια Γεωργοκτηνοτροφική Ύπηρεσία του Νομού Εύρυτανίας.

*Δ. Χ η ν ο π ο ύ λ ο υ : Όρεινή Οικονομία της Έπαρχίας Εύρυτανίας Άθηναι (1946).

Στις πλαγιές του Βελουχιού. (Φωτ. Δ. Φλέγκα).

ΜΟΡΦΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΝΩΣΤΗ ΜΑΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ.

Ἡ ποταμολίμνη τοῦ Ἀχελώου (Λίμνη τοῦ Κατσαντώνης).
(Φωτ. Δ.Ε.Η.).

Ἡ γραφικότητα τοῦ ἐθρυτανικοῦ τοπίου καὶ τὸ χαμόγελο τῆς ξέγνοιαστης
παιδικῆς ζωῆς. (Φωτ. Μελεντζή).

VI. Ο ΥΠΟΓΕΙΟΣ ΠΛΟΥΤΟΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ

Ἡ Εὐρυτανία ἐκτός τῶν σοβαρῶν πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν τῆς, καθὼς εἶναι τὰ δάση καὶ οἱ ποικίλες ἐκτάσεις τῆς γιὰ ἀνάπτυξη καὶ τῇ συστηματικῇ ἐκμετάλλευσή τῆς κτην/φίας, τῆς μελισσοκομίας καὶ τοῦ τουρισμοῦ, ἔχει καὶ ἐνδιαφέροντα ὑπόγειο πλούτο. Ὁ κ. Γ. Κ. Γεωργαλᾶς (Ἐγκυκλοπαιδεία Πυρσοῦ α' ἐκδόση) ἀναφέρει στὸ σχετικὸ λήμμα τὰ ἑξῆς γιὰ μεταλλεύματα καὶ βιομηχανικά κοιτάσματα ποὺ ὑπάρχουν μέσα στὴν εὐρυτανικὴ γῆ :

1) ΑΥΤΟΦΥΗΣ ΧΑΛΚΟΣ. Εὐρίσκεται, πιθανόν σὲ μεγάλη ἔκταση, σὰν δευτερογενὲς προϊόν ἐκρηξίγενῶν σχηματισμῶν τῆς Χελιδόνας (βουνοῦ).

2) ΧΡΩΜΙΟ. Σὲ ἔκταση ἀκαθορίστου μεγέθους, στὴν περιφέρεια Καρίτσας Καρπενησιοῦ.

VII. Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ

1) Στοιχειώδης : Ἴχει 2 Ἐκπαιδευτικὲς Περιφέρειες μὲ 147 Δημοτικὰ Σχολεῖα, 224 διδασκάλους καὶ περί τις 6.000 μαθητὲς καὶ μαθήτριες.

2) Μέση : Τρία Γυμνάσια : Καρπενησίου, Προυσοῦ καὶ Κερασσοχωρίου, 3 ἡμιγυμνάσια: Φουρνᾶς, Δομίστης καὶ Γρανίτσας.

3) ΕΡΥΘΡΟΣ ΣΙΔΗΡΟΛΙΘΟΣ. Βρίσκεται ἀνάμεσα Γρανίτσας καὶ Μοναστηρακίου. Ἐκεῖ ὑπάρχουν καὶ ὀρυκτοὶ ὕδρογονάνθρακες (καύσιμοι σχιστόλιθοι).

4) ΠΙΣΣΑΣΦΑΛΤΟΥΧΟΙ ἢ ΚΑΥΣΙΜΟΙ ΣΧΙΣΤΟΛΙΘΟΙ. Ὑπάρχουν στὰ νότια τοῦ Προυσοῦ καὶ στὶς Β.Α. πλαγιὲς τοῦ Παναιτωλικοῦ (Ἀραποκέφαλα). Ὁ Fiedler σὲ πρόχειρὴ ἐρευνά του ἐγνωμάτευσε, ὅτι ἡ ἐξόρυξη θὰ εἶναι πολυδάπανη, γιὰτὶ δὲν ὑπῆρχε τότε συγκοινωνία. Καί

5) κατὰ καιροὺς, ἀνακαλύπτονται διάφορες μεταλλικὲς φλέβες, χωρὶς νὰ γίνῃ ἡ δέουσα ἐπιστημονικὴ ἐρευνα καὶ μελέτη, ἂν χρειαστῇ, γιὰ τὴν ἀξιοποίησίν των. (Π. Μπακογιάννη : Ἡ Εὐρυτανία καὶ οἱ οἰκονομικὲς τῆς δυνατότητες, Ἀθῆναι 1960 σ. 49-50).

3) Ἐπαγγελματικὲς Σχολές: 1 Κτιστῶν καὶ ξυλουργῶν (Καρπενήσι), 1 Οἰκοκυρικὴ θηλέων (Μεγάλο Χωριό), 1 ταπητουργικὴ θηλέων (Ἀγ. Τριάδα) καὶ 1 Γεωργικῶν ἐφαρμογῶν κοντὰ στὸν Ἀγ. Νικόλαο.

Σχολὴ Γεωργικῶν ἐφαρμογῶν μεταξὺ Ἀγ. Νικολάου καὶ Καρπενησιοῦ.

(Φωτ. Ζημέρη 1971).

VIII. ΠΡΟΣ ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ

ΑΘΗΝΑ - ΛΑΜΙΑ - ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ - ΔΙΠΟΤΑΜΑ - ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ.

Ἀπὸ τὴν Ἀθήνα προκειμένου νὰ πάτε στὸ Καρπενήσι (χλμ. 294) μὲ λεωφορεῖο τοῦ Κ.Τ.Ε.Υ.Α. Εὐρυτανίας, μπορεῖτε ν' ἀναχωρήσετε πρῶτὴ ἢ ἀπόγευμα. Ἔως τὴ Λαμία ἡ ἀπόσταση εἶναι 214 χλμ. ὁλοκληρῶς 3 ὥρες περίπου μέσω Καμένων Βούρλων. Ἀπὸ Λαμία ὡς τὸ Καρπενήσι χλμ. 80 ποὺ μὲ τὶς στροφὲς πιάνουν 2 ὥρες περίπου. Μελλοντικὰ μὲ μερικὲς εὐθυγραμμίσεις τοῦ δρόμου, ποὺ ἤδη πραγματοποιοῦνται μεταξὺ Λαμίας - Καρπενησιοῦ, ἡ ἀπόσταση θὰ ἐλαττωθῇ σημαντικὰ.

Ἀπὸ τὴ Λαμία παίρνοντας τὸν ἀσφαλτοστρωμένον ἐθνικὸ δρόμο γιὰ τὸ Καρπενήσι - Ἀγρίνιο καὶ διασχίζοντας πρὸς τὰ Β.Δ. τὴν ὁμορφὴ κοιλάδα τοῦ ποταμοῦ Σπερχεῖο, τὴν ἀρχαία χώρα τῶν Μυρμιδόνων, ποὺ περιεχόταν στὸ βασίλειο τοῦ Πηλέα, πατέρα τοῦ Ἀχιλλέα, κοντὰ στὴν ἀριστερὴ δὲ τῇ τοῦ θρυλικοῦ αὐτοῦ ποταμοῦ καὶ ἀντίθετα στὴν роή του, διαβαίνουμε τὰ πλοῦστα φθιωτικὰ χωριά, Λιανοκλάδι, Ζηλευτό, Παληοῦρι, Καστρί, Μακρακώμη, Βίτωλη, Πύργο καὶ Νεοχωράκι. Περνώντας ἀπὸ αὐτά, ἀπολαμβάνουμε τὴν ὠραία καὶ εὐφορώτατη κοιλάδα τοῦ Σπερχεῖο. Κάπου ἐδῶ κοντὰ βρισκόταν ἡ ἀρχαία πόλις ΕΛΛΑΔΑ ὀνομαστὴ γιὰ τὴν ὁμορφίαν τῶν γυναικῶν τῆς. «Οἷτ' εἶχον φθίην ἢ δ' Ἑλλάδα καλλιγύνεαιαν», (Ὀμ. Ἰλ. Β. 683). Καὶ φθάνουμε στὸν Ἅγιο Γεώργιο, ὕψομ. 360 μ. Ἀπὸ Λαμία 48 χλμ.

Πρόκειται γιὰ ἓνα προοδευτικὸ καὶ δροσόλουστο χωριὸ μὲ κατοίκους (1961) 1214. Συνήθως εἶναι ὁ πρῶτος σταθμὸς γιὰ τοὺς ἀνερχομένους ἀπὸ τὴ Λαμία πρὸς τὸ Καρπενήσι. Σημειωτέον ὅτι ἀπὸ τὴ Λαμία ὡς ἐδῶ, στὸ δυτ. βάθος πάντα φαντάζει μεγαλόπρεπα τὸ ἀγέρωχο καὶ φαϊόλευκο Βελοῦχι (Τυμφορηστός, ὕψομ. 2.319 μ.) μὲ τὰ δασόφυτα κράσπεδά του ἀπ' ὅπου πάμπολλες πηγάζουν πηγὲς μὲ τὰ κρυσταλένια περίφημα πόσιμα νερά τους. Στὸν Ἅγιο Γεώργιο ἔχει ταβέρνες καὶ καφενεῖα καὶ καλὸ ντόπιο κρασί. Προχωρώντας περὶ τὸ χιλιόμετρο ἀπὸ ἐδῶ, πάντοτε στὴν ἀριστερὴ δὲ τῇ τοῦ Σπερχεῖο καὶ ἀντίθετα στὴν роή του, φθάνουμε στὴ

ΓΕΦΥΡΑ ΤΩΝ ΔΙΠΟΤΑΜΩΝ. Ἀπὸ τὴ Λαμία 50 χιλιόμετρα. Τὸ γεφύρι αὐτὸ συνδέει τὸ παλιοκαστρίτικο ποτάμι, τὸ ὁποῖο πιὸ κάτω ἀπὸ τὴ γεφυρὰ αὐτὴ συναντιέται μὲ τὸ Καρινιώτικο (γι' αὐτὸ καὶ ἡ ὀνομασία Διπόταμα) γιὰ νὰ συνεχίσουν ἐνωμένα τὴν ἐκβολὴ τους στὸν κόλπο τῆς Ἀγ. Μαρίνας (Λαμίας) μὲ τὸ κοινὸ τους ὄνομα «Σπερχεῖος», παλιότερα «Ἑλλάδα». Ἀκριβῶς πρὸ τοῦ περάσους μὲ τὸ γεφύρι τῶν Διποτάμων ὑπάρχει διακλάδωση μὲ δασικὸ δρόμο καλῆς βατότητος, ποὺ ὁδηγεῖ μέσω Παλιοκαστρίου καὶ Ράχης Σερμιτζέλη, στὴν Ἀγ. Τριάδα - Ἀγ. Χαράλαμπο - Ἀγ. Παρασκευὴ - Δομιανούς καὶ Ἀγ. Τριάδα - Πετράλωνα - Χόχλια - Βράχα. Σὲ συνέχεια ἀπὸ τὴ Ράχη Σερμιτζέλη κατευθύνεται μὲ εἰδικὴ διακλάδωση δρόμος γιὰ τὴν Φουρνὰ - Κλειτοῦ καὶ ἀκόμη γιὰ μερικὰ χωριά τοῦ τ. δήμου Δολοπῶν. Γιὰ τὴν διαδρομὴ αὐτὴ ποὺ ἐνδιαφέρει πολὺ πλεονεχῶς, μετὰ τὴν ἀφιξὴ μας στὸ Καρπενήσι καὶ ὕστερα ἀπὸ τὴν περιγραφὴ τοῦ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΥ ΔΡΟΜΟΥ ΤΟΥ ΒΕΛΟΥΧΙΟΥ, θέλωμε ἀναλυτικῶς ἀσχοληθῇ. Ἐπὶ τοῦ παρόντος θὰ συνεχίσουμε τὴν ἀνοδὸς μας γιὰ τὸ Καρπενήσι ἀκολουθώντας τὸν ἐθνικὸ δρόμο καὶ ἀπολαμβάνοντας τὶς δροσερὲς ριπὲς, ποὺ κιτεβαίνουν ἀπὸ τὶς κορυφὲς τοῦ Βελοῦχι καὶ τὰ δροσόλουστα ἐλατόφυτα κράσπεδά του, μολονότι τὴν πρὸς τὸν καταγάλανον οὐρανὸ ἀνάτασῇ του δὲν τολμᾷ οὔτε ἓνα συννεφάκι νὰ συντροφῆται. Μάλιστα οἱ χωρικοὶ λένε πῶς «ὅταν κουνριάση σύννεφο στὴν ψηλὴ κορυφὴ, πάει τὸ καλοκαίρι» καὶ δὲν ἔχουν ἄδικο.

ΧΑΝΙ ΠΛΑΤΑΝΙΑ-ΜΕΓ. ΚΑΨΗ-ΜΕΡΚΑΔΑ - ΜΑΥΡΙΛΛΟ - ΝΕΧΩΡΙ - ΡΑΧΗ ΑΪΔΙΑ.

Ἀπὸ ἐδῶ ἀρχίζουν οἱ στροφὲς. Ἡ ἐναλλαγὴ τοῦ τοπίου εἶναι συνεχῆς καὶ γεμάτη ἐκπληξεῖς γοητείας. Ὑστερα ἀπὸ λίγο, μετὰ τὸ πέρασμα τοῦ γεφυ-

Ἡ Ράχη Τυμφρηστοῦ. (Σύνορα Φθιώτιδος-Εὐρυτανίας). Ἀπὸ ἐδῶ ἀρχίζουν οἱ στροφές καθόδου γιὰ τὸν Ἀγ. Νικόλαο-Καρπενήσι. (Φωτογρ. Ζημέρη Ο.Ε. 1971).

ριοῦ, φθάνομε στὸ χάνι Πλατανιά (51 χλμ. ἀπὸ Λαμία). Ἀπὸ ἐδῶ ἄλλη διακλάδωση δεξιὰ μας γιὰ τὰ χωριά τῆς Φθιώτιδος.

ΜΕΓΑΛΗ ΚΑΨΗ, ὑψόμ. 860 μ., ὅπου νὰς τῆς Ἀγ. Τριάδος τοῦ 1749 μὲ τοιχογραφίες ἀξιόλογες μόνο στὸ ἱερὸ βῆμα του.

ΜΕΡΚΑΔΑ ὑψόμ. 850 μ. κάτ. 322 (1961). Ἀνακέφαλα τοῦ χωριοῦ ὑπάρχει μικρὸ ὁροπέδιο ἀπὸ τίς σπάνιες φυτικές καλλονές τῆς χώρας μας. Μιά πράσινη εἰρήνη καὶ γαλήνη κυριεύει ἐδῶ ἐπάνω τὴν ψυχὴ τοῦ ὄρειβάτη. (Σ. Τσιτσῆ: Τουριστικὴ Φθιώτις. Λαμία 1957 σ. 36). Ὡς ἐδῶ ὁ δρόμος σκυροστρωμένος. Συνεχίζεται χωματόδρομος καὶ μὰς οδηγεῖ στὸ

ΜΑΥΡΙΔΑ ὑψόμ. 920 μ. κάτ. 285 (1961). Τὸ χωριὸ τοῦτο εἶναι ὀνομαστό, γιὰ τὸν στὸν ἀγῶνα τοῦ 21 πρόσφερε ἀρκετὸ μπαρουτὶ ἀπὸ τὰ τοπικὰ ὑδροεργαστήριά του. Ἀπὸ ἐδῶ καταγόταν ὁ προεστὼς Χατζηδημάκης, ποῦ τοῦ ἔσφαζε τὰ πέντε παιδιά του ὁ Σπύρος Κοντογιάννης καὶ πῆρε γυναῖκα του

τὴν κόρη του Ἀγορίτσα. Ἀπὸ ἐδῶ κατὰγονταν οἱ Αἰνιάνες Παπαζαχαρίας καὶ οἱ τρεῖς γιοὶ του, Γεώργιος καὶ Δημήτριος, ποῦ πῆραν μέρος στὸν ἱερὸν ἀγῶνα, καθὼς καὶ ὁ τρίτος, ποῦ φυλακίστηκε ὡς τὸ 1827 στὴ Μικρὰ Ἀσία ἀπὸ τοὺς Τούρκους, Χριστόδουλος. Εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ἐνδιαφέροντα θέρετρα, περιβάλλεται ἀπὸ δάσος ἐλάτων καὶ ἔχει τὴ μεγαλύτερη πηγὴ (νερομάννα) τοῦ Σπερχαιοῦ, ὅπου λέγεται ὅτι ὑψήρχε ἀρχαῖο τέμενος καὶ βωμός. Σὲ τοῦτο τὸ βωμὸ ὁ Ἀχιλλεὺς θὰ θυσιάζε τὴν ἱερὴ ἐκατόμβη, ἐκεῖ κοντὰ στίς πηγὰς θάσφαζε τὰ πενήντα κριάρια, ἐκεῖ ὅπου εἶναι τὸ τέμενος καὶ ὁ εὐωδιαστός βωμός. Ἐκεῖ θ' ἀφιέρωνε τὰ μαλλιά του ἐπιστρέφοντας γερὸς καὶ νικητὴς ἀπὸ τὴν Τροία... Ἀλλὰ μιά ποῦ δὲν θὰ ξαναγύριζε... ἀφιέρωσε τὰ μαλλιά του στὸν σκοτωμένο, στὸν ἀγαπημένο του φίλο Πάτροκλο. (Ὀμήρ. Ἰλ. Ψ.80.142-152). Τὸ χωριὸ ἔχει τὸν Ἀἰδημήτηρ ἐκκλησίαν μὲ τοιχογραφίες τοῦ 1728 ἔργο τοῦ Κωνσταντίνου Ιερέως καὶ τοῦ Μιχαήλ Ἀναγνώστου. Ὁ δρόμος συνεχίζεται σκυροστρωμένος γιὰ τὸ Νεχώρι.

ΝΕΧΩΡΙ, ὑψόμ. 900 μ. καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἀνεβαίνει μὲ στροφές μέσα σὲ ἐλατόδασος γιὰ τὸν Ἀἰλιά, ὑψόμ. 1276 μ., ὅπου ὑπάρχει τσιμεντόχτιστο ἐκκλησάκι καὶ διασταύρωση τῶν δρόμων Καρπενήσιου-Φουρνῶς-Ἀγ. Τριάδος, διαδρομὴ γιὰ τὴν ὁποία θὰ ἀσχοληθῶμε σὲ εἰδικὸ πλὴν κατὰ κεφάλαιο. Καὶ τώρα ἐπανερχόμαστε στὸ Χάνι τοῦ Πλατανιά ποῦ ἀπέχει ἀπὸ τὸ Καρπενήσι 29 χλμ.

ΧΑΝΙ ΠΑΝΕΤΣΟΥ - ΜΕΣ. ΚΑΨΗ- ΤΥΜΦΡΗΣΤΟΣ-ΡΑΧΗ ΒΕΛΟΥΧΙΟΥ - ΑΓ. ΝΙΚΟΛΑΟΣ - ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ.

Ὑστερα ἀπὸ ἓνα χιλιόμετρο περνοῦμε τὸ Χάνι Πανέτσου, 264 χλμ. ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, 53,5 χλμ. ἀπὸ τὴ Λαμία. Σπασιαλὶτὲ τοῦτο τοῦ χανιοῦ εἶναι τὸ ξυνόγαλο (δωρεάν) καὶ τὸ σιταρίσιο ὠραῖο ψωμί του. Παρέχει ὁμως καὶ ἐντράδες μὲ καλὸ κρέας, λουκάνικα, τυρὶ φέτα, καὶ εὐγεστο κρασί, ὅλα ντόπια. Σὲ λίγο περνοῦμε τὸν Ἀγ. Κωνσταντῖνο ἢ Μεσσαία Κάψη ὑψόμ. 500 μ. καὶ συνεχόμενα ἀνεβαίνουμε (ὅλο στροφές) γιὰ τὸ χωριὸ Τυμφρηστὸ (ὑψόμ. 820, κάτοικοι (1961) 724. Ἐχει ἀφθονα καλὰ νερά, ἐκλεκτὰ κεράσια καὶ βρίσκεται σὲ πολὺ κατωφερικὴ πλαγίᾳ τοῦ Βελουχιοῦ ἐλατοκαστανόφυτη. Εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ δροσερά θέρετρα τῆς περιοχῆς. Οἱ στροφές αὐξάνονται, ἀλλ' εὐτυχῶς ὁ δρόμος ἔχει ἀρκετὰ διαπλατυνθῇ καὶ καλῶς διατηρηθῇ, ὥστε ἡ ἀνοδὸς μας νὰ εἶναι ἀνετὴ καὶ εὐχάριστη καὶ μάλιστα περισσότερο, ὅταν μετὰ τὸ χωριὸ αὐτὸ περνοῦμε ἀνάμεσα ἀπὸ πικρὸ δάσος καστανιῶν καὶ ἐλατιῶν, τῶν ὁποίων ἡ δροσερὴ θωπεῖα ἀνακουφίζει τίς καψαλισμένες ἀπὸ τὸ λιποῦρι τοῦ κάμπου ὑπάρξεις μας. Φθάνουμε στὴ λεγόμενη Ράχη Βελουχιοῦ.

ΡΑΧΗ ΒΕΛΟΥΧΙΟΥ. Ὑψόμ. 1200 ἀπὸ π. 7 χιλιόμετρα. Ἀπὸ τὴν Ἀθήνα 279 χλμ. καὶ ἀπὸ τὴ Λαμία 67 χλμ. Σύνορα Νομῶν Φθιώτιδος καὶ Εὐρυτανίας, καθὼς διαπιστώνεται καὶ ἀπὸ τίς καθοδηγητικὲς πινακίδες. Περί τὰ 700 μ. πρὶν φθάσουμε στὴ Ράχη καὶ δεξιὰ μας ἀνεβαίνοντας, ὑπάρχει μιά βρυσοῦλα τῆς ὁποίας τὸ κρυσταλλένιο νερὸ,

ἴδια τὸ καλοκαίρι, εἶναι πολὺ ἐξυπηρετικὸ στοὺς ταξιδιώτες. Ἀξίζει νὰ τὸ γευθῇτε καὶ νὰ μείνετε γιὰ λίγο ἐδῶ γιὰ ν' ἀπολάψετε καὶ τὸ ὁλόδροσο ἀεράκι ποῦ τὸ νοιώθετε σὰν ὀξυγονοῦχο πνοὴ τῶν πικρῶν γύρω σας ἐλατιῶν. Ἀπὸ ἐδῶ πρὸς τὰ ἄνω δεξιὰ σας ἀντικρύζετε τὸν ὑψόμενο φαϊόλευκο μεγαλόπρεπο Τυμφρηστὸ μὲ τὸ, κατὰ Βυζάντιο Στέφανο, «Τυμφρηστὸ αἶπος» του καὶ κάτω τὴ γοητευτικὴ κοιλάδα τοῦ Σπερχαιοῦ καὶ τὸν κάμπο τῆς Λαμίας ζωσμένο ἀπὸ τὴν ἀσημένια θάλασσα τῆς Ἀγίας Μαρίας. Ἀπὸ τὴ Βρύση τοῦτο προχωρώντας, σὲ λίγο βρισκόμαστε στὸ ψηλότερο σημεῖο τῆς διαδρομῆς μας (Λαμίας-Καρπενήσιου), ὅπου, ὅπως εἴπαμε, τὰ σύνορα τῆς Φθιώτιδος καὶ Εὐρυτανίας. Ἐδῶ ὑπάρχει διακλάδωση χωματόδρομου, ἀριστερά μας μὲν πρὸς τὸ Κρίκελλο-Δομνίτσα-Σταυροπήνη, δεξιὰ μας δὲ πρὸς τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους, μὲ συνέχεια γιὰ τὴν Ἀγία Τριάδα καὶ τὴ Φουρνά. Συνεχίζουμε, κατ' εὐθείαν, πατώντας τώρα τὸ εὐρυτανικὸ ἔδαφος μὲ τίς κατηφορικὰς στροφές τοῦ δρόμου ἀνάμεσα ἀπὸ πικρὸ δάσος ἐλατιῶν τῆς περιοχῆς τοῦ ἐναντίου μας γοητευτικοῦ χωριοῦ Ἀγ. Νικόλαος (πρῶην Λάσπη). Δὲν θὰ ἦτο προτιμώτερο νὰ μετονομαζόταν σὲ Πράσινο; Γιατὶ πραγματικά, εἶναι ἓνα χάρμα πρασίνου καὶ θεωρεῖται ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ ὁμορφα χωριά τῆς Εὐρυτανίας. Πνιγμένο σὲ πρασινάδα, ἀπὸ καστανιές, ἔλατα καὶ δρύες. Στὸν Ἀγ. Νικόλαο τελειώνουν οἱ στροφές καὶ ἔχοντας δεξιὰ μας πάντα τὸ «περίορφο» καὶ ἀγέρωχο Βελούχι, ὕστερα ἀπὸ ὁμαλὸ καὶ ἀσφαλτοστρωμένο δρόμο 8 χλμ. φθάνουμε στὸ θρυλικὸ Καρπενήσι.

Ἡ ποίηση τοῦ χιονιοῦ στὴν Εὐρυτανία. (Φωτ. Α. Ζάμπαλου).

Τὸ ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ στὴν ἀγκαλιά τοῦ «περίμορφου» Βελουχιοῦ. (Φωτ. Κ. Καλαντζή 1969).

ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ, ὑψόμ. 1000 μ. Κάτοικοι 3850 (1961), 4761 (1971). Εἶναι ἡ πρωτεύουσα τοῦ Νομοῦ Εὐρυτανίας. Βρίσκεται κρυμμένο στὴ Ν.Δ. ὑψηλὴ ἀγκαλιά τοῦ Βελουχιοῦ, ἔτσι ποὺ τὸ βλέπουμε μόνο μόλις μπαίνουμε ἀπὸ τοῦ Καρατράχη καὶ ἀντικρῶνουμε τὴν πάντοτε δροσόλουστη μὲ τὰ παλιὰ καὶ πλούσια πλατάνια, πλατεῖα τοῦ Μάρκου Μπότσαρη καὶ τὴ βρύση μὲ τὸ παγωμένο νερὸ τῆς νὰ τραγουδᾷ ἀδιάκοπα κάτω ἀπὸ τὴν πυκνὴ σκιά τοῦ γεροπλάτανου. Τὰ γκαρσόνια τῶν γύρω τῆς πλατείας καφενείων ὅταν σᾶς φέρνουν τὸν καφέ σας, τὸ ποτήρι τὸ γεμίζουν ἀπὸ τὴ βρύση αὐτῇ, δηλαδή μὲ κατάκρυο νερό, ποὺ ἔρχεται κατ' εὐθεῖαν ἀπὸ τὰ ψυγεῖα τῶν ἐγκάτων τοῦ Βελουχιοῦ.

Τὸ Καρπενήσι τριγυρισμένο μὲ γραφικὰ ἐλατόφυτα βουνὰ θεωρεῖται καὶ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ καλύτερα καὶ ὑγιεινότερα θέρετρα τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ὁμορφιά καὶ οἱ χάρες του σὲ ὅλες τὶς ἐποχὲς εἶναι ἀπαράμιλλες, γι' αὐτὸ καὶ ἔχει μεγάλη τουριστικὴ κίνηση. Θέλομε δὲ νὰ πιστεῦμε, ὅτι τὰ νεοῖ-δρυθέντα ξενοδοχεῖα ὕψους Α' καὶ Β' κατηγορίας μὲ τὰ 370 κρεβάτια τους καὶ τὰ ὑπόλοιπα Δ' καὶ Ε' κατηγορίας μὲ τὰ 150 (κρεβάτια), θὰ προσφέ-ρουν κάπως ἀνετώτερες ἐξυπηρέτησεις στοὺς ἐπισκέπτες μας, μὲ ὅλη τὴν ποὺ αὐξήθηκε τελευταῖα τουριστικὴ κίνηση. Στὴν ἐξυπηρέτηση αὐτῇ τῶν τουριστῶν, ἰδίᾳ τὸ καλοκαίρι, θὰ πρέπει νὰ συμβάλλουν καὶ οἱ κάτοικοι ἐνοικιάζοντας κατάλληλα δωμάτια μέσῳ ἀρμοδίας τουριστικῆς ἐπιτροπῆς, ποὺ θὰ πρέπει ὁ δήμος Καρπενησίου νὰ ὀργανώσῃ τὸ ταχύτερο. Ἐτσι δὲν θὰ ὑποχρεῶνεται οἱ τουρίστες νὰ τρέχουν σὲ χωριὰ γιὰ νὰ κοιμηθοῦν, πολὺ περισσότερο, ὅταν δὲν ὑπάρχουν καὶ ἐκεῖ ξενῶνες, πλὴν ἐλαχίστων. Ἀλλὰ θὰ πρέπει νὰ παραθέσωμε πρῶτα, μερικὲς χρήσιμες πληροφορίες τόσο γιὰ τοὺς τουρίστες, ὅσο καὶ γιὰ κάθε ἐπισκέπτη τῆς Εὐρυτανίας.

1. ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΠΟΥ ΕΧΟΥΝ ΕΔΡΑ ΤΟΥΣ ΤΟ ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ

α) Ἀρχές καὶ Ὑπηρεσίες τοῦ Νομοῦ.

Νομαρχία Εὐρυτανίας :	Νομάρχης	τηλ.	3 - 23
	: Διευθυντῆς	»	2 - 95
Εἰσαγγελία » :	Εἰσαγγελεὺς	»	2 - 31
	: Γραμματεὺς	»	2 - 89
Πρωτοδικεῖον » :	Πρόεδρος	»	3 - 19
Εἰρηνοδικεῖον » :	Εἰρηνοδίκης	»	2 - 19
Διοίκησις Χωρ/κῆς :		»	2 - 24
» » :		»	3 - 92
Ὑποδ/σις » :		»	3 - 29
Δημόσιον Ταμεῖον :		»	2 - 45
Οἰκονομικὴ Ἐφορία :		»	3 - 07
Ἀγροφυλακὴ Εὐρ/νίας :		»	2 - 91
Κέντρον Κοινωνικῆς Πολιτικῆς :		»	2-07 & 2-09
Διευθύνσις Γεωργίας Νομαρχίας Εὐρυτανίας :		»	2 - 03
Στρατολογικὸν Γραφεῖον :		»	2 - 68
Ἐπιθεωρητῆς Δημ. Σχολείων Α' Περιφ. Εὐρυτανίας :		»	3 - 63
Ἐπιθεωρητῆς Δημ. Σχολείων Β' Περιφ. Εὐρυτανίας :		»	2 - 79

β) Ἀρχές, Ὑπηρεσίες τῆς πόλεως Καρπενησιοῦ.

Δημαρχεῖον Καρπενησιοῦ, Δήμαρχος :		τηλ.	7 - 46
Γραμματεὺς Δημαρχείου :		»	2 - 21
Ἀστυνομικὸν Τμήμα Καρπενησιοῦ :		»	2 - 33
Δασαρχεῖον Καρπενησιοῦ :		»	2 - 04
Ο.Τ.Ε. Καρπενησιοῦ :		»	3 - 70
Δ.Ε.Η. Καρπενησιοῦ :		»	2 - 17
Ταχυδρομεῖον Καρπενησιοῦ :		»	3 - 42
Γενικὸν Νοσοκομεῖον Καρπενησιοῦ :		»	3-15, 2 - 26

γ) Ἐπαγγελματικὰ καταστήματα.

ΤΡΑΠΕΖΕΣ

Ἀγροτικὴ Τράπεζα (Ὑποκατάστημα Καρπενησιοῦ) :		»	3 - 34
Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος (Ὑποκ. Καρπενησιοῦ) :		»	2 - 16
Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος (Ὑποκατάστημα Καρπενησιοῦ) :		»	3 - 60

ΠΡΑΤΗΡΙΑ ΒΕΝΖΙΝΗΣ

Κων/νος Παπαιωάννου :		»	3 - 53
Νικάνδρα Εὐαγγελοδήμου :		»	2 - 46
Σταυρούλα Παπαγιαννοπούλου καὶ Σία :		»	3 - 47

ΣΥΝΕΡΓΕΙΑ ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΩΝ

Ἀθανάσιος Τσιούκας :	»	5 - 60
Ἀφοὶ Πρίμπα :	»	—
Γεώργιος Γεωργόπουλος :	»	—

ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑ ΥΠΝΟΥ ΚΑΡΠΕΝΗΣΙΟΥ

ΞΕΝΙΑ 1, κατηγ. Β' τηλέφ. 3-22, δωμάτια 41, κρεβάτια 80. Μονόκλινα 8 (δρχ. 90), δίκλινα 33 (ἐξ ὧν 32 μὲ λουτρό (δρχ. 200), λουτρά κοινόχρηστα 2, W.C. 4, ἐντὸς τοῦ ξενοδοχείου λειτουργοῦν ἐστιατόριο, μπάρ, θερμαίνεται δὲ μὲ καλοριφέρ. Διευθυντής : Κ. Κατσαρῆς καὶ Α. Καλοῦ.

ΞΕΝΙΑ 2, κατηγ. Α' ὑπὸ περαιώσιν, στὶς δυτικὲς παρυφές τῆς πόλεως, δεξιὰ μας ὅπως πᾶμε τὸ δρόμο γιὰ τὸ Ἀγρίνιο. Δωμάτια 108, κρεβάτια 210, δίκλινα 92, μονόκλινα 16. Τὰ δωμάτια, μετὰ λουτροῦ καὶ θερμάνσεως καλοριφέρ. Διευθυνταί : οἱ ἀνωτέρω.

ΕΛΒΕΤΙΑ, κατηγ. Γ' τηλ. 4-65. Δωμάτια 42, μονόκλινα 4, δίκλινα 38. Σύνολον κρεβατιῶν 80. Τιμὴ μονοκλίνων δρχ. 80, τιμὴ 18 δικλίνων δρχ. 120 καὶ 20 δρχ. 150. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω 1 μονόκλινον καὶ 20 δίκλινα εἶναι μὲ ἰδιαιτέρο λουτρό καὶ 18 δίκλινα καὶ 3 μονόκλινα ἄνευ λουτροῦ. Ὑπάρχουν κοινόχρηστα λουτρά καὶ κοινόχρηστα W.C. 13. Τὸ ξενοδοχεῖο θερμαίνεται μὲ καλοριφέρ. Διευθυντής : Γ. Μαντζούφας.

ΑΝΕΣΙΣ, κατηγ. Β' τηλέφ. 98-40, δωμάτια 12, μονόκλινα 2, δρχ. 120, δίκλινα 10, δρχ. 150, μὲ λουτρό, μπάρ καὶ θέρμανση μὲ καλοριφέρ. Διευθυντής : Γεώργιος Τάκης.

ΚΑΛΛΙΘΕΑ, κατηγ. Γ' τηλέφ. 2-72, δωμάτια 5, κρεβάτια 10, δίκλινα 5, δρχ. 104, κοινὸ μπάνιο καὶ ζεστὸ νερὸ χωρὶς θέρμανση. Διευθυντής : Ν. Ψιλλόπουλος.

ΦΙΛΟΞΕΝΕΙΑ, κατηγ. Δ' τηλέφ. 3-81, δωμάτια 11, μονόκλινα 3, δρχ. 60, δίκλινα 8, δρχ. 104, χωρὶς θέρμανση, μὲ ἓνα λουτρό κοινόχρηστο καὶ 3 κοινόχρηστα W.C. Διευθυντρία : Μαίρη Κοκκότου.

ΑΠΟΛΑΥΣΙΣ, κατηγ. Δ' τηλέφ. 6-98, δωμάτια 7, μονόκλινα 2, δρχ. 60, δίκλινα 2, δρχ. 80, τρίκλινα, 3 δρχ. 105, δύο κοινόχρηστα λουτρά μὲ νερὸ ζεστὸ, κρύο, καὶ δύο κοινόχρηστα W.C. χωρὶς θέρμανση. Διευθυνταί : Ἡλίας Σιόμπας καὶ Σπύρος Τσιώκος.

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΝ, κατηγ. Δ' τηλέφ. 3-30, δωμάτια 16, ἓνα μονόκλινο δρχ. 60, 4 τρίκλινα δρχ. 105, 11 δίκλινα δρχ. 80, τρία κοινόχρηστα λουτρά μὲ νερὸ ζεστὸ καὶ κρύο. Πέντε κοινόχρηστα W.C., χωρὶς κεντρικὴ θέρμανση. Διευθυντής : Δημ. Μπούρας.

ΚΑΛΛΙΟΝ, κατηγ. Δ' τηλέφ. 5-95. Δωμάτια 11, μονόκλινα 3, δρχ. 30, δίκλινα 8, δρχ. 75, κοινόχρηστα W.C. 3, κοινόχρηστα λουτρά 3. Χωρὶς θέρμανση. Διευθυντής : Γ. Τρανός.

ΑΘΗΝΑΪΚΟΝ, κατηγ. Δ' τηλέφ. 2-60. Δωμάτια 9, μονόκλινα 3, δρχ. 60, δίκλινα 4, δρχ. 80, τρίκλινα 2, δρχ. 105. 4 κοινόχρηστα W.C. Δύο κοινόχρηστα λουτρά μὲ ζεστὸ καὶ κρύο νερὸ, χωρὶς κεντρικὴ θέρμανση. Διευθυντής : Κων/νος Μπούρας.

ΒΕΛΟΥΧΙ, κατηγ. Ε' τηλέφ. 2-64, δωμάτια 5, κρεβάτια 12, ἀπὸ τὰ ὅποια δίκλινα 3, δρχ. 75, τρίκλινα 2, δρχ. 90, ἓνα λουτρό κοινόχρηστο, 3 W.C. κοινόχρηστα. Διευθυντής : Ἀνδρέας Βίγλης.

Σὲ περίπτωσι συμπληρώσεως τῶν κλινῶν ξενοδοχείων ὕπνου τὸ Δημαρχεῖον Καρπενησίου, στὸ ὅποιο θὰ πρέπει νὰ προσφεύγουν οἱ τουρίστες, θέλει μεριμνήσῃ γιὰ τὴν ἐξεύρεση δωματίων σὲ σπίτια, τὰ ὅποια μποροῦν νὰ ἐξυπηρετήσουν περισσότερα ἀπὸ 200 ἄτομα.

ΕΣΤΙΑΤΟΡΙΑ — ΤΑΒΕΡΝΕΣ

1. Ἑστιατόριον, ΞΕΝΙΑ (τουριστικὸν) κατηγ. Α', τηλέφ. 3-22.

2. Ἑστιατόρια: κατηγ. Β' Γρανίτσας - Κοντοπάνος, τηλέφ. 2-00. Γαλανὸς Κων/νος τηλέφ. 6-24, Κοντοπάνος Ἀθανάσιος τηλέφ. 5-41. Μπούρας Κων/νος τηλέφ. 2-60, Τσιώκος Σπυρίδων τηλέφ. 2-30, Τριανταφύλλης Πέτρος τηλέφ. 6-14

3. Ταβέρνες : Γεωργαλῆς Νικόλαος τηλ. 3-54, Κατσούδας Δημήτριος τηλέφ. 99-17, Ἀνδρέας Δημητριάδης, Κεντρικὴ Πλατεῖα.

4. Ἑξοχικά : Κεφαλόβρυσο, Ἀναστασάκης Ἀθανάσιος 7-5 καὶ Εὐστάθιος Φακίτσας τηλέφ. 98-27.

ΦΑΡΜΑΚΕΙΑ

Κωνσταντῖνος Οἰκονομίδης, τηλέφ. 2-41 καὶ Κωνσταντῖνος Λάππας τηλέφ. 7-87.

ΓΙΑΤΡΟΙ

Χαράλαμπος Κακαβιάς, (Γενικὴ ἰατρικὴ), τηλέφ. 3-33, Ἀνδρέας Βλάχος (Παιδίατρος) τηλέφ. 6-45 καὶ 5-10, Διονύσιος Ματθῆς (Ἀκτινολόγος), τηλέφ. 3-20 καὶ Κολοβὸς Βασίλειος (Παθολόγος) τηλέφ. 3-37.

ΟΔΟΝΤΙΑΤΡΟΙ

Νίτσα Βλάχου, τηλέφ. 6-45, Ἀθανάσιος Κανούτος, τηλέφ. 2-81 καὶ 2-80, καὶ Ἀθανάσιος Παπαγιαννόπουλος τηλέφ. 2-22 καὶ 2-42.

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑ ΣΩΜΑΤΕΙΑ

Ὁρειβατικὸς Σύνδεσμος Καρπενησίου τηλέφ. 3-94, Πρόεδρος Δημ. Φλέγκας, ὁ ὅποιος κρατεῖ καὶ τὰ κλειδιά τοῦ Καταφύγιου Βελουχιῶ. Παράρτημα Ἑλληνικῆς Περιηγητικῆς Λέσχης. Προϊστάμενος : Ἀθαν. Χρονόπουλος.

ΤΑΞΙ

Κοινά τηλέφωνα : 6 - 66 και 5 - 80. Ταξί που λειτουργούν με οδηγούς τους επομένους : Γαλανός Δημήτριος τηλέφ. 3 - 68, Δήμας Λεωνίδας τηλ. 5 - 65, Δρίβας Ναπολέον τηλ. 7 - 54, Θεοδωρόπουλος Δημ. τηλ. 6 - 32, Καραγκούνης Κων/νος, Κακούρας Κων/νος τηλ. 4 - 56, Παύλος 'Αντωνόπουλος, Κολοκύθας Σεραφείμ τηλ. 6 - 54, Νικόπουλος Γεώργιος τηλ. τηλ. 5 - 71, Πολυνύφης Κων/νος τηλ. 7 - 43, Σιαδήμας 'Ιωάννης τηλ. 3-00, Τσιρώνης Σπυρίδων τηλ. 7 - 53, Φουρλιάς Δημήτριος τηλ. 7 - 97, Δούνης Κων/νος τηλ. 98 - 95, 'Ασπροποταμίτης Δημήτριος τηλ. 98 - 20, Καρφής Νικόλαος και Τσακάλης Φρ.

ΑΡΤΟΠΟΙΕΙΑ

Μπομποτσιάρης 'Ιωάννης τηλ. 3 - 73, Μπομποτσιάρης Κλεάνθης, Μπομποτσιάρης Κων/νος τηλ. 3 - 51, Μπομποτσιάρης Παναγιώτης τηλ. 2 - 35, Μπομποτσιάρης Σεραφείμ τηλ. 7 - 22 και Μπομποτσιάρης 'Αλέξανδρος τηλ. 2 - 61.

ΖΑΧΑΡΟΠΛΑΣΤΕΙΑ

'Αφοι Μουτσέλου, τηλ. 6 - 10.

ΓΑΛΑΚΤΟΠΩΛΕΙΑ

Κων/νος Γενιτσαρόπουλος, τηλ. 5 - 61, 'Ανέστης Τσιώνης τηλ. 3 - 41, Δημήτριος Κεχριμπάρης.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΑ ΕΙΛΗ

Γεώργιος και Νικόλαος Καλαντζής, (Φωτογράφος) τηλ. 3 - 62, Βάιος Θεογιάννης, (Φωτογράφος) τηλ. 6 - 62.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ - ΠΡΑΚΤΟΡΕΙΑ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ

Φώτιος Γεωργίου, τηλ. 5 - 87, Κων/νος Κοτοπούλης τηλ. 2 - 76 και Μαρίκα Καραγεώργου τηλ. 2 - 43.

ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΙ

'Αναστάσιος Δεδούσης «ΑΛΕΞ» τηλ. 2 - 77 και Διονύσιος Ζαχαρόπουλος «ΝΕΡΑΤ'ΔΑ».

ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΥΦΑΣΜΑΤΩΝ

Δημήτριος Φλέγκας, Παναγιώτης 'Αρβανίτης, 'Ανέστης Λάππας, Βασίλειος Γκούβας, και Χρήστος Ζήσιμος, Βασίλειος Κουτσοθόδωρος, 'Ιωάννης Σκύλαρης και 'Αθανάσιος Χρονόπουλος.

ΡΑΦΕΙΑ

Χριστόφορος Τσιάτσος, Κων/νος Σιακαβέλας, Γ. Τσεκούρας, Π. Κουδουνάς, 'Ηλίας Λώλος, Τάσος Χριστόπουλος, 'Αδελφοί Μπούρα, και 'Αρ. Κουδουνάς.

Τὸ Καρπενήσι με τὸν καθεδρικό ναό του τῆς Ἀγ. Τριάδος, με τὴν βιβλιοθήκη του, καὶ με τὴν προτομὴ τοῦ Μάρκου Μπότσαρη στὴν δμάννυμό του πλατεία.

ΟΠΩΡΟΠΩΛΕΙΑ

Τσάμπρας Θωμᾶς, Κατσάρης Νικόλαος, Μαργαρίτης Κων/νος, Παπαδημητρίου Κων/νος, Παπαρούμπας Βαγγέλης, Παπαγεωργίου Σεραφείμ, Τσιώκος Κων/νος, Τριανταφύλλου Θεόδωρος και 'Αποστολόπουλος Δημήτριος.

ΚΑΘΑΡΙΣΤΗΡΙΑ - ΣΙΔΗΡΟΤΗΡΙΑ

Καραθάνος Βασίλειος τηλ. 5 - 44, Οικονόμου Κων/νος τηλ. 98 - 78 και 'Αποστόλου Σταυρούλα τηλ. 4 - 90.

ΠΑΝΤΟΠΩΛΕΙΑ

Χρήστος Μητρολιάς, Τρύφων Δημόπουλος, Δημήτριος Λάππας, Εὐθύμιος Τσιτούρης, Σταῦρος Σαΐνης, Στέφανος Κεχριμπάρης, 'Ιωάννης Καραγιάννης, Κων/νος Μητρολιάς, 'Ιωάννης Κοκοτίνης, Στυλιανός Κοντοκώστας, Σεραφείμ Λιάγκας, Εὐάγγελος Οικονόμου, 'Αδελφοί Εὐαγγελοδήμου, Νικόλαος Τάκης, Νικόλαος Ψιλλόπουλος, Ζαχαρίας Οικονομίδης και 'Αριστείδης Πλατιάς, Νούλας Χινόπωρος, 'Ελευθέριος Κεχριμπάρης και 'Αθανάσιος Λάππας.

ΚΑΦΕΝΕΙΑ

Καλτσής - Μπακαῆς τηλ. 3 - 82, 'Ελευθέριος Λελούδης τηλ. 2 - 54, 'Ιωάννης Τρίκας, Θ. Χορμόβας τηλ. 6 - 12, Διον. Γιαννόπουλος τηλ. 2 - 32, Σεραφείμ Θεοδωρόπουλος, Κων/νος Παρούτσας τηλ. 7 - 07 και 'Ιωάννης Πουρνάρας.

ΚΟΜΜΩΤΗΡΙΑ

Μαίρη Κατσιγιάννη, Φωτεινή Σιαξαμπάνη και 'Αναστασία Τσιγαρίδα.

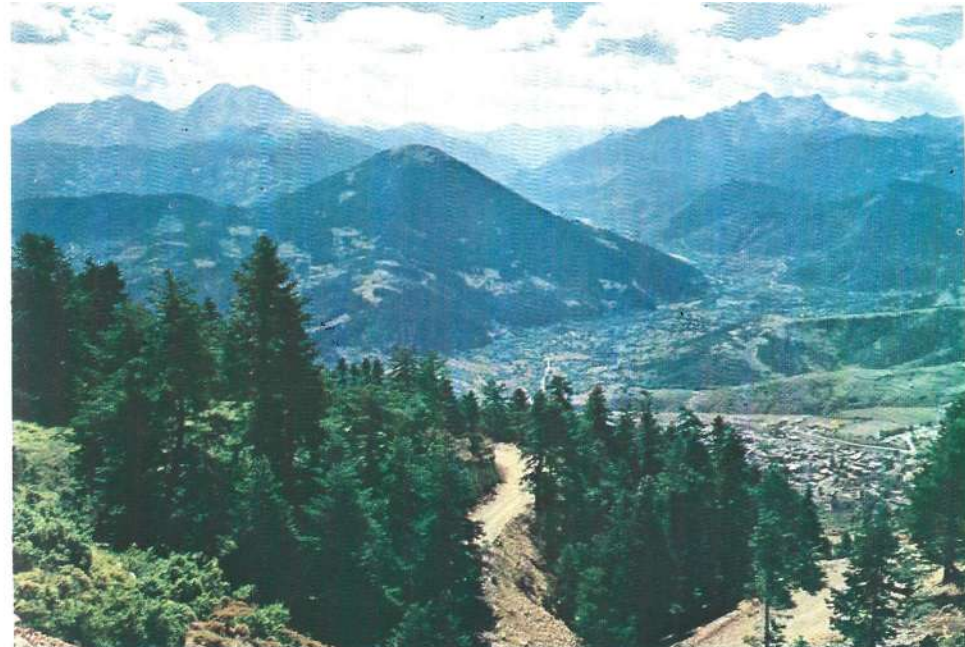
Ἀπὸ τὸ Καρπενήσι γιὰ τὸ Ἀργόλιο ἀνάμεσα στοὺς χιονισμένους ἐλατιάδες.

Καρπενήσι. Τὸ Ξενοδοχεῖο ὕπνου «Ἑλβετία».

Τὸ Ξενοδοχεῖο ὕπνου «Ἀνεσις».

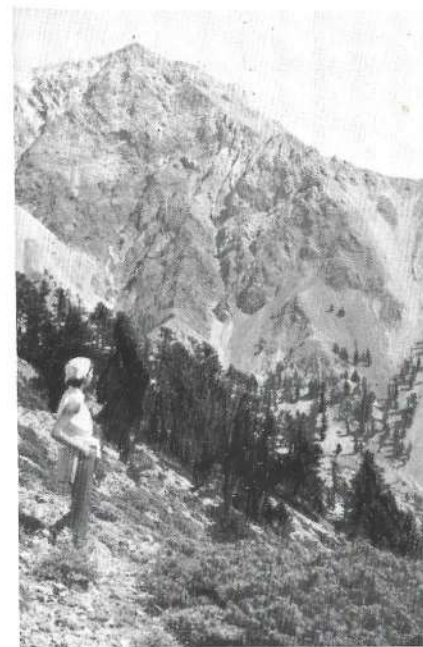
Τὸ Καρπενήσι, ὁ Κώνισκος, τὸ Κεφαλόβρυσο, ἡ Ποταμιὰ καὶ στὸ βάθος ἡ Καλιακούδα μὲ τὴ Χελιδόνα, ἀπὸ τὸ δρόμο ποὺ ἀνεβαίνουμε γιὰ τὸ καταφύγιο τοῦ Βελουχιοῦ. Ἕνα ἀληθινὸ μάγεμα κι' ὄνειρο σὲ ὁμορφιά καὶ χάρη. (Φωτ. Βαίου Θεογιάννη 1971).

Ἐσωτερικὸ τοῦ ξενοδοχείου «Ἀνεσις».

Τὸ ξενοδοχ. ὕπνου καὶ φαγητοῦ «Ξενία».

Ἀπολαμβάνοντας τὸ Βελούχι.

2. ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΤΟΥ ΚΑΡΠΕΝΗΣΙΟΥ

α) Γενικά.

Το Καρπενήσι, ή πρωτεύουσα της Εύρυτανίας, πιθανολογείται ότι χτίστηκε στη Βυζαντινή εποχή. Η τωρινή ονομασία του, χωρίς να ξέρουμε ποιά ήταν πρωτύτερα από αυτό ή πρωτεύουσα της περιοχής και πώς επονομαζόταν, ίδια στους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες, κατά την επικρατέστερη έκδοχή οφείλεται στα πολλά σφενδάμια που είχε, όταν πέρασαν από εδώ (11ος - 13ος αιώνας) οι Κουτσόβλαχοι: (Carpen = σφένδαμος, Carpen - isu = τόπος πολλών σφενδαμιών, σφενδαμότοπος). Λέγεται ότι συνοικίστηκε από τους γύρω του αγροτοποιμενικούς οικισμούς Μεσχωώρα, Μαγκλάνα, Μεσαμπελιά, Λυκούρεση και Πέτρα, ίσως και από άλλους, οι κάτοικοι των οποίων συγκεντρώθηκαν και έκτισαν τα σπίτια τους στην απάνεμη τοποθεσία της Αγίας Παρασκευής, γύρω από την οποία και επεκτάθηκε έκτοτε το Καρπενήσι. Τώρα αντί να επεκταθί προς τα δυτικά του, επεκτείνεται με τον νέο αριθμό των σεισμοπλήκτων από διάφορα χωριά, προς τα ανατολικά του. Τριμμένα κεραμίδια και πιθάρια και άλλα αντικείμενα βρέθηκαν στον κωνοειδή λόφο του Αϊδημήτρη άριστερά μας όπως μπαίνουν στο Καρπενήσι από το δρόμο της Λαμίας, καθώς και θεμέλια πύργου και πιθανόν και έρείπια παλαιού ναού. Ο λόφος παλιότερα ονομαζόταν Παλιόκαστρο. (Αθανασίου Ιατρίδη, πβλ. επιστολή του στην «Αρχαιολογική εφημερίδα», Αθήναι 1838, σ. 89 - 90 και Π. Ι. Βασιλείου: «Η εκκλησία Αγ. Τριάδα του Καρπενησιού με εισαγωγή για τα ιστορικά και τουριστικά ενδιαφέροντα του Καρπενησιού και της Εύρυτανίας», Αθήναι 1962, σ. 15 - 40 κέξ. και 75 κέξ.).

Το ότι το Καρπενήσι υπήρξε προχριστιανική πρωτεύουσα της Εύρυτανίας με το όνομα Οίχαλία δεν είναι εύκολο να υποστηριχθί, γιατί καμιά δεν έχουμε σχετική ένδειξη. Τουτό κατά πᾶσαν πιθανότητα έχει ιδρυθί στη Βυζαντινή περίοδο. Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας ήταν κέντρο διοικητικό, εκκλησιαστικό, (έδρα του επισκόπου Λιτζᾶς και Αγράφων από το 17 αιώνα και ύστερα), έμπορικό της περιοχής, καθώς και έδρα του άρματολικιού του Καρπενησιού, που περιλάμβανε όλα τα γύρω βλαχοχώρια και πολιτοχώρια. Πολιορκία του με πρωτόγονα μέσα 1 - 19 Ιουνίου 1821 από τα έλληνικά άρματολικά τμήματα απέτυχε, γιατί με τη μάχη των Καγγελιών και την εκεί ήττα των Ελλήνων λύθηκε ή πολιορκία και το Καρπενήσι πυρπολήθηκε από τον έλευθερωτή των Τούρκων Βελήμπεη.

β) Η συμβολή του Καρπενησιού στην αναγέννηση της Παιδείας.

Επίσης αξιομνημόνευτη είναι ή από το 1645 ως το 1814, που λειτουργήσε εδώ, για ανώτερη μόρφωση της ελληνικής νεολαίας, Σχολή,την όποία ίδρυσε ο Εϋγένιος Γιαννούλης ο Αιτωλός μαζί με σχολείο για τα κατώτερα γράμματα και οικότροφείο για τους άπόρους μαθητές του. Μάλιστα απ' αυτή τη Σχολή βγήκαν πολλοί και ίκανοί διδάσκαλοι του δουλεύοντος Γένους. Τέτοιοι ήσαν ο πολὺς Αναστάσιος Γόρδιος, που σπούδασε Θεολογία.

κλασσική φιλολογία και ιατροφαρμακευτική στην Πάδοβα, και ανέλαβε ύστερα ως το θάνατό του (1729) τη διεύθυνση της Σχολής της Αγίας Παρασκευής (Γούβας) των Βραγγιανών, ο Γρηγόριος Μάνεσης, που διετέλεσε σχολάρχης της Σχολής Αιτωλικού, ο Αναστάσιος Παντοδύναμος, που δίδαξε στην Πατριαρχική σχολή της Πόλης, ο Δαμασκηνός ήγούμενος της Μονής Τατάρνης και μετέπειτα επίσκοπος Φαναρίου και Νεοχωρίου, ο Ιωσήφ Αρβανιτάκης, που διετέλεσε Σχολάρχης της σχολής Αιτωλικού, ο Καρπενησιώτης Ιάκωβος ο κατόπιν επίσκοπος Λιτζᾶς και Αγράφων, ο Βελισδονίτης Νικόλαος που διέπρεψε ως άρχίατρος του Σουλτάνου, και ά. Κατά την διάρκεια του άγώνος του 1821 το Καρπενήσι ήταν το επίκεντρο, για τόν άγώνα όλόκληρης της περιοχής, άπελευθερώθηκε δε από τα έλληνικά έπαναστατικά τμήματα τον Ιούλιο του 1821 με τη μέση του Συμπεθερικού οικειοθελή άποχώρηση των 70 που βρίσκονταν σαυτό τούρκικων οικογενειών, για τα Τρίκαλα.

γ) Από πότε έγινε πρωτεύουσα Νομού.

Ύστερα από την Επανάσταση, για λίγα χρόνια και ως το 1840, από άδικαιολόγητη άρχαιολατρεία, δόθηκε στο Καρπενήσι το άρχαιο όνομα της πρωτεύουσας της Εύρυτανίας, Οίχαλία, ή δε έπαρχία Εύρυτανίας, που είχε τα όρια του σημερινού Νομού, επονομάστηκε σε Καλλιδρόμης. Με τούτη την ευκαιρία θα πρέπει να σημειωθί, ότι το 1899 (ΦΕΚ 136, Α) ή Έπαρχία Εύρυτανίας άπεσπάσθη από τον Νομό Αιτωλίας και Ακαρνανίας και άπετέλεσε για πρώτη φορά το Νομό Εύρυτανίας με έδρα το Καρπενήσι.

Το 1909 (ΦΕΚ 282, Α) υπήχθη πάλι στην πρό το 1899 διοικητική κατάστασή του και ξαναυπήχθηκε ως έπαρχία στο Νομό Αιτωλοακαρνανίας.

Από το 1938 (ΦΕΚ 451, Α) ιδρύθηκε το Έπαρχείο Εύρυτανίας με έδρα το Καρπενήσι.

Από το 1943 (ΦΕΚ 63, Α) κατηργήθη το Γραφείο Έπαρχου και πάλι συστήθηκε ο Νομός Εύρυτανίας με έδρα το Καρπενήσι και με μιá Έπαρχία, της Εύρυτανίας.

Στο Καρπενήσι αξίζει να παραθερίσετε, γιατί έχει κλίμα άριστο, ύγρασία μηδέν, θέα υπέροχη, νερά εκλεκτά και όλες τις προϋποθέσεις για μιá άνετη διαμονή. Έχει τη μεγαλοπρέπεια του άλπικού τοπίου τυλιγμένη στο φως του μεσογειακού χώρου. Το τοπίο είναι άνώθευτο στη σκληρότητά του, όπως και το φως στη διαύγεια και την κρυστάλλινη καθαρότητά του. Αλλά και θα έχετε στη διάθεσή σας όλα τα μέσα επικοινωνίας με το κέντρο, και με όλόκληρη την Ελλάδα. Γιαυτά όλα και για μερικά ακόμη που συνεχόμενα θα προσθέσουμε, θέλουμε να πιστεύουμε, ότι θα μείνετε ευχαριστημένοι. (Βλ. II. Βασιλείου στον «Τουριστικό Όδηγό για την Ελλάδα» Αθήνα τ. Α. σ. 412 - 413).

δ) Τα αξιοθέατα.

Εκτός από την πλατεία του, όπου και στον μεγαλύτερο καύσωνα του καλοκαιριού θα νοιώθετε τις δροσερές ριπές του Βελουχιού, θα πρέπει να δήτε τη μαρμάρινη προτομή του θρυλικού ήρωα του Κεφαλόβρυσου Μάρκου

Μπότσαρη, πού ἔπese ἡρωικά πολεμώντας κατὰ τῶν Τούρκων στὸ Κεφαλό-
βρυσο στὶς 9-8-1823, μολονότι ὁ καλλιτέχνης τὸν παρουσιάζει σὲ προχω-
ρημένη ἀνδρική ἡλικία, ἐνῶ εἶναι γνωστὸ ὅτι σκοτώθηκε, ὅταν δὲν ἦταν παρὰ
μόνον 33 χρονῶν. Στὴν ὀπίσθια πλευρὰ τοῦ βάθρου τῆς προτομῆς ἀναφέ-
ρεται τὸ ὄνομα τοῦ Γλύπτου Ἰωάννου Κουλούρη καὶ ὅτι ἡ ἐφημ. «Παναιτω-
λική» δι' ἐράνων τῶν ἀπανταχοῦ Εὐρυτάνων ἔστησε τὸ μνημα τόδε εἰς ἐνδει-
ξιν εὐγνωμοσύνης καὶ θαυμασμοῦ. Συνεχόμενα δέ: «Ἀθλα γὰρ οἷς κεῖται
ἀρετῆς μέγιστα τοῖς δε καὶ / ἄνδρες ἄριστοι πολιτεύουσιν» (1925).

Ἀπὸ τὴν πλατεῖα ἀνεβαίνουμε στὸν *καθεδρικό ναό* πού τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι
τῆς *Ἀγίας Τριάδος* καὶ πού ἀνακαινίσθηκε ἐκ βάθρων τὸ 1645 ἀπὸ τὸ μεγάλο
διδάσκαλο τοῦ Γένους Εὐγένιο Γιαννούλη τὸν Αἰτωλό. Ἡ ἐκκλησία αὐτὴ
ὑπέστη ἐπανειλημμένα μερικὴ καταστροφὴ, ἀλλὰ ἐπαναχτίστηκε στὴ μορφὴ
πού εἶχε ἰδρυθῇ ἀπὸ τὸ Γιαννούλη. Κοντὰ στὴν ἐκκλησίαν ὁ Γιαννούλης εἶχε
χτίσει καὶ τὴ Σχολὴ γιὰ ἀνώτερα γράμματα στὴν ὁποία, ἐκτὸς ἀπὸ αὐτόν,
δίδαξαν καὶ οἱ Ἀναστάσιος Γόρδιος, Ἀναστάσιος Παντοδύναμος, Μπάρ-
κοσης, Χατζηπολυζῶης, Παπαπέτρος Ἰθακήσιος καὶ ἄ. Γι' αὐτὰ ὅλα καὶ γιὰ
τις ἐκκλησίες ἀναλυτικὲς μελέτες ἔγραψε ὁ Πάνος Βασιλείου (Εὐγένιος Γιαν-
νούλης ὁ Αἰτωλὸς κ.λπ. (1957). «Ἡ ἐπισκοπὴ Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων ἐπὶ
Τουρκοκρατίας κ.λπ.», «Ἡ ἐκκλησία Ἀγία Τριάδα Καρπενησιοῦ μὲ εἰσα-
γωγὴ γιὰ τὰ ἱστορικὰ καὶ τουριστικὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ Καρπενησιοῦ καὶ
τῆς Εὐρυτανίας» (1962). Ἐσωτερικὰ ἡ ἐκκλησία «Ἀγ. Τριάδα» ἔχει τοιχο-
γραφίες πού εἶναι ὑποφερτὰ ἔργα τῶν ζωγράφων ἀγιογράφων Ἀναστασίου
καὶ Δημητρίου Γρεβενίτη (1896).

Στὸ λιθόστρωτο προαύλιο, πού βρίσκεται στὴ νότια πλευρὰ τῆς καὶ
ἐναντι ἀπὸ τὴ σημερινὴ κυρία εἰσοδὸ τῆς θὰ πρέπει, μὲ πρόσοψη πρὸς
αὐτὴν τὴν εἰσοδο, νὰ τοποθετηθῇ μιὰ ἐνεπίγραφη μαρμάρινη ἀναθηματικὴ
στήλη πρὸς τιμὴν τριῶν μεγάλων διδασκάλων τοῦ Γένους. Ἦτοι τοῦ Εὐ-
γενίου Γιαννούλη τοῦ Αἰτωλοῦ, τοῦ Ἀναστασίου Γόρδιου, καὶ τοῦ Θεο-
φάνη τοῦ ἐκ Φουρνᾶς. Καὶ τοῦτο, γιατί οἱ τρεῖς αὐτοί, μαζί μὲ τοὺς ἄξιους
μαθητὲς τῶν, σοβαρὲς καὶ πολυτίμες ὑπηρεσίες πρόσφεραν στὸν τόπο καὶ
γενικώτερα στὴν πνευματικὴ ἀναγέννηση τοῦ ὑπόδουλου Γένους ἐπὶ Τουρκο-
κρατίας. Ἡ ἐπιγραφὴ τῆς ἐν λόγῳ στήλης ὅπως πρὸ ἐτῶν τὴν συνέταξε ὁ
Π. Βασιλείου, θὰ πρέπει νὰ εἶναι περίπου ἡ ἐξῆς :

«ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΓΙΑΝΝΟΥΛΗΣ ὁ Αἰτωλὸς (1597 - 1682) μ.Χ.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΓΟΡΔΙΟΣ ὁ Βραγγιανιώτης (1654 - 1729).

ΘΕΟΦΑΝΗΣ ὁ ἐκ Φουρνᾶς (1705 - 1784).

Σὲ χρόνια δεινῆς σκλαβιάς

ὁ Εὐγένιος Γιαννούλης ὁ Αἰτωλὸς

στὴν φιλοπρόδο πόλιν τοῦ Καρπενησιοῦ

Σχολὴν ἀνωτέρων σπουδῶν γιὰ τὰ Ἑλληνόπουλα

συνέστησε, περὶ δὲ τὸ 1650 ναὸν

τῆς Ἀγ. Τριάδος ἐκ βάθρων ἀνεκαίνισε.

Ἐδῶ ἐδίδαξε ἐπὶ δεκαεξαετίαν (1645 - 1661)

καὶ στὴν Ἀγ. Παρασκευὴ τῶν Βραγγιαννῶν

ἐπὶ εἰκοσαετίαν (1661 - 1681) τὰ ἑλληνικὰ γράμματα,

καὶ τὴν ἀξία τῆς Λευτεριᾶς καὶ τῆς ἀρετῆς.

Ἀξιοὶ συνεχιστὰι τοῦ μεγάλου καὶ φωτεινοῦ
ἔργου τοῦ Εὐγενίου ὑπῆρξαν :

Ὁ Ἀναστάσιος Γόρδιος καὶ ὁ Θεοφάνης,
πλείστοι δὲ οἱ διαπρέψαντες ἀντάξιοι αὐτῶν
Εὐρυτᾶνες καὶ ἄλλοι μαθηταὶ τῶν, οἱ ὁποῖοι
μὲ τοὺς ἀρματολοὺς καὶ κλέφτες, συνέβαλον
στὴ δημοιοργίαν τοῦ φιλελευθέρου πνεύματος
τῶν κατοίκων, γιὰ τὴν κατάκτησιν
τοῦ πρώτου καὶ πολυτιμωτέρου

τῶν ἀνθρωπίνων ἀγαθῶν, τῆς Λευτεριᾶς:

Ο ΛΑΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ

«ΕΙΣ ΑΙΩΝΙΑΝ ΜΝΗΜΗΝ»,

τῶν πρωτοπόρων αὐτῶν Διδασκάλων

τοῦ Γένους καὶ εἰς ἐνδειξιν τῆς ἀπειροῦ

πρὸς αὐτοὺς εὐγνωμοσύνης καὶ σύμπαντος τοῦ σεβασμοῦ του,
τὴν παροῦσα στήλη ἔστησε

τὴν τοῦ ἔτους μ.Χ.».

Μὲ τὴν μέριμνα τῆς σεμνῆς καὶ φερέλpidος νεολαίας ὀλίγα λουλού-
δια καὶ ἀμάραντοι θάταν ἀπαραίτητοι γιὰ νὰ στολίζουν πάντα τὴν κιγκλι-
δόφρακτη βάση τῆς ἀναμνηστικῆς αὐτῆς στήλης.

Κάτω ἀπ' τὸ προαύλιο τῆς ἐκκλησίας Ἀγίας Τριάδος ὑπάρχει τὸ ση-
μερινὸ Πνευματικὸ Κέντρο τοῦ Καρπενησιοῦ, δηλαδὴ μιὰ αἶθουσα 300
θέσεων μὲ γραφεῖο καὶ βιβλιοθήκη, πού ὀφείλεται σὲ ἀξιεπαινεὲς ἐνέργειες
τοῦ «Συνδέσμου Εὐγένιος ὁ Αἰτωλός». Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ θὰ πρέπει νὰ σημειω-
θῇ, ὅτι στὴν πνευματικὴ κίνησιν τῆς πρωτεύουσας τῆς Εὐρυτανίας συμβάλ-
λει καὶ ὁ ἕτερος στὸ Καρπενήσι «Μορφωτικὸς Σύλλογος Εὐρυτάνων».

Ἀξιόλογη θεωρεῖται τούτῃ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Γιαννούλη, πού βρίσκεται
ἀνάγλυφῃ σὲ μικρὴ ὀρθογώνια πλάκα ἐντειχισμένη στὸ ἔξω ἄνω καὶ δεξιὸ
τμήμα τῆς κεντρικῆς εἰσοδοῦ τῆς ἐκκλησιᾶς αὐτῆς :

«Θεαρχικὴ Τριάδι ἥς θρόνος πόλος
κ' ἂν γῇ ναὸν τέτευχε πιστῶν ἡ πόλις,
πᾶς πιστὸς εἰς ὃν εἰσιὼν πολῶν δέει,
τὸ πνεῦμα ἀσπράφθητι τρισὶν ἡλίοις
τῆς τρισσοφαοῦς καὶ μιᾶς θεαρχίας».

Μετάφραση : (τοῦ Π.Ι.Β.):

«Στὴν θεαρχικὴ Τριάδα, τῆς ὁποίας θρόνος
[εἶναι ὁ οὐρανός
ἂν καὶ στὴν γῇ ἡ πόλις τῶν πιστῶν ἔχει
[κτίσει ναόν,
(σύ) ὁ κάθε πιστὸς μπαίνοντας σ'αὐτόν μὲ
[πολὺν δέος,
νὰ φωτισθῇ στὸ πνεῦμα ἀπὸ τοὺς τρεῖς
ἡλίοις τῆς τριφωτῆς καὶ μιᾶς Θεότητος».

Ἄλλες ἐκκλησιές, πού ἀξίζουν νά τίς ἐπισκεφθῆτε εἶναι ἡ «Παναγία» πού ἦταν καθεδρικός ναός στά χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, ἡ «Ἀγ. Παρασκευή» ἀπ' ὅπου ὁ ἐπισκέπτης μπορεῖ νά ἀπολαύσῃ τή μαγευτική θέα τοῦ Κώνισκου, καί νά φαντασθῇ τή Δόξα σκυμμένη στό Κεφαλόβρυσο νά μελετᾷ τὰ λαμπρά παλληκάρια, στήν Καλλιακούδα καί στήν Χελιδόνα καί ν' ἀντικρύσῃ στό βάθος τὸ τρομερὰ πληγωμένο ἀπὸ τὴν κατολίσθησι Μ. Χωριό. Στὸν κῆπο τοῦ νομαρχιακοῦ Μεγάρου ὑπάρχει ἡ προτομή τοῦ ἐκ Μαραθιά Εὐρυτάνα πολιτικοῦ Γεωργίου Ζηνόπουλου, στή φροντίδα τοῦ ὁποῖου ὀφείλεται ἡ πρώτη κατασκευὴ τοῦ δρόμου Λαμίας - Καρπενησίου. Στὸ Β.Α. τμῆμα τῆς πλατείας ὑπάρχει μαρμάρινη στήλη μὲ τὰ ὀνόματα τῶν πεσόντων Καρπενησιωτῶν στοὺς ἐθνικούς ἀγῶνες. Ἐπίσης μπροστὰ στοῦ ξενοδοχείου Ξενία ἀναμνηστικὴ στήλη πρὸς τιμὴν τοῦ ἡρωϊκῶς πεσόντος στοῦ Σκουλένι τῆς Ρουμανίας τὸ 1821, νέου «Λεωνίδα» Θανάση Καρπενησιώτη, πού καταγόταν ἀπὸ τὸν Ἀγ. Ἀνδρέα τοῦ Καρπενησιοῦ. Προχωρώντας στήν ἐθνικὴ ὁδὸ γιὰ τὸ Ἀγρίνιο, θὰ ἰδοῦμε μπροστὰ στοῦ Γυμνάσιο δύο μαρμάρινες προτομές πεσόντων ἀεροπόρων κατὰ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο τοῦ 1948 - 1949. Ἐγίναν μὲ δαπάνη τῆς ἐν Ἀμερικῇ Ἑνώσεως Εὐρυτάνων «τὸ Βελούχι». Ἐπίσης ὑπάρχει μαρμάρινη ἀνάγλυφη παράσταση τῆς 23χρονης Εὐτυχίας Καλύβα ἀπὸ τὸ Καλεσμένο, πού κατέφυγε στοῦ βουνό, μαζί μὲ τὰ δύο μικρὰ ἀδέλφια τῆς, γιατί φοβήθηκε τοὺς ἀντάρτες καί πέθανε ἐκεῖ ἀπὸ τὸ κρύο στίς 18/1/1948. Εἶναι ἔργο τοῦ γλύπτου Ε. Μουστάκα. (Βλπ. *Π. Παπῆ*: *Τὸ Καλεσμένο Εὐρυτανίας*», Ἀγρίνιο 1965, σ. 57 - 59).

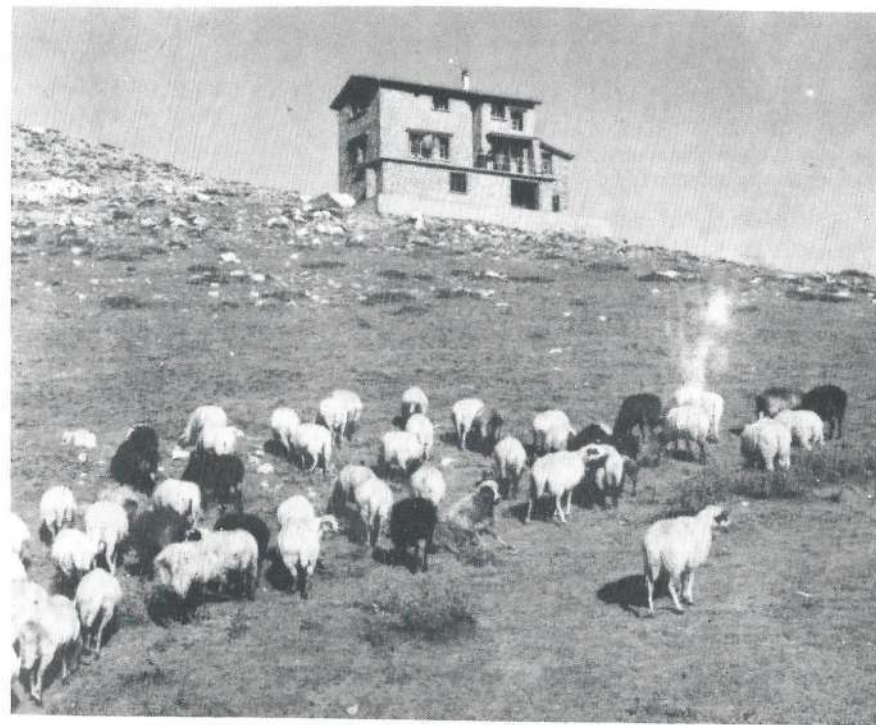
Ἀξιωματικὰ μαθητικὰ οἰκοτροφεῖο καί τὸ Γενικὸ Νοσοκομεῖο Εὐρυτανίας, γιὰ τὰ ὁποῖα συνέβαλαν κατὰ πολὺ οἱ ἐν Ἀμερικῇ Εὐρυτᾶνες, ὅχι δὲ ὀλίγα νεόχτιστα σπίτια, μὲ ποικιλόχρωμα ἄνθη πού κοσμοῦν τὸ ἀληθινὰ ξαναγεννημένο ἀπὸ τὴν τέφρα του, τὴν ὁποία καί μόνο τοῦ ἀφῆκαν οἱ πυρπολῆσαντές το Ναζῆδες, πολὺπαθο Καρπενήσι.

Θὰ πρέπει νά σημειωθῇ, ὅτι τὸ παλαιὸ Καρπενήσι εἶχε ἄρκετὰ καί ἐνδιαφέροντα ἀρχοντόσπιτα, πού οἱ Γερμανοὶ ἀνατίναξαν μὲ σύνολον 700 σπιτιῶν τὴν 6 - 14 Αὐγούστου τοῦ 1944, γιὰ νά κτυπήσουν ἔτσι τοὺς ἀντάρτες καί ἀποφύγουν τίς τυχόν ἐπιθέσεις τῶν κατὰ τὴν ἀναγκαστικὴ ἀποχώρησή τους ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Ὅμως, σήμερα ὅπως εἶπαμε, καί πάλι τὸ Καρπενήσι, ἂν καί δὲν ἄλλαξε ριζικὰ τὸ οἰκοδομικὸ του σχέδιο, πλουτίσθηκε μὲ ἄρκετὰ δημόσια καί ἰδιωτικά κτίρια, σπίτια, καί καταστήματα, ξενοδοχεῖα καί κέντρα, πού τοῦ δίνουν τὴ μορφή μιᾶς καινούργιας πολιτεοῦλας, σὲ παλιὰ δυστυχῶς ρυμοτομία. Τριήμερη ἐμποροπανήγυρη γίνεται ἐδῶ ἀπὸ τίς 30 Ἰουλίου κάθε χρόνο. Τέλος ἡ αὐτόματη τηλεφωνικὴ ἐπικοινωνία, ἡ τακτικὴ καθημερινὴ αὐτοκινητιστικὴ συγκοινωνία του μὲ Λαμία καί Ἀθήνας, δίνει τὸ πλεονέκτημα νά βρίσκῃ κανεὶς ἐδῶ πάνω, ὅ,τι κι' ἂν θελήσῃ καί νά παρακολουθῇ μὲ εὐχέρεια τίς ὑποθέσεις του στὰ διάφορα κέντρα. Θάταν παράλειψη ἂν δὲν ἀναφέραμε καί τὴν ἀφθονία τῶν τοπικῶν προϊόντων καθὼς τὸ γάλα, βούτυρο, τυριά, κάστανα, καρύδια, φασόλια, κεράσια κλπ., καί πάντοτε τὸ νοστιμώτατο κρέας τῶν εὐρυτανικῶν ποιμνίων, οἰκοσίων ζυγουριῶν καί μοσχარიῶν. Κι' ἀκόμη δὲν θὰ πρέπει νά λησμονῇ κανεὶς τίς περίφημες πέστροφες τῶν εὐρυτανικῶν ποταμῶν καί ρεμάτων, μάλιστα καθὼς σάν τοπικὴ σπεσιαλιτέ, προσφέρονται τη-

γανιτὲς μὲ φρέσκο βούτυρο, ἔτσι πού ἀληθινὰ ἀποτελοῦν τὴν ἰδεωδέστερη καί παρ' ὅλων, δικαιολογημένα, ἐξυμνούμενη ὡς εὐρυτανικὴ ἀμβροσία. Ἀλλὰ ὑπάρχουν πολλὰ ἀκόμη ἐνδιαφέροντα, πού θὰ πρέπει νά ἐπισκεφθῆτε γύρω ἀπὸ τὸ Καρπενήσι.

ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ—ΚΑΤΑΦΥΓΙΟ—ΨΗΛΗ ΚΟΡΥΦΗ ΒΕΛΟΥΧΙΟΥ.

Σὲ ἀπόσταση 12 χλμ. ἀπὸ τὸ Καρπενήσι καί πρὸς τὰ Ν. αὐτοῦ ὑπάρχει στήν τοποθεσίαν Σεϊτάνη (ὕψ. 1800 μ.) τὸ λεγόμενο «Καταφύγιο τοῦ Βελουχιοῦ», πού ἱδρύσε ὁ Ὀρειβατικὸς Σύνδεσμος Ἀθηνῶν. Σ' αὐτὸ μπορεῖτε ν' ἀνεβῆτε μὲ αὐτοκίνητο σὲ δρόμο καλῆς βατότητος, ἀφοῦ πρῶτα πάρετε τὰ κλειδιά του ἀπὸ τὸν ἐμπορὸ Τάκη Φλέγκα (Καρπενήσι Τηλεφ. 3 - 94). Τὸ διώροφο αὐτὸ Καταφύγιο βρίσκεται σὲ μιὰ ὀλόγυμνη βουνοπλάγιᾳ κατάλληλῃ καί γιὰ σκί, πού ἔχει δίπλα τῆς μικρῆς πηγῆς μὲ καλὸ πόσιμο νερό. Ἀπὸ ἐδῶ ἡ θέα εἶναι μεγαλόπρεπη καί μαγευτικὴ καί περιλαμβάνει ὀλόκληρην τὴν περὶ τὸ Καρπενήσι περιοχὴ. Τὸ καταφύγιο διαθέτει 44 κρεβάτια, νερὸ βρόχινο (ἐκτὸς τῆς πηγῆς πού ἀναφέραμε), θερμάστρα, πλῆρες μαγειρεῖο, τηλέφωνο κλπ. Ἀξίζει νά κοιμηθῇ κανεὶς ἐδῶ πάνω γιὰ νά ἀπολαύσῃ τὴν βουνήσια μοναξιά καί τὴ λαμπικαρισμένη ἀτμόσφαιρα τοῦ Βελουχιοῦ. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἀπὸ ἐδῶ ἀνάβασις στὴ λεγόμενη «Ψηλὴ Κορυφή» (ὕψ. 2319 μ.) τοῦ Βελουχιοῦ, γιὰ νά χαρῇ

Τὸ Καταφύγιο τοῦ Βελουχιοῦ στοῦ Σεϊτάνη (ὕψ. 1800 μ.).

(Φωτ. Δ. Φλέγκα).

κανείς από το εκεί μικρό όροπέδιό του, αν βρεθῇ με τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου καὶ με αἰθρία, τὰ εὐρυτανικά βουνὰ καὶ χωριά, τοὺς κάμπους καὶ τὰ βουνὰ τῆς Φθιώτιδας, τῆ Θεσσαλίας με τὰ βουνὰ τῆς, τὴν Εὐβοία με τὸν Εὐβοϊκό, καὶ τέλος τὰ βουνὰ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Μακεδονίας, ἀκόμη καὶ αὐτὸ τὸν μακρινὸ Ἄθωνα. Καὶ τὸ σπουδαιότερο, ὅτι σὲ ὑψόμετρο 2200 μ. στὴν ἀρχὴ τῆς ἀγιατριάτικης, ἐκ τῶν ἄνω, νοτίας πλαγιᾶς τοῦ Βελουχιοῦ καὶ τοῦ ὄροπεδίου του, ὑπάρχει πηγὴ **μ ο ν α δ ι κ ῆ γ ι ᾶ τ ᾶ ἑ λ λ η ν ι κ ᾶ β ο υ ν ᾶ**, τὸ λεγόμενο «Κάρνο» (Κάρβουνο), ποὺ ἐπονομάστηκε ἐτσι, κατ' εὐφημισμὸν, γιατί εἶναι τόσο ψυχρὸ τὸ νερὸ τῆς, ὥστε τὸ καλοκαίρι δὲν εἶναι δυνατό νὰ τὸ πιῆτε, χωρὶς προηγούμενα νὰ τὸ ἀφήσετε κάμποσο στὸν ἥλιο γιὰ «νὰ κόψη», ἔστω καὶ λίγο, ἢ ψύχρα του. Ὅσο γιὰ τὰ πρόβατα ποὺ πίνουν ἀπὸ αὐτὸ τὸ νερὸ, χρησιμοποιοῦνται ξυλοποτίστρες (κάλανοι) μέσῳ τῶν ὁποίων διοχετεύεται τὸ νερὸ καὶ γιὰ νὰ λιγοστέψῃ ἢ ψύχρα του καὶ γιὰ τὸ ἀνετώτερο πότισμα τῶν προβάτων. Ἐκεῖ πάνω καὶ ἀκριβῶς στὴ νότια ἄκρῃ τοῦ μικροῦ ὄροπεδίου τοῦ πολυτραγουδισμένου Βελουχιοῦ, ὑπάρχουν στρουγγές τῶν βλαχοποιμένων, οἱ ὁποῖοι φιλόξενα θὰ σᾶς προσφέρουν τὸ φρέσκο πρόβιο γάλα καὶ τὸ τυρὶ τους, ἀν τύχῃ καὶ τοὺς πετύχετε στὶς ὥρες τῆς τυροκομικῆς παραγωγῆς των. Κατεβαίνοντας πρὸς τὴν Ἀλαγαίνα, προκειμένου νὰ ἐπιστρέψετε στὸ Καρπενήσι, θὰ γνωρίσετε καὶ μία γραφικώτατη λιμνούλα, ποὺ λέγεται «Λοῦτσα», ἔχει γλυκὸ νερὸ καὶ ἐξυπηρετεῖ τὰ γύρω τῆς βόσκοντα ποίμνια προβάτων.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΒΕΛΟΥΧΙΟΥ. ΓΕΩΛΟΓΙΚΗ ΣΥΣΤΑΣΗ ΤΟΥ. ΟΝΟΜΑΣΙΑ. ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ.

α) Διαμόρφωση ἐδάφους.

Ἡ διαμόρφωση τοῦ ἐδάφους τῆς περιοχῆς τοῦ Βελουχιοῦ, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν βραχιόνων του, με τὴ συνεχόμενη ἐναλλαγὴ του ἀπὸ βαθιεῖς τομῆς καὶ λαγκαδιές, χαράδρες, ρέματα, βραχότοπους, φαράγγια, λόφους, πυκνὰ καὶ δυσκολοδιάβατα δάση καὶ συνεχῇ γεωλογικὰ ἀνεβοκατεβάσματα, συνετέλεσε στὴ φυσικὴ ὀχυρότητα τοῦ τόπου. Ἐτσι στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, μαζί με τὰ ἐπίσης ἄγρια καὶ δυσπρόσιτα ἀγραφιώτικα βουνὰ, ἔγιναν οἱ τόποι αὐτοὶ τὸ ἀσφαλέςτερο καταφύγιο τῶν κλεφταρματολῶν καὶ τὸ καλύτερο ὀρμητήριο τούτων κατὰ τοῦ κατακτητῆ. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ἀκόμη, ὅτι οἱ γυμνὲς λευκόφαιες πλαγιές του, ἀποτελοῦν τὰ καλύτερα βοσκοτόπια γιὰ χιλιάδες πρόβατα, ἀπὸ τὸ γάλα τῶν ὁποίων παρασκευάζεται τὸ περίφημο «λευκὸ τυρὶ Καρπενησιοῦ».

β) Γεωλογικὴ σύσταση. Σύμφωνα με τὴ διαπίστωση τῶν ἁρμοδίων ὁ Τυμφρηστὸς (Βελούχι) «ἀποτελεῖται ἀπὸ ὑπόλυκα στρωσιγενῆ ἀθροίσματα σχιστολίθων τῆς κρητιδικῆς διαπλάσεως με ἀφθονίαν ἀπολιθωμένων ἱππουριτῶν, ὅπως ἐπίσης καὶ ἀπὸ ἀσβεστολιθικά πετρώματα καὶ ψαμμίτην».

γ) Ὄνομασία. Τὸ ἀρχαῖο ὄνομα τοῦ Βελουχιοῦ εἶναι «Τυμφρηστὸς». Ὁ Στράβων (Θ. 433) τὸ ἀναφέρει με τὸ ὄνομα «Δρυοπικόν», ἴσως ἀντὶ «Δολοπικόν». Σύμφωνα με μία ἐκδοχὴ ὁ Τυμφρηστὸς ὀφείλει τὴν ὀνομασίαν

Ἡ Ψηλὴ κορυφὴ τοῦ Βελουχιοῦ (Φωτ. Τ. Φλέγκα 1970).

Γνωρίστε τὴν Εὐρυτανία σ' ὅλες τῆς τίς ἐποχές.

Οἱ χιονοστόλιστες κορυφές τῶν ἐλατιῶν.

Χιονοδρομίες στὶς πλαγιές τοῦ Βελουχιοῦ.

Κοντὰ στὴ χαριτωμένη λιμνούλα «Λοῦτσα» τοῦ Βελουχιοῦ.

του στὸν ὁμώνυμό του μυθικό βασιλιά ἢ στὸ παιδί τοῦ βασιλιά, ἢ στὸ παιδί τοῦ Ἡρακλῆ, τὸν Τέφραντα. Σὲ ἄλλη ἐκδοχὴ ἀναφέρεται, ὅτι πῆρε τὴν ὀνομασία του αὐτῇ, γιατί ὁ γυνὸς ὄγκος του ἔχει τὸ χρώμα τῆς τέφρας (Τεφραστός, Τεφρηστός, Τυ(μ)φρηστός;). Μὲ τὴν εὐκαιρία τούτη θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι σὲ μιὰ δευτερεύουσα κορυφὴ τοῦ Βελουχιοῦ ποῦ καταλήγει ἀνατολικά στὸ μαυριλλιώτικο χῶρο μὲ τὴν ὀνομασία «φιλόσοφος», ὑψόμ. 1886 μ., ὑπάρχει ἡ μορφή τοῦ Δία ποῦ μοιάζει, κατὰ τὸν λαό, μὲ ἕνα γέρο «φιλόσοφο». Ἡ μορφή αὐτὴ σμιλεμένη μὲ τὰ καλλιτεχνικά σύνεργα τῆς «Φύσεως», μοιάζει ν' ἀτενίζει τὸ ἄπειρο ἴσως καὶ τὸν Παράδεισο γῆ, τὴν ὁποία οἱ ἄνθρωποι πᾶνε νὰ μεταβάλουν σὲ κόλασι, ἀντὶ νὰ ἀπολαμβάνουν τὰ πλούσια καὶ θαυμαστά ἀγαθὰ τῆς, τόσο αὐτῆς, ὅσο καὶ τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος τὰ ἐξάισια δημιουργήματα καὶ τὰ ἀξιοθαύμαστα ἐπιτεύγματα.

Ὅσο γιὰ τὴ νεώτερή του ἐπονομασία «Βελούχι», αὐτὴ θεωρεῖται ὅτι εἶναι σλάβικη καὶ θὰ πῇ «λευκὸ βουνό», καθὼς εἶναι πράγματι λευκός ὁ ὄγκος τοῦ Βελουχιοῦ. Ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ ἄλλη ἐνδιαφέρουσα ἐκδοχή, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία «βελούχι» σημαίνει πηγὴ μὲ ἄφθονο νερό. Καὶ τέτοιες πηγὲς τὸ Βελούχι ἔχει ὄχι ὀλίγες. Πάντως, ἀν καὶ ἀπὸ τοῦ 517 μ.Χ. ὡς τὸ 12ο αἰώνα, ἔχομε ἐπτά ἐπιδρομὲς τῶν Βουλγάρων κατὰ τῶν νοτίων βυζαντινῶν ἐπαρχιῶν, δὲν μᾶς εἶναι γνωστὸς ὁ χρόνος τῆς μετονομασίας τοῦ Τυμφρηστοῦ σὲ Βελούχι. Ὅμως, γιὰ πρώτη φορὰ συναντᾶμε στὰ 1453 στὸ «Θρήνο τῆς Πόλης» (στιχ. 768-772 καὶ 981), ὅπου ὁ ποιητὴς καλεῖ τοὺς χριστιανούς τῆς Δύσεως νὰ ἐλευθερώσουν τοὺς ὑπόδουλους χριστιανούς ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ ὅπου, ἀνάμεσα σὲ ἄλλες ὀνομασίες, ἀναφέρει : «Ἑλλάδα, Πάτρα. Ἀγραφα, Βελούχι καὶ Πρωτόλιο....»

ε) **Λαογραφικά.** Στις 7 Ἰουλίου τοῦ 1821 οἱ 70 τούρκικες οἰκογένειες, ποὺ ὑπῆρχαν στὸ Καρπενήσι μὲ ἀνοχὴ τῶν Ἑλλήνων, ἀπεχώρησαν, μὲ κατεύθυνση τὰ Τρίκαλα, ἀνάμεσα ἀπὸ τὴ χαράδρα τοῦ Βελουχιοῦ, ποῦ λέγεται Συμπεθερικὸ. Τὸ τοπωνύμιον αὐτὸ ποῦ ἀναφέρεται σὲ μιὰ συνεχόμενη γραμμὴ ἀπὸ πέτρες, ποὺ τέμνουν κάθετα τὴ βουνοπλαγιά, ἔχει τούτη τὴν προέλευση :

Μιὰ φορὰ κι' ἕναν καιρὸ ἕνα συμπεθερικό, ἀφοῦ πῆρε τὴ νύφη ἀπὸ τὸ Καρπενήσι, ἀνέβαινε γιὰ νὰ πάη στὸν τόπο τοῦ γαμπροῦ. Στὴν τοποθεσία, ὅπου βρίσκεται ἡ σειρὰ τῶν πετρῶν, ἡ νύφη θυμῆθηκε ὅτι ξέχασε νὰ πάρη μαζί τῆς καὶ μιὰ κλώσσα, τὴ μοναδική ποῦ ἀπόμεινε στὸ πατρικὸ τῆς σπιτί, ποῦ τὸ εἶχε κυριολεκτικὰ ρημάξει. Ἔτσι, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς συνοδοὺς τῆς ἐπέστρεψαν καὶ πῆραν τὴν κλώσσα. Τὴ στιγμὴ ὅμως ποῦ τὴν παράδιναν στὴ νύφη, νύφη καὶ συμπεθερικό ἐπέτρωσαν, γιατί ἡ μάνα τῆς νύφης τοὺς κατάρστηκε νὰ μαρμαρώσουν μαζί μὲ τὴν κλώσσα τους. Ἐκτοτε ἡ τοποθεσία αὐτὴ πῆρε τὴν ὀνομασία «Συμπεθερικό». Τὴ φυσικὴ σειρὰ τῶν πετρῶν ὁ λαὸς μας τὴν ἔκαμε παραμῦθι.

στ) Ἡ ἀσύγκριτη μεγαλοπρέπειά του.

Τὸ Βελούχι εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ ὠραιότερα καὶ καλύτερα θερινὰ λειβάδια γιὰ ποίμνια προβάτων. Κάθε ἀνοιξὴ ἀξιόλογα τέτοια ποίμνια ὁδηγοῦνται στὰ ἐξαιρετὰ αὐτὰ βοσκοτόπια του, ἐνῶ οἱ βλάχοι φτιάχνουν τοὺς πρόχειρους λατσοῦδινους (μὲ κλώνους ἐλάτης) οἰκισμοὺς τῶν (κονάκια) στοῦς

ἐλατόφυτους πρόποδες τοῦ ἀγέρωχου καὶ γραφικοῦ τούτου βουνοῦ καὶ πάντοτε κοντὰ σὲ πηγὲς γιὰ νὰ ἀπολαμβάνουν τὰ δροσερὰ καὶ ἀθάνατα νερά των.

Ἀντικρύζοντας κανεῖς τὸ Βελούχι, θαρρεῖ πὼς αὐτὸ τὸ περήφανο βουνὸ ἀνυπότακτα ἀνεβαίνει ψηλὰ καὶ μεγαλόπρεπα καὶ ἐπιβλητικὰ προσπαθεῖ ν' ἀγκαλιάσῃ τὸν οὐρανὸ, ποῦ στοργικά μὲ τὴν καταγάλανη ἀτμόσφαιρά του τὸ καλοκαίρι τὸ περιβάλλει. Ἡ δημοτικὴ μας ποίηση ὕμνησε τὸ Βελούχι μὲ ἀρκετὰ τραγούδια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα παραθέτουμε τὸ ἐπόμενο :

<i>«Βελούχι μου περίμορφο κι' Ὁξυὰ ζωγραφισμένη, λυῶστε τὰ χιόνια γρήγορα νὰ χορταριάσῃ ὁ τόπος</i>	<i>ν' ἀνοίξ' ὁ γαῦρος κι' ἡ ὄξυὰ νὰ σκιώσουν τὰ λημέρια, νὰ βοῦν οἱ βλάχοι στὰ βουνὰ νὰ βοῦν κι' οἱ βλαχοπούλες.</i>
---	--

*Νὰ βοῦν τὰ λάγια πρόβατα
μὲ τὰ χοντρά κονδοῦνια
νὰ βοῦν καὶ τὰ βλαχόπουλα
λαλώντας τὶς φλογέρες».*

Μόνο ποῦ στὰ τελευταῖα χρόνια λιγόστεψαν τὰ βλαχοκόνακα καὶ σπάνια θὰ ἴδῃ κανεῖς τοῦ Παπαντωνίου «τὴ σαρακατσάνα, ποῦ ροβολάει καὶ πάει γιὰ νὰ γεμίση....». Καὶ μένουν καὶ τὰ πλατάνια καὶ τὰ ἔλατα καὶ οἱ βρύσες μὲ τὰ κρῦα νερά, γιὰ νὰ τ' ἀπολαμβάνουν οἱ ὀλίγοι βοσκοὶ μας, οἱ φυσιολάτρες τουρίστες μας, καὶ μερικοὶ φίλοι τῆς γαλήνης τῆς λήθης καὶ τοῦ ρεμβασμοῦ.

η) Ἡ ἀνάβαση στὸ Βελούχι.

Στὸ Βελούχι δὲν εἶναι δύσκολο ν' ἀνεβῇ κανεῖς. Μπορεῖ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἀνάβασή του ὡς τὴ Ψηλὴ κορφή του ἀπὸ τέσσαρες πλευρὲς του. Ἡ μιὰ εἶναι ἀπὸ τὸ καταφύγιο τοῦ Σεϊτάνη, ἡ ἄλλη ἀπὸ τὰ Καγγέλια (Καρπενησιοῦ) ἡ πιὸ εὐκολοανάβατη καὶ μὲ φορτηγὸ ἡ τρίτη ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Νεχωριοῦ καὶ ἡ τετάρτη ἀπὸ τὸ Μεσοβούνη τῆς Ἀγίας Τριάδος τ.δ. Κτημενίων. Στὴν τελευταία θὰ πρέπει νὰ περάσετε ἀπὸ τὴν Κοκκινόβρυση γιὰ νὰ γευθῆτε τὸ ἀθάνατο νερό τῆς.

3. ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ-ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΔΡΟΜΟΣ ΤΟΥ ΒΕΛΟΥΧΙΟΥ.

Ἀπὸ τὸ Καρπενήσι ἀξίζει ν' ἀπολάψῃ κανεῖς τὶς δασόφυτες δροσόλουστες πλαγιὲς τοῦ Βελουχιοῦ περνώντας τὸν περιφερειακὸ τουριστικὸ δρόμο, ποῦ διασχίζει τὰ κράσπεδά του. Ὁ δρόμος αὐτός, ὡς ἐθνικός, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ Καρπενήσι γιὰ τὸ Ἀγρίνιο, στὸ δευτέρου χιλιόμετρο ἔχει ἀσφαλτοστρωμένη διακλάδωση πρὸς τὰ δεξιὰ μας, ποῦ ὁδηγεῖ, ὕστερα ἀπὸ ἄνοδο 5

χλμ., στὸν Ἀἰθανάση. Ἐδῶ ὑπάρχει τοποθεσία μὲ τὴν ὀνομασία «Ταμπούρια τοῦ Κατσαντώνη» κι' ἕνα λιθόκτιστο καινούργιο ἐκκλησάκι στὴ μνήμη τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου, ὅμως γιὰ τὸν Κατσαντώνη οὔτε μιὰ ἀναθηματικὴ στήλη δὲν μπόρεσαν νὰ στήσουν οἱ τρομεροὶ Νεοέλληνες. Ἔως αὐτὴν τὴν τοποθεσία ἐφθασε ὁ Καραϊσκάκης γιὰ νὰ σώσῃ τὸν Κατσαντώνη ἀπὸ τὰ χέρια τῶν Τούρκων, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν τὸν πρόλαβε.

ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ - ΣΤΕΝΩΜΑ - ΠΑΠΑΔΙΑ-ΔΟΜΙΑΝΟΙ-ΑΓ. ΤΡΙΑΔΑ

Συνεχίζοντας αρχίζουμε την κάθοδο, όποτε σε λίγο βρισκόμαστε στην περίφημη βρύση του Καραμέτ με το έξοχο πόσιμο νερό της. Ο δρόμος κατηφορικά με στροφές συνεχίζεται για το χωριό

ΣΤΕΝΩΜΑ. Ύψ. 650 μ., Από το Καρπενήσι χλμ. 22, κάτοικοι 365 (1961), 280 (1971). Σε σπίτια διαθέτει περί τα 10 κρεβάτια. Πρόκειται για ένα όμορφο χωριό, κλεισμένο όμως και αθέατο, χτισμένο λίγο πιο πάνω από την άριστη όχθη του στενωματώτικου ρέματος (Καρυόρεματος), στην υπήνεμη αγκαλιά του ελατόφυτου Ζυγού (βραχίονα του Βελουχιού). Έχει άφθονα πόσιμα νερά και παρακείμενη ντόπια πηγή, την ονομαστή «Πέρα Βρύση».

Παράγει εκλεκτό μούρο (μουρόρακο), και αρκετά κτηνοτροφικά προϊόντα. Η κεντρική εκκλησία του χωριού Άγια Παρασκευή μισοκαταστράφηκε από το σεισμό του 1966 και οι κάτοικοι εκκλησιάζονται τώρα στο νεότερο εκκλησάκι του Άγιου Χαράλαμπου, που χτίστηκε με έρανο των εν Αμερική 70 Στενωματιωτών. Κατάντικρυ και προς τα Β. του χωριού στο μικρό λόφο Τούρλα υπάρχουν μικρά κατάλοιπα από ολίγες μεγάλες πέτρες ανωμάλου σχήματος μήκους 0,80 x 0,35 μ., πλ. και ύψ. 0,40 μ., ένδεικτικές ότι βρισκόταν εδώ παλιό κάστρο. Λέγεται ότι υπήρχαν και άλλες που κύλισαν στην κατωφερική πλαγιά προς την ρεματιά.

Το χωριό Στένωμα.
(Φωτογρ. Π. Βασιλείου 1970).

Μια μόνο μεγάλη πέτρα συμπλεγμένη στις ρίζες ενός πουρναριού παρουσιάζεται σαν λαξευμένη χωρίς να αποκλείεται ή προέλευση της μορφής της αυτής από την επίδραση του χρόνου. Ξηροτοιχοί κοντά στο λόφο δεν μπορούν να χαρακτηρισθούν παρά σαν έργο των ποιμένων των νεότερων χρόνων, που τους χρησιμοποιούσαν με άναλογες προχειρές στέγες για τα μαντριά τους. Κάποια υπόνομος λέγεται ότι βρέθηκε στη Λογιά Βασλάκι (Κοσκινά) με ύψος και πλάτος 0,80 x 0,80 μ. Χωρίς ευθύνη για την αξιοπιστία, προστίθεται πως τάχα αυτή επικοινωνούσε με το παραπάνω κάστρο.

Από επιτόπια (1970) έρευνα του Π. Βασιλείου βγαίνει ότι η μέν τοποθεσία δικαιολογεί την ύπαρξη ενός μικρού προστατευτικού εκεί κάστρου. Όμως τα έναπομείναντα ίχνη πετρών δεν δίνουν ικανοποιητική απόδειξη για αυτό το και πολύ περισσότερο για τη χρονολογική τοποθέτησή του. Ο Woodhouse χαρακτηρίζει το κάστρο του με τα μεταξύ εκείνων «που δεν έχουν ενδιαφέρον» (W Woodhouse: Aetolia, Oxford 1897, Δ σελ. 300).

Επίσης στην τοποθεσία Καρτσιάβα λένουν ότι υπήρχε παλιό κτίριο για τον τοπικό άρχοντα. Στο χωριό υπάρχει δημοτικό σχολείο, κοινοτικό ιατρείο, μαϊα, παντοπωλεία, ηλεκτρικό και καφενεϊά. Και συνεχίζουμε το δρόμο, περνώντας το χωριό γεφύρι Καρυόρεμα και ύστερα από 3 χλμ. φθάνουμε στο Παυλόπουλο.

ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟ. Ύψ. 780. Κάτοικοι 224 (1961) 170 (1961). Ένα από τα γραφικότερα χωριουδάκια της Εύρυτανίας, ανάμεσα σε πυκνό δάσος έλατων. Άφθονα νερά και πολλή δροσιά. Υπάρχει εδώ παλιά εκκλησία του 1666 που τιμάται στο όνομα του Αγ. Δημητρίου. Έχει βυζαντινότροπος τέχνης σε άριστη κατάσταση διατηρούμενες τοιχογραφίες και εικόνες, καθώς και ένα καρυδοξυλόγλυπτο τέμπλο. Αξίζει να τα γνωρίσετε. Σε σπίτια διαθέτει περί τα 5 κρεβάτια. Συνεχίζουμε το δρόμο μας και σε λίγο φθάνουμε στην Παπαδιά.

ΠΑΠΑΔΙΑ. Ύψ. 880. Κάτοικοι 120, 2 χλμ. από π., από Καρπενήσι 32 και 10 χλμ. από τους Δομιανούς. Ολόκληρη τούτη ή περιοχή έχει χωριουδάκια γεμάτα γοητεία, χωριουδάκια παραμυθένια. Άξιοσημείωτη είναι ή στο Ν.Α. του χωριού τούτου, στο βουνό Παπαδιά.

μάχη του Λεπενιώτη κατά του Τούρκου δερβέναγα Σουλεϊμάν Τότη, το Μάη του 1809. Οι Τούρκοι ήσαν 300. Οι Κατσαντώναιοι μόνον 80. Σκότωσαν τον δερβέναγα και έσφαξαν τους περισσότερους απ' τους λοιπούς. Όσοι απόμειναν τρομοκρατημένοι και καταντροπιασμένοι κατέβηκαν στο χωριό «Δομιανοί» όπου διανυκτέρευσαν. Έτσι ο Λεπενιώτης εκδικήθηκε για την απάνθρωπη εκτέλεση των αδελφών του Κατσαντώνη και Χασιώτη στα Γιάννενα από τον Άλη Πασά. Το χωριό τούτο που λεγόταν Τέρνοβο μετονομάστηκε σε Παπαδιά «εις ανάμνησιν» της νικηφόρας μάχης των ήρώων Κατσαντωναίων κατά των Τουρκαρβανίτικων ορδών. (Επ. Φραγίστα: Βίος Κατζαντώνη, με σχόλια και επιμέλεια Π. Ι. Βασιλείου Άθήνα 1963, σ. 62-65). Και σε τούτο το χωριό υπάρχει παλιά εκκλησία, που τιμάται στη μνήμη του Άγιου Ιωάννου του Χρυσόστομου. Το μήκος των εξωτερικών διαστάσεων της λιθοδομής είναι: 13,20 μ., πλάτος 7,60 μ., ύψ. 4,50 μ., μονόκογχη, χωρίς τρούλο, πλακόσκεπη και με χτίσιμο γερά δεμένο με ασβεστοκονίαμα. Δυστυχώς με το σεισμό ή εκκλησία αυτή έπαθε μεγάλη ζημιά και κατεστράφησαν πολλές απ' τις τοιχογραφίες της, που φαίνεται ότι ζωγραφίστηκαν τον ίδιο αιώνα και πιθανόν απ' τον ίδιο ζωγράφο των εικόνων της εκκλησίας του Αγ. Δημητρίου του Παυλόπουλου. Σε μία εικόνα του τέμπλου αναφέρεται χρονολογία το 1757. Σε άλλη δε (της δεξιάς πύλης του τέμπλου), αναφέρεται χρονολογία 1707. Από το Στένωμα ο δρόμος, ανάμεσα από πυκνό δάσος έλατων και μ' αντίκρυ το δασόφυτο τραχύ βουνό της Μαυρομάτας (Ελσιανης) την Κόνη, οδηγεί μέσω Παυλόπουλου και Παπαδιάς στους Δομιανούς.

Από τους Δομιανούς συνεχίζεται προς Αγ. Παρασκευή και από κει στην Αγ. Τριάδα, όπου θα σταματήσετε για λίγο ν' απολάψετε το έξοχο νερό του χωριού αυτού για το οποίο γράφουμε σε άλλη σελ. του παρόντος. Από εκεί, περνώντας από τα χωριά Πετράλωνα, Χόχλια, Βράχα και Φουρνά, για τα οποία θα γράψουμε πιο κάτω, ύστερα από μερικές στροφές φθάνουμε στη Ράχη του Σερμιτζέλη και στη διασταύρωση του δρόμου, που ανεβαίνει από το Παλιόκαστρο και κατευθύνεται ολόρραχα προς τη ράχη του Αϊλίου Φθιώτιδος. Από εκεί,

Παυλόπουλο. Ένα γοητευτικό χωριουδάκι ανάμεσα σε πυκνό ελατόδασος, με κελαρύζοντα άφθονα νερά και με την εκκλησιούλα του του Αγ. Δημητρίου στολισμένη με έξοχες βυζαντινότροπος τέχνης εικόνες και τοιχογραφίες του 1666. (Φωτογρ. Π. Βασιλείου 1970).

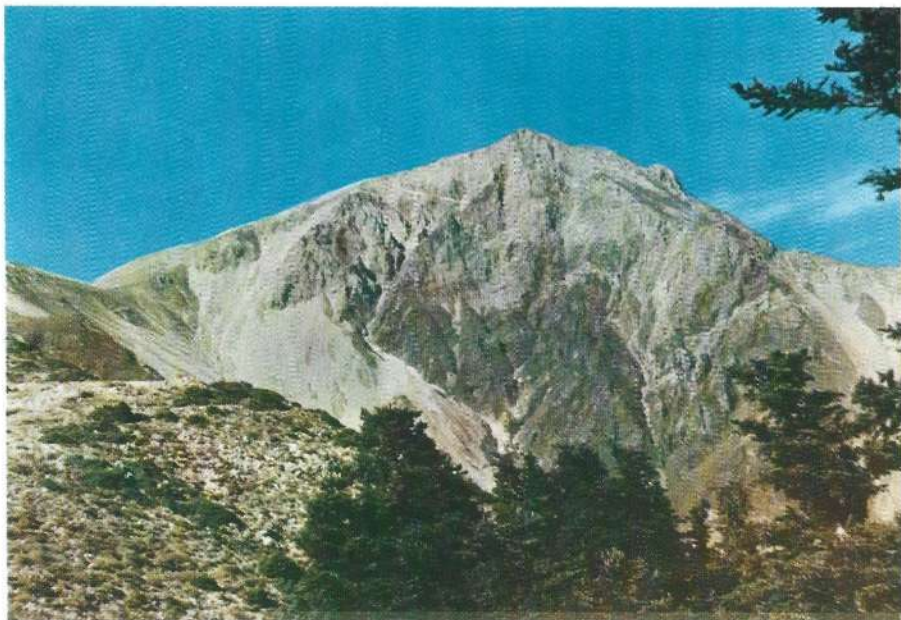

Περνώντας τον περιφερειακό δρόμο του Βελουχιού. Εύρυτανικό τοπίο στον Αιθανάση.

περνώντας την πηγή εξαίρετου νερού, άριστερά μας, της Κοπάνας (Νεχωρίτικη περιοχή του Βελουχιού) και κάτω από τα ιστορικά Καγγέλια, όπου έγινε η γνωστή μάχη των Τούρκων στις 19-6-1821 όποτε σκοτώθηκε ο Σπ. Κατσικογιάννης, ο δρόμος επανοδηγεί μέσω Αγ. Αποστόλων στο Καρπενήσι. Πρόκειται για μία διαδρομή αληθινό μάγεμα, και όνειρο. Ο περιφερειακός περίπατος μπορεί να πραγματοποιηθεί αρχίζοντας από το Καρπενήσι μέσω Αγίων Αποστόλων, Αϊλιά, Σερμιτζέλη, Φουρνάς, Βράχας, Χόχλιας, Αγ. Τριάδας, Αγ. Παρασκευής, Δομιανών, Παπαδιάς, Παυλόπουλου, Στενώματος, με επάνοδό μας στο Καρπενήσι. Αλλά μπορεί να γίνει χρήση μόνο του δρόμου του Καρπενησιού μέσω Αγ. Αποστόλων-Αγ. Τριάδας - Δομιανών - Παπαδιάς-Παυλόπουλου - Στενώματος - Αϊθανάση - Καρπενήσι ή τανάπαλιν ή ίδια διαδρομή μέσω Στενώματος από το Καρπενήσι. Αυτός είναι ο περίφημος πραγματικά άλπικος περιφερειακός δρόμος του Βελουχιού, που η διαδρομή του υπολογίζεται από 70-80 χλμ. και αξίζει όπωσδήποτε να την απολάψη κανείς.

Τα Καγγέλια Βελουχιού. (Από τον Αϊλιά Νεχωριού Φθιώτιδος).
(Φωτογρ. Π. Βασιλείου 1970).

Η τραχειά δυτική πλευρά του Βελουχιού. «Το Τυμφορήσιον αϊπος».
(Φωτ. Ζημέρη 1971).

ΙΧ. ΠΡΟΣ ΦΟΥΡΝΑ — ΚΛΕΙΤΣΟΝ

ΛΑΜΙΑ - ΠΑΛΙΟΚΑΣΤΡΟ - ΣΕΡΜΙΤΖΕΛΗ—ΦΟΥΡΝΑ.

Καθώς είναι γνωστό την περιγραφή της διαδρομής από Λαμία ως το Καρπενήσι την κάναμε σε προηγούμενο κεφάλαιο. Όμως, επειδή μέσω Λαμίας κυρίως επικοινωνούν συγκοινωνιακά τα χωριά του τέως δήμου Κτημενίων, είμαστε υποχρεωμένοι να ακολουθήσουμε τα δρομολόγια και τη διαδρομή, που καθορίζονται από τα άρμόδια πρακτορεία Αγίας Τριάδος και Φουρνάς, που βρίσκονται στη Λαμία. Από αυτά οι ενδιαφερόμενοι, που δεν έχουν δικό τους συγκοινωνιακό μέσο, θα πάρουν τις πληροφορίες που τους ενδιαφέρουν. Από τη Λαμία λοιπόν θα φθάσουμε στα Διπόταμα του Αγίου Γεωργίου Φθιώτιδος. Χωρίς να περάσουμε το γεφύρι αυτό, θα ακολουθήσουμε διακλάδωση, που αρχίζει στην άριστερή όχθη του γεφυριού και οδηγεί δεξιά μας για το Παλιόκαστρο. Σε απόσταση 5 χλμ. περίπου από τα Διπόταμα, υπάρχει διακλάδωση του δασικού αυτού δρόμου προς το Περίβλεπτο και Πιτωτά, δεξιά μας. Εμείς θα ακολουθήσουμε τον προς τα άριστερά μας κλάδο του δρόμου και ύστερα από λίγες στροφές θα φθάσουμε στο Παλιόκαστρο.

ΠΑΛΙΟΚΑΣΤΡΟ, ύψ. 760 μ. Από τη γέφυρα Διποτάμων χλμ. 14. Από τη Λαμία χλμ. 64. Έδώ υπάρχουν ίχνη αρχαίου φρουρίου

και εικόνες βυζαντινής τέχνης στο εκκλησάκι του Αγ. Δημητρίου. Ο δρόμος χωματόδρομος καλοσυντηρούμενος ανεβαίνει με στροφές ανάμεσα από πυκνό ελατόδασος και σε μισή ώρα φθάνουμε στη ράχη Σερμιτζέλη όπου συναντάμε το δρόμο που φθάνει ως εδώ από το Καρπενήσι με δύο κατευθύνσεις: Η πρώτη δεξιά μας από εδώ συνεχίζει με μία κλίση μας προς τα δεξιά, ολόρραχα (περιοχή λημεριών Κατσαντώνη) προς την τοποθεσία Ζαχαράκη (σύνορα Εϋρυτανίας - Φθιώτιδος και Καρδίτσας), όπου πηγή εξαίρετου ποσίμου νερού, και θέα μαγευτική προς τις περιοχές και των τριών γύρω Νομών. Πρόκειται για ένα μικρό όροπέδιο, με κέδρα και με άφθονη ψυχρόβιο χλόη κατάλληλο για βοσκή προβάτων. Έδώ υπάρχει επίσης διασταύρωση του από το Καρπενήσι δρόμου, προς Λουτρά Σμοκόβου, προς Μακρακώμην Φθιώτιδος, προς Φουρνά και προς Μολόχαν. Αλλά, εμείς θα κατεβούμε στη Φουρνά, από τη διακλάδωση του Σερμιτζέλη, άμέσως ακολουθώντας το δεύτερο δεξιά μας δασικό δρόμο, που μάς οδηγεί στην πατρίδα Διονυσίου του ιστοριογράφου. Ύστερα από ολίγες στροφές ανάμεσα σε πυκνότατο δάσος ελατιών, φθάνουμε στο εκκλησάκι. «Προφητηλίας» (Φουρνάς) κοντά στο οποίο υπάρχουν ίχνη αρχαίου φρουρίου και οικισμού. Σε λίγο βρισκόμαστε στην πλατεία «Κώστα Λεπενιώτη» της Φουρνάς.

ΦΟΥΡΝΑ, ύψ. 820 μ. 'Από Λαμία 84 χλμ., από Καρπενήσι 40 χλμ. (χωματόδρομος), κάτοικοι (1961) 1.228, (1971) 870. 'Υπάρχει εδώ ξενοδοχείο ύπνου με έξη κρεβάτια. Τουριστικός ξεώνας με 10 κρεβάτια, μικρές ταβέρνες καί καταστήματα, Τηλεγραφείο, 'Αστυνομικό Τμήμα, Παιδικός Σταθμός (δωρεά Π.Ν. Τζελέπη), 'Αγροτικό 'Ιατρείο, Δημοτ. Σχολείο, Γυμνάσιο, Βιβλιοθήκη (Σεραφείμιος), 'Ηλεκτρικό, Δασαρχείο καί εργοστάσιο κατεργασίας ξυλείας.

'Ηταν άλλοτε ή Φουρνά πρωτεύουσα του τ.δ. Κτημενίων. Περιβάλλεται από πυκνά δάση ελατιών, των οποίων ή εκμετάλλευση γίνεται από τού άναφέραμε τοπικό εργοστάσιο επεξεργασίας ξυλείας, πού διευθύνει τού Δασαρχείο Φουρνάς. Τό 1966 ή Φουρνά υπέστη μεγάλη καταστροφή από σεισμό, αλλά οί κάτοικοί της κατά τού πλείστον παρέμειναν στό χωριό τους. Θά πρέπει νά σημειωθή ότι ό καθεδρικός της Ναός τού Σωτήρος κατεστράφη όλοσχερώς, άλλ' ευτυχώς διεσώθησαν οί πού φυλάσσονταν εκεί έξη φορητές εικόνες τού ιεροδιακόνου Διονυσίου «τού εκ Φουρνά ιστοριογράφου» (1670-1745) τού καί συντάκτου της περίφημης καί μοναδικής «'Ιστορίας της ζωγραφικής τέχνης». Θά πρέπει ακόμη νά σημειωθή ή αξιόλογη προσφορά στά έλληνικά γράμματα επί τουρκοκρατίας της Σχολής Φουρνάς, πού ίδρυσε γιά τά πρώτα γράμματα ό άνωτέρω Διονύσιος καί πού ανάδειξε σέ σχολή γιά άνώτερη μόρφωση ό μεγάλος τού Γένους διδάσκαλος Φουρνιώτης, Θεοφάνης «ό εκ 'Αγράφων» (1705-1784). 'Αξιομνημόνευτοι είναι οί μαθητές, πού βγήκαν από τούτο τού εκπαιδευτικό φυτώριο, καθώς

Ο 'Αγ. 'Ιωάννης ό Πρόδρομος. Εικόνα Διονυσίου «τού εκ Φουρνά ιστοριογράφου» (1670 - 1745). Φυλάσσεται στη Φουρνά.

ΠΟΙΜΕΝΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

'Η γιδοβίτσα επιστρέφοντας στό χωριό ύστερα από τή βοσκή της.

ό πολύς Σέργιος Μακράιος, πού διέπρεψε ως σχολάρχης στην Πατριαρχική 'Ακαδημία της Πόλης, ό 'Ιω. Δημητριάδης της Σχολής τού Γιασιού, ό Κύριλλος της Σχολής Κοζάνης, ό Χρύσανθος ό Αιτωλός, αὐτάδελφος τού Κοσμά, πού δίδαξε στην Πατριαρχική Σχολή της Πόλης καί των νησιών Πάρου καί Νάξου, ό Κοσμάς ό Αιτωλός ό μέγιστος διαφωτιστής τού δουλεύοντος Γένους καί έθνομάρτυς, ό 'Ιωσήφ ό «εκ Φουρνά» της Σχολής 'Αγίας Τριάδος, τ.δ. Κτημενίων (1779) καί πολλοί άλλοι. (Ειδική μελέτη γιά τόν Διονύσιο καί τού έργο του βλ. Π. Ι. Βασιλείου: «Διονύσιος Ιερομόναχος», στη Θρησκευτική καί 'Ηθική εγκυκλοπαιδεία, 'Αθήναι τ. 5, σ. 60-82, με πλήρη εκεί βιβλιογραφία).

Ο Διονύσιος είναι καί ό κτήτωρ τού μοναστηρίου Ζωοδόχου Πηγής, πού έκτισε έναντι καί Β.Δ. τού χωριού του καί πού καταστράφηκε τού 1906, ξαναχτίστηκε τού 1911, ξανακαταστράφηκε καί ξαναχτίστηκε τού 1959 σέ τοποθεσία κοντά στό παλιό, με έβανο μεταξύ των Φουρνιωτών. 'Από τή Φουρνά καταγόταν καί ό λαϊκός άγιογράφος Γεώργιος 'Αναγνώστου, πού μαζί με τού Μαυριλιώτη Γεώργιο Γεωργίου έχουν ζωγραφίσει πολλές εκκλησιές της Εύρυτανίας καί της Θεσσαλίας. (Βλ. Π. Βασιλείου: Στη Θρησκ. καί 'Ηθική 'Εγκυκλοπαιδεία τ. 4 σ. 488-489, καθώς Τού ιδίου: «'Η άγιογραφική τέχνη καί οί ζωγράφοι της στην Εύρυτανία» στό π. «Ζυγός», 'Αθήναι 1957, Νο 25, σ. 22).

Στην πλατεία «Κώστα Λεπενιώτη» της Φουρνάς δολοφονήθηκε τού Πάσχα τού 1815 ό Κώστας Λεπενιώτης αὐτάδελφος τού Εύ-

ρυτάνος ήρωος Κατσαντώνη, από τόν τουρκολάτρη Νίκο Θεό από τού χωριό Χρύσω καί τού Γιαννάκη Κωστάκη από τή Φουρνά. Στόν ιερό άγώνα τού 21 ή Φουρνά έδωκε άρκετούς καί άξιους αγωνιστές άνάμεσα στους όποιους αναφέρουμε τού Γεώργιο Λογοθέτη ή Ζώτο πού με προδοσία τού Δ. Τσολάκογλου άπ' τή Ρεντίνα, παραδόθηκε στό Χουρσίτ Πασά πού τόν εξετέλεσε στά Γιάννενα. ('Επ. Φραγγίστα: Βίος Κατσαντώνη, 'Αθήνα 1963 σ. 62-65).

'Η Φουρνά με τά εκλεκτά τοπικά προϊόντα της, τού καλό κλίμα, τις δασωμένες αξιόλογες τοποθεσίες της γιά εκδρομές, συγκεντρώνει άρκετούς παραθεριστές τού καλοκαίρι.

'Αλλά, άς ξαναπάμε στη Ράχη Σερμιτζέλη γιά νά συνεχίσουμε από εκεί τού δρόμο μας καί νά γνωρίσουμε μερικά άλλα χωριά τού τ. δήμου Κτημενίων στά όποία πολλά άγαθά άφειδώλευτα έχάρισεν ή Φύσις. Τά χωριά αυτά έχουν τακτική λεωφορειακή συγκοινωνία με τή Λαμία, έκτακτη δέ με τού Καρπενήσι.

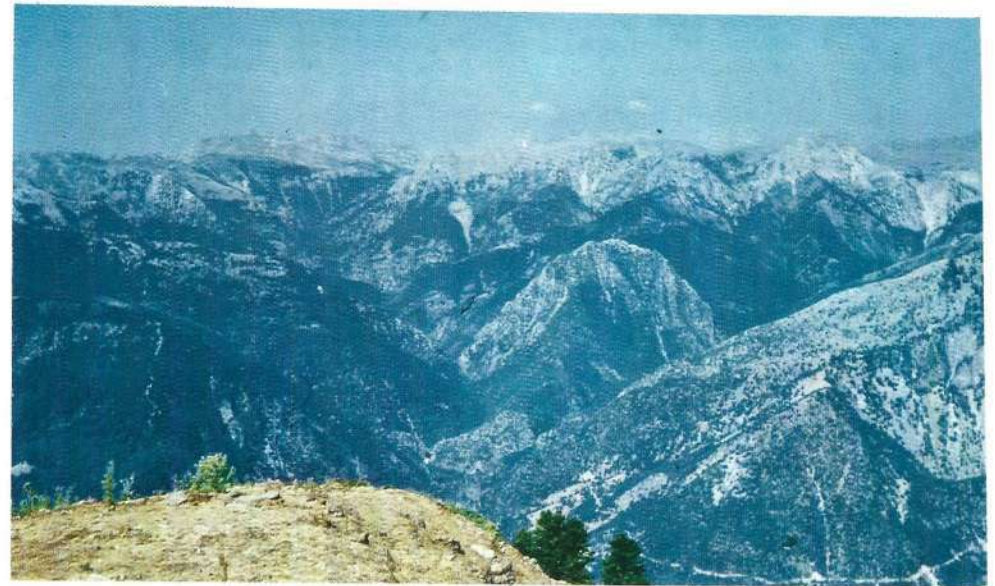
Δομianoί. Στό πανηγύρι της Παναγίας της Δομianίτισσας. 'Η εκκλησία αυτή έχει τοιχογραφίες καί εικόνες βυζαντινής τέχνης τού 1787. (Φωτ. Βλάση Πάνου).

Ὁ Τυμφορηστός, κοινῶς Βελούχι ἀπὸ τῆ δυτικῇ πλευρὰ του.
(Φωτ. Σπ. Μελετζῆ).

Καὶ ἡ νότια πλευρά, ἡ ἀγιατριάδικη, τοῦ Βελουχιού.
(Φωτογρ. Π. Βασιλείου).

«Πρὸς τὸ βάθος τοῦ ὁρίζοντα ὑψώνονται δαντελωτές οἱ κορυφές τῶν ἀγραφιῶτικων βουνῶν».
(Φωτ. Γ. Σπανοῦ)

Χ. ΠΡΟΣ ΑΓΙΑΝ ΤΡΙΑΔΑ—ΔΟΜΙΑΝΟΥΣ—ΒΡΑΧΑΝ— —ΚΛΕΙΤΣΟΝ

ΛΑΜΙΑ - ΔΙΠΟΤΑΜΑ - ΠΑΛΙΟ- ΚΑΣΤΡΟ-ΑΓ.ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ - ΑΓ. ΤΡΙΑΔΑ.

Ὅπως καὶ προηγουμένως εἶπαμε, ὅταν ἀπὸ τῆς Λαμίας μέσω Διποτάμων καὶ Παλιόκαστρου φθάσωμε στὴ Ράχη Σερμιτζέλη, προκειμένου νὰ πάμε στὴν Ἁγία Τριάδα καὶ τὰ γύρω της χωριά τοῦ τ. δήμου Κτημενίων, στὴ συνάντησή μας (στὴ Ράχη Σερμιτζέλη) μὲ τὸ δρόμο Καρπενησιῶ - Φουρνῶς, θὰ κατευθυνθοῦμε ἀριστερά μας, κάνοντας ἀκριβῶς μιά κλίση πρὸς τὰ ἀριστερά ὅπως πᾶμε, δηλαδὴ μὲ κατεύθυνσή μας τώρα, πρὸς τὸ Βελούχι. Ὁ χωματόδρομος συνεχίζεται καὶ μετὰ ἓνα χιλιόμε. δεξιὰ μας ὑπάρχει ἡ βρύση Σερμιτζέλη μὲ καλὸ πόσιμο νερό. Διασχίζοντας τὴν ἐλατόφυτη ράχη σὲ λίγο φθάνουμε στὸ Νεχωρίτικο Ἀϊλιά, ὅπου τσιμεντόχτιστο ἐκκλησάκι μὲ ἐξαιρετικὴ πανοραμικὴ θέα. Πολυάνθρωπο ἐδῶ πανηγύρι γίνεται κάθε χρόνο στὶς 20 Ἰουλίου. Ἀπὸ τὴ ράχη τοῦτη πρὸς τὸ βορεινὸ βάθος τοῦ ὁρίζοντα, ὑψώνονται δαντελωτές οἱ κορυφές τῶν ἀγραφιῶ-

τικων βουνῶν, τὰ ὁποῖα σκεπάζει μιά γαλανὴ μακαριότητα καὶ γαλήνη. Ὁ ἀναξιοποίητος τουριστικὸς τοῦτος τόπος εἶναι ἀπὸ τοὺς ωραιότερους τῆς Ἑλληνικῆς Πατρίδας. Ἐδῶ κοντὰ ὑπάρχουν βρύσες καθὼς ἡ Κοπάνη, ὅπως ἀνεβαίνομε ἀριστερά, καὶ τὸ δεξιὰ μας κάτω ἀπὸ τὴ Γαλατόπετρα, μεγάλο ἀγιατριάδικο Κεφαλόβρυσο τοῦ Βοϊδολεϊβαδοῦ, ποὺ σᾶς περιμένουν νὰ σᾶς χαρίσουν τὴν δροσοβολιά τους. Ἐδῶ, στὴ ράχη τοῦ Ἀϊλίου, ἔχουμε διασταύρωση τοῦ δρόμου ἀπὸ Καρπενήσι πρὸς Φουρνὰ μὲ τὸ δρόμο ἀπὸ Νεχωρί Φθιώτιδος πρὸς Ἁγ. Τριάδα, ὁ ὁποῖος ἀνεβαίνει μετὰ τὴ γέφυρα τῶν Διποτάμων ἀπὸ τὸ Χάνι Πλατανιά (διακλάδωση δεξιὰ μας) μέσω Μερκάδας, Μεγάλης Κάψης, Μαυρίλλου καὶ Νεχωριοῦ (Φθιώτιδος), διαδρομὴ ποὺ συνήθως, προτιμοῦμε τὸ χειμῶνα. Καὶ προχωροῦμε γιὰ τὴν Ἁγία Τριάδα, ἀφίνοντας πίσω μας τὸ ἐκκλησάκι τοῦ Προφήτηλία καὶ ἀκολουθώντας δεξιὰ μας δόξα καὶ ἀντίθετα στὸ δρόμο ποὺ ἀνεβαίνομε ἀπὸ Σερμιτζέλη. Κατηφορίζουμε περνώντας ἀνάμεσα σὲ δάσος ἀπὸ βαλνι-

διές και έλατα, δρόμο καλής βατότητας, ό οποίος ύστερα από τρείς στροφές μάς οδηγεί στον Άγ. Χαράλαμπο.

ΑΓΙΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ. Ύψόμετρ. 900 μ. Κάτοικοι 222 (1961). Από την Λαμία χλμ. 82. Πρόκειται για ένα γραφικό αγροτοποικιστικό χωριουδάκι στην παρυφή πυκνού δάσους ελάτων, με έκλεκτά κτηνοτροφικά προϊόντα και με εξαίρετο πόσιμο νερό. Πανηγυρικά γιορτάζει της Προυσιώτισσας 23/8 σε όμω-νυμο έξωκλήσι, και του Άγ. Χαράλαμ-που στις 10 του Φλεβάρη.

Από τον Άγ. Χαράλαμπο κάνουμε στροφή προς τα δυτικά και διασχίζοντας πυκνότατο δάσος ελάτων, περνούμε το Σκαμματόρεμα, όπου ιδιω-τικό ίχθυοτροφείο πέστρο-φας, ανεβαίνουμε τα Σκαρτσούνεϊκα και από εκεί κοντά και έναντι μας, αντι-κρύζουμε την Άγ. Τριάδα χωμένη στο πράσινο. Ένα χωριό αληθινά γοη-τευτικό. Σε λίγο, περνώντας και το Μαντανόρεμα ανάμεσα από κήπους, κα-ρυδιές και πλατάνια μπαίνουμε στο χω-ριό, που είναι και έδρα της ομώνυμης του Κοινότητας. Παντού λουλούδια.

ΑΓΙΑ ΤΡΙΑΔΑ. (Συγκοινωνία - παραγωγή - γεωγραφικά - αξιοθέατα κ.λ.π.).

Α Γ. Τ Ρ Ι Α Δ Α. ύψ. 800 μ. Από Λαμία χλμ. 87 από τον Άγ. Γεώργιο Φθιώτιδος χλμ. 30. από Καρπενήσι χλμ. 27. Κάτοικοι 532 (1961), 424 (1971).

Ύπαρχουν: Τηλεγραφείο, Ταχυδρομείο, Αγρ. ιατρείο. Ηλεκτρικό ρεύμα. «Φώτειος βιβλιοθ. στη μνήμη του θανόντος το 1966 ύφ. Πανεπ. Αθηνών Φ. Καραπιπέρη, Συνεταιρισμός ύλοτόμων, Μονοπώλιο άλατος κλπ., Σχολή ταπητουργίας, Σταθμός Χω-ροφ κής, Διθέσιο Δημ. Σχολείο, Νηπιαγωγείο, Υποδηματοποιεία, Κουρείο, Κρεοπωλεία, 5 ταβέρνες και παντοπωλεία καθώς και βενζίνη σε δοχεία. Τα δύο παντοπωλεία διαθέτουν 4 δωμάτια ύπνου με σύνολο 8 κλινών. Τα δύο δωμάτια μετά λουτρού, θερμού και ψυχρού νερού. Επίσης διατίθενται περί τα 60 μονόκλινα ή δίκλινα δωμάτια σε σπίτια του χωριού καινούργια, άντισεισμικά και με έσωτερική ύδρευση. Σε περίπτωση όμίλου πολυαριθμών έκδρομών, καλόν είναι να προειδοποιηθεί ο Πρόεδρος της Κοινότητας για την έγ-καιρη τακτοποίησή των.

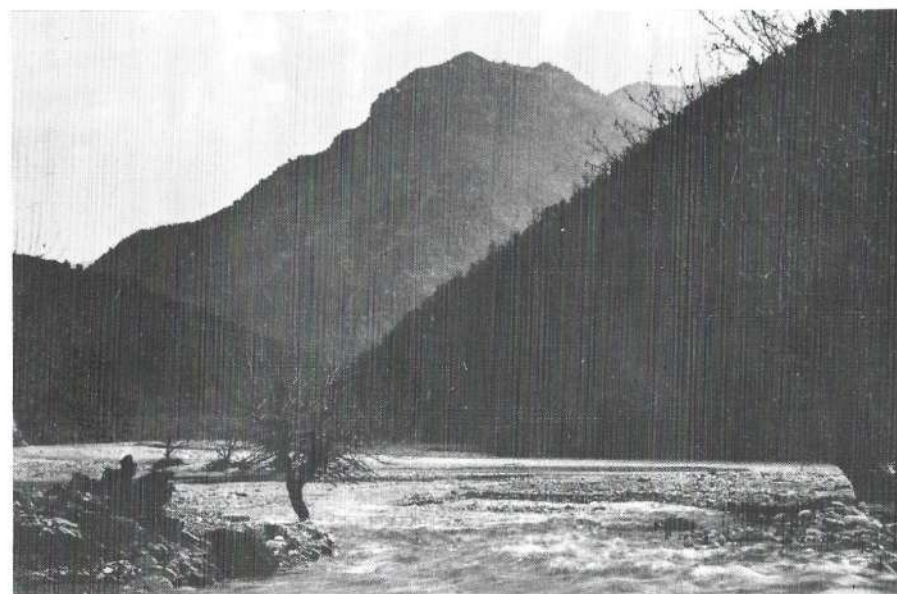
Συγκοινωία: Καθημερινή είναι ή λεωφορειακή με Λαμία συγκοινωνία και τρίς της εβδομάδος με φορτοεπιβατικό αυτοκίνητο με το Καρπενήσι, μέσω Αϊλίας, και Αγίων Αποστόλων Φθιώτιδος και με δρόμο επαρχιακό καλής βατότητας ίδια κατὰ τὸ καλοκαίρι, όποτε ή διαδρομή αυτή Καρπενησιού-Άγ. Τριάδος είναι από τις γοη-τευτικότερες. Ο ταξιδιώτης εκτός του ότι αναπνέει τόν ζωογόνο αέρα τών ελατόφυτων κρᾶσπεδων του Βελουχιού, πανοραμικά απολαμβάνει τὰ τραχεία βουνά τών Αγράφων και όλόκληρη τή Φθιώτιδα με τόν κάμπο της Λαμίας, τόν όποιο διαρρέει ο Σπερχειός σάν άσημένιο φείδι, εκβάλλοντας στο Μαλλιακό κόλπο.

Παραγωγή: Έκλεκτά βραστερά φασόλια, μεγάλα εύγευστα κάστανα, εξαίρετα καρύδια, άγνά κτηνοτροφικά προϊόντα και έξοχο μέλι.

Γεωγραφικά: Βρίσκεται το χωριό τούτο στά ΒΔ. όρια της Φθιώτιδος σχετικά με το Νομό Εύρυτανίας και στο μέσο τών Α. όρίων του Νομού Εύρυτανίας με την Φθιώ-τιδα, (σύνορα Νεχωριού Άγ. Τριάδας). Στην αρχαία εποχή ή άγιατριάδτικη περιοχή υπαγόταν, κατα πάσαν πιθανότητα, στη Δολοπία με όλόκληρο τόν τ. Δῆμο Κτημενίων, που βρισκόταν ανάμεσα στους Εύρυτᾶνες, στους Αϊνιᾶνες, στους Απεραντούς και στους Αγραίους. Πότε ακριβώς ιδρύθηκε το χωριό τούτο δέν γνωρίζουμε. Ούτε μάς είναι γνω-στό αν στο Παλιόχωρι του κατοικούσαν προχριστιανικά οι Άγιατριάδτες, δεδομένου ότι το χωριό Άγ. Τριάδα, όπως από την όνομασία του είμαστε υποχρεωμένοι να παραδεχτού-με, ταιριάζει να χτίστηκε μεταχριστιανικά και άσφαλώς στην βυζαντινή εποχή.

Εύρυτανικό τοπίο. Το Βελούχι από το μοναστήρι «Προφητηλίας» της Άγ. Τριάδος. (Φωτ Π. Βασιλείου 1969).

Η Μέγδοβα στη στροφή της για την κοιλάδα του Αγαλλιανού, που σήμερα σκεπάστηκε από τὰ νερά της Λίμνης του Κατσαντώνη.

Ἡ Ἀγία Τριάδα. Ἕνα παραδεισένιο χωριὸ τῆς Ρούμελης. Ἀνάμεσα ἀπὸ ἔλατα, καστανιές καὶ πολλὰ ὀπωροφόρα δένδρα κι' ἄφθονα λουλούδια. Ἐχει ἑπτὰ κεφαλόβρυσα καὶ πάμπολλες μικρότερες πηγές. Δίκαια θεωρεῖται καὶ εἶναι ἀπὸ τὰ καλύτερα καὶ δροσερώτερα θέρετρα τῆς Ἑλλάδος. (Φωτογρ. Δ. Καββαδία).

Ἱστορικά.

Στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας φέρεται μὲ 60-70 οἰκογένειες, ποὺ ἔδωκαν προεπαναστατικά καὶ κατὰ τὸν ἱερὸν ἀγώνα ἄξιους καὶ γενναίους ἀγωνιστές. Ἐδῶ λειτουργήσε καὶ σχολεῖο «ἐλληνικῶν γραμμάτων» (1779) μὲ σχολάρχῃ γιὰ τὰ «γραμματικά» τὸν ἀρχιμανδρίτη Ἰωσήφ ἀπὸ τῆ Φουρνά καὶ τὸν Βασίλη Κωστόπουλο ἀπὸ τῆ Ρεντίνα, ποὺ δίδαξε καὶ στὸ σχολεῖο τοῦ Νεχωριοῦ Φθιώτιδος. Μεταξὺ τῶν μαθητῶν τῆς Σχολῆς ἀναφέρεται καὶ ὁ μετέπειτα ἐπίσκοπος Λιτζῆς καὶ Ἀγράφων Δοσίθεος Παναγιωτίδης (1793-1842).

Μερικὰ τοπωνύμια καθὼς : Καρτσάλη, Ἀχιμέτ, Ἀράμ, Μπαργιά, Μπαχσάτορες, δείχνουν ὅτι κάποτε κατώκησαν σὲ τοῦτο τὸ χωριὸ καὶ Τοῦρκοι, ὅποτε οἱ χριστιανοὶ εἶχαν ἀποτελέσει οἰκισμό στὴν τοποθεσία Κούκια. Ὅμως στὰ 1821 δὲν ὑπῆρχε καμμιὰ τουρκικὴ οἰκογένεια στὴν Ἀγ. Τριάδα. Φαίνεται ὅτι σὲ προηγούμενα ἀπὸ τὸν ξεσηκωμὸ χρόνια εἶχαν συγκεντρωθῇ στὸ Καρπενήσι.

Ἀξιοθέατα - Ἐκδρομές.

Ἀρκετὰ εἶναι τὰ ἀξιοθέατα στὴν Ἀγ. Τριάδα καὶ ὅχι ὀλίγες οἱ γύρω τῆς ἐνδιαφέρουσες ἐκδρομές. Μεταξὺ αὐτῶν τῶν ἀξιοθεάτων ἀναφέρουμε τὰ ἑξῆς :

α) Ἐκκλησίες.

1) Τὴν Ἐκκλησίαν Ἀγία Τριάδα.

Ἀνακαινίστηκε τὸ 1906 ἐκ βάρθρων, βρίσκεται δὲ στὸ ψηλότερο σημεῖο τοῦ χωριοῦ καὶ φαντάζει ἀπὸ ὅλο τὸ γύρω εὐρὸ ὀρίζοντα γιὰ τὴ μεγαλόπρεπη ἀνάμεσα στὴν πρασινάδα ἐμφάνισή καὶ λευκότητά της. Ἐχει φορητὲς εἰκόνες τῶν ζωγράφων Νικολάου καὶ Βησ. Σαρρή (1920) καὶ παλιότερες τοῦ «Ἰωάννου Ἀναγνώστου ζωγράφου ἐκ Γρεβενῶν» (πρῶτο ἡμῶν τοῦ 19ου αἰῶνα). Μιά φορητὴ εἰκόνα τῆς Ἀγ. Τριάδος (Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ) φέρει τοῦτῃ τὴν ἐπιγραφή : «1837, Μαΐου 15. Δέησις τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ Χρήστου Ἀτζοπούλου καὶ κεκοιμημένων Ἰωάννου καὶ Γεωργίου εἰς μνήμην των. Χεῖρ Χ. Ἀναγνώστου 1837». Εἶναι ὁ καθεδρικός ναὸς τοῦ χωριοῦ.

2) Τὸν Ἅγιο Βησσαρίωνα (κοινῶς Ἀἰ Βησσάριο). Εἶναι ἡ δευτέρη ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ ἀξιόλογη γιὰ τὴν ἀριστουργηματικὴ ξυλογλυπτικὴ τοῦ καρυδένιου τέμπλου τῆς, ποὺ εἶναι ἔργο τοῦ «Γεωργίου Μηλιώτου καὶ υἱοῦ αὐτοῦ Νικολάου Μετσοβιτῶν, Ἰανουαρίου

Ἕνα παραδεισένιο χωριό.

Ἡ Ἀγία Τριάδα εἶναι χτισμένη ἀνάμεσα σὲ δασόφυτα βουνά, σκαρφαλωμένη δέ, στοὺς Β. πρόποδες τοῦ Βελουχιοῦ καὶ στοὺς ΒΑ. τῆς γυμνόστηθης Ἀγκάθας. Πνιγμένη σὲ μιὰ ὀργιαστικὴ βλάστηση ἀπὸ ἔλατα, καστανιές καὶ ποικίλα ὀπωροφόρα δένδρα, ἀπὸ ὁποῖο σημεῖο τοῦ ὀρίζοντα κι' ἂν τὴν ἀντικρύσετε θὰ διαπιστώσετε, ὅτι ἀποτελεῖ Ἕνα πραγματικὸ μάγεμα κι' ὄνειρο σὲ εἰδυλλιακὴ ὁμορφιά καὶ χάρι. Πρόκειται γιὰ Ἕνα ἀπὸ τὰ γραφικώτερα, τὰ δροσερώτερα καὶ γενικὰ ἀπὸ τὰ ιδεωδέστερα θέρετρα τῆς Ρούμελης. Ἀντικρύζοντας ἀπὸ τὸν φθιωτικὸ Ἀἰλιά τὸ ποικιλόμορφο περιβάλλον τῆς Ἀγ. Τριάδος, θὰ πεισθῇτε ὅτι δὲν ἔχετε τίποτε νὰ ζηλέψετε ἀπὸ τὰ ἑλβετικά ἢ ἄλλα εὐρωπαϊκὰ τοπία. Ἐδῶ πάνω ὑπάρχει στὴν καρδιά τῆς Ἑλλάδος μας Ἕνας ἄγνωστος παράδεισος τοῦ πράσινου, Ἕνας ἀληθινὸς Μέλαις Δρυμός, Ἕνα ἀπαράμιλλο ἀλπικὸ τοπίο. Ἡ Φύσις χάρισε στὸ χωριὸ τοῦτο ἀφειδώλευτα τὰ πλούτη καὶ τὴ μαγεῖα της. Καὶ πρῶτα ἄφθονα νερά. Ἐξῆ κεφαλόβρυσα (νερομάννες) καὶ πολλὲς μικρότερες πηγές, πυκνὰ δάση ἀπὸ ἔλατα, καστανιές, καρυδιές καὶ βελανιδιές. Δὲν λείπουν οἱ κέδροι, τὰ πλατάνια καὶ τὰ πουρνάρια. Τὴν ἀνοιξὴ ἰδιαίτερα, ἡ Ἀγ. Τριάδα μαγεύει μὲ τὴ φανταχτερὴ καὶ πολύχρωμη λουλουδένια φορεσιά της καὶ μοσχοβολαίει ἀπὸ τὸ ἄρωμά της, ἰδιαίτερα στὴν ἐποχὴ ποὺ ἀνθίζουν οἱ κερασσιές καὶ οἱ καστανιές. Τὸ καλοκαίρι, ὁλόδροση, τὸ φθινόπωρο ἐλκυστικὴ μὲ τὰ ἄφθονα ντόπια φρούτα της καὶ τὰ λοιπὰ προϊόντα της καὶ τὸ χειμῶνα μὲ τῆς γύρω βουνοπλαγιές της, γεμάτες ἀπὸ ἄφθονο καὶ ποικίλο κυνήγι (κουνάβια, λαγούς, ἀλεπούδες, ἀσβούς διάφορα πουλιά, καθὼς κυργιαρίνες πέρδικες, κοτσύφια, κλπ.) καὶ μὲ ἀρκετὲς τοποθεσίες γιὰ σκί, ἔτσι ποὺ ἱκανοποιεῖ ὅλες τῆς ἀπαιτήσεις. Ἀπὸ τὰ κεφαλόβρυσά της, ὅπου ἀρκετὲς πέστροφες καὶ χέλια, ἀξιοσημείωτα εἶναι : Τοῦ Βοῦ Ὀλολείβαδου, τῆς Πέτρας, τοῦ Μαντανορέματος (Κιτσοπάνου) τῶν Πατλιάδων, τοῦ Μαγγίπα καὶ τοῦ Χαλιᾶ, ποὺ μὲ τὸ περίφημο χωνευτικὸ νερὸ του ὑδρεύεται τὸ χωριό. Ἀφθονες μικροπηγὲς ὑπάρχουν σὲ πλείστες περὶ τὸ χωριὸ τοποθεσίες, ποὺ ἀξίζει νὰ τῆς ἐπισκεφθῇ κανεὶς.

1894». Πανηγυρίζει στις 16 Σεβρίου. Οι δεσποτικές εικόνες είναι κακότεχνα έργα που πρέπει να αντικατασταθούν. 'Ενδιαφέρουσες εικόνες υπάρχουν του Ν. και Βησ. Σαρρή 1905-1918. Μία παλιά εικόνα του 'Αγίου Βησσαρίωνος φέρει την επιγραφή: «ΕΓΙΝΕ εις τὸ 1521/ἐλίθι εις τὸ 1572/Σεπτέμβριος 16». Πρόκειται περί ἐσφαλμένης χρονολογικῆς ἐπιγραφῆς, γιατί ὁ 'Αγ. Βησσαρίος γεννήθηκε τὸ 1490 καὶ πέθανε τὸ 1541 Σεπτεμβρίου 15 δηλαδὴ 51 χρονῶν. (Βλ. Π. Βασιλείου): 'Η 'Αγία Τριάδα Εὐρυτανίας, ἐπιγραφὲς ἐκκλησιῶν καὶ εικόνων τῆς, μὲ εἰσαγωγικὸ σημείωμα γιὰ τὴν τουριστικὴ ἀξιοποίηση τῆς Εὐρυτανίας. Ἀθῆναι 1958 σ. 18-20).

3) Τὸν Προφητὴ Ἠλία. Πρὸς τὰ Δ. τοῦ χωριοῦ καὶ σὲ ἀπόσταση 15' ὥρας στὴ θέση Βαβούλια βρίσκεται τὸ λιθόκτιστο, μονόκογχο, κεραμόσκεπο ἐκκλησάκι τοῦ Προφητῆ Ἠλία μήκους 11 μ. 6 1/2 μ. πλ. χωρὶς θόλο, μοναδικὸ κειμήλιο τοῦ ἄλλοτε ἐν ἐνεργείᾳ ὁμῶνυμου μοναστηριοῦ ποὺ καταστράφηκαν τὰ κελιά του μετὰ τὸ 1830, ἐλλείπει μοναχῶν καὶ τοπικοῦ ἐνδιαφέροντος. Τὸ ἐκκλησάκι αὐτό, στὸ ὁποῖο ὁ σεισμὸς τοῦ 1963 ἐπέφερε πολλὰς ζημιὰς, περιέχει ἀξιόλογες τοιχογραφίες καὶ φορητὲς εἰκόνες ἐξόχου βυζαντινῆς τεχνολογίας καὶ ἐκφραστικότητος, ἔργα τῶν ἁγιογράφων Γεωργίου Γεωργίου ἀπὸ τὸ Μαυρίλλο Φθιώτιδος καὶ Γεωργίου Ἀναγνώστου ἀπὸ τὴ Φουρνὰ Εὐρυτανίας. Κτήτορας τοῦ μοναστηριοῦ ἦταν ὁ 'Αγιατριάδης ἱερομόναχος Γαβριὴλ (κατὰ κόσμον Γεώργιος), ποὺ ἀναφέρεται στὸν ὑπ' ἀριθ. 293 κώδικα τῆς Μονῆς 'Αγίου Παντελεήμονος τοῦ 'Αγίου Ὁρους: «'Εγρᾶφη (ὁ Κώδικας) ἐν τῷ Χριστοευλογίῳ καὶ Ἀβραμαίῳ Πύργῳ (ὑπὸ τοῦ ἐκ) τῆς 'Αγίας Τριάδος 'Αγράφων αἰδεσιμωτάτου ἱεροθύτου κυρίου Γεωργίου τοῦ διὰ τοῦ μοναχικοῦ ἐπειτασχήματος Γαβριὴλ μετονομασθέντος. 'Εγρᾶφη κατὰ τὸν ΑΨΟΕ ἔτος (1775) ἐν μηνὶ Ὀκτωβρίῳ». Ὁ πύργος αὐτὸς βρισκόταν ὅπου τὸ σημερινὸ τοπωνύμιον «Πυργάκης» Β.Δ. τοῦ χωριοῦ.

Στὴ θέση «Παλιόβλυσ» πρὸς τὸν Χαλιὰ ὑπάρχει σωρὸς ἐρειπίων ἀνερέυντων τοῦ πρώτου ἐκεῖ πάνω ὁμῶνυμου μοναστηριοῦ (τοῦ Προφῆτη Ἠλία) ποὺ καταστράφηκε σὲ ἄγνωστο χρόνον κατὰ τὴν Τουρκοκρατία. Τὸ ὑπὸ τοῦ Γαβριὴλ, κοντὰ στὸ χωριό, ποὺ χτίστηκε μοναστήρι στὰ χρόνια τῆς σκλαβιᾶς πρόσφερε τὶς

Τὸ ἐκκλησάκι τοῦ Προφῆτη Ἠλία (1790)
(Φωτογρ. Π. Βασιλείου 1961).

'Η εἰκόνα τοῦ 'Αγ. Βησσαρίωνος
στὴν ὁμώνυμη ἐκκλησιά, τῆς 'Αγίας Τριάδος
(τ. δ. Κτημενίων). Ἔργο ἀγνώστου
ζωγράφου καὶ χρονολογίας.

'Η 'Αγία Τριάδα. Ἀνατολ. ὄψη τοῦ χωριοῦ. Τὰ σπῆττα ὁλοκαίνουργα
μὲ ἐσωτερικὴ ὕδρευση, μὲ ἠλεκτρικὸ φῶς καὶ μὲ ἀποχετευτικὸ δίκτυο.
(Φωτογρ. Π. Βασιλείου 1961).

ἐυεργετικές του ὑπηρεσίες μὲ τὴ συμβολή του στὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας. Εἶναι γνωστὸ, ὅτι ὁ ἀγιατριάτικος Προφητῆς καὶ τὸ μοναστήρι τῆς Βράχας ἀποτελοῦσαν τὰ καλύτερα καταφύγια τῆς κλεφτουριάς καὶ τοὺς σπουδαιότερους ἐνδιάμεσους σταθμοὺς συνεννόησης καὶ σύνδεσης μεταξὺ τῶν ἀγωνιστῶν τῶν 'Αγράφων καὶ τῆς λοιπῆς Εὐρυτανίας. Ὁ Καραϊσκάκης, σύμφωνα μὲ τὴ παράδοση, ἦταν τακτικὸς ἐπισκέπτης καὶ ὑποστηρικτὴς τούτων τῶν μοναστηριῶν, τὰ ὁποῖα θυμίζουν ἀκόμη ὅτι σὲ δεινούς χρόνους δουλείας ἐδῶ πάνω, στὰ «Παλιολήμερα» τῶν κλεφτῶν, ἀνθίσει, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τέχνη πῶς νὰ πολεμοῦν τοὺς ἐχθροὺς τῶν τῶν Ἑλληνόπουλα, καὶ ἡ τέχνη τῆς ἁγιογραφίας ἀπὸ εὐλαβεῖς καὶ ἀφοσιωμένους ἁγιογράφους.

4) Τὸν 'Αγιο Ἰωάννη τὸν Πρόδρομο ('Αϊγιάννης). Τιμᾶται στὴ μνήμη τῆς «Ἀποτομῆς τῆς κεφαλῆς τοῦ 'Αγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου». Εἶναι νεόχτιστο ἐκκλησάκι (1964), ποὺ ἀποτελεῖ ἐκ βάθρων ἀνακαίνιση τοῦ ὁμώνυμου ἀπὸ ἑτῶν καταστραφέντος ἀπὸ κατολίσθηση. Πανηγυρίζει στις 29 Σεπτεμβρίου. Ἡ ἐπανίδρυσή του ὀφείλεται σὲ μέριμνα τοῦ ἐν Ἀθῆναις Συλλόγου Ἀγιατριάδων καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιτροπῆς Ἀγίας Τριάδος καὶ τὸ χτίσιμό του στις ὁδηγίες καὶ τὴ συστηματικὴ ἐπίβλεψη τοῦ Πάνου

Βασιλείου. Εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ὠραιότερα βυζαντινόμορφα ἐκκλησάκια τῆς Ρούμελης, ἀξιόλογο καὶ γιὰ τὸ ξύλινο τέμπλο του, ποὺ ἀνῆκε στὸν παλιὸ ἀγιατριάδικο 'Αγιο Βησσαρίο, καὶ γιὰ τὰ δύο ζωγραφισμένα βημοθυρόφυλλα τοῦ ἱεροῦ τοῦ βήματος καλῆς τέχνης ἀγνώστου ἁγιογράφου τοῦ πρώτου ἡμίσεως τοῦ 17 αἰῶνα. Δίπλα του εἶναι τὸ νέο σύγχρονο δημοτικὸ σχολεῖο τοῦ χωριοῦ μὲ τοπικὴ πηγὴ ἐξόχου ποσίου νεροῦ.

β) Ἐκδρομές. Μία ἀπὸ τὶς ἀξιολογότερες ἐκδρομὲς εἶναι ἡ ἀνάβαση μέσῳ τῆς Κοκκινόβρυσης καὶ τοῦ Μεσοβουνιοῦ στὴ Ψηλὴ κορυφὴ τοῦ Βελουχιῶ, (ὕψ. 2319 μ.) κοντὰ στὴν ὁποία ὑπάρχει ἡ περίφημη πηγὴ Κάρνο, (Κάρβουνο), μοναδικὴ στά βουνὰ τῆς Ἑλλάδος σὲ ὕψος 2.200 μέτρων. Τὸ κατ'αψυχο νερὸ τῆς, ὅπως καὶ προηγουμένως ἀναφέραμε, τὸ καλοκαίρι, ἂν δὲν τὸ ἀφήσετε γιὰ λίγο στὸν ἥλιο «νὰ κόψη» δὲν πίνεται. Ἐνδείκνυται μετὰ τὴν κάθοδό μας ἀπὸ τὴν Ψηλὴ Κορυφὴ νὰ γευματίσουμε καὶ νὰ περάσουμε ὁλόκληρὴ τὴ μέρα μας στὴν Κοκκινόβρυση (ὕψ. 1500) ὅπου θὰ ἀπολαύσουμε τὸ ἐξοχὸ πόσιμο νερὸ, καὶ τὴν βουνήσια γαλήνη κάτω ἀπὸ τὴν παχειὰ ὀξυγονοδχο σκιά τῶν πυκνῶν ἐλατιῶν. Ἀκόμη ἐνδιαφέρουσες ἐκδρομὲς μπορεῖ νὰ κἀν ὁ ἐπισκέπτης στὰ γύρω τοῦ χωριοῦ Κεφαλόβρυσα, καθὼς καὶ στίς μικρότερες

πηγές, πηγαίνοντας άλλοι μὲν πεζοπορικά καθώς στο Βοϊδολεϊβάδο, στο Κιτσοπάνου, στην πηγή της Ἀγκάθας, στα Παλιολήμερα, στο Χαλιά, στο Λαύρο, στα Κατσούλια, άλλοι δὲ μὲ αὐτοκίνητο, καθώς στις Πατριάδες, καὶ στοῦ Μαγγίπα. Σ' ὅλες αὐτὲς τὶς πηγές θὰ βρῆτε ἐξαιρετὰ πόσιμα νερά, τέτοια, πού καθώς ἔγραψε ὁ μακαρίτης Δ. Λουκόπουλος, «πίνει καὶ σοῦ γεννιέται ἡ δρεξὴ νὰ ξαναφᾶς, ὡς ἦσουν φαγωμένος λίγο πιὸ πρίν, «τόσο εἶναι τὰ νερά αὐτὰ χωνευτικά». (Βλπ. Δ. Λουκόπουλου: Στὰ βουνὰ τοῦ Κατσαντώνη Ἀθήνα 1935 σ. 70-75. Ἐπίσης θὰ πρέπει τὸ καλοκαίρι στῆς Ἀγκάθας, στοῦ Πυργάκη καὶ στῆς Γριακαλῆς τὶς στρουγγες νὰ γευθῆτε τὸ παχὺ πρόβιο γάλα, καὶ νὰ γνωρίσετε τὸν ὕπνο τοῦ δικαίου κάτω ἀπὸ τὴν παχειὰ καὶ δροσερὴ σκιά ἐνὸς γεροέλατου ἀντικαθιστώντας τὸ στῆμα μὲ λατσούδια.

Ἀξίζει ἐδῶ πάνω ὁ ἐπισκέπτης νὰ χωθῇ στὶς δασωμένες ραχοῦλες καὶ βουνόπλαγιές ἢ νὰ βγῇ στὰ ξάγναντα καὶ νὰ γεμίσει τὰ πλεμόνια του μὲ τὸ ἄρωμα τῶν ἐλάτων, τοῦ μύσχου, τῆς ρίγανης καὶ τοῦ τσαγιοῦ ἢ τῶν ἀνθισμένων κέδρων καὶ τῶν καστανιῶν, ἐνῶ στ' αὐτιά του θὰ ἔρχεται τὸ βούϊσμα τῶν νερῶν, πού δύσκολα κυλοῦν στὰ ρέματα καὶ ἡ μουσικὴ ἀπὸ τὸ κελαῖδισμα τῶν ἀηδονιῶν καὶ τῶν κορυδαλλῶν καὶ ἀπὸ τῶν περδίκων τὰ ξαφνικά φτερουγίσματα. Ἐνα βουνήσιο θέρετρο πού θὰ σᾶς μείνῃ ἀλησμόνητο.

Τέλος ἐνδιαφέρουσες ἐκδρομές μπορεῖτε νὰ κάμετε στὰ γύρω χωριά Ἀγ. Χαράλαμπος, Ἀγ. Παρασκευή, Δομιανούς, Πετράλωνα, Χόχλια, Βράχα καὶ Κλειτσό, γιὰ τὰ ὅποια σὲ συνέχεια τοῦ παρόντος μιλάμε ἐκτενέστερα.

(Βλπ. «Τουριστικὸς ὁδηγὸς γιὰ τὴν Ἑλλάδα» Ἀθήναι 1962, σ. 408-409).

Τὰ χιονισμένα ἀραβουργήματα τῶν ἐλατιῶν.

Ἡ Παναγία ἡ Ἑλεούσα.
Εἰκόνα τοῦ τέμπλου τοῦ Προφητηλίου Ἀγίας Τριάδος. Ἔργον Γ. Γεωργίου καὶ Γ. Ἀναγνώστου (1790). (Φωτογρ. Π. Βασιλείου 1961).

Οἱ Ἀγιατριαδίτισσες παρακολουθώντας τὶς βελόντζες πὺν πλένονται στὴν νεροτροβιά. (Φωτογραφία Θάνου Δ. Παρουντσα 1954).

Ἡ Ἀγία Τριάδα. Ἐνα ὀργιαστικὸ καὶ ἀδιαπέραστο πράσινο τὴν κυκλώνει...

Ὁ «Ἀιγιάννης». Καινούργιο ἐκκλησάκι στὴν Ἀγ. Τριάδα πὺν χτίστηκε τὸ 1964. Ἐνα ἀπὸ τὰ βημόθυρά του εἶναι ἔργο τοῦ ΧΙΥ αἰῶνα. (Φωτ. Π. Βασιλείου 1964).

ΑΓ. ΤΡΙΑΔΑ - ΑΓ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ - ΔΟΜΙΑΝΟΙ.

Ἐχοντας ὑπ' ὄψη τὴ σημερινὴ λεωφορειακὴ συγκοινωνία ἀπὸ Λαμία πρὸς τὰ χωριά τοῦ τ.δ. Κτημενίων καὶ μάλιστα πρὸς τὴν Ἀγ. Τριάδα θὰ πρέπει νὰ συνεχίσουμε τὸ δρομολόγιό μὲς Παλιόκαστρου γιὰ τὴν Ἀγ. Τριάδα. - Ἀγ.

Παρασκευὴ καὶ Δομιανούς, στοὺς ὁποίους φθάνει καθημερινῶς εἰδικὸ λεωφορεῖο ἀπὸ τὴ Λαμία, καθώς καὶ ἄλλο λεωφορεῖο ἐπίσης ἀπὸ τὴ Λαμία καὶ αὐτὸ μέσῳ Ἀγ. Τριάδος γιὰ τὰ Πετράλωνα, Χόχλια καὶ Βράχα, μὲ ἐπιστροφή τῶν τῶν

έπομένη στην Λαμία από την ίδια διαδρομή. Τα Λεωφορεία αυτά, φθάνοντας στην 'Αγ. Τριάδα, παραμένουν για λίγο και ύστερα συνεχίζουν το δρόμο τους για τη Βράχα και τους Δομιανούς. Και για τους Δομιανούς (τέρμα) περνάμε από την 'Αγία Παρασκευή, ύψ. 650 μ. συνοικισμό της Κοινότητας Δομιανών. 'Από π. χλμ. 5. Κάτοικοι 96 (1961). 'Εχει δυο νερομάννες, έλατα, πουρνάρια, καρδιές, μηλιές, κι ένα ομώνυμο εκκλησάκι που χτίστηκε περί το ήμισυ του 19ου αιώνα. 'Εχει 8μ. μήκος x 8 μ. πλ. και 7 μ. ύψ., τρίκογχο, έσωτερικά σταυρεπίστεγο και έξωτερικά με μεγάλο τρούλο στηριγμένο σε κυκλωτερή στις βάσεις του ύψωμένη στέγη. 'Από τις εικόνες του αξιοσημείωτες είναι: Της Ζωοδόχου Πηγής που αναφέρει: «Χείρ 'Ιωάννου Ζωγράφου εκ Γρεβενών 1859». Της 'Αγίας Παρασκευής, έργο του «Αντωνίου ζωγράφου 'Ιεροσολυμίτου 24 Μαρτίου 1854». Της 'Αγίας Παρασκευής πάνω στο τέμπλο μ. 0,50 x 0,70 με χρονολογία 1854 έργο επίσης του «'Ιωάννου Ζωγράφου» από τα Γρεβενά. Της Παναγίας, του Χριστού και του 'Αγ. 'Ιωάννου του Προδρόμου, και μία, που βρίσκεται σε ιδιαίτερο εικονοστάσιο, του 'Αγίου Δημητρίου με τούτη την επιγραφή: «Δέσις των δούλων του Θεού Σπύρου και 'Ισιδώρου έτη από Χριστού ΖΡΔ'» (= 7084-5508 = 1576), χωρίς ν' αναφέρεται όνομα ζωγράφου. Και τέλος, αξιόλογες είναι οι εικονίτσες του ξυλόγλυπτου τέμπλου που είναι ένδιαφέροντα έργα, με την ιδιόρρυθμη τεχντροπία του αγιογράφου Παπανικόλα Σαρρή. 'Η εκκλησούλα της 'Αγίας Παρασκευής, ή οποία τελευταία συντροφεύ-

‘Η εκκλησία και το σχολείο της ‘Αγίας Παρασκευής Δομιανών.
(Φωτ. Π. Βασιλείου 1969).

τηκε με δημοτικό σχολείο, πανηγυρίζει στις 26 'Ιουλίου κάθε χρόνο. 'Ενα πανηγύρι όμοιο με όλα τα καλοκαιριάτικα, τόσο συμπαθή και χαρούμενα πανηγύρια της Ρούμελης, όπου ή αγροτιά προσπαθεί παράλληλα με την έκτέλεση των θρησκευτικών καθηκόντων της, να γλεντήσει όσο μπορεί καλύτερα και να ξεχάσει, όσο της είναι δυνατό, το βαρύ καθημερινό μόχθο της για τον δυσκολαπόχτητο επιούσιο και έτσι να ποικίλη κάπως τη μονότονη και από πολλά αγαθά 'στερημένη ζωή της. (Π. Ι. Βασιλείου: 'Η Παναγία ή Δομιανίτισσα, 'Αθήναι 1959, σ. 10-11.).

Προχωρώντας ανάμεσα σε πυκνό δάσος έλατιών, φθάνουμε στο επόμενο χωριό, τους Δομιανούς.

ΔΟΜΙΑΝΟΙ. 'Υψ. 550 μ. 'Εδρα της ομώνυμης Κοινότητας. 12 χιλιομ. από την 'Αγία Τριάδα, 42 από το Καρπενήσι. Κάτοικοι 483 (1961), 350 (1971). Είναι ένα συγκεντρωμένο χωριό, του οποίου οι πέτρινες στέγες δημιουργούν μία λευκή παραμυθένια γραφικότητα. 'Εχει εκκλησιά, παλαιότερα μοναστήρι, στη μνήμη της «Κοιμήσεως της Θεοτόκου» (Παναγία), που πανηγυρίζει με κοσμοσυρροή στις 15 Αυγούστου. 'Ενδιαφέροντες είναι οι τοιχογραφίες της με τη βυζαντινή τους τεχντροπία και οι έξοχες φορητές εικόνες της με μία λεπτή ζωγραφική επεξεργασία, έργα των γνωστών αγιογράφων Γ. Γεωργίου και Γ. 'Αναγνώστου (1787). (Π. Ι. Βασιλείου: 'Η Παναγία ή Δομιανίτισσα, όπ. π.) 'Ο δρόμος συνεχίζεται από εδώ προς την Παπαδιά, το Παυλόπουλο και το Στένωμα και καταλήγει στο Καρπενήσι. Πρόκειται δηλαδή για τον «Περιφερειακό δρόμο του Βελουχιού» για τον όποιον ασχοληθήκαμε σε προηγούμενο κεφάλαιό μας για το Καρπενήσι.

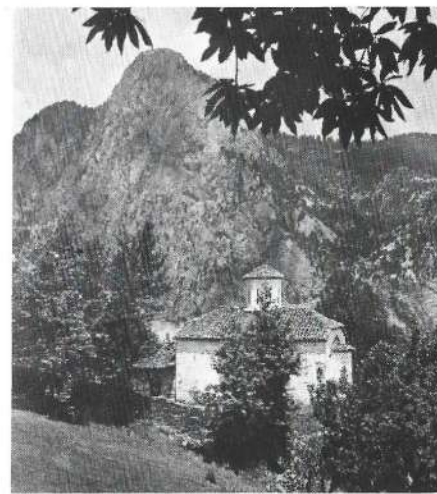
'Αλλά ξαναρχάσμε στην 'Αγ. Τριάδα. 'Από εδώ, πριν περάσουμε το γεφύρι του Νεραϊδιά, υπάρχει διακλάδωση δεξιά μας που οδηγεί στο χωριό

ΠΕΤΡΑΛΩΝΑ. 'Υψ. 850 μ. Κάτοικοι 176, από π. 6 χλμ., αγροτοποικονικό χωριουδάκι απ' το οποίο περνάμε και συνεχίζουμε το δρόμο προς τη Χόχλια.

ΧΟΧΛΙΑ. 'Υψ. 930 μ. Κάτοικοι 196 (1961). Κοντά σε τουτό το δρόμο στο χωριό, που το περιβάλλει δάσος πυκνό έλάτων υπάρχει άνερευνήτος αρχαίος

οίκισμός στην τοποθεσία Γλα, όπου οι κάτοικοι βρήκαν πολλά αντικείμενα αρχαίας οικιακής και πολεμικής χρήσεως, τάφους με κτερίσματα, πήλινα ειδώλια, λυχνίες κλπ. 'Επίσης εδώ βρέθηκε ένα χάλκινο αγγματάκι του Θεού Διόνυσου, ύψους 0,48 μ. στο οποίο ο Θεός παρουσιάζεται με κοντό χιτώνα και δερμάτινη ζώνη στη μέση, με στεφάνι από κισσό στο κεφάλι του και με πολυτελείς μπότες στα πόδια του. Βρίσκεται σήμερα στο μουσείο 'Αθηνών. Το δεξί του χέρι λείπει ολόκληρο. Το άριστέρο του είναι προτεταμένο σαν να ύψωνη, ποτήρι για να χαιρετίση. 'Εργο άγνωστου τεχνίτη του 2ου π.Χ. αιώνα. 'Από τη Χόχλια ο δρόμος προχωρεί ανάμεσα από πυκνό δάσος έλατιών και δρυών, περνάει τη ράχη Σταυρός και καταβαίνει στο επόμενο χωριό τη Βράχα.

ΒΡΑΧΑ. 'Υψ. 900 μ. Κάτοικοι 560 (1961), 340 (1971). 'Από την 'Αγία Τριάδα χλμ. 20, από το Καρπενήσι χλμ. 47. Στο χωριό τουτό υπάρχει λίαν ένδιαφέρον το μοναστήρι της «Μεταμορφώσεως του Σωτήρος». 'Ανακαινίσθηκε το 1745. 'Εχει άριστα διατηρημένες τοιχογραφίες και εικόνες βυζαντινής τέχνης. Μερικές από τις εικόνες έχουν χρονολογία 1663 και 1664. Στην περίοδο της Τουρκοκρατίας λει-

Το εκκλησάκι «Μεταμ. του Σωτήρος» του Μοναστηριού της Βράχας.
(Φωτ. Στεφ. Ράγκου).

Διόνυσος. 'Ο κισσοστεφανωμένος Θεός των αρχαίων κατοίκων της Εδρυτανίας, που βρέθηκε στη Χόχλια και φυλάσσεται στο 'Αρχαιολογικό Μουσείο 'Αθηνών.

Το μοναστήρι της Βράχας με το καστρί του. (Φωτογ. Γ. Σπανού).

τουργοῦσε σὲ τοῦτο τὸ μοναστήρι καὶ σχολεῖο. Στὴ θέση Κούκια ὁ Καραϊσκάκης ἀντιμετώπισε τοὺς Τούρκους πού μαζί μὲ τὸν Γιαννάκη Ράγκο καὶ τὸν Ν. Στουρνάρη τὸν κατεδίωκαν γιὰ νὰ τὸν διώξουν ἀπὸ τὸ ἀρματολίκι τῶν Ἀγράφων (16-5-1824).

Στὴ μάχη αὐτὴ σκοτώθηκε τὸ πρωτοπαλλήκαρό του ὁ γενναῖος Ἀντώνης Ζαραλῆς, πού οἱ καλόγεροι τὸν ἔθαψαν στὴ θέση Βουντίτσα. Ἀπὸ τὸ μοναστήρι ἀντικρύζει ὁ ἐπισκέπτης τὴ μαγευτικὴ, ἀλλὰ τρομερὰ ἀπόκρημνη καὶ ἀγέρωχη ἐναντὶ τοῦ Τσοῦκα. Βορειοδυτικὰ τῆς Βράχας ὁ δρόμος διασταυρῶνεται μὲ ἐκεῖνο, πού ἔρχεται ἀπὸ τὴ Φουρνά, περνάει τὸ φουρνιώτικο ποτάμι καὶ φθάνει στὸ ἐναντι χωριὸ Κλειστό (δεξιὰ ὁχθὴ τοῦ ποταμοῦ), μὲ ἀνεξήγητη δὲ τὴν τελευταία μετονομασία του σὲ Κλειστό. Ἐπειδὴ μὲ τοὺς σεισμοὺς τοῦ 1963 ἡ Βράχα ἔπαθε πολλὰς ζημιές, τὸ πλεῖστον τῶν κατοίκων τῆς ἐγκαταστάθηκε σὲ ἰδιο οἰκισμὸ κοντὰ στὸ σιδηροδ. σταθμὸ Λιανοκλαδιοῦ-Λαμίας.

ΚΛΕΙΣΤΟΣ (πρ. Κ Λ Ε Ι Τ Σ Ο Σ). Ὑψόμ. 780 μ. Κάτοικοι (5 οἰκισμῶν) 1044 (1961) 780 (1971), συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν συνοικισμῶν Πλατάνου, Μεσοχωριοῦ, Κορίτσας, Καλάνου καὶ Μαυρόλογγου. Ἔδρα τῆς Κοινότητος εἶναι τὸ Μεσοχώρι (κάτ. 355 (1961)). Ἀπὸ τὴν Ἀγ. Τριάδα χλμ. 28. Ἀπὸ τὸ Καρπενήσι χλμ. 53, ἀπὸ τὴ Φουρνά χλμ. 15, καὶ ἀπὸ τὴ Λαμία χλμ. 99 (μέσω Φουρνᾶς). Ἡ λεωφορειακὴ ἐπικοινωνία τοῦ Κλειστοῦ μὲ τὴ Λαμία γίνεται μέσω Φουρνᾶς. Ἀνῆκει στὰ φιλόξενα χωριά τῆς Εὐρυτανίας καὶ μπορεῖ νὰ στεγάσῃ μὲ προεידιοποίηση τοὺς οἰκισμοὺς τοῦ Κορίτσα, Μεσοχωρίου καὶ Πλάτανου περὶ τοὺς 40 ἐπισκέπτες. Στὸν οἰκισμὸ Κορίτσα ὑπάρχουν μικρὲς πηγὲς ἀπ' τὴς ὁποῖες φαίνεται ὅτι πῆρε τὴν ὀνομασία καὶ ὁ οἰκισμὸς. (Γκούρα = πηγὴ καὶ Γκουρίτσα (ὑποκοριστικὸ) = μικρὴ πηγὴ), πού, κατέληξε σὲ Κουρίτσα, Κορίτσα).

Εἶναι πατρίδα τοῦ νεομάρτυρα Ἀγίου Κυπριανοῦ πού ἐμαρτύρησε στὴν Πόλη στίς 5 Ἰουλίου τοῦ 1679, ἡμερομηνία πού γίνεται στὸ χωριὸ σχετικὸ πανηγύρι. (Κ. Σμαραγδοπούλου: Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου ἑθνομάρτυρος Κυπριανοῦ (ἀνατύπωση) καὶ Π. Ι. Β α σ ι λ ε ῖ ο υ. Ἡ Ἐπισκοπὴ Λιτῆς καὶ Ἀγράφων δπ. π.σ. 135). Ἀπὸ τὸ χωριὸ τοῦτο κατάγεται καὶ ὁ στρατηγὸς Χαράλαμπος Κατσι-

Ἡ Βράχα (1964). (Φωτ. Ἰ. Τσιρώνη).

Παναγία ἡ Ἑλεοῦσα.
Εἰκόνα τῆς Παναγίας στὸ τέμπλο τοῦ
ἐκκλησαιοῦ τῆς Παναγίας Βράχας.
(Φωτ. Π. Βασιλείου 1961).

μῆτρος, πού ἔδρασε παλληκαρίσια στὸν Ἰταλοελληνικὸ πόλεμο. Τοῦτο ἐπάξια στήθηκε ἡ προτομὴ στὴν πλατεία τοῦ χωριοῦ. Κοντὰ στὴν Κορίτσα, βρίσκεται τὸ βουνὸ Βουλγάρα, πού ὀνομάστηκε ἔτσι γιὰ τὴν τοποθεσία αὐτή, τὸ 996 μ.Χ. τὰ ὑπολείμματα τῆς βουλγαρικῆς

στρατιάς τοῦ Σαμουήλ, πού νικήθηκαν στὴ Λαμία ἀπὸ τὸ βυζαντινὸ στρατηγὸ Νικηφόρο Οὐρανὸ καὶ τὰ ὁποῖα γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν πλήρη ἐξόντωσή τους, προτίμησαν νὰ ὑποχωρήσουν περνώντας ἀπὸ τὰ δύσβατα ἀγραφιώτικα βουνά, ὑπέστησαν μεγάλη φθορὰ ἀπὸ τίς ἐπιθέσεις τῶν Εὐρυτάνων, ὥστε ἐλάχιστοι Βούλγαροι νὰ διασωθοῦν μέσω τῆς Θεσσαλίας στὴν πατρίδα τους. Σὲ ἄλλη τοποθεσία κοντὰ στὸ βουνὸ Τριφύλλα δόθηκε μάχη τὸ 1805 ἀπὸ τὸν μεγάλο ἥρωα τῆς Ρούμελης Κατσαντώνη, πού σκότωσε τὸν Τούρκο Ἐλιάζμπε καὶ ἐξολώθρεψε τμήμα στρατοῦ τοῦ ἀπὸ πεζοῦς καὶ ἀπὸ 40 ἵππεις. Γιὰ θύμηση ἀπόμεινε τὸ τοπωνύμιον «Στοῦ Λιάζμπε τὸ μνημα». Στὴν ἴδια τοποθεσία πολέμησε τοὺς Τούρκους νικηφόρα καὶ ὁ ἑπὶ στρατάρχης τῆς Ρούμελης Καραϊσκάκης.

Ὁ Μαυρόλογγος. Οἰκισμὸς πού ἀπέχει 12 χλμ. ἀπὸ τὸ Μεσοχώρι καὶ 65 ἀπὸ τὸ Καρπενήσι μέσω Φουρνᾶς, βρίσκεται δὲ στίς βορ. πλαγιές τῆς Βουλγάρας. Ἐχει κατ. 188 (1961). Συνδέεται αὐτοκινητιστικῶς μὲ Νεράιδα καὶ ἀπὸ διακλάδωση τοῦ πρὸς Νεράιδα δρόμου μὲ τὴ Μολόχα-Ἀπιδιά-Δαφνοσπηλιά-Καρδίτσα. «Πολλὲς μοναχικὲς ἀγροικίες βρίσκονται στὴν περιοχὴ τῆς Κοινότητος Κλειστοῦ, ἄλλες μέσα σὲ βαθιεῖς ρεματιές κι' ἄλλες πάνω σὲ γραφικὲς κι' ἀπαλὲς ραχοὺλες. Οἱ δευτέρες ἀγναντεύουν γελαστὲς τὴν μυριόχρωμη εἰκόνα τοῦ συναρπαστικοῦ τοπίου νὰ χάνεται στὸ βάθος...» (Πρ. Κ. Σαμαρᾶ Λαογραφία Κλειστοῦ Εὐρυτανίας, Ἀθήναι 1964 σ. 5).

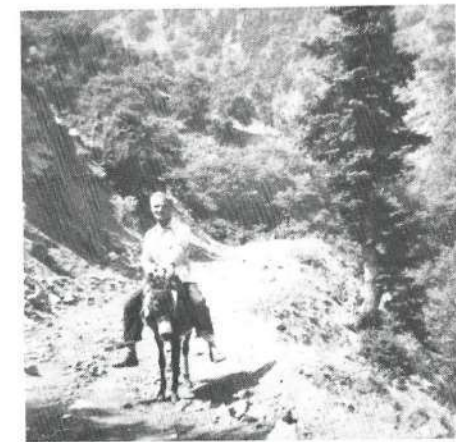
Σὲ ἀπόσταση 6 χλμ. ἀπ' τὴ Κορίτσα προχωρώντας πρὸς τὰ βόρεια ἀνάμεσα Κορίτσας-Νεράιδας καὶ Μαυρόλογγου (ἀπὸ Νεράιδα χλμ. 7) ὑπάρχει «Τὸ Σπίτι τοῦ Διαβάτη» δηλαδὴ ἓνας ἰσόγειος ξενώνας, πού τὸν ἔχτισε ὁ Ν. Φλωράκης ἀπὸ τὴν Κορίτσα. Ἐχει δυὸ διαμερίσματα. Στὸ ἓνα 5 x 6 μέτρα ὑπάρχει τραπέζια καὶ τζάκι μὲ ἀρκετὰ καθίσματα. καὶ τὰ σχετικὰ γιὰ ὑπνο δωρεάν.

Στὸ ἄλλο, κουζίνα μὲ τὰ βασικὰ χρειώδη γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν διαβατῶν ἐπὶ π λ η ρ ω μ ῆ. Μπροστὰ στὸ κτίριο ὑπάρχει βεράντα 12 x 2,5 μέτρα καὶ στὴν αὐλὴ του, βρίσκεται βρύση μὲ ἀφθονο κρῦο νερὸ πού τὸ ἔφερε ἀπὸ τὸ βουνὸ Μάρτσα (σὲ ἀπόσταση 1000 μ. ἀπὸ ἐδῶ). Κοντὰ στὸ βουνήσιο τοῦτο ξενώνα ὑπάρχει τὸ ἐκκλησάκι τῆς Ἀγίας Ἄννας πού στίς 25 Ἰουλίου πανηγυρίζει. Εὐρυτανικὲς τοποθεσίες γοητευτικῆς μακαριότητος καὶ γαλήνης.

Ράχη Καραϊσκάκη στὴν Τριφύλλα δπὸν
τὸ «Σπίτι τοῦ διαβάτη».

Καὶ τώρα πάλι στὸ Καρπενήσι γιὰ νὰ συνεχίσουμε τὴν ἐπίσκεψή μας στὰ χωριά τῆς Ποταμίας καὶ στοὺς ὑπόλοιπους πρὸς τὰ νότια τ. δήμους Ἀρακυνθίων καὶ Εὐρυτάνων.

Περνώντας σὲ δασικὸ δρόμο μὲ τὸ ἀσύγκριτο καὶ ἀξιαγάπητο εὐρυτανικὸ Ἰ.Χ.

ΧΙ. ΠΡΟΣ ΤΟ ΘΡΥΛΙΚΟ ΚΕΦΑΛΟΒΡΥΣΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΓΟΗΤΕΥΤΙΚΗ ΠΟΤΑΜΙΑ ΚΑΡΠΕΝΗΣΙΟΥ

ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ - ΚΕΦΑΛΟΒΡΥΣΟ- ΠΟΤΑΜΙΑ -ΜΕΓΑΛΟ ΧΩΡΙΟ- ΜΙΚΡΟ ΧΩΡΙΟ.

Γενικές πληροφορίες.

Το Καρπενήσι με το Μεγάλο και Μικρό Χωριό σε ασφαλτοστρωμένο δρόμο, έχουν τακτικά αυτοκινητιστικά δρομολόγια λεωφορείων, που εκτελούν την συγκοινωνία δυο φορές την ημέρα χωρίς να λείπουν, αναλόγως των αναγκών, και τα έκτακτα δρομολόγια. Για να πάμε στα δυο αυτά χωριά από το Καρπενήσι, αλλά και στον Προυσό, θα περάσουμε διαδρομή 16 χλμ. ασφαλτοδρόμου, που ανήκει στην Ποταμία, μία γοητευτική κοιλαδίτσα, που θυμίζει, με τη γραφικότητά της και τα γύρω άλπικα τοπία της, όμοιες της Αυστρίας. Πρόκειται για το πιο καλοδιάβατο ευχάριστο και εύφορο κομμάτι της Εύρυτανίας. Σε άμφότερες τις όχθες του Καρπενησιώτη που διαρρέει την κοιλαδίτσα αυτή υπάρχουν πλούσιοι κήποι και χωράφια με άφθονα όπωροφόρα δένδρα, τριφύλλια, καλαμπόκια, και κλήματα. Είναι τα «Τέμνη της Εύρυτανίας», καθώς σωστά από το 1929 επωνόμασε την Ποταμία σε δημοσίευσμά του ο Πάνος Βασιλείου.

Αν τυχόν περάσετε από την κοιλάδα τούτη μιάν ανοιξιάτικη αυγή, την όπτική γοητεία θα συμπληρώνη ή μουσική συναυλία των αηδονιών, που θαρρεί κανείς, ότι ακατάπαντα εξυμνούν τον Δημιουργό, γιατί φροντίζει να τρέφονται... «τά πετεινά του ουρανού», χωρίς να σπέρνουν και χωρίς να θερίζουν..

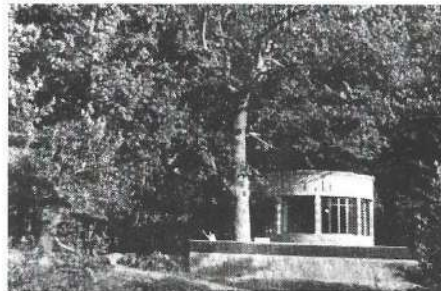
Σταματάτε κάπου, ακούτε, θαυμάζετε και προχωρείτε γοητευμένοι για την άφειδωλευτη τούτη προσφορά της εύρυτανικής Φύσεως. Αυτή είναι η κοιλάδα της Ποταμίας.

Καθώς βγαίνουμε προς τα δυτ. από το Καρπενήσι, ο δρόμος στρίβει άριστερά κατηφορίζοντας και μετά δυο χιλιόμετρα διχάζεται με κατεύθυνση της μὲν προς τα άριστερά μας διακλάδωσης προς το Κεφαλόβρυσο, της δὲ προς τα δεξιά μας προς το Μεγάλο Χωριό και το Γάβρο. Αλλά θα πρέπει πρώτα να γνω-

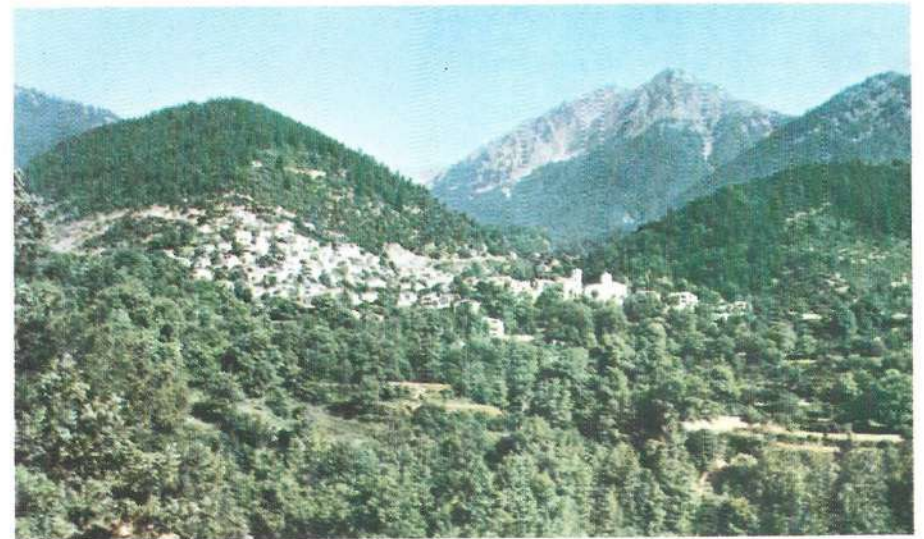
ρίσουμε το θρυλικό Κεφαλόβρυσο. κοντά στο οποίο υπάρχει σήμερα κι' ένα πεστροφοτροφείο.

ΚΕΦΑΛΟΒΡΥΣΟ ΚΑΡΠΕΝΗΣΙΟΥ.

Πρόκειται για τη γνωστή ιστορική τοποθεσία, που δοξάστηκε με την επίθεση κατά των Τούρκων, του Μάρκου Μπότσαρη στα 1823. Από το Καρπενήσι απέχει 2½ χιλιόμετρα. Βρίσκεται στις υπώρειες του ελατόφυτου Κώνισκου, στην άριστερή όχθη του ποτ. Καρπενησιώτη, κοντά σε μία πλούσια νερομάνα, που κυρίως δημιουργεί το ποτάμι που αναφέραμε. Κάτω από ψηλά βαθύσκα πλατάνια υπάρχει κενοτάφιο προς τιμήν του ήρωα Μάρκου Μπότσαρη, που σκοτώθηκε εδώ, τις πρώτες ώρες τις 9/8/1823 στη νυκτερινή, που έκαμε με τα τμήματα αγωνιστών του Καραϊσκάκη και άλλων Ελλήνων οπλαρχηγών και 300 Σουλωτών, κατά του Τσελαλεδίνμπεη, επιδρομή του. Υπάρχει εδώ και τουριστικό περίπτερο, όπου εκτός των ποτών μπορεί να σάς εξυπηρετήσει και από την άποψη φαγητού, που θα απολάψετε κάτω από την παχειά και δροσερή σκιά των πλατανιών. Συνεχίζοντας το δρόμο που αφήσαμε στη διακλάδωση φθάνουμε στο 14 χλμ., οπότε ακολουθούμε την προς τα άριστερά μας διακλάδωση για το Μεγ. Χωριό.

Τουριστικό περίπτερο στο Κεφαλόβρυσο Καρπενησιού.

Το Μεγάλο Χωριό. (Φωτ. Ζημέρη Ο.Ε. 1971).

ΜΕΓΑΛΟ ΧΩΡΙΟ. Ύψος. 720 μ. Από Καρπενήσι χλμ. 16. Κάτοικοι 539 (1961), 410 (1971). Έδρα της ομώνυμης Κοινότητας, στην οποία υπάγεται και ο Συνοικισμός Γάβρος, από όπου περνάει ο δρόμος για τον Προυσό. Έχει ωραίο τουριστικό Ξενοδοχείο ύπνου την «Αντιγόνη», με δωμάτια 15, κρεβάτια 37, από τα οποία ένα μονόκλινο, 6 δίκλινα, και 8 τρίκλινα, προς δρχ. 60 το μονόκλινο, δρχ. 80 τα δίκλινα και δρχ. 105 τα τρίκλινα. Έχει θέρμανση και δύο κοινόχρηστα λουτρά με νερό ζεστό και κρύο. Επίσης λειτουργεί «Ξενοδοχείο του Χωριού» με 40 κρεβάτια. Στο Ξενοδοχείο «Αντιγόνη» λειτουργεί και εστιατόριο με έκλεκτα φαγητά και σπεσιαλιτέ τις πέστροφες τηγανιτές με φρέσκο βούτυρο. Στο Μεγάλο Χωριό υπάρχουν παντοπωλεία, ταβέρνες και καταστήματα, στο δε συνοικισμό του Γάβρου δύο παντοπωλεία. Επίσης, στο Μεγάλο Χωριό, υπάρχει Οικοκυρική Σχολή όπου σπουδάζουν περί τις 50 μαθήτριες 13-16 ετών, και διδάσκονται ραπτική, κοπτική, ύφαντική, υγιεινή και μερικά μαθήματα του Δημοτικού σχολείου. Ακόμη υπάρχουν: ηλεκτρικό, τηλέφωνο, ταχ/μείο, Δημοτ. Σχολείο, Λαϊκή βιβλιοθήκη, κοινοτικό ιατρείο και Σταθμός χωροφυλακής. Πριν μπούμε μέσα στο χωριό περνούμε μιάν αληθινά μαγευτική τοποθεσία, τον «Αϊ-

θανάση» με ένα δμώνυμό της εκκλησάκι προς τιμήν του αγίου. «Είναι μία άπλωσις πλαισιωμένη με γιγάντιες φτελιές, που τα κλαδιά τους φτιάχνουν μία πελώρια ομπρέλλα. Ακόμη, δλόγυρα του ξετυλίγεται μία δαντέλλα από κουκλίστικα παρτέρια, το καθένα διαφορετικά διακοσμημένο και στρωμένο, θα έλεγες με μία λουστραρισμένη χλόη, με πιτσιλάδες κόκκινες, κίτρινες, πράσινες, καφετιές, πορτοκαλιές, και μώβ. Είναι τα κρινάκια, τα ζουμπούλια και οι αγριοβιολέτες, τα μη με λησμόνει, τα μενεξεδάκια οι αγριοπανσέδες. Και καταμεσίς στον εκπληκτικό αυτόν ανθόκηπο, φαντάζει σαν ακριβό μπιμπελό το τουριστικό περίπτερο. Έδω κι' εκεί, πάλι τοποθετημένοι ξύλινοι, αυτοσχέδιοι, καναπέδες, τραπέζια, και παιδικές κούνιες προσφέρουν γραφικότητα κι' ευχαρίστηση.

Βρύσες φλυαρούν, αηδόνια κελαηδούν, πρόβατα βελάζουν, τροκάνια αντιβοούν και άμετρητα, τοσοδούτσικα αγριολουλούδια σκιρτούν στο αέρακι. Θρίαμβος ομορφιάς και αρμονίας ο Αϊ-Θανάσης. Μαγεία και αποθέωση χρωμάτων και σχημάτων. Βάλαμο οι μύριες ευωδιές και αφάνταστη ή βουκολική ποιήση». (Φιλ. Γελαδοπούλου: «Μικρό και Μεγάλο Χωριό» στην Έφημ. «Βραδυνη» 29.9.1969).

Τὸ Μεγάλο Χωριό εἶναι ὁλόκληρο βουτηγμένο στὸ πράσινο. Ἐχει ἀφθονά νερά ποὺ αὐξάνουν τὸ καλοκαίρι τὴ δροσιά του. Εἶναι τὸ χωριό ποὺ μὲ τὰ πολλὰ φυσικὰ ἀγαθὰ του, σὰς ξεκουράζει στὴν πράσινη πλούσια ἀγκαλιά του.

Ἑκκλησιές. Ὑπάρχει ἐδῶ ἡ παλιά ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ποὺ χτίστηκε πρὶν ἀπὸ 150 χρόνια, καθὼς καὶ μία ἀκόμη Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ νεόχτιστη, τοῦ Μεγαλοχωρίτη «Ἁγίου Γερασίμου τοῦ Νέου», ποὺ μαρτύρησε στὴν Πόλη τὴν 3-7-1812. Γιορτάζεται στίς 3 Ἰουλίου. Ἡ ἐκκλησία πρὸς τιμὴν τοῦ χτίστηκε μὲ πρωτοβουλία καὶ ἔρανο τοῦ γνωστοῦ ἐν Ἀθήναις δραστηρίου παλαιοῦ καὶ προοδευτικοῦ «Συνδέσμου Μεγαλοχωριτῶν ἡ «Ἁγία Παρασκευή»,», ἀπὸ τοῦ 1962 - 1964, ἔχει δὲ καὶ τέσσερες δεσποτικὲς εἰκόνες τοῦ τέμπλου της, ἔργα βυζαντινό τεχνα τῶν Νικολ. Λέπουρα καὶ ἀδελφοῦ.

Ἱστορικά. Στὸ χωριό τοῦτο καὶ στὸ σπῖτι τοῦ Σκαρπῆ τὸ 1822 οἱ ἀγωνιστὲς Ι. Βελώτας καὶ Κ. Καλαντζῆς ἀμφότεροι ἀπὸ τὴν Καστανιά Ἀρακυνθίων κλείστηκαν καὶ πολέμησαν ὡς τὸ τελευταῖο φυσίγγιό τους, ἐναντίον τῶν ὀρδῶν τοῦ Δράμαλη καὶ γιὰ τὴν ἀρνήθησαν νὰ παραδοθοῦν, οἱ Τοῦρκοι βάλανε φωτιά στὸ σπῖτι καὶ τοὺς ἔκαψαν ζωντανούς. (Βλέπε Π. Βασιλείου: Εὐρυτᾶνες ἀγωνιστὲς τοῦ 21, Ἀθῆναι 1959 σ. 6). Ἐπίσης ἀξιομνημόνευτη εἶναι ἡ περίφημη «Μάχη τῆς Καλλιακούδας», ποὺ ἐγίνε ἐδῶ στίς 28-8-1823, ὁπότε τὰ ἐλληνικὰ τμήματα μὲ τοὺς ὀπλαρχηγούς Ζυγούρη Τζαβέλλα, Πεσλῆ, Κοντογιανναίους, Γιολδασέους, Σιαδῆμα καὶ ἄλλους, πολέμησαν ἐναντίον περισσοτέρων ἀπὸ 6.000 Τουρκαρβανιτῶν τοῦ Μουσταῆ Πασᾶ τῆς Σκόδρας καὶ νικήθηκαν.

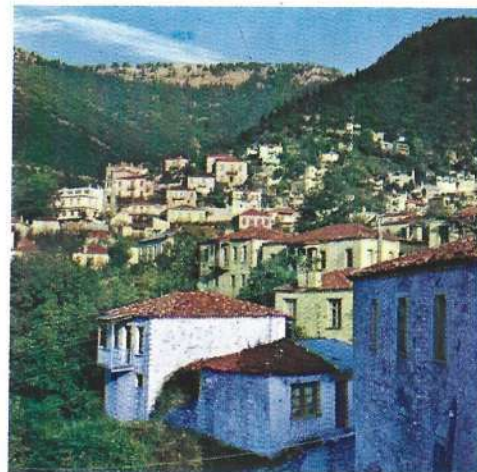
Ἡ ἥττα τῶν Ἑλλήνων ἐδῶ σὲ μιὰ τόσο φυσικὰ προστατευτικὴ γι' αὐτοὺς τοποθεσία ἀμυνας, φαίνεται μᾶλλον ἀδικαιολόγητη, δεδομένου ὅτι οἱ ἀμυνόμενοι ἔφταναν τοὺς 2.000 διαλεχτοὺς ἀγωνιστὲς. Ὅπως δὲ ποτε στὴ μάχη αὐτὴ διαλύθηκαν οἱ Ἕλληνες ἔχοντας 150 νεκροὺς καὶ ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τὸν Ζυγούρη Τζαβέλλα, τὸ Νικολό Κοντογιάννη καὶ πολλοὺς τραυματίες. (Σπ. Τρικούπη: Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως, Ἀθῆναι 1925 τ. Γ', σ. 43)

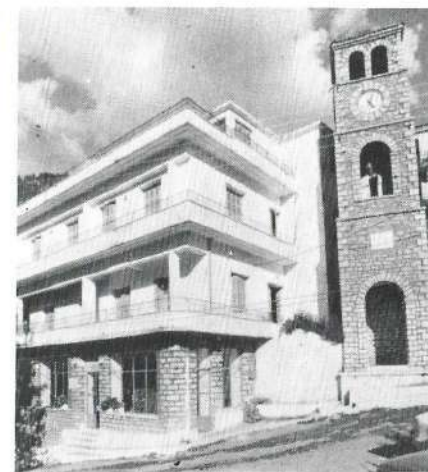
Μεγάλο Χωριό. Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγ. Γερασίμου τοῦ νέου. (Φωτ. 1971).

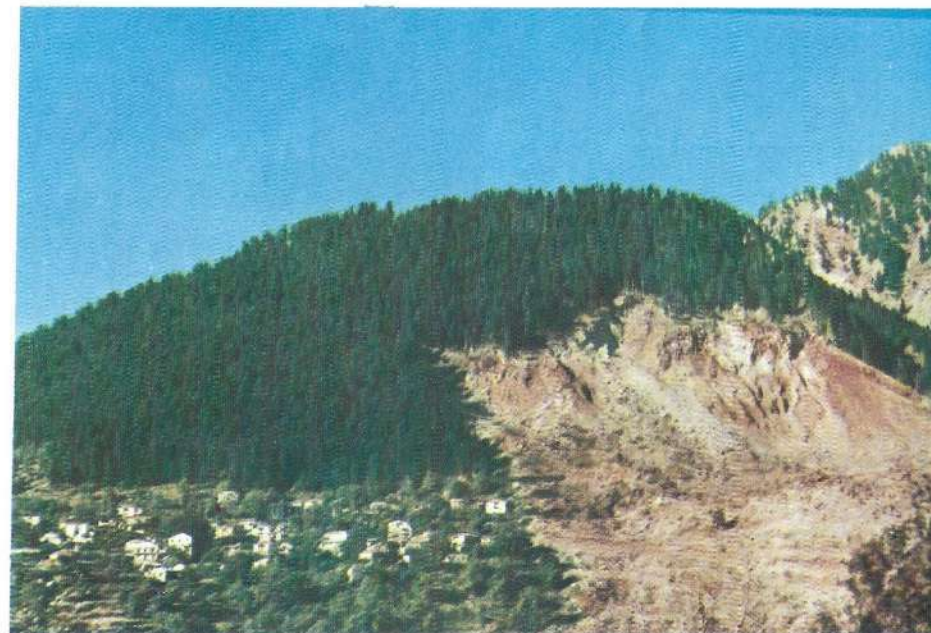
Ὁ Ἅγιος Γεράσιμος ὁ νέος, ὁ Μεγαλοχωρίτης (1812). (Ἔργο τοῦ Η. Λέπουρα 1971).

Τὸ Μεγάλο Χωριό (1971). (Φωτ. Σ. Μελετζῆ).

Τὸ ξενοδοχεῖο ὑπὸν Μεγάλου Χωριοῦ μὲ τὸ ρολόι τοῦ Χωριοῦ.

Τὸ παλιό (μισὸ) Μικρὸ χωριό μὲ τὴν τρομερὴ πληγὴ του. (Φωτ. Ζημέρη 1971).

ΜΙΚΡΟ ΧΩΡΙΟ. Ύψομ. 900 μέτρ. Τό παλιό απέχει από τὸ Καρπενήσι 17 χλμ., κάτοικοι 336 (1961). Ἀπὸ τὸ Μεγάλο Χωριό 4 χλμ. Ὁ δρόμος ἀσφαλτοστρωμένος ἀκολουθεῖ ἀπὸ τὸν κεντρικὸ γιὰ τὸν Προυσὸ δρόμο στὸ 15 χλμ τὴν πρὸς τὰ δεξιὰ διακλάδωση, περνάει μέσα ἀπὸ τὸ Νέο Μικρὸ Χωριὸ καὶ φθάνει στὸ πού ἀπέμεινε παλιὸ Μικρὸ Χωριό, γιὰ τὸ μισὸ ἀπὸ αὐτὸ ἐξαφανίστηκε ἀπ' τὴν τρομαχτικὴ κατολίσθηση τῆς 9-11-1962 μαζί με 13 ἀπὸ τοὺς κατοίκους του. Ἡ τρομερὴ πληγὴ του μένει ἀκόμη ἀνοιχτὴ γιὰ νὰ θυμίζῃ τὴ φρίκη καὶ τὸ μεγάλο κακὸ πού προκάλεσε. (Βλ. Κ λ ε ο μ. Σ. Κ ο υ τ σ ο ὕ κ η : Τὸ Μικρὸ Χωριὸ Εὐρυτανίας, Ἀθῆναι 1969, ὅπου ἄρτια περιγραφή τῶν ἱστοριογραφικῶν Μικροῦ Χωριοῦ).

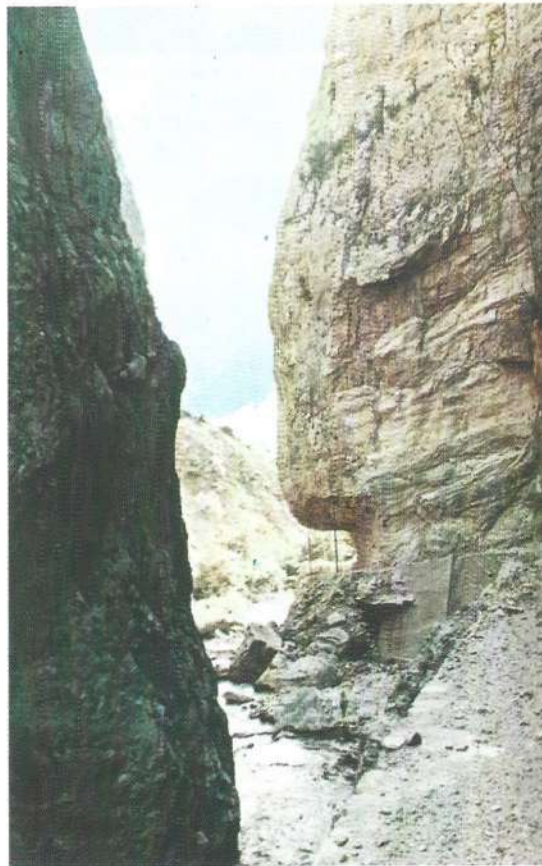
Τὸ Παλιὸ λοιπὸν Μικρὸ Χωριὸ ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχῃ τὴν ἐκκλησίαν του, τὸ Τουριστικὸ Ξενοδοχεῖο με δώδεκα κρεβάτια, τὴ γραφικὴ πλατεία του με τὶς 5 βρύσες της, πού τρέχουν ἀδιάκοπα κελλαρίζοντας με τὸ παγωμένο νερό των καὶ τὴ μαγευτικὴ θέα του.

Ἐνα χῶρο ἱερὸ πού πρέπει νὰ ἐπισκεφθῇτε, ὅταν φτάσετε στὸ παλιὸ Μικρὸ Χωριὸ εἶναι οἱ Ἄνω Λόγκοβες, ὅπου οἱ Ἴταλοι στὶς 24-12-1942 ἐκτελέσανε 13 Ἑλλήνες ὁμήρους, ὕστερα ἀπὸ ἀπάνθρωπα βασανιστήρια. Ἀπὸ αὐτοὺς 11 ἦσαν οἱ Μεγαλοχωρίτες Δημήτριος Βαστάκης ἱερέας καὶ δάσκαλος, Χρ. στος Μέρμηγκας στρ. ἀρχίατρος, Ἰωάννης Καρυοφύλλης δάσκαλος, Διονύσιος Μαντζιούτας τηλεγραφετής, Θεόδωρος Οἰκονόμου, Ἀνδρέας Σιταρᾶς, Ἰωάννης Μεσσίρης, Βασίλ. Παλιούρας, Δημ. Δασκαλάκης καὶ Κωνσταντῖνος Ἀραπογιάννης ἐπαγγελματίες, Χαρίλ. Κατσιμπας ἐνωμοτάρχης ἀπὸ τὶς Καροῦτες Λιδωρικιοῦ, καὶ δυὸ Μικροχωρίτες ὁ Χρήστος Φλέγκας καὶ ὁ Νίκος Κυρίτης ἀγρότες. Τοὺς ἐξετέλεσαν με πυροβολισμό πλὴν δυὸ, ἥτοι τοῦ Παπαδάσκαλου Δημήτρη Βαστάκη καὶ τοῦ ἐνωμοτάρχη Κατσιμπα, πού τοὺς κάψανε ζωντανούς στὸ σπῖτι τοῦ γιατροῦ Πιστιόλη ὅπου τοὺς εἶχανε κλείσει. (Λεπτομέρειες γιὰ τὸ κακούρημα αὐτὸ τῶν Ἰταλῶν θὰ βρῇτε στοῦ Π. Ι. Β α σ ι λ ε ῖ ο υ : «Χρονικὸ θυσίας ἔθνομαρτύρων στὸ Μικρὸ Χωριὸ Εὐρυτανίας τὴν 24-12-1942», Ἀθῆναι 1962).

Ἀκόμη θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι στὶς 11-6-1944 οἱ Γερμανοὶ ναζῆδες ἔκαναν πᾶν ἀπὸ 40 σπῖτια τοῦ Μικροῦ Χωριοῦ.

Ἀφίνουμε, γοητευμένοι ἀπὸ τὰ πλούσια φυσικὰ ἀγαθὰ του, ἀλλὰ καὶ θλιμμένοι γιὰ τὴ μεγάλη καταστροφὴ του, τὸ παλιὸ Μικρὸ Χωριὸ κι' ἐπιστρέφουμε στὸ Νέο Μικρὸ Χωριὸ.

Τὸ Νέο Μικρὸ Χωριό, χτίστηκε βάσει τουριστικοῦ σχεδίου ὁρεινοῦ χωριοῦ, δυὸ χιλιόμετρα προτοῦ φθάσουμε στὸ παλιὸ Χωριό, ἀνάμεσα πάλι ἀπὸ πυκνὸ δάσος ἐλατῶν καὶ σὲ ὀλίγα μέτρα δεξιὰ τοῦ πρὸς Γαῦρο δρόμου. Ἀλλὰ ἡ ζωὴ τὸ καλοκαίρι συνεχίζεται καὶ στὰ δυὸ χωριά, μολονότι καὶ στὸ Νέο Μικρὸ Χωριὸ ὑπάρχει νέος ναός, σχολεῖο, τουριστικὸς ξενώνας, μπάρ, κλπ.

Τὸ περίφημο Κλειδί, ὅπου στριμωγμένος ὁ ποταμὸς Καρπηνεσιώτης κυλάει στὴ στενὴ κοίτη του, ὁ δὲ δρόμος περνάει ὑποβράχια γιὰ τὸν Προυσὸ.

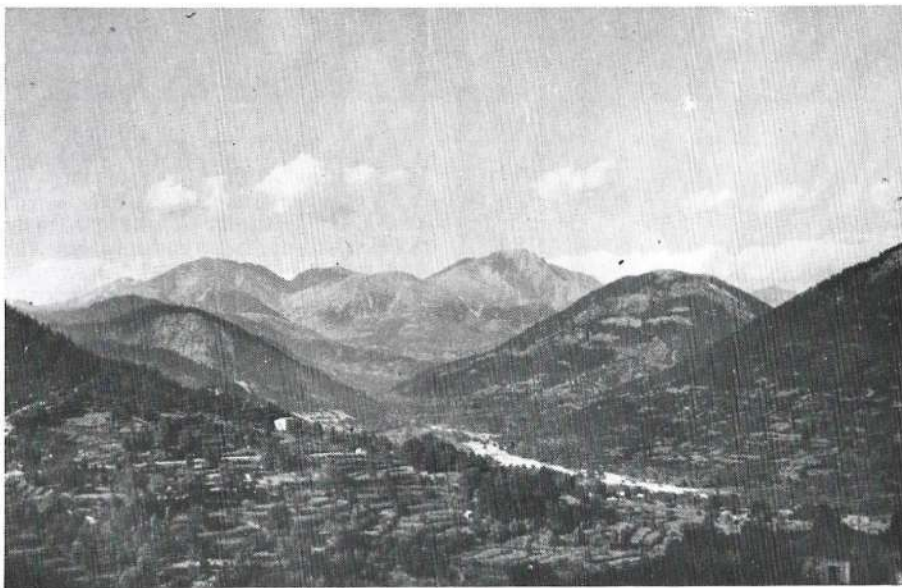
Τὸ Νέο Μικρὸ Χωριό, πού χτίστηκε σὲ πρότυπα ὁρεινοῦ τουριστικοῦ χωριοῦ στὴν Εὐρυτανία. Ἀσύγκριτο γιὰ τὴν ὁμορφιά του. (Φωτ. Ζημέρη 1971).

ΝΕΟ ΜΙΚΡΟ ΧΩΡΙΟ. Ἀληθινὰ εἶναι ἓνα ἀναπάντεχο στολίδι τῆς Εὐρυτανίας με τὴ σύγχρονη ἀρχιτεκτονικὴ του καὶ τὴν εὐρωπαϊκὴ παρουσία του, πού θὰ πρέπει ν' ἀποτελέσῃ ὑπόδειγμα δομῆς καὶ ρυμοτομίας γιὰ τὰ καινούργια τοῦλάχιστο, πού χτίζονται ἐδῶ πάνω χωριά. Ἐχει ὕψομ. 850 μ. Ἀπὸ τὸ Καρπενήσι 14 χιλιόμετρα. Κάτοικοι 400 (1971). Σήμερα μποροῦν νὰ βροῦν στέγη στὰ σπῖτια του περὶ τὰ 40 άτομα. Χτίζεται τουριστικὸς ξενώνας με 10 δωμάτια, κρεβάτια 22. Θαυμάσιες μοντέρνες οἰκοδομές, σύγχρονη ρυμοτομία, δρόμοι τσιμεντόστρωτοι, ἐστιατόριο, νερά ἄφθονα καὶ ἐλατομυρμένο ὀξυγόνο ἀπὸ τὸ πλούσιο ἐλατόδασος, πού ἀγκαλιάζει τὸ ἀληθινὰ χαριτωμένο καὶ γοητευτικὸ τοῦτο καινούργιο καὶ πολὺνθο χωριουδάκι.

ΧΕΙΛΙΔΟΝΑ (πρ. Λάστοβο). Ύψομ. 630 μ. Ἀπὸ τὸ Καρπενήσι 40 χλμ. μέσφ Μικροῦ Χωριοῦ ἢ Δερματιοῦ. Κάτοικοι 131 (1961), 108 (1971). Ὑστερα ἀπὸ τρεῖς ὥρες δύσκολη πορεία καὶ πρὸς τὰ Ν.Δ. τοῦ παλιοῦ Μικροῦ Χωριοῦ βρίσκεται τὸ δυσπρόσιτο τοῦτο ποιμενικὸ χωριουδάκι. Ἀπὸ τὸ Δερμάτι απέχει 11/2 ὥρα. Θεωρεῖται ἀξιόλογο γιὰ τὰ ἀποκαλυφθέντα ἀπὸ χρόνια μεταλλεύματα χαλκοῦ πού ὑπάρχουν ἐκεῖ καὶ πού δὲν ἀποκλείεται ἀπὸ τὸ χῶρο τοῦτο νὰ προμηθεύονταν τὸ ἀπαραίτητο ὕλικό, γιὰ τὴν κατασκευὴ πολεμικῶν ὀπλῶν οἱ ὀπλοποιοὶ τῶν Κορυσχάδων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Ἀς ἐλπίσουμε ὅτι κάποτε θὰ γίνῃ κι' ἐδῶ κάποια ἐρευνα συστηματικὴ.

Ο καθεδρικός ναός του Καρπενησιού «Αγιατριάδα» μετά την ανακαίνισή του χιονισμένος. (Φωτογρ. 1969).

Η Ποταμιά με το Βελούχι στο βάθος (από το Μικρό Χωριό το παλιό). (Φωτογρ. Π. Βασιλείου 1961).

Για τον Προυσό από Καρπενήσι.

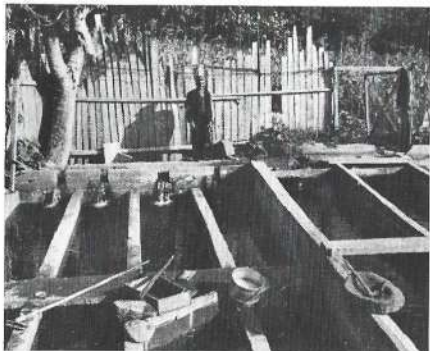

Για το μοναστήρι Προυσού. Ο ένας από τους Πύργους του Καραϊσκάκη. Στο βάθος δεξιά το χωριό Προυσός. (Φωτογρ. Ζημέρη 1971).

ΧΙΙ. ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΡΟΥΣΟ

ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ-ΓΑΥΡΟΣ-ΚΛΕΙΔΙ-ΠΡΟΥΣΟΣ.

Από το Καρπενήσι ακολουθώντας το δρόμο της Ποταμιάς, φθάνουμε στο Γαύρο και σε λίγο στην τοποθεσία «Κλειδί» όπου κατακόρυφοι βράχοι ύψους περί τα 150 μέτρα των βραχιόνων, αριστερά μας της Καλιακούδας, και δεξιά μας της Χελιδόνας, δημιουργούν στενώτατη κοίτη του Καρπενησιώτη, δίνοντας έτσι ένα από τα μεγαλοπρεπέστερα φαραγγία της Εδρυτανίας. Ο δρόμος διασχίζοντας τον δεξιά της κοίτης του ποταμού βράχο και δημιουργώντας υποβράχια στοά επιτρέπει την άνετη διάβαση των αυτοκινήτων, ενώ φθάνει ως εμάς το ποταμίσιο βούισμα και μās συνέχει κάποιο δέος με τη μεγαλειώδη τούτη μορφή της φύσεως, αλλά και κάποια ικανοποίηση για των συνανθρώπων τα αξία σύγχρονα επιτεύγματα. Όλοκληρη η δύσκολη διάβαση αυτοκινητόδρομου από το Κλειδί ως τον Προυσό, είναι αξιόπαινο έργο της Μ.Ο.Μ.Α., που από χρόνια είχε αναλάβει την εκτέλεσή του, ως που το τέλειωσε τον Νοέμβριο του 1970. Όνειρο μαγευτικό θάναί τούτη η διαδρομή όταν από το Κλειδί Μεγ. Χωριού, ως τις κλιμακωτές πεζούλες του μοναστηριού, με φράγμα στο Διπόταμο, πλουτισθή με μία νέα γραμμή ποταμολίμνη, ή τραχεία τούτη περιοχή της Εδρυτανίας.

Πετροφορροφείο κοντά στο Κεφαλόβουσο Καρπενησιού. (Φωτ. Σπ. Μελετζή).

Προς τον Προυσό. (Φωτ. Ζημέρη).

ΚΑΡΙΤΣΑ-ΔΕΡΜΑΤΙ-ΑΓ.ΒΛΑΧΕΡΝΑ

ΚΑΡΙΤΣΑ ΚΑΡΠΕΝΗΣΙΟΥ. Ύψ. 890 μ. 22 χλμ. από το Καρπενήσι. Κάτοικοι 124 (1961). Πρόκειται για ένα χωριουδάκι σκαρφαλωμένο πάνω απ' την αριστερή όχθη του Καρπενησιώτη μόλις περνάμε το Κλειδί. Σε τούτο το χωριό, καθώς και στο επόμενο δεξιά μας το Δερμάτι, οι κάτοικοί τους κουβαλούσαν από άλλη περιοχή το χώμα για να φτιάξουν με αυτό καλλιεργησιμες πεζούλες, όπου σπέρνουν καλαμπόκι, φυτεύουν κλήματα και διάφορα όπωροφόρα δένδρα· κρατώντας δέ γραμμικά τις απότομες τοπτες, νοικοκυρεμένα καλλιεργημένες βουνοπλαγιές, που πρωτότερα ήταν επικίνδυνες σάρες, δημιουργούν, χάρη στον ανθρώπινο επίμονο μόχθο και την ανάγκη της αυτοσυντήρησης, μία ζωντανή και ωραία καταπράσινη αγροτική ποίηση. Αυτήν θαυμάζεις όταν την πλησιάσεις, διαπιστώνοντας, το τι μπορεί να δώσει ο άπλός και φιλόπρονος αγρότης μας.

Συνεχίζοντας το δρόμο μας αντικρύζουμε στο τέλος της βουνήσιας δεξιά μας κορυφογραμμής, το «Τύπωμα». Πρόκειται για μία αρκετά μεγάλη σάν ανοιχτό παράθυρο τρύπα, ορθογώνιου σχήματος, που ξεχωρίζει ψηλά στο διάτρυτο της κορυφογραμμής βράχο. Λέγεται ότι στο σημείο αυτό ή εικόνα της Παναγίας της Μπρουσιώτισσας στην εποχή των εικονομαχιών «πέρασε», για να βρη κατοπιν καταφύγιο στη σπηλιά του ση-

μερινού μοναστηριού του Προυσού, όπου και χτίστηκε έκτοτε εκεί ναός και μοναστήρι.

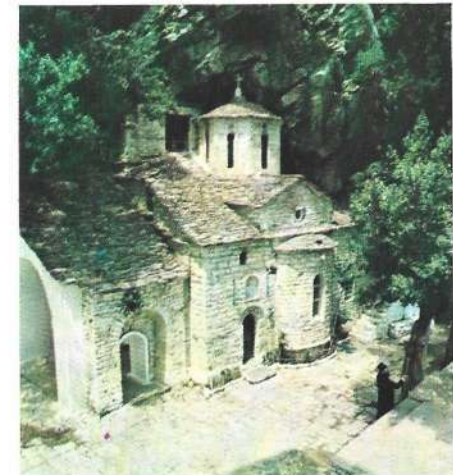
Σε λίγο βρισκόμαστε στο Δερμάτι, όπου καταβαίνει από το Δερμάτι.

ΔΕΡΜΑΤΙ. Ύψ. 850 μ. Από το Καρπενήσι 30 χιλιόμετρα. Ένα παραμυθένιο χωριουδάκι που απέχει περί τα 3/4 της ώρας από το Δερματόρεμα. Κάτοικοι 96 (1961), που ζουν κυρίως από την κτηνοτροφία. Βρίσκεται κουρνιασμένο σε μία κατωφερική βραχώδη πλαγιά της Χελιδόνας (βουνού). Τα λίγα χωραφάκια του αποτελούνται από στενά πεζούλια που βρίσκονται κλιμακωτά, κοντά και γύρω απ' τ' άραια σπιτάκια του. Όπως και παραπάνω αναφέραμε, για το φτείαξιμό τους, χρειάστηκε να κουβαλήσουν οι κάτοικοι το χώμα από αλλού. Άγονος τόπος, λέτε και είναι ξεχασμένος από Θεούς και ανθρώπους, κατάλληλος μόνο για κτηνοτροφία. Όμως παράγει εκτός των κτηνοτροφικών προϊόντων και εξαίρετο μούρο. (Π. Ι. Βασιλείου: «Ένα λησμονημένο Εδρυτανικό χωριουδάκι...» στην Έπισκοπή Λιτζάς και Άγριας δ.π.σ. σ. 205).

Βρισκόμαστε στο 22 χλμ. από το Καρπενήσι. Προχωρώντας 2 χλμ. φτάνουμε στη Γέφυρα του Διπόταμου. Άλλα πριν φθάσουμε στη γέφυρα υπάρχει ένα δρομάκι δυσκολανέβατο, που οδηγεί δεξιά μας, ύστερα από τριώρη πορεία, προς το χωριουδάκι Άγια Βλαχέρνα.

ΑΓ. ΒΛΑΧΕΡΝΑ. (πρ. Έρκιστα). Ύψ. 550 μ. Κάτοικοι 184. Θεωρείται, και είναι, από τα φτωχότερα χωριά της Εδρυτανίας. Στο χωριουδάκι αυτό μπορούμε να πάμε πεζοπορικά και από τα Φειδάκια. Διακρίνονται έρείπια αρχαίου κάστρου. Προχωρώντας στο δρόμο για τον Προυσό φτάνουμε σε λίγο στο Διπόταμο. Στο σημείο τούτο ένωονται με λιθόχτιστη μονότοξη γέφυρα (καμάρα) τα τρία ποτάμια, ο Κρικελιώτης με τον Καρπενησιώτη και με τον Προυσιώτη, σε ένα στενό ως 7 μ. πλάτος και ύψος 30 μ., που συνεχίζουν ένωμένοι για τον Άχελφο.

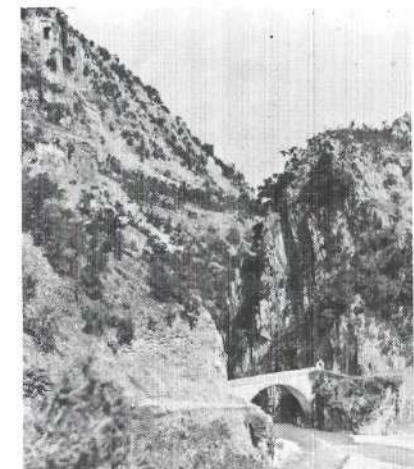
Περνώντας τη γέφυρα αυτή που επιστρώθηκε με νέα τσιμεντόχτιστη, συναντάμε τον τάφο του μάστορα Γ. Κολοκυθά, Ήπειράτη, όπου και έπιγραφή χρονολογίας θανάτου του στην «28 Αυγούστου

Το καθολικό του ναού του μοναστηριού Προυσού.

1892», όποτε σκοτώθηκε κατά το χτίσιμο. Συνεχίζοντας αριστερά συναντάμε το Μπαλτέικο Χάνι, όπου μπορεί ο ταξιιδιώτης να εβρη αναψυκτικά, πρόχειρο φαγητό και πολύ καλό ντόπιο κρασί. Η διαδρομή συνεχίζεται ανάμεσα σε μία φύση μεγαλειώδη στην τραχύτητά της.

Σε λίγο φτάνουμε στον συνοικισμό του Προυσού Άγιώργης, με δλίγα σπίτια κολλημένα σά στρείδια στο βράχο, που

Το γεφύρι του Διπόταμου. Στο 24 χλμ. από το Καρπενήσι για τον Προυσό.

δμως διατηρεί σταφυλοφορτώμενες κληματαριές. Στά χωριά τούτης της περιοχής εκείνο που περισσότερο από κάθε άλλο εδδοκμεί είναι τα κλήματα και τούτο το διαπιστώνουμε στὸν Προυσό, στὸν Τόρνο, στὴν Καστανιά καὶ στὰ λοιπὰ πετροχώρια. Ὁ δρόμος προχωρώντας ἀπὸ τρομερούς γκρεμούς, πὺ προκαλοῦν πραγματικά δέος, μᾶς οδηγεί ἀνάμεσα ἀπὸ τοὺς δύο προστατευτικούς πύργους τοῦ Καραϊσκάκη καὶ μὲ μιὰ τελευταία στροφή φθάνουμε στὴν ἐξώπορτα τοῦ μοναστηρίου. Τοῦτο βρίσκεται φωλιασμένο στὴν καρδιά ἀπὸ τοῦ βράχου, ὅπου ἡ ἀφανής κρύπτη τοῦ παρεκκλησιοῦ μὲ τὸ συνεχόμενο δίπλα του ναὸ (καθολικό) καὶ τὰ 3 μεγαλόπρεπα κτίρια, πὺ χρησιμοποιοῦνται γιὰ κελλιά τῶν τροφίμων τοῦ μοναστηρίου καὶ γιὰ ξενώνες τῶν προσκυνητῶν. Ἀναλυτικὴ περιγραφή, ἀπὸ μὲν τὸ Ἀργίνιο ὡς τὸ μοναστήρι, ὀφείλεται στὸν Ἀλ. Πάλλη «Μπρουσός» στὸ π. Νουμάς, Ἀθήναι 28/8/1921, No 740, σ. 71 κ.ἐξ. Ἀπὸ δὲ τὸ Καρπενήσι ὡς τὸν Προυσό, στὸν Π. Βασιλείου: «Ἐνα ταξίδι ἀπὸ τὸ Καρπενήσι στὸν Μπρουσό» στὸ π. Ἡώς, Ἀθήναι, No 52-53 (1961), σ. 99-106, καὶ «Τὸ Μοναστήρι τῆς Παναγίας τῆς Προυσιώτισσας» στὸ ἴδιο π. No 61-62 (1962), σ. 60-64.

ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΠΡΟΥΣΟΥ-ΠΡΟΥΣΟΣ-ΣΠ. ΑΠΟΚΛΕΙΣΤΡΑΣ - ΤΟΡΝΟΣ-ΚΑΣΤΑΝΙΑ - ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ.

ΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΠΡΟΥΣΟΥ. Ὑψόμε 800μ. Ἀπὸ τὸ Καρπενήσι χλμ. 39. Κάτοικοι (1961) 15. Μπορεῖτε νὰ πᾶτε σ' αὐτὸ μὲ αὐτοκίνητο σὲ καλὸ αὐτοκινητόδρομο ἀπὸ τὸ Καρπενήσι καὶ σὲ δυσκολοδιάβατο ἀπὸ τὸ Ἀργίνιο. Ἰδρύθηκε περὶ τὸν 12ο αἰώνα, σύμφωνα μὲ τὶς πὺ ἀνακαλύφθηκαν τελευταῖα ἀπὸ τὴν ἀρμόδια Ὑπηρεσία Βυζαντινῶν Ἀναστηλώσεων τοῦ Ὑπουργείου Προεδρίας τῆς Κυβερνήσεως, τοιχογραφίες. Αὐτές, ἀγνώστου ἀγιογράφου, βρέθηκαν κάτω ἀπὸ νεώτερες (τοῦ 1518), πὺ εἶναι ἔργα τοπικῶν ἀγιογράφων Γεωργίου καὶ Δημητρίου (υἱοῦ) Παπαδοπούλου. Ὡς ἱδρυτές του φέρονται δύο ἀπὸ τὴν Προύσα, καθὼς λέγεται, μεταφορεῖς τῆς εἰκόνας τῆς Παναγίας πὺ μετονομάστηκαν, ὡς κληρικοί, Διονύσιος καὶ Τιμόθεος καὶ οἱ ὅποιοι παρέμειναν στὸν τόπο τοῦτο, ὡς τὸ θάνατό τους εὐλαβικοί προσκυνητὲς καὶ φύλακες τῆς «θαυματουργῆς» εἰκόνας.

Οἱ προσκυνητὲς καὶ γενικώτερα οἱ τουρίστες ἔχουν ἀρκετὰ ἐνδιαφέροντα ἐδῶ νὰ προσέξουν: Σημειώνουμε τοὺς 70 χειρόγραφους κώδικές του, τὰ 731 ἔντυπα (τόμοι 288) βιβλία ποικίλου περιεχομένου καὶ σπανίων ἐκδόσεων, πὺ ἀποτελοῦν τὴ βιβλιοθήκη του. Ἐπίσης τὰ ὑπάρχοντα ἀξιόλογα ἱερὰ κειμήλια καὶ ἕνα σπαθὶ τοῦ 21, πὺ ἀνεξακρίβωτα πιθανολογεῖται, σάν δῶρο τοῦ Καραϊσκάκη. Τὶς τοιχογραφίες τοῦ καθολικοῦ του, πὺ εἶναι ἔργα τῶν ζωγράφων. Γ. Γεωργίου & Γ. Ἀναγνώστου μὲ χρονολογία τοῦ 1785, ἀλλὰ καὶ τὶς παλιότερες τοιχογραφίες τοῦ 12ου αἰῶνα καλῆς ἐπαρχιακῆς βυζαντινῆς τέχνης. Τὸ μοναστήρι τοῦτο στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας ὑπέστη ἀρκετὲς καταστροφές καὶ λεηλασίες. Πυρπολήθηκε στὰ 1587 ἀπὸ τοὺς Τουρκαλβανούς, καθὼς καὶ ἄλλες φορὲς στὰ μετέπειτα χρόνια. Τέλος θὲ στίς 16 Αὐγούστου 1944 ἀπὸ τοὺς ναζιῆδες Γερμανοὺς «πολιτισμένους» κατακτητὲς μας. Ὅμως πάντοτε, καὶ αὐτὸ σάν τὴν Ἑλλάδα μας, ἀναγεννήθηκε ἀπὸ τὴν τέφραν του. Ἡ εἰκόνα τῆς Παναγίας, πὺ λέγεται ὅτι εἶναι ἔργο τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ καὶ βρίσκεται στὴ μικρὴ ὑποβράχια κρύπτη τῆς, στὸ «ἐκκλησάκι», μαζί μὲ τὰ ἱερὰ κειμήλια καὶ ὅσα εἶχαν ἀπομείνει ἀπὸ τὴν ἄλλοτε πλούσια βιβλιοθήκη τοῦ μοναστηρίου. Χειρόγραφα καὶ ἔντυπα, διασώθηκαν, καὶ μετὰ τὴν τελευταία πὺ προηγούμενα ἀναφέραμε καταστροφή του, χάρις στὴν ἔγκαιρη καὶ ἀξίειαινη μέριμνα τῶν καλογέρων καὶ τῶν Προυσιωτῶν.

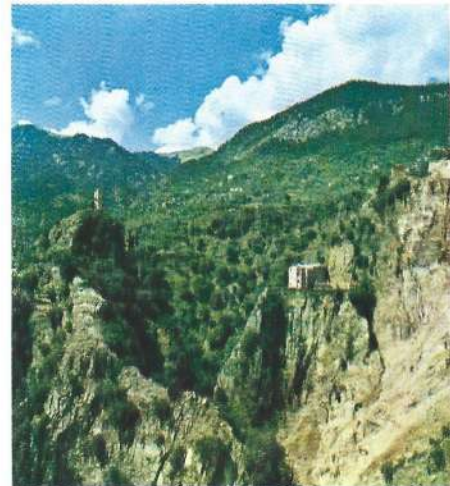
Σχετικὰ μὲ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας γνωρίζουμε ἀπὸ ἐπιγραφή τῆς, ὅτι τὸ ἀργυρὸ ἐπικάλυμμά της δώρισε ὁ θρησκός στρατάρχης τῆς Ρούμελης Καραϊσκάκης ἐλπίζοντας στὴ θεραπεία του. Μάλιστα λέγεται, ὅτι στίς 9/8/1823 πὺ νοσηλεύεταν ἐδῶ καὶ τὸ μεταφερόμενο νεκρὸ τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, γιὰ νὰ ταφῇ στὸ Μεσολόγγι, ἀπὸθεςαν γιὰ λίγο στὸ καθολικὸ τοῦ Μοναστηρίου, ὁ Καραϊσκάκης, κατέβηκε, ἀπὸ τὸ κελλί του καὶ μὲ βαθειὰ συγκίνηση—γιατὶ ἐκτιμοῦσε πολὺ τὸ Μάρκο—καὶ δακρυσμένα μάτια, φίλησε τὸ νεκρὸ στὸν ὅποιο εἶπε: «Μακάρι ἀδελφὲ Μάρκο μὲ τέτοιο θάνατο νὰ πάνα κι ἐγὼ». Καί, καθὼς εἶναι γνωστὸ, κατὰ τὴν πολιτοκρία τῆς Ἀθήνας τὸ 1826 εἶχε κι' αὐτὸς τὸ ἴδιο τέλος, μόνον πὺ δὲν σκοτώθηκε ἀπὸ ἐχθρική σφαῖρα, σύμφωνα μὲ ἀποκάλυψή του, πὺ ἔκαμε στίς τελευ-

ταὶς στιγμὲς τῆς ζωῆς του. Ἀκόμη θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι, ὕστερα ἀπὸ 40ήμερη παραμονή του στὸ μοναστήρι, ὁ Καραϊσκάκης ἀνεχώρησε μὲ κάπως καλὴν ὑγεία. Ἐπειδὴ ὅμως εἶχε τάξει ἕνα ἐπίχρυσο στεφάνι καὶ ἐπαργύρωση, στὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας, δὲν μπόρεσε φεύγοντας νὰ μὴ κάμῃ χρῆση τῶν ἀσείων τῆς πάντοτε τσουχτερῆς ἀλλ' ἄκακῆς γλώσσας του καὶ εἶπε στὴν Παναγία ἀσπαζόμενος τὴν εἰκόνα τῆς: «Γυναίκα δὲν εἶσαι καὶ σὺ Μεγαλόχαρη; Ἐπρεπε βλέπεις νὰ σ' τάξω μιχλιμπίδια γιὰ νὰ μὲ κάνης καλά...». Βλ. Π. Βασιλείου: «Ἀπὸ τὸ Καρπενήσι στὸν Προυσό» στὸ π. Ἡώς, ὅπ. π. σ. 105. Τοῦ ἴδιου: Τὸ μοναστήρι τοῦ Προυσοῦ, Ἀθήνα 1965 σ. 10-11 κ.ἐξ.).

Ἀντίκρυ ἀπ' τὴν ἐκκλησίαν εἶναι τὸ ἐκκλησάκι τῶν Ἀγίων Πάντων. Χτίστηκε στὰ 1754 ἀπὸ τὸν Ἀνδρανοβίτη ἡγούμενο Πελάγιο, στὸν ὅποιο ὀφείλεται ἡ κατασκευὴ τοῦ τέμπλου του, μερικῶν-εἰκόνων καὶ ἡ περιμάνδρωση τοῦ κοιμητηρίου τῶν μοναχῶν. Ἀξιόμνημόνευτος γιὰ τὸ μοναστήρι τοῦτο εἶναι ὁ ἡγούμενος Κύριλλος Καστανοφύλλης, πὺ τὸ 1814 ἐπλοῦτισε τὴ μοναστηριακὴ βιβλιοθήκη μὲ 252 βιβλία «εἰς μνημόσυνον τῶν αὐτοῦ γεννητῶρων Δημητρίου καὶ Στάμωσ καὶ τῶν αὐταδέλφων του Γεωργίου, Ἰωάννου, Ἀγῶρος καὶ Χαΐδωσ», πὺ κατεγράφησαν στίς σελ. 847-848 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 42 κώδικα τοῦ μοναστηρίου. Κοντὰ στὸ ἐκκλησάκι τῶν Ἀγίων Πάντων βρίσκεται τὸ διάροφο οἶκημα τῆς Σχολῆς Γραμματῶν, πὺ χτίστηκε τὸ 1819 ὡς τὸ 1820. Ὅμως δὲν ξέρουμε ἂν λειτουργοῦσε καὶ παλιότερα, ἀπὸ τὸν 12ο ὡς τὸν 18ο αἰῶνα στὸ χωριὸ Προυσός ἢ στὸ μοναστήρι του, σχολεῖο, γιὰτὶ ἡ λειτουργία τοῦ σχολείου, πὺ ἀναφέραμε, ὀφείλεται, καθὼς εἶναι γνωστὸ, στὸν ἐπίσκοπο Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφου Δοσίθεο, πὺ μαζί μὲ τὸν Κύριλλο Καστανοφύλλη, μερικοὺς τροφίμους τοῦ μοναστηρίου καὶ μερικοὺς κατοίκους τοῦ Προυσοῦ, διενήργησαν σχετικὸ ἔρανο τὸ 1819. Τὸ Σχολεῖο αὐτὸ λειτουργοῦσε, σύμφωνα μὲ ἔγκυρα στοιχεῖα, ὡς τὸ 1825. Θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι προτοῦ μποῦμε στὸ μοναστήρι ὑπάρχει τουριστικὸ περίπτερο. Πανηγύρι λαμβάνει χώραν τὴν 15ην καὶ 23ην Αὐγούστου ὅποτε πλῆθος προσκυνητῶν προσέρχονται ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐπείξ Νομούς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο

καὶ τὴ Θεσσαλία. Ἀντικρύζοντας στὴν ἀπόμερη γαλήνη του τὸ μοναστήρι Προυσοῦ νοιώθει κανεὶς νὰ ἀντιπροσωπεύῃ αὐτὸ μιὰ γιγάντια ἑλληνικὴ ψυχὴ, ἀτίθαση καὶ ἐπιβλητικὴ πὺ σὲ χρόνια δεινῆς σκλαβιάς, λέγεται ὅτι πολλὰ πρόσφερε γιὰ τὴ θρησκεία καὶ τὸ ἔθνος. (Π.Ι. Βασιλείου: Τὸ μοναστήρι τῆς Παναγίας τῆς Μπρουσιώτισσας στὸ π. Ἡώς Ἀθήνα 1962, No 61-62, σ. 59-64).

ΠΡΟΥΣΟΣ. Ὑψόμε. 920 μ. Ἀπὸ τὸ Καρπενήσι χλμ. 40. Κάτοικοι (1961) 539, (1971) 510. Εἶναι ἕνα γραφικὸ χωριὸ ἀπὸ τὰ πιὸ ὁμορφα τῆς Εὐρυτανίας κουνιασμένο σὲ μιὰ ἐλατόφυτη πλαγιά, Ν.Α. τοῦ βουνοῦ Ἀραποκέφαλα. Στενὲς πεζοῦλες σχηματίζουν μιὰ κλιμακωτὴ διάταξη ἀνάμεσα στίς ὁποῖες βρίσκονται καλοχτισμένα σπίτια μὲ ὀπωροφόρα δένδρα δίπλα τους καὶ κυρίως κληματαριές. Πρόκειται γιὰ ἐξαίρετο παραθεριστικὸ κέντρο. Ἐχει γυμνάσιο πὺ εἶναι ἕνα σύγχρονο κτίριο, δωρεὰ τοῦ βιομήχανου Χρ. Κατσάμπα, ὁ ὅποιος διέτέλεσε μαθητὴς τοῦ ἐκεῖ καλοῦ παλίου Ἑλληνικοῦ Σχολείου καὶ εὐγνώμονα θυμᾶται τὸ λαμπρὸ παιδευτικὸ ἔργο. Πολλὰ φτωχὰ παιδιά πὺ σπουδάζουν ἐκεῖ, ἐξυπηρετοῦνται τελευταῖα καὶ ἀπὸ τὸ μαθητικὸ οἰκοτροφεῖο, πὺ ἐπίσης ἀποτελεῖ δωρεὰ τοῦ Χρήστου Κατσάμπα καὶ πὺ ν' αὐτὸ ἀνομάσθηκαν τὰ ἱδρύματα αὐτά

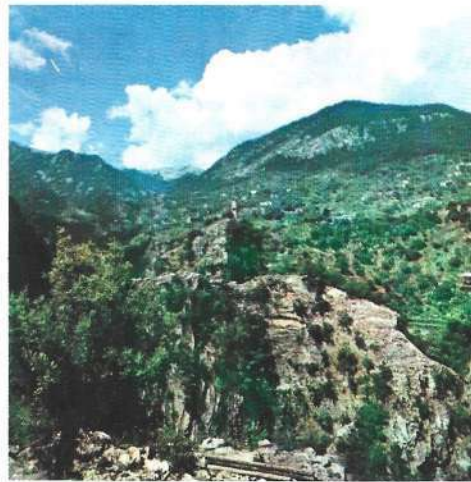

Ὁ Προυσός μὲ τὸ μοναστήρι του. (Φωτ. Σ. Μελετιῆ).

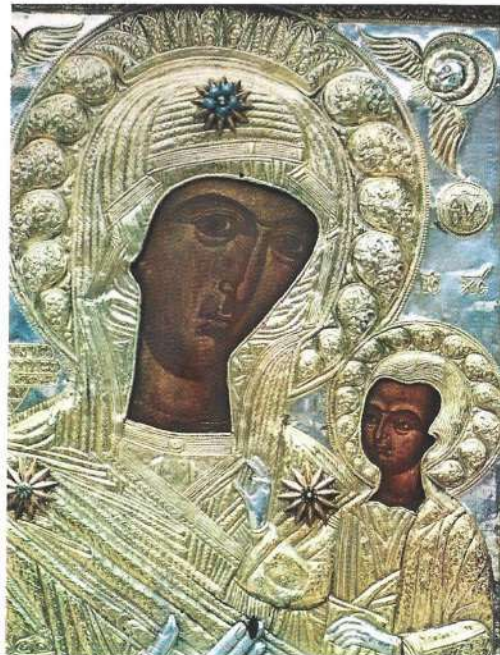

Η Σχολή του μοναστηριού Προυσού που κτίστηκε το 1819.

⬆(Φωτογραφίες Σπ. Μελετζή).⬆

Ο Προυσός με το γραφικό, αλλά τραχύ περιβάλλον του.

Η επαργυρωμένη από τόν Καραϊσκάκεικόνα της Παναγίας Προυσιώτισσας.

Προυσός. Το «Κατσάμπειο» Γυμνάσιο.

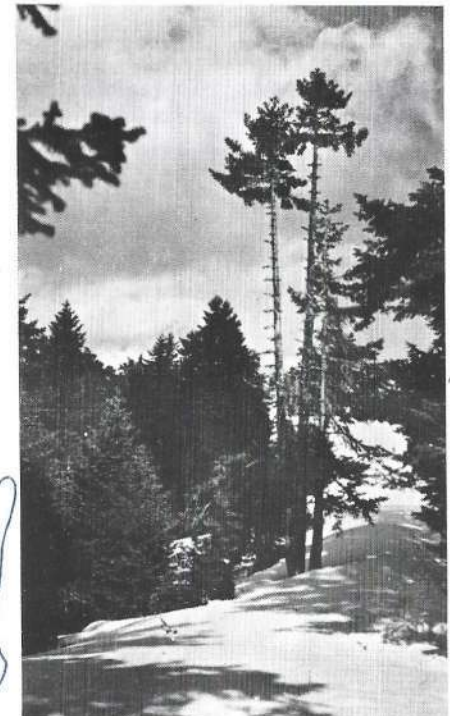
«Κατσάμπεια». Παλιότερα το ελληνικό σχολείο και ύστερα το Γυμνάσιο στεγάζονταν στο Ἀγαθίδειο Ἰδρυμα. Ἦταν ἓνα οἰκημα χτισμένο μὲ χρήματα ποὺ διέθεσε ὁ μέγας Προυσιώτης εὐεργέτης καθηγητὴς Ἀναστάσιος Ἀγαθίδης. Ὁ Ἀγαθίδης ἢ Καπέρδας γεννήθηκε στὸν Προυσὸ τὸ 1794 καὶ πέθανε στὸ Λονδίνο τὸ 1881. Τὰ πρῶτα γράμματα ἔμαθε στὸ σχολεῖο τοῦ μοναστηριοῦ. Συνέχισε τὶς σπουδὲς του στὴν Αἴγινα καὶ ἀργότερα δίδαξε στὴν Ἀθήνα. Ἐπειτα πῆγε στὸ Λονδίνο ὅπου ἐργάστηκε ὡς καθηγητὴς τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων. Γιὰ τὸ ἐλληνικὸ σχολεῖο τοῦ Προυσοῦ ἐντύπων βιβλίων καὶ ἓνα σοβαρὸ σὲ λίρες ἀγγλικὲς κληροδότημα ποῦ, δυστυχῶς, ἐξαεμίστηκε. Σήμερα στὴν «Ἀγαθίδειο Λαϊκὴ Βιβλιοθήκη», ποὺ χτίστηκε μπρὸς στὴν πλατεῖα τοῦ χωριοῦ, ἀπέμειναν 421 τόμοι βιβλίων ποικίλου περιεχομένου ἀπὸ τὴ δωρεὰ τοῦ Ἀγαθίδου καὶ 684 ἀπὸ σύγχρονα ἐλληνικὰ ἔργα. (Π. Ι. Βασιλείου: Τὸ Μοναστήρι τοῦ Προυσοῦ, Ἀθήνα 1965, ὅπου περιγραφὴ τῶν σπουδαιότερων ἀφορώντων στὸ μοναστήρι καὶ ἀρκετὴ βιβλιογραφία. Γρ. Νταβαρίνου καὶ Α. Τσαπέρα: Ἱστορία Ἱερᾶς Μονῆς Προυσιώτισσης Ἀθῆναι 1957. Θ. Ν. Παπαθέου: Ὁ Προυσὸς καὶ τὸ Μοναστήρι του Ἀθῆναι 1966 σ. 75. Σ. Μελετζή-Φ. Γελαδοπούλου, Τὸ μοναστήρι τοῦ Προυσοῦ, Ἀθήνα 1970).

Ἀπὸ τὸν Προυσὸ κατάγονται ὁ ἀντιβασιλεὺς Κονδύλης καὶ πολλοὶ ἄλλοι ὑπάλληλοι, στρατιωτικοὶ κλπ. καὶ ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων. Ὁ Προυσὸς ἀπὸ τὸ Νοέμβρι τοῦ 1970 συνδέεται αὐτοκινητιστικὰ μὲ τὸ Καρπενήσι μὲ χωματόδρομο καλῆς βατότητας, ποὺ περνάει ἀνάμεσα ἀπὸ τραχεῖες χαράδρες καὶ πολὺ δύσκολες διαβάσεις. Ἐπίσης, καθὼς εἰπώθηκε, συνδέεται καὶ μὲ τὸ Ἀγρίνιο μέσω τοῦ ἐλατόφυτου Παναιτωλικοῦ μὲ χωματόδρομο κακῆς βατότητας.

Σὲ ἀπόσταση μιᾶς ὥρας ἀπὸ δὴ βρίσκεται ἡ Σπηλιὰ τῆς Ἀποκλείστρας, ποὺ ἔχει βάθος 50 μέτρων, πλάτος 25 καὶ ὕψος 100. Πιθανολογεῖται, ὅτι σ' αὐτὴ τὴ σπηλιὰ ἦταν τὸ μαντεῖο τοῦ δημικοῦ Ὀδυσσεά, γιὰ τὸ ὁποῖο μιλά καὶ ὁ Χαλκιδαῖος ποιητὴς Λυκόφρων στὸ ἔργο του «Ἀλεξάνδρα ἢ Κασσάνδρα» στίχ. 799 κέξ.: «Μάντιν δὲ νεκρὸν Εὐρυτάν στέψει λῶδς», δηλαδὴ «τὸν δὲ νεκρὸ μάντη, θὰ τὸν στε-

φανώσῃ ὁ λαὸς τῶν Εὐρυτάνων». Καὶ ἡ περίπτωσις ἀφορᾷ τὸν Ὀδυσσεά. Ἀκόμη θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ Ἱ. Τζέτζης σχετικὰ ἀναφέρει: «Εὐρυτάνες ἔθνος εἶναι τῆς Αἰτωλίας, ὀνομασθέν. ἀπὸ Εὐρύτου, παρ' οἷς μαντεῖον Ὀδυσσεῶς». Βλ. Ἱ. Τζέτζη: «Σχόλια εἰς Λυκόφωνα», Λειψία 1811, τ. Β', στίχ. 420 κέξ., σ. 592 κέξ.). Στὴν ἐν λόγω σπηλιὰ ἡ ὁποία στὰ χρόνια τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνα χωρίζονταν σὲ δύο διαμερίσματα, κατέφυγαν χιλιάδες οἰκογένειες τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 21, ποὺ εἶχαν φρουρὰρχο τὸν Προυσιώτη Δημήτριο Γουβέλη, ὁπότε τὸ Μοναστήρι βοήθησε γιὰ τὴν οὐχὺρῶσίν της.

Στὸ χωριὸ ὑπάρχουν ἀρκετὰ μαγαζάκια, ὅπου μπορεῖ κανεὶς νὰ φάῃ πρόχειρα καὶ νὰ πῇ ἐκλεκτὸ προυσιώτικο κρασί. Σχετικὰ μὲ τὴ διανυκτέρευσις εἶναι δυνατὸ νὰ ἐξυπηρετηθοῦν στὰ σπίτια περὶ τὰ 10 άτομα. Ἀπὸ τὸν Προυσὸ πρὸς τὰ Ν.Δ. του, πεζοπορικὰ ἢ μὲ φορητὴ μπορεῖ νὰ ἐκδράμῃ κανεὶς στὸ χωριὸ Τόρνο.

Εὐρυτανικὸ τοπίο. (Φωτ. Σπ. Μελετζή).

ΤΟΡΝΟΣ. Ύψ. 750μ. Κάτ. 180 (1961). Από τὸ Καρπενήσι χλμ. 47. Ένα γεωργικὸ χωριουδάκι χωμένο στὰ κλήματα καὶ σὲ λίγα καλαμπόκια. Ἀξιόλογο γιατί παλιότερα δὲν πρόσφενγε σὲ δικαστήρια γιὰ τίς μεταξὺ τῶν κατοίκων διαφορές, οἱ ὁποῖες ἐπιλύονταν ἀπὸ τοπικὴ ἐπιτροπὴ γερόντων, τῶν ὁποίων οἱ ἀποφάσεις ἦταν τελεσίδικες. Στὴν Ἀμερικὴ, εἶναι ἴσως τὸ μόνο εὐρυτανικὸ χωριό, ποὺ δὲν ἔχει οὔτε ἓνα μετανάστη. Ὑστερα ἀπὸ δίωρο πορεία ἀπὸ τὸν Τόρνο συναντάμε τὸ χωριὸ Καστανιά.

ΚΑΣΤΑΝΙΑ. Ύψ. 880 μέτρ. Κάτοικοι (1961) 399, (1971) 250. Στὴ βυζαντινὴ τὴν ἐποχὴ ὀνομαζόταν Ἀγιος Δημήτριος. Ἦταν ἀπ' τὰ μεγαλύτερα χωριά τῆς περιοχῆς καὶ εἶναι πατρίδα τοῦ Κυρίλλου Καστανοφύλλη, ποῦ, ὅπως εἶπαμε, διετέλεσε ἡγούμενος τῆς Μονῆς Προυσού, καὶ τῶν ἡρώικων ἀγωνιστῶν τοῦ 21 Κώστα Βελῶτα καὶ Κώστα Καλαντζῆ, ποῦ ἐγίναν ὀλοκαύτωμα στὸ σπίτι τοῦ Σκαρπῆ (Μεγάλο Χωριό) ἀπὸ τίς ὀρδὲς τοῦ Δράμαλη, πολεμώντας ἐναντίον τῶν ὡς τὸ τελευταῖο φουσίγγιό τους χωρὶς νὰ παραδοθῶν. Ἔχει 8 παλιές ἐκκλησιές μὲ ἐνδιαφέρουσες εἰκόνες. Στὸ χωριὸ μπορεῖ νὰ διανυκτερεύσουν, μὲ προειδοποίηση.

Περνώντας τὸ Κλειδί γιὰ τὸ Καρπενήσι.

ἕως 30 άτομα. (Περισσότερα γιὰ τὸ χωριὸ τοῦτο βλ. I. Δ. Ὑφαντοπούλου: Ἡ ἐκκλησία τῆς Καστανέας Εὐρυτανίας καὶ ὁ Καστανοφύλλης Κυρίλλος, Ἀθήνα 1966 καὶ Π. I. Βασιλείου: Εὐρυτάνες ἀγωνιστὲς τοῦ 21, Ἀθήναι 1959 σ. 6. Τοῦ ἰδίου: στὴν ἐφημ. Εὐρυτανία 28-2-1930).

Τελειώνοντας τοῦτη τὴ διαδρομὴ, θὰ πρέπει νὰ σημειώσωμε τὰ πιὸ κάτω χωριά.

ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ. (πρ. Κόπραϊνα). Ύψ. 720. Κάτοικοι 147 συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ οἰκισμοῦ Παλιοχωριοῦ. Παράγει κτηνοτροφικὰ προϊόντα καὶ ἀρκετὰ καρύδια. Τὰ σπιτάκια του βρίσκονται πολὺ μακριὰ τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο.

ΑΣΠΡΟΠΥΡΓΟΣ - ΕΣΩΧΩΡΙΑ.

ΑΣΠΡΟΠΥΡΓΟΣ: (πρ. Ἀντράνοβα). Ύψ. 870 μ. Κάτοικοι 367 (1961), 200 (1971). Στὴν κοινότητα συμπεριλαμβάνονται καὶ οἱ συνοικισμοὶ Ἀμπέλια καὶ Παρηγόρης. Σὲ ἀπόσταση ὥρας ἀπὸ τὸ χωριὸ ὑπάρχει τοποθεσία «Πόλεμος» ὅπου βρέθηκαν πολλὰ ἀντικείμενα παλίου καταστραφέντος οἰκισμοῦ. Ἐπίσης θὰ πρέπει νὰ ἀναφέρωμε τὸν μικρὸ οἰκισμὸ τῆς Βελωτούλας ποῦ εἶναι χτισμένος στὴν κορυφὴ μιᾶς ἀπόκρημνης χαράδρας, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ σὲ μιὰ πολὺ ἀγρία κλεισοῦρα. Τὸ χεῖμῶνα ἡ περιοχὴ βάλλεται ἐντονα ἀπὸ ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς Φύσεως. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ἓνα παλιὸ ἐξωκλήσι τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ποῦ φέρνει τὴν ἐπιγραφὴν ὅτι «ἀνηγέρθη ὑπὸ τοῦ ἐντιμωτάτου Νικολάου Λιθαρά ἐκ κομποδόσεως Καρπενησίου 1771». Ἄλλα χωριουδάκια εἶναι τὰ Ἐσχωρία.

ΕΣΩΧΩΡΙΑ. Ύψ. 700 μ. Κάτοικοι 146 (1961). **ΒΕΛΩΤΑ.** Ύψ. 780μ. Κάτοικοι 86 (1961). **ΣΤΑΥΡΟΧΩΡΙ.** Ύψ. 780 μ. Κάτοικοι 139 (1961). **ΣΑΡΚΙΝΗ.** Ύψ. 480 μ. Κάτοικοι 171 (1961). Στὴν κοινότητα ὑπάγεται καὶ ἡ Πτελέα (ὑψ. 1100 μ. Κάτ. 80 (1961). **ΑΛΕΣΤΙΑ.** Ύψ. 830 μ. Κάτοικοι 200 (1961). Χωριά ποῦ χτίστηκαν στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας ἀπὸ Ἕλληνες χριστιανούς, οἱ ὁποῖοι κατέφυγαν ἐκεῖ πάνω γιὰ νὰ ἀπαλλαγῶν ἀπὸ τίς διώξεις τοῦ κατὰχτητῆ. Χωριά χωρὶς συγκοινωνία, χωρὶς τὰ δέοντα μέσα ζωῆς, καὶ ποῦ γι' αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ συγκεντρωθῶν σὲ κάποιο κεντρικὸ χωριό, γιατί δὲν νοεῖται πιά ἡ ἀπομόνωσή τους στὰ ἄγρονα

Περνώντας τὴ μαγεύτρα Ποταμιὰ. (Φωτ. Ζημέρη 1971).

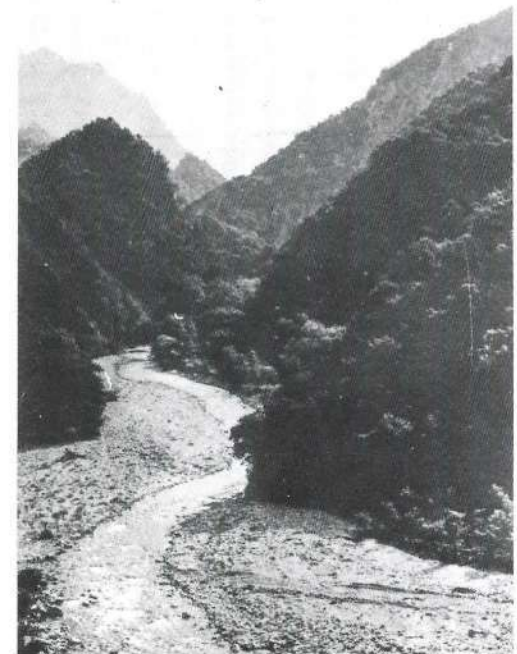
Γιὰ τὸν Προυσὸ μὲ συντροφιά τὸ θρόῖσμα τῶν πλαταγιῶν καὶ τὸ νανοῦρισμα τοῦ Καρπενησιώτη.

(Φωτ. Σπ. Μελετζῆ).

κι' ἐρημικά κατσάβραχά τους. Τὸ ἴδιο θὰ πρέπει νὰ γίνῃ καὶ γιὰ μερικοὺς ἄλλους ἀπόμερους μικροὺς ἀγροτοποικισμοὺς οἰκισμοὺς περὶ τὰ Ψιανὰ καθὼς καὶ σὲ ἄλλους βραχότοπους τῆς Εὐρυτανίας.

ΑΓΡΙΝΙΟ - ΘΕΡΜΟΣ-ΠΡΟΥΣΟΣ.

Ἀπὸ τὸ Ἀγρίνιο στὸν Προυσὸ, ἀπόσταση 80 χλμ. Μπορεῖ μὲ λεωφορεῖο νὰ ταξιδέψῃ κανεὶς ἀπὸ τὸ Ἀγρίνιο ὡς τὸ Θέρμο 30 χλμ. καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ὡς τὸν Προυσὸ (ἀπόσταση 50 χλμ.) μὲ ταξὶ ἢ μὲ φορτοεπιβατικὸ λεωφορεῖο, ἀλλὰ μόνον τὸ καλοκαίρι, γιατί ὁ δρόμος δὲν εἶναι εὐκολοδιάβατος γιὰ τὸ χεῖμῶνα. Ἡ διαδρομὴ Ἀγρινίου- Προυσού καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὸ Θέρμο ὡς τὸν Προυσὸ μὲ τὸ πέρασμα τοῦ δρόμου κοντὰ στὰ ὁμορφα χωριά τῆς Τριχωνίδας, Ἀετόπετρα, Δρυμῶνα, Νεροσύρτη καὶ Λαδικοῦ καὶ κάτω ἀπὸ τὰ πυκνὰ ἔλατα τῶν Ἀραποκεφάλων, εἶναι πολὺπλευρὰ εὐχάριστη καὶ ἀπολαυστικὴ.

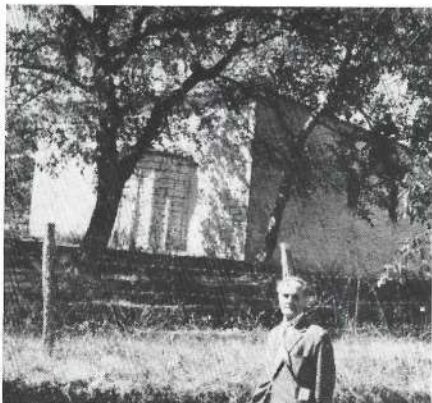

ΧΙΙΙ. ΠΡΟΣ ΤΑ ΧΩΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΤΑΜΙΑΣ Κ.Α.Π.

ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ - ΓΟΡΓΙΑΝΑΔΕΣ - ΚΟΡΥΣΧΑΔΕΣ - ΒΟΥΤΥΡΟ - ΝΟΣΤΙΜΟ.

Σύμφωνα με τὰ δρομολόγια που ἀναφέραμε στὸ σχετικὸ πῖνακα στὴν ἀρχὴ τοῦ παρόντος ὁδηγοῦ, ὁ ἐπισκέπτης ἀπὸ τὸ Καρπενήσι μπορεῖ νὰ μεταβῇ στὰ παρακάτω χωριά, πού ὅλα βρίσκονται στὴν περιοχὴ τῆς δεξιᾶς ὁχθῆς τοῦ ποταμοῦ Καρπενησιώτη. Ἐτσι, προχωρώντας ἀπὸ τὸ Καρπενήσι στὸν ἀσφαλτοστρωμένο δρόμο τῆς Ποταμίας καὶ περὶ τὸ 40 χιλιόμετρο συναντᾶμε διακλάδωση γιὰ τὸ χωριὸ Γοριανάδες.

ΓΟΡΙΑΝΑΔΕΣ. Ὑψόμ. 900. Ἀπὸ Καρπενήσι 5 χλμ. Κάτοικοι 150 (1961). Ὑπάρχει στὸ δῆμο Καρπενησιῶ. Συνεχίζοντας τὸν κεντρικὸ δρόμο τῆς Ποταμίας, καὶ ἀριστερὰ καθὼς προχωροῦμε, συναντᾶμε τὸ ἐκκλησάκι τῆς Παναγίας τῆς Μεσαμπελιάς (Κοίμηση τῆς Θεοτόκου). Ἀπομεινάρι τοῦ ἄλλοτε ὁμώνυμου μοναστηριοῦ πού καταστράφηκε τὸ 1821 καὶ ξαναχτίστηκε τὸ ἐκκλησάκι του ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση. Ἐνδιαφέροντα ἔχει μιὰ φορητὴ εἰκόνα τοῦ Ἁγ. Τρύφωνα, ἔργο τοῦ 18ου αἰώνα, καλῆς τέ-

Τὸ ἐκκλησάκι τῆς Παναγίας τῆς Μεσαμπελιώτισσας. (Φωτογρ. Π. Βασιλείου 1963).

χνης. Σὲ λίγο, διακλάδωση πρὸς τὰ δεξιὰ μας ὁδηγεῖ στὶς Κορυσχάδες.

ΚΟΡΥΣΧΑΔΕΣ. Ὑψόμετρ. 960 μ., 6 χιλιόμετρα ἀπὸ τὸ Καρπενήσι. Κάτοικοι 194 (1961). Πρόκειται γιὰ ἓνα ἀπὸ τὰ πρὶν συγκεντρωμένα καὶ ὁμορφα χωριά τῆς Εὐρυτανίας. Πῆρε αὐτὸ τὸ ὄνομα ἀπὸ τὴν ἀρχαία λέξη «κόρυς» = (περικεφαλαία, κορύσσω = φτιάχνω περικεφαλαίες, περικεφαλαιώνω, ἄρμα-τάνω, ὀπλίζω). Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, στὴν ἐδῶ τοποθεσίᾳ «Καμίνια», λέγεται ὅτι κατασκευάζονταν πολεμικὰ ὅπλα καὶ ἀντικείμενα. Στὸν ὑπερκείμενο κοντινὸ λόφο «Παλιόκαστρο» σώζονται ἱχνη ἀπὸ τείχη παλίου ἀνερευνήτου φρουρίου. Στὰ 1954 βρέθηκαν παλιοὶ τάφοι καὶ πλεῖστα ἀντικείμενα ἀπὸ χαλκὸ καὶ ὀρεῖχαλκο καὶ κτερίσματα. Τὸ χωριὸ ἀνάμεσα σὲ ἔλατα καὶ μὲ ἐκλεκτὸ πόσιμο νερό, εἶναι λίαν κατὰλληλο γιὰ παραθερισμό. Ἀξιόλογο εἶναι τὸ σχολεῖο, τοῦ χωριοῦ πού χτίστηκε μὲ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία. Ἡ ἐκκλησία τοῦ χτίστηκε τὸ 1865, τιμᾶται στὴ μνήμη τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου καὶ πανηγυρίζει στὶς 29 Ἰουνίου.

ΚΟΥΜΑΣΙΑ (ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ).

Σὲ ἀπόσταση μιᾶς ὥρας πρὸς τὰ Δ. τῶν Κορυσχάδων βρίσκεται τὸ μοναστήρι τῶν Κουμασιῶν (Κμάσια), πού τιμᾶται στὴ μνήμη τῆς Παναγίας (Γέννηση τῆς Θεοτόκου). Χτίστηκε περὶ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰώνα. Στὶς 20 Ἰουνίου τοῦ 1821 καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ ξαναχτίστηκε μὲ ἔρανο τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς. Ἀπὸ τοῦ 1930 περιήλθε στὴ δικαιοδοσίᾳ τοῦ μοναστηριοῦ τοῦ Προυσοῦ. Τὸν Αὐγούστο τοῦ 1944 πυρπολήθηκε, τούτῃ τῇ φορᾷ ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς ἐπιδρομεῖς, ὅμως μὲ ἔράνους τῶν Εὐρυτάνων τῆς Ἀμερικῆς ξαναχτίστηκε τὸ 1950 στὸν ἴδιο χώρο, ἓνα ὁμώνυμο ἐκκλησάκι σὲ ἀνάμνηση τοῦ παλίου μοναστηριοῦ. Πανηγυρίζει στὶς 8 τοῦ Σεπτεμβρίου. Στὶς ἄλλες μέρες κανεὶς πιά δὲν τὸ συντροφεύει. Ἀπολαμβάνει ἐρημικὸ στὴν ἐλατόφυτη τοποθεσίᾳ του τὴν ἀνεξάντλητη βουνήσια γαλήνη.

Συνεχίζοντας τὸν κεντρικὸ δρόμο περὶ τὰ 6 χλμ. συναντᾶμε διακλάδωση πού ὁδηγεῖ πρὸς τὰ δεξιὰ μας καὶ σὲ λίγο

Ὁ Ἅγιος Νικόλαος (πρ. Λάσπη) ἓνα γραφικὸ «πράσινο» χωριὸ ἀγκαλιασμένο ἀπὸ τὰ ἔλατα καὶ τοὺς αὐτοφυεῖς καστανόλογγους. (Φωτ. Σ. Μελετζῆ 1970).

φθάνουμε στὸ «Ἐκτροφεῖο θηραμάτων Εὐρυτανίας».

Πρόκειται γιὰ μιὰ ἑκτασὴ 1000 στρεμμάτων δασόφυτη, περιφραγμένη, ὅπου ὑπάρχουν ζαρκάδια, ἐλάφια, αἶγαροι, λαγοί, πέρδικες, φασιανοὶ κλπ. Τὸ ἐνδια-

φέρον τοῦτο κρατικὸ ἐκτροφεῖο ἱδρύθηκε τὸ 1965. Σὲ μισή ὥρα φθάνουμε στὸ Βούτυρο.

ΒΟΥΤΥΡΟ. Ὑψόμ. 820 μ. Ἀπέχει 10 χλμ. ἀπὸ Καρπενήσι. Κάτοικοι 268. Ἐχει μεγαλόπρεπη βυζαντινόρρυθμη ἐκκλησία, ὠραία σπίτια, πλούσια παραγωγή ὀπωρικῶν καὶ κτηνοτροφικῶν προϊόντων καὶ πολλοὺς ξενητεμένους, πού πάντα θυμοῦνται καὶ βοηθοῦν τὸ γραφικὸ χωριὸ τους.

ΝΟΣΤΙΜΟ. Ὑψόμ. 800 μ. Ἀπέχει 12 χλμ. ἀπὸ τὸ Καρπενήσι. Κάτοικοι 115 (1961), 90 (1971). Βρίσκεται στοὺς πρόποδες τοῦ βουνοῦ Καθάρα. Εἶναι ἓνα ποιμενικὸ χωριὸ βουτηγμένο στὸ πράσινο μὲ ἄφθονα κρῦα νερά, πολὺ δροσερὸ καὶ ἀληθινὰ «νόστιμο» καὶ εὐχάριστο γιὰ παραθερισμὸ τὸ καλοκαίρι. Ἐχει ἠλεκτρικὸ, πολλὰς καρυδιές καὶ λέγεται ὅτι ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ ἀγαπημένα χωριά τοῦ Ἀλῆ-Πασᾶ.

Οἱ Κορυσχάδες μὲ τὸ Σχολεῖο τους. (Φωτ. Κ. Σαργῆ).

ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ - ΚΛΑΨΙ - ΜΟΥΖΗΛΟ - ΑΝΙΑΔΑ - ΣΥΓΚΡΕΛΛΟ.

Στά 6,5 χλμ. από το Καρπενήσι προς την Ποταμιά, υπάρχει διακλάδωση που οδηγεί στα χωριά που βρίσκονται στην περιοχή της άριστερης όχθης του Καρπενησιώτη. Ακολουθώντας την πρώτη αυτή διακλάδωση σε λίγα λεπτά βρίσκουμε στο Κλαψί.

ΚΛΑΨΙ. Ύψομ. 790 μ. Από το Καρπενήσι 9 χιλιόμετρα. Κάτοικοι 440. Πρόκειται για ένα χωριό πλούσιο με ωραίες οικοδομές, με περιποιημένα κτήματα και κήπους με άφθονα λουλούδια και κληματαριές και άρκετη εύφορη περιοχή στην κοιλαδίτσα της Ποταμιάς. Λέγεται ότι υπήρξε κάποτε, σε άγνωστο χρόνο, πρωτεύουσα της Εβρυτανίας, στην παλαιοχριστιανική δε εποχή ίσως και έδρα επισκόπου. Δεν είναι όμως γνωστό αν εδώ ήταν ή αρχαία Οίχαλία για την οποία πολλά εύρυτανικά χωριά έριζουν, καθώς τα Φειδάκια, οι Κορυσχάδες, ή Χόχλια κ.ά. Όπωςδήποτε ή ονομασία τούτου του χωριού πρέπει να προήλθε από τα δάκρυα που χύθηκαν από τους κατοίκους του, όσους είχαν απομείνει ύστερα από μία τρομερή καταστροφή του πιθανώς από τους Γαλάτες του Βρέντου το 279 π.Χ., οι όποιοι μετά την καταστροφή του δωρικού Καλλίου και του, άγνωστου μας ονόματος, αρχαίου Κλαψιού, υπέστησαν τη γνωστή πανωλεθρία στα «Κοκκάλια», ανάμεσα 'Αγ. Νικολάου και Κρικέλλου, από τους ένωμένους πληθυσμούς της Εδρυτανίας και τους Αίτωλους. Δεν αποκλείεται όμως ή καταστροφή του Κλαψιού να πραγματοποιήθηκε στους πρώτους μεταχριστιανικούς χρόνους και ως τον 14ον αιώνα. Πάντως κοντά στο χωριό βρίσκεται ή τοποθεσία 'Αγ. Νικόλας όπου υπάρχουν πλείστα ένδεικτικά παλαιού οικισμού, καθώς θεμέλια σπιτιών, κεραμίδια, οικιακά αντικείμενα, ύδραγωγό κλπ. 'Ανασκαφή που έγινε στα 1957-1958 απέκάλυψε ψηφιδωτό δάπεδο ναού, όλίγα μέτρα πάνω από την άριστερή όχθη του Καρπενησιώτη και στη Β.Δ. παρυφή του σημερινού χωριού, μήκους 28 μ. και πλάτους 18 μ. Το δάπεδο αυτό παρουσιάζει πολύ αξιόλογα θεματικά και επιγραφικά στοιχεία, ανήκει δε σε παλαιοχριστιανική βασιλική εκκλησία που χτίστηκε στο τέλος του 5ου αιώνα και που ήταν άφιερωμένη στον 'Αγιο Λεω-

νίδη 'Επίσκοπο 'Αθηνών, ό όποιος έμαρτύρησε στην Κόρινθο κατά τους διωγμούς των χριστιανών από το Δέκιο (249-251). Στο χώρο της παλαιοχριστιανικής βασιλικής οδηγεί αυτοκίνητο-δρομος. Θά πρέπει να σημειωθεί ότι εκτός από το σπουδαιότατο ψηφιδωτό δάπεδο που αναφέραμε, διασώθηκαν στον παλαιοχριστιανικό αυτό ναό ένα σύνθρονο και ή άγία Τράπεζα. 'Ο χώρος του σήμερα έχει περιτοιχισθεί και σκεπασθεί. Τέλος, λέγεται, ότι στην περιοχή βρέθηκε κι' ένα άγαλματάκι χρυσής γουρούνας με τα χρυσά γουρουνάκια της, του όποιου ή τύχη είναι και θά είναι άγνωστος. Όπωςδήποτε θά πρέπει να γίνη στην περιοχή συστηματική αρχαιολογική έρευνα, ή όποια άσφαλώς θά φέρει σε φώς ένδιαφέροντα στοιχεία των περασμένων. (Π. Ι. Βασιλείου: «Παλαιοχριστιανική Βασιλική στο Κλαψί Εβρυτανίας» στο π. «Ευρυτανικά Χρονικά», 'Αθήναι Ν/βριος 1959, No 1, σ. 8-14. Το υ ίδιον: 'Η 'Επισκοπή Λιτζάς και 'Αγράφων κλπ. δπ. π. σ. 99-102 και 137. 'Α ν. 'Ο ρ λ ά ν δ ο υ: «Τό έργον της αρχαιολογικής 'Εταιρείας κατά το 1958.» 'Αθήναι, 'Απρίλιος 1959, σ. 68).

Συνεχίζοντας από το Κλαψί το χωματόδρομο προς τα Ν.Α. φθάνουμε στο Μουζήλο.

ΜΟΥΖΗΛΟ. Ύψομ. 860 μ. Από το Καρπενήσι 13 χλμ. Κάτοικοι 230 (1961), 110 (1971). Στην πλατεία του χωριού βρίσκεται ή εκκλησία του (Κοίμησης της Θεοτόκου) που χτίστηκε το 1650 με ξυλόγλυπτο τέμπλο (1864) και εικόνες του 1710. 'Η εικόνα του τέμπλου Παναγία φέρει την έπωνομασία «Η ΠΟΡΤΑ 'Ι ΤΙΣ-ΣΑ». Το χωριό τούτο έχει θαυμάσιες

Τό Μουζήλο. (φωτογρ. Δ. Γ. Ξεράκη).

τοποθεσίες, όπως τα Κορφολόγγια, την Κουρεμένη και άλλες, στα σπίτια του δε, μπορούν να στεγασθούν περί τα 10 άτομα, με προειδοποίηση. Στην 'Αθήνα το δραστήριο Σωματείο Μουζελιωτών μερμινά, μαζί με τους Μουζελιώτες της 'Αμερικής, για την πρόοδο του χωριού. Στο χωριό τούτο υπάρχει κι' ένα έξοκλήσι του 'Αγίου Γεωργίου που χτίστηκε το 1700.

ΑΝΙΑΔΑ. Ύψομ. 1060 μ. 'Απέχει από το Καρπενήσι 25 χλμ. Κάτοικοι 210 (1961), 130 (1971). 'Ο δρόμος φθάνει εδώ από το Μουζήλο. Μπαίνοντας στο χωριό διαπιστώνουμε, ότι είναι γεμάτο ζωή χειμώνα-καλοκαίρι. Έχει άφθονη παραγωγή μήλων, πατατών και φασολιών. Ένδιαφέρουσα είναι μία έκδρομή από το χωριό τούτο, σε μιάς ώρας απόσταση πεζοπορικά ή με φορτηγό ζώο, ως την 'Αετόβρυση. 'Αξίζει ή διήμερη σέ τούτη την τοποθεσία και ή απόλαυση γαλήνιου ύπνου πάνω σε λατσουδοστρωμένο κρεβάτι και κάτω από την παχειά σκιά γεροέλατου. Τέτοιες τοποθεσίες με πλουσιόπαροχα φυσικά αγαθά, με πηγές εξαίρετου ποσίμου νερού και με συντροφιά τα κελαδήματα των πουλιών, τον ήχο των προβατίσιων κουδουνιών και το θρόισμα των ελατιών θά βρήτε σε πολλά χωριά της Εδρυτανίας, και δεν θά μετανοιώσετε αν τα γνωρίσετε και αν απολάψετε την πλούσια προσφορά τους. 'Αξιοσημείωτη στο χωριό τούτο είναι ή «Καλύβα του Διαβάτη». Βρίσκεται 50 μέτρα πιο πέρα από την 'Αετόβρυση. Από το 1967 είναι σκεπασμένη με τσίγκο και πάντα άνοικτη και φιλόξενη για κάθε επισκέπτη. Έχει ένα κρεβάτι και σκεπάσματα. Επίσης ξύλα για ν' ανάψη κανείς φωτιά και φωτιά τον καφέ του. Σε ένα έρμάριο υπάρχει καφολάχαρι, ούζο, παξιμάδια, τσιγάρα, που βρίσκονται στη διάθεση του κάθε περαστικού, ό όποιος για ό,τι πάρει από τα σε κοινή χρήση είδη, αφήνει οικειοθελώς τό αντίτιμό τους. Όταν σώζονται τά έν λόγω είδη ό Πρόεδρος του χωριού τά αντικαθιστά με τό αντίτιμο, που βρίσκει άθικτο, μέσα σε ένα κουτάκι. Στο χωριό μπορούν να διανυκτερεύσουν περί τά 10 άτομα. Αυτά κατά διαπίστωση του κ. Γιάννη Βράχα.

ΣΥΓΚΡΕΛΛΟ. Ύψομ. 1230 μ. Από το Καρπενήσι μέσω Μουζήλου 30 χλμ. Κάτ. 151 (1961). Μπορούν να στεγαστούν,

ύστερα από προειδοποίηση περί τά 20 άτομα σε σπίτια του χωριού. Παράγει εξαίρετα μήλα και πατάτες. Από δω μπορείτε να προχωρήσετε πάντοτε με αυτοκίνητο σε χωματόδρομο για τό Κρίκελλο, που απέχει 10 χλμ. ή να επιστρέψετε πάλι στο Καρπενήσι μέσω Κρικέλλου για να απολάψετε και τη διαδρομή της Ράχης από τό Κρίκελλο ως τη Ράχη Βελουχιού, όπου ό δρόμος έχει καλή βατότητα και ό πυκνός έλατιος θά σας συντροφεύει με την όξυγονόχο δροσιά του.

ΑΓ. ΝΙΚΟΛΑΟΣ - ΜΥΡΙΚΗ - ΚΑΛΛΙΘΕΑ - ΑΓ. ΑΝΔΡΕΑΣ.

ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. Ύψομ. 1020 μ. Είναι τό πρώτο γραφικό όλοπράσινο χωριό, που συναντάμε κατεβαίνοντας από τη Ράχη του Βελουχιού, καθώς πάμε από τη Λαμία στο Καρπενήσι. 'Απέχει από τη Λαμία 74 χλμ., από τό Καρπενήσι 10 χλμ. Κάτοικοι (1961), 516, (1971) 460. Όπως και προηγούμενα αναφέραμε τό χωριό τούτο με την άλλαγή του ονόματός του θά έπρεπε να έπωνομασθεί «ΠΡΑΣΙΝΟ», γιατί άληθινά καθώς βρίσκεται άμφιθεατρικά χτισμένο ανάμεσα σε κατάφυτη έκταση αυτοφυών καστανιών, πλατανιών, καρυδιών, και άλλων όπωροφόρων δένδρων, που πλαισιώνονται από έλατα, αποτελεί ένα χάσμα όφθαλμών. Έχει ναό του 'Αγ. Νικολάου του Νέου «του έν Βουνένη» της Θεσσαλίας, που γιορτάζει στις 9 του Μάη. Παλιότερα στο χώρο του ναού τούτου βρίσκóταν πλούσιο μοναστήρι της Παναγίας (Γέννηση της Θεοτόκου) που κατεστράφη όλίγα χρόνια πρό του έρου άγώνα. Το χωριό

'Υδρομύλος στην Εδρυτανία. (Φωτ. Μελεντζή).

τοῦτο κατεστράφη μὲ πυρκαϊὰ ἀπὸ τὰ κατοκικά στρατεύματα τῶν φασιστῶν τοῦ Μουσολίνι καὶ τῶν Οὐννων τοῦ Χίτλερ στὰ χρόνια 1943-1944, ἀλλὰ τὰ σπίτια τοῦ ξαναχτίστηκαν καὶ ξαναπῆρε πάλι τὴν προηγούμενη ζωὴ, κίνηση καὶ γοητευτικὴ μορφή του. Ὁ Ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἐπίσης πυρπολήθηκε ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς στὶς 9 Αὐγούστου τοῦ 1944, ὁπότε διεσώθησαν μόνο οἱ τοῖχοι του. Ὑπῆρξε τέτοια ἡ λύσσα τῶν κατακτητῶν, ὥστε συγκέντρωσαν τοὺς 4 ὑπέργηρους ἀσθενεῖς τοῦ χωριοῦ ποὺ εἶχαν ἀπομείνει σ' αὐτὸ ἦτοι τὸν Δημήτριο Γ. Χατζόπουλο, τὸν Ἰωάννη Γ. Σιταρά, τὴν Αἰκατερίνη Φαλλῆ καὶ τὴν Αἰκατερίνη Σιταρά, ποὺ δὲν μπόρεσαν ν' ἀκολουθήσουν τοὺς λοιποὺς κατοίκους, οἱ ὅποιοι ἐγκαιρὰ ἀπομακρύνθηκαν ἀπὸ τὸ χωριό. Τοὺς ὠδήγησαν στὸν κῆπο τοῦ Γιώργου Σιαδήμα, πίσω ἀπ' τὴν κεντρικὴ πλατεῖα καὶ ἀφοῦ τοὺς περιέλουσαν μὲ βενζίνη τοὺς ἐβαλαν φωτιά καὶ τοὺς ἐκαψαν. Τὰ πτώματά των βρέθηκαν τὴν ἐπομένη ἀπανθρακωμένα σὲ φρικτὴ κατάσταση. Θὰ πρέπει νὰ προστεθῇ, ὅτι ἀπὸ ἐδῶ καταγόταν καὶ ὁ Παπαγεώργης, ποὺ τὸ 1823 δόθηκε στὸ Μουσταῖ Πασᾶ, στρατοπεδευμένο στὸ Καρπενήσι, ἀπὸ τὸν ὀπλαρχηγὸ τοῦ ἀρματολικιοῦ τοῦ Καρπενησιοῦ Γιαννάκη Γιολδάση, ὡς ὁμηρος (ρεέμι) μαζί μὲ κάποιον Ρεμογιάννο Καρπενησιώτη. Ἡ ἐγγύησις αὐτὴ ἀφοροῦσε τὴ μὴ συμμετοχὴ τοῦ Γιολδάση σὲ πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις κατὰ τοῦ Μουσταῖ πασᾶ. Ὅμως, μετὰ τὴν ἐπίθεση τοῦ Μάρκου Μπότσαρη στὸ Κεφαλόβρυσσο-Καρπενησιοῦ, ὁ μὲν Ρεμογιάννος κρεμάστηκε στὸ Καρπενήσι ἀπὸ τὸν Μουσταῖ, ὁ δὲ Παπαγιώργης στὸ Συγκρέλλο, ὅπου εἶχε δραπετεύσει καὶ ξαναπιάστηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Ἀπὸ τὴν πλατεῖα τοῦ χωριοῦ αὐτοκινητοχωματόδρομος ἀποστάσεως 2 χλμ. πρὸς τὰ Β.Α. ὁδηγεῖ ἀνάμεσα ἀπὸ πυκνὸ δάσος ἐλατιῶν στὸ ἐξωκκλησιάκι τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς, ποὺ ἔχει μιά γλυκὸλαλη βρυσούλα πλάι του μὲ ἐξαιρεσιὸ παγωμένο καὶ πολὺ χωνευτικὸ νερό. Πίνοντας ἀπὸ τὸ νερὸ αὐτὸ θ' ἀναγκασθῇτε νὰ ζητήσετε κατὰ νὰ φάτε, γι' αὐτὸ συνιστοῦμε πηγαίνοντας ὡς τὴν Ἁγ. Παρασκευῆ, νὰ ἔχετε πάντα μαζί σας ὀλίγα τρόφιμα ἢ τοὐλάχιστο ὀλίγο ψωμί καὶ τυρί. Τὸ χωριὸ τοῦτο φημίζεται γιὰ τὴν πλούσια παραγωγή του καστάνων καὶ

ἐξαιρετῶν φασολιῶν, μὲ σπесиλιτέ του τὸ ἐκλεχτὸ κοκορέτσι. Κοντὰ στὸ χωριό, στὶς θέσεις Κρανιά, Νεράκια, Τριφυλίες, Γυαλός, ὑπάρχουν πηγές μὲ ἀνεκμετάλλευτα θειοῦχα νερά, καθὼς καὶ ἐκτάσεις ἀνερευνήτες κοιτασμάτων γαιανθράκων, (Κρανιά). Στὸ χωριὸ μποροῦν νὰ διανυκτερεύσουν, μὲ προειδοποίηση, σὲ σπίτια περὶ τὰ 20 ἄτομα.

Ἀπὸ τὸ Καρπενήσι μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐπισκεφθῇ τὰ ἀγροτοποικμενικά χωριά ποὺ βρίσκονται πρὸς τὰ Ν.Α. τοῦ Καρπενησιοῦ, καθὼς τὴ Μυρική.

ΜΥΡΙΚΗ. Ὑψόμ. 1100 μ. 10 χλμ. ἀπὸ τὸ Καρπενήσι. Κᾶτ. (1961) 318, (1971) 200. Αὐτοκινητοχωματόδρομος τὸ συνδέει μὲ τὸ Καρπενήσι μόνο κατὰ τὸ καλοκαίρι. Ἡ διακλάδωσις μὲ τὸ χωριὸ αὐτὸ ἀπὸ τὸν ἐθνικὸ δρόμο Καρπενησιοῦ-Λαμίας βρίσκεται σὲ ἀπόσταση 2 χλμ. ἀνατολ. τοῦ Καρπενησιοῦ. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς κατοίκους παραγιμάζουν ἐλάχιστα μένον τὸ χειμῶνα στὸ χωριὸ καὶ ἀπολαμβάνουν τὴ βουνήσια γαλήνη. Ἐχει ἐξαιρετικὰ κτηνοτροφικὰ προϊόντα, νερά, καὶ περιβάλλεται ἀπὸ πυκνὸ δάσος ἐλατιῶν.

ΚΑΛΛΙΘΕΑ. (Πρ. Μιάρρα). Ὑψόμ. 950 μ. 6 χλμ. ἀπὸ τὸ Καρπενήσι. Κάτοικ. 50. Ἐνα εἰδυλλιακὸ χωριουδάκι, ποὺ φαντάζει χαρούμενο πᾶν ἀπὸ τὴν ἀριστερὴ ὁχθὴ τοῦ Καρπενησιώτη. Ἐχει χτισθῇ σὲ ἄγνωστο χρόνο, πιθανὸν κατὰ τὴν τουρκοκρατία. Στὸ χωριὸ τοῦτο καθὼς καὶ στὸ κοντινὸ τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα ἐστρατοπέδευαν τμήματα τῶν Ἑλλήνων ἀγωνιστῶν ὕστερα ἀπὸ τὴ μάχη τῶν Καγκελιῶν τοῦ Βελουχιῶ (19/6/1821), ὁπότε, μετὰ ἀπὸ τὸ φόντο τοῦ Σπύρου Κατσικογιάννη ἀπὸ τοὺς Τουρκαρβανίτες τοῦ Βελή-μπεη, ποὺ ἔφταναν τοὺς 500, ὑπεχώρησαν οἱ πολυπληθέστεροι Ἕλληνες καὶ ἐστρατοπέδευαν στὰ δυὸ ποὺ ἀναφέραμε χωριὰ. Σὲ ἐπίθεση ἐναντίον των τὴν ἐπομένη 20/6/1821 ἀπὸ τὸν Βελήμπεη, ποὺ εἶχε στὸ μεταξύ ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὴν πολιορκία τῶν Ἑλλήνων τοὺς Τούρκους τοῦ Καρπενησιοῦ, οἱ ἐπιτεθέντες νικήθηκαν καὶ ὑπέστησαν μεγάλη φθορά, καταδιώχθηκαν δὲ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες ὡς τὸ «Γεφύρι τοῦ Δεσπότη», μὲ ἀνεξήγητὴ τὴν μὴ περαιτέρω καταδίωξη των ὡς τὸ Καρπενήσι καὶ τὴν ἄμεση ἐκδίωξή τους ἀπὸ αὐτὸ. Ὑπᾶγεται στὸ Δ. Καρπενησιοῦ.

ΑΓΙΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ. Ὑψόμ. 1000 μ. Ἀπέχει 8 χλμ. ἀπὸ τὸ Καρπενήσι. Κάτοικοι 75. Βρίσκεται κοντὰ στὸ προηγούμενο χωριό, μὲ τὸ ὁποῖο συνδέεται αὐτοκινητιστικῶς. Εἶναι ἡ πατρίδα τοῦ Θανάση Καρπενησιώτη ἢ Φουρλίδας ἢ Μπούρα, ποὺ πολέμησε στὴ Μολδοβλαχία καὶ σκοτώθηκε σὲ ἄμυνά του ἡρωικῇ στὸ Σκουλένι τὴν 17/6/1821. Τὸ χωριὸ αὐτὸ, ἔχει ὠραίες τοποθεσίες, καθὼς τὸν Ἁγ. Θανάση, τὸ Νεράκι, τὴν Ἀστραπόβρυση, ὅπου ὁ ἐπισκέπτης μπορεῖ νὰ ἐκδράμῃ. Μιὰ ἀναμνηστικὴ στήλη γιὰ τὸν Θανάση Καρπενησιώτη θάπρεπε νὰ ἔχη στηθῇ κάπου ἐκεῖ, γιὰτὶ κατὰ τέτοιες θύμησης δὲν πρέπει νὰ σβύνουν.

Ἡ Ράχη πρὸς τὸ Κρίκελλο.

XIV. ΠΡΟΣ ΚΡΙΚΕΛΛΟ—ΔΟΜΝΙΣΤΑ—ΣΤΑΥΡΟΠΗΓΙ

ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ - ΚΡΙΚΕΛΛΟ - ΔΟΜΝΙΣΤΑ - ΣΤΑΒΛΟΙ - ΣΤΑΥΡΟΠΗΓΙ.

Στὸ Κρίκελλο - Δομνίστα - Σταυροπήγι μποροῦμε νὰ πάμε κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὴ Λαμία μέσῳ τῆς διασταύρωσης τῆς Ράχης-Βελουχιῶ, γιὰ τὴν ὁποία ἀναφερθήκαμε στὴν ἀνοδὸ μας ἀπὸ τὸν Ἁγιώρη γιὰ τὸ Καρπενήσι, καθὼς καὶ ἀπ' εὐθείας, τὸ καλοκαίρι ἀπὸ τὸ Καρπενήσι.

ΚΡΙΚΕΛΛΟ. Ὑψόμ. 1120 μ. Κᾶτ. 467 (1961) 360 (1971). Ἀπὸ τὴ Λαμία μέσῳ Ράχης-Βελουχιῶ χλμ. 98. Ἀπὸ τὸ Καρπενήσι μέσῳ Ράχης Βελουχιῶ χλμ. 36. Ὑπάρχει νέος τουριστικὸς ξενῶνας μὲ 24 κρεβάτια καὶ ἐστιατόριο ποὺ λειτουργεῖ τοὺς θερινοὺς μῆνες. Ἐπίσης καὶ ἄλλα τρία ξενοδοχεῖα λαϊκὰ μὲ 16 κρεβάτια καὶ σὲ σπίτια 20 κρεβάτια. Στὰ δυὸ-τρία ταβερνοπακάλικά τῆς πλατείας μποροῦν οἱ ἐπισκέπτες νὰ ἐξυπηρετηθοῦν ἀνάλογα μὲ τίς προτιμήσεις των.

Σύμφωνα μὲ τὰ δρομολόγια τὰ ὁποῖα παρουσιάσαμε σὲ προηγούμενο πῖνακα, τὸ καλοκαίρι ἔχει τακτικὴ συγκοινωνία μὲ λεωφορεῖα. Σὲ περιπτώσεις κακοκαιρίας καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὸν χειμῶνα ἐπικοινωνοῦν τὰ χωριά αὐτὰ τοῦ τέως δήμου Εὐρυτάνων, δταν εἶναι δυνατό, μὲ φορτοεπιβατικὰ αὐτοκίνητα.

Γιὰ νὰ πάμε ἀπὸ τὸ Καρπενήσι στὸ Κρίκελλο ἀκολουθοῦμε τὸν ἐθνικὸ δρόμο γιὰ τὴ Λαμία ὡς τὴ Ράχη τοῦ Βελουχιῶ χλμ. 18. Ἀπὸ ἐκεῖ στρίβοντας δεξιὰ παίρνουμε τὸ δρόμο δλόρραχα καὶ μετὰ 18 χλμ. ἀπὸ τὴν Ράχη, γοητευτικὴ διαδρομὴ ἀνάμεσα ἀπὸ ἐλάτα, φτάνουμε στὸ Κρίκελλο. Στὴ διαδρομὴ αὐτὴ ἀληθινά, συναντᾶμε ἐλάτα «ἰσα κι' ὀρθά σάν τὴν ψυχὴ τῆς Ρούμελης», ὅπως ἔγραψε κι' ὁ Εὐρυτάνης ποιητὴς Ζαχαρίας Παπαντωνίου. Ἀνεβαίνοντας σὲ 1800 μ. βρίσκεστε στὴν τοποθεσία ποὺ λέγεται Τύμπανος. Δεξιὰ ἀντικρύζετε τὸ Βελούχι καὶ στὸ βάθος τὰ ἄγραφα καὶ τὴν Καλιακούδα. Ἀριστερὰ σας ἀντικρύζει τὰ Κοκκάλια, ποὺ ὅπως εἶπαμε ἔγινε ἡ μάχη Αἰτωλῶν καὶ Εὐρυτάνων κατὰ τῶν Γαλατῶν τὸ 279 π.Χ. Συνεχόμενα ἀντικρύζετε τὴν Παθούλα, τὴν Σαράνταινα, τὰ Βαρδούσια. Δέκα χλμ. πᾶνει ὁ δρόμος, δλόρραχα στὴν περιοχὴ τοῦ Τύμπανου. Τὶς χαίρεσαι καὶ τίς ἀπολαβαίνεις τίς φυσικὲς ὁμορφιές ποὺ βρίσκονται τριγύρω σου καὶ στὸ βάθος μακρὰ τοῦ ὀρίζοντα. Στὸ 6^ο χλμ. βρίσκεται τὸ ἐκκλησιάκι Ἁγίου Θεόδωρου. Ὁ δρόμος δεξιὰ πρὸς Συγκρέλλο καὶ συνεχόμενα πρὸς τὴν Ἀνιάδα, στοὺς τόπους αὐτοὺς τῆς πνευματικῆς καὶ σωματικῆς ἀνανέωσης καὶ γαλήνης. Σὲ λίγο φθάνουμε στὴν πλατεῖα τοῦ χωριοῦ Κρίκελλου. Ἡ κα-

Τὸ δροσόλονστο Κρίκελλο.

Γραφικὸ δρομάκι τοῦ Κρικέλλου ἀνάμεσα σὲ πλούσια βλάστηση καὶ σὲ ποικιλόχρωμα λουλούδια. (Φωτ. Ζημέρη 1971).

θεδρική ἐκκλησιά του, εἶναι ὁ Ἅϊ-Νικόλας, ἀπὸ τὶς ὥραιότερες τῆς Εὐρυτανίας. Μόλις μπαίνουμε στὸ χωριὸ ἀντικρύζουμε 7 βρύσες πὺ τρέχουν ἀπὸ τὶς μαρμάρινες κοῦπες τοὺς ἀδιάκοπα τὸ παγωμένο νερό τους. Ἐχει ἀγροτολέσχη, Κτηνοτροφικὸ Σταθμὸ, καὶ Δημοτ. Σχολεῖο. Τὸ χωριὸ τοῦτο ὀφείλει πολλὰ στὸν Σὺλλογο τῶν ἐν Ἀθήναις Κρικελιωτῶν «Ἀ. γιος Νικόλαος». Κοντὰ στὸ χωριὸ ὑπάρχει ἡ «Καλλιθέα», τοποθεσία ἀπ' ὅπου θ' ἀπολάψετε τὴ γύρω σας ὀλοπράσινη φύση καὶ θὰ χαρῆτε τὴ δροσιά καὶ τὸ νανουριστικὸ θρόϊσμα πὺ προσφέρουν χαϊδευτικὰ οἱ πανύψηλες λευκές.

Θὰ πρέπει νὰ μνημονευθῇ ὅτι στὴν κατοχὴ οἱ κατακτητὲς ἔκαψαν ἐδῶ 180 σπίτια. Ἀπὸ τὸ χωριὸ τοῦτο μπορεῖ κανεὶς πεζοπορικὰ νὰ ἐκδράμῃ στὸ βουνὸ «Παθούλα» ὅπου ἡ βρύση «Ματαψημένη», πὺ πήρε τὸ ὄνομα χάρη στὸ πολὺ κρύο νερό της, στὰ «Κανάβια», στὸ «Νάσο», στὸ «Τορνέσι», στὴ «Σπηλιά», στοῦ «Καρατζῆ» κλπ. Ἀπὸ τὸ Κρίκελλο γιὰ νὰ πᾶμε στὴ Δομνίστα κατεβαίνουμε μὲ στροφές ὡς τὴ γέφυρα τοῦ Κρικελιώτη καὶ περνώντας την, μετὰ ἀπὸ λίγο, πάλι ἀνεβαίνουμε καὶ φθάνουμε ὕστερα ἀπὸ ἀπόσταση 9 χλμ, στὴ Δομνίστα. (Βλ. Χρ. Ἀθ. Ζάρα: Τὸ Κρίκελλον Εὐρυτανίας Ἀθήνα 1960).

ΔΟΜΝΙΣΤΑ. Ὑψόμετρ. 1000 μ. Κάτοικοι 528 (1961) 220 (1971). Ἀπὸ π. χλμ. 10. Ἀπὸ τὸ Καρπενήσι 41 χλμ. Ἔδρα τῆς Κοινότητος πὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς μικροσυννοικισμοὺς Ἀμπέλια, Μαρίνο, Φαντίνου καὶ Μπράϊλα. Ἐχει τακτικὴ λεωφορειακὴ συγκοινωνία τὸ καλοκαίρι μὲ τὸ Καρπενήσι. Τὸ χειμῶνα ἐπικοινωνεῖ μὲ φορτοεπιβατικὰ αὐτοκίνητα. Ὑπάρχει ἀξιόλογο τουριστικὸ ξενοδοχεῖο ἐμπρὸς στὴ μεγάλη πλατεῖα τοῦ χωριοῦ, μὲ 40 κρεβάτια, καθὼς καὶ μερικὰ ἄλλα ξενοδοχεῖα ὕπνου μὲ ἄλλα 20 κρεβάτια, καὶ μικρὸ ἐστιατόριο φαγητοῦ. Στὴν πλατεῖα ὑπάρχουν 3 μεγάλα πλατάνια καὶ βρύσες μὲ ἄφθονο κρύο νερό, ἀρκετὰ καὶ ποικίλα καταστήματα, καφενεῖα καὶ ταβέρνες. Ἐχει κρεοπωλεῖα μὲ νοστιμώτατα φρέσκα κρέατα ἀπὸ τρυφερὰ κατσίκια, ἀρνιά καὶ μοσχάρια τοπικῆς παραγωγῆς. Τὸ καλοκαίρι παραθερίζουν ἐδῶ πολλὲς οἰκογένειες, σάν κέντρο δὲ τῶν γύρω χωριῶν ἡ Δομνίστα παρουσιάζει καὶ ἀρκετὴ ἐμπορικὴ κίνηση. Ἐχει ἠλεκτρικὸ, Δημοτικὸ Σχολεῖο, Γυμνάσιο καὶ Σταθμὸ χωροφυλακῆς. Ὅλο τὸ χωριὸ εἶναι βυθισμένο στὸ πράσινο. Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ τοποθεσία τῆς Δομνίστας «Ἀϊλιάς», πὺ σωστὰ θεωρεῖται σάν τὸ «πράσινο μπαλκόνι»

Πρὸς Δομνίστα. (Φωτ. Ζημέρη).

της. 'Από εδώ μπορείτε να επισκεφθίτε τα ανερεινιτά έρεπια της αρχαίας Φαντίνου, που απέχουν περί τη μισή ώρα από το χωριό, και παρουσιάζουν δείγματα μεταχριστιανικών αρχαιοτήτων. (Τουριστ. οδηγός για την 'Ελλάδα, 'Αθήνα 1962, τ. Α' σ. 411 και Χρ. Θ. Παπαδόπουλου: 'Η Δομνίστα της Εύρυτανίας, 'Αθήνα 1961). 'Από τη γέφυρα της Δομνίστας ο δρόμος ανατολικά οδηγεί προς τους Στάβλους.

ΣΤΑΒΛΟΙ. 'Υψόμ. 1230 μ. 'Απέχει 5 χλμ. από τη Δομνίστα με χωματόδρομο. Κάτοικοι 97 (1961). Ποιμενικό χωριό, του οποίου οι κάτοικοι παραχειμαζουν στην Αιτωλία. 'Ελάχιστοι μένουν εκεί τον χειμώνα. 'Εδώ λένε ότι υπήρχαν οι στάβλοι των ανακτόρων της Βυζαντινής αυτοκρατορίας Δομνίκης, που ήταν σύζυγος του Ουάλεντος (378 μ.Χ.) 'Αλλη παράδοση λέει ότι οι Στάβλοι ανήκαν στον Εύρυτο τον επώνυμο βασιλιά της Εύρυτανίας, που είχε πρωτεύουσα την θρυλική Οίχαλια. 'Ο δρόμος από εδώ συνεχίζεται ανηφορικός προς τα δυτικά και ύστερα τραβώντας Ν.Α. κατεβαίνει προς το

ΣΤΑΥΡΟΠΗΓΙ. (τ. 'Αμπλιανη). 'Υψόμ. 1220. 'Απέχει από τη Δομνίστα 15 χλμ., από τη Λαμία 85 χλμ. και από Καρπενήσι 62 χλμ. μέσω Στάβλων. Κάτοικοι

9 (1961). 'Αναφέρονται μόνο από την απογραφή του 1961, γιατί όλοι οι άλλοι που υπερβαίνουν τους 350 διαχειμάζουν άλλαχού, επισκέπτονται δε και διαμένουν στο Σταυροπήγι μόνο το καλοκαίρι. Μέχρι του 1910 οι μόνιμοι κάτοικοι της 'Αμπλιανης έφταναν τις 450 οικογένειες ήτοι περί τα 1.500 άτομα, που υπάγονταν σε δυο ένορίες. Στής 'Αγίας Παρασκευής και στο 'Αγίου Νικολάου. 'Εκτοτε, λόγω των κτηνοτροφικών απασχολήσεων των, έδημιούργησαν νέους μόνιμους οικισμούς στους τόπους που διαχειμάζαν. 'Ετσι χτίστηκε η Νέα 'Αμπλιανη με 150 οικογένειες που βρίσκεται κοντά στη Λαμία και Ν.Δ. της, υπάγεται δε στο Δήμο Λαμιέων. 'Επίσης άλλες 250 οικογένειες εγκαταστάθηκαν μόνιμα στην 'Αγριλιά του Μεσολογγίου. 'Ως το 1940 περί τις 150 οικογένειες παραθέριζαν στη δροσόλουστη γενέτειρά των. Στην κατοχή οι 'Αμπλιανίτες πήραν ένεργό μέρος στην 'Εθνική 'Αντίσταση. 'Η απέλευθέρωση της 'Ελλάδος από τους κατακτητές το 1944 βρήκε την 'Αμπλιανη σε θλιβερό σωρό ερειπίων, πλην 80 περίπου σπιτιών που αγαθή τύχη διασώθηκαν. 'Η καταστροφή οφείλεται, άλλων μὲν στα γεγονότα της κατοχής και άλλων στην πολυχρόνια εγκατάλειψή των. 'Ομως σιγά σιγά οι 'Αμπλιανίτες κατόρθωσαν και ξανάχτισαν αρκετά από τα σπίτια των, και σή-

μερα αρκετές οικογένειες των το καλοκαίρι παραθερίζουν εκεί απολαμβάνοντας τών φυσικών αγαθών της πατρώας γης. **Εκκλησίες.**

Δυο υπάρχουν μέσα στο χωριό, ήτοι της 'Αγίας Παρασκευής και του 'Αγίου Νικολάου. 'Εξω από το χωριό 'Αγία Σωτήρα (του νεκροταφείου), ο 'Αγιος 'Ιωάννης, ο Προφήτης 'Ηλίας και στη θέση 'Αμπέλια τα έρεπια του 'Αϊ-Θανάση, όπου βρισκόταν το παλιό χωριό. Το τοπωνύμιο Σταυροπήγι μας βεβαιώνει για την ύπαρξη στον τόπο αυτό σταυροπηγιακού μοναστηριού. Στην εκκλησιά 'Αγία Παρασκευή υπάρχουν ένδιαφερόμενες εικόνες αγνώστου ζωγράφου με χρονολογία 1806, το δε ξυλόγλυπτο τέμπλο έγινε, σύμφωνα με έγλυψη έπιγραφής του, το 1801. Σε εικόνα της 'Αγίας Παρασκευής του τέμπλου υπάρχει η έπιγραφή «Χείρ 'Ιω. Α. Ζωγράφου εκ Γρεβενών 1860, 'Ιανουαρίου 30». Πρόκειται για τόν γνωστό αγιογράφο πολλών εικόνων εκκλησιών της Εύρυτανίας μεταξύ των οποίων και του καθεδρικού ναού 'Αγίας Τριάδος Καρπενησίου. 'Η άλλη εκκλησιά είναι ο 'Αγιος Νικόλαος, βασιλική μονόκογχος, χωρίς τρούλλο, με έσωτερικούς πέντε κίονες κοντά στην κάθε πλευρά της από τους οποίους 4 τετραγωνικοί και 6 κυλινδρικοί. 'Αξιοσημείωτη είναι μία ένεπιγραφή μικρή εικόνα ρωσικής προέλευσης.

Βιοτεχνικά, Λαογραφικά. 'Ιδιαίτερης μνείας τυγχάνει η 'Αμπλιανη για την όνομαστή παραγωγή της σε ύφαντά κλινοσκεπάσματα (βελέντζες, μπατανίες κλπ.) και για την ιδιόρρυθμη φορεσιά των γυναικών της. Μάλιστα λέγεται, ότι κατά το παρελθόν λόγω της άφθονίας των προβατίσιων μαλλιών, δούλευαν για να τα γνέσουν και μάλιστα περισσότερο από τις γυναίκες, οι άνδρες, που γι' αυτό λέγονταν «ροκάδες». Για την ντυμασιά της 'Αμπλιανίτισσας μπορεί ο ένδιαφερόμενος να διαβάση τα σχετικά που αφιέρωσε ο Δ. Λουκόπουλος στο έργο του «Πώς ύφαινον και ντύνονται οι Αιτωλοί», 'Αθήνα 1927, σ. 86, 101-109. 'Επίσης αξιοσημείωτος είναι ο 'Αμπλιανίτικος χορός, όνόματι «Στέγκος», που χορεύεται στην όμώνυμη τοποθεσία του χωριού το απόγευμα κάθε έτήσιας πανήγυρης της 'Αγίας Παρασκευής. Στη πλατεία του χωριού συνεχίζονται στίς μετέπειτα ώρες οι λοιποί έλληνικοί χοροί. Τα βήματα του «Στέγκου» είναι τα έξης: 'Από τη θέση που

στεκόμαστε βγάζουμε το άριστερό πόδι, μπροστά κατά ένα βήμα. 'Ακολουθεί πάλι μπροστά το δεξιό μας πόδι, ύστερα το άριστερό κινείται προς τα δεξιά και ένώνεται με το δεξί. Βγαίνει πάλι μπροστά το δεξί, συνεχίζει το άριστερό προς τα εμπρός, που μένει μετέωρο (χωρίς να πατήσει) και γυρίζει προς τα πίσω, όπου επανέρχεται και το δεξί. Σε συνέχεια επαναλαμβάνονται τα ίδια βήματα. Σημειώνουμε και μερικούς στίχους από ένα τραγούδι του Στέγκου.

«'Όσα λουλούδια έχ' ή άνοιξη
κι' ή πόλη παραθύρια
ιόσα φλωράκια έξωδεφα
κόρη μου γ'ω για σένα.

Δέν τόξερα λεβέντη μου
που ξώδιασες για μένα
να γένω γής να με πατάς
γεφύρι να διαβαίνης

να γένω και γλυκομηλιά
στον 'Ισκιο μου να κάτσης
να πέφτουν τάνθη απάνω σου
τά μ'ηλα μ' στην ποδιά σου

να γένω κι' άσημοσυγιά
να καθαρίζης μ'ηλα».

Τη μορφή της 'Αμπλιανίτισσας μας την έδωσε μ' ένα όκτάστιχο του στίς «'Εκατό Φωνές», ο Κωστής Παλαμās, φέρνοντας στη θύμησή του συνάντησή του στην Κατοχή (χωριό του Μεσολογγίου) με 'Αμπλιανίτισσες:

«'Ακόμα σιέεται ή λυγαριά και πάντα
[άνθει ή δαφνούλα;
Και οι λευκές είναι όλάργυρες και όλό-
[χρυσά τα κίτρα;
Και με την σμαλτομάγουλη της 'Αμ-
[πλιανης παιδούλα
ή βλάχα ή άντρογύναικα, του λόγγου ή
[πελεκήτρα,
φεύγοντας προς τα κρύα νερά, προς τα
ψηλά Βελούχια,
ξαφνιάζουμε τραχύλαλες του αντίλαλου
[ταυτιά,
Και σκούζει σά να δέρνεται με τα σκληρά
[τσαρούχια
λευκόπετρη στο διάβα της ή άκροποτα-
[μιά;».

Σχετικά βλέπε περισσότερα στο: Π.Ι. Βασιλείου: «'Η 'Αμπλιανη» στην Αιτωλοακαρνανική και Εύρυτανική έγκυκλοπαιδεία, 'Αθήνα 1964, σ. 383 - 392.

'Από τη Ράχη Βελουχιού προς Σταυροπήγι. (Φωτογρ. Ζημέρη).

ΣΚΟΠΙΑ—ΜΕΣΟΚΩΜΗ—ΣΠΗ- ΛΑΙΟ ΜΕΣΟΚΩΜΗΣ.

ΣΚΟΠΙΑ. Ύψ. 1120 μ. Προς τὰ Ν.Δ. τῆς Δομνίστας καὶ σὲ ἀπόσταση 5 χιλ. ἀπὸ αὐτὴ, βρίσκεται ἡ Σκοπιά, πού συνδέεται μὲ τὴ Δομνίστα μὲ χωματόδρομο καλῆς βατότητας, πού τὸ καλοκαίρι χρησιμοποιεῖται ἀπὸ ταξί καὶ φορτηγὰ αὐτοκίνητα. Τὸ χειμώνα κατοικοῦν σὲ τοῦτο τὸ χωριὸ περί τὰ 18 ἄτομα, τὸ καλοκαίρι ὅμως φτάνουν τὰ 100 γιὰ νὰ ἀπολάβουν τὸ ἀριστο νερὸ καὶ τὸ ἐξαιρετο κλίμα του.

ΜΕΣΟΚΩΜΗ. Ύψ. 830 μ. 10 χιλ. ἀπ. π. Κάτοικοι 131 (1961). Εἶναι ἔδρα ὁμώνυμης κοινότητος στὴν ὁποία ὑπάγεται καὶ ὁ οἰκισμὸς Καρυά. Χάρις στὰ πυκνὰ δάση τὰ ὁποῖα περιβάλλουν τὸ χωριό, ἀπόκτησε τοῦτο τελευταία δασικὸ αὐτοκίνητοδρόμο. Στὴν τοποθεσία Ζηρέλη, ἀνάμεσα στὴ Ράχη Δομνίστας-Μεσοκώμης ὑπάρχουν δύο τοποθεσίες πού λέγονται Νούρκα Σκάλα καὶ Καλόγρηοι. Ἐδῶ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1821 ἓνα σοβαρὸ τμήμα Τούρκων μὲ ἀρχηγό τους τὸν Νούρκα Σερβιάνη, φεύγοντας ἀπὸ τὸ ἐτοιμοπαράδοτο στοὺς Ἕλληνες Ἀγρίνιο, συγκρούστηκαν μὲ 40 ἄγωνιστές μας ὑπὸ τοὺς Γιολδασέους. Ἡ ἐπίθεση ὑπῆρξε σφοδρότατη μὲ ἀποτέλεσμα, ἐκτὸς τῶν ἀπωλειῶν, νὰ αἰχμαλωτισθοῦν ὁ Σερβιάνης μαζί μὲ ὅλο του τὸ τμήμα, τὰ δὲ πλοῦσια λάφυρά του, τὰ πολύτιμα εἶδη καὶ τίς λίρες, πού εἶχαν ἀρπάξει ἀπὸ τοὺς πλοῦσιους Ἑβραίους καὶ Τούρκους τοῦ Ἀγρινίου, ἐμοίρασαν οἱ Ἕλληνες μεταξὺ τους.

Ὁ ἐπισκέπτης τοῦτου τοῦ ἐξαιρετικὰ φιλόξενου χωριοῦ τῆς Εὐρυτανίας θὰ πρέπει νὰ γνωρίσῃ καὶ τὸ «σ π η λ α ι ο» πού ἀνακαλύφθηκε τὸ 1961 σὲ μιὰ πλευρὰ τοῦ βουνοῦ Καρφοπελιάς. Ἀπέχει ἀπὸ τὸ δημόσιο δρόμο, καθὼς κατεβαίνουμε ἀπὸ τὸ Ζηρέλη, περί τὰ 15' τῆς ὥρας, ἔχει ἀξιοπρόσεχτους σταλαχτίτες καὶ σταλαγιμίτες.

Ἀπὸ τὸ Κρίκελλο ἢ ἀπὸ τὴ Δομνίστα μὲ ζῶο μπορεῖτε νὰ πάτε, μόνο κατὰ τὸ καλοκαίρι, στὰ παρακάτω ἀπόμερα χωριουδάκια, πού βρίσκονται κολλημένα στὶς ἄγρονες βουνοπλαγιές δεξιὰ ἢ ἀριστερὰ ἀπ' τὸν Κρικελλοπόταμο. Βράχοι καὶ γκρεμοὶ χωρίζουν τὸ ἓνα ἀπὸ τ' ἄλλο καὶ ὅπου ὑπάρχει ἔστω καὶ λιγάκι ὁμαλὸς τόπος θὰ συναντήσετε καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ χωριά αὐτά. Βέβαια ἢ τέτοια ἐκ-

δρομὴ ἀπὸ τὸ Κρίκελλο γιὰ τὰ χωριουδάκια τοῦτα ἀφορὰ τοὺς νέους πεζοπόρους ἐκδρομεῖς, πού δὲν φοβοῦνται ν' ἀντικρύσουν τὴν τραχύτητα τοῦ ἐδάφους, μὲ τὴν ἀνταπόδοση ἀπολάψεων σὲ τοπία ἐξαιρετικῆς ποικιλίας, γραφικότητας καὶ ὁμορφιάς. Ἀπ' τὴ χαράδρα τοῦ Κρικελλοπόταμου σημειώνουμε τίς τοποθεσίες: Ἀητοφωλιά, πού θὰ συναντήσετε λίγο πρὶν φθάσετε στὰ Ψιανὰ, Πανταβρέχης λίγο μετὰ τὴ Στουρνάρα καὶ Ἀϊ - Γιώργης λίγο πρὶν φθάσετε στὸ Κοντό (Κοντίβα). Μὲ φορτηγὸ ζῶο μπορεῖτε νὰ πάτε μόνο ὡς τὴ Στουρνάρα. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα θὰ πρέπει νὰχετε ὁδηγὸ γιὰ νὰ σᾶς δείξῃ τὸ Κακογέφυρο, τὸν Παλιοσιτιάχη καὶ ἄλλες ἐνδιαφέρουσες τοποθεσίες. Ἀλλὰ τώρα ἂς πᾶμε στὰ Ψιανὰ.

ΨΙΑΝΑ - ΡΩΣΚΑ - ΣΤΟΥΡΝΑΡΑ.

ΨΙΑΝΑ. Ύψ. 900 μ. Κάτοικοι 145 (1961). Ἐδρα κοινότητος. Μπορεῖτε νὰ πάτε σ' αὐτὸ τὸ χωριὸ ἀπὸ τὸ Καρπενήσι μέσῳ τῆς Ἀνιάδας (45 χιλ.) καὶ θὰ πεζοπορήσετε τρεῖς ὥρες ἢ ἀπὸ τὸ Μεγάλο Χωριὸ πέντε ὥρες. Βρίσκεται σὲ μιὰ ἀγρονὴ ἀλλὰ ὁμορφὴ βουνοπλαγιά, ὅπου ζοῦν οἱ κάτοικοί του, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἀπ' τὴν κτηνοτροφία. Ὅσα κτήματα ἔχουν εἶναι πολὺ περιποιημένα.

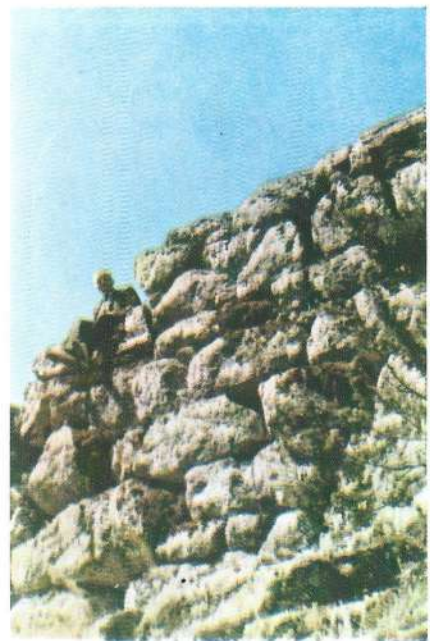
Ἀξίζει νὰ σημειωθῇ ὅτι παλιότερα «ἡ ζάχαρη καὶ ὁ καφὲς ἦταν ἐδῶ μόνο γιὰ κανέναν ἄρρωστο. Τὸ ρύζι καὶ τὰ μακαρόνια, ζήτημα θὰ ἦταν ἂν τὰ ἐπαίρναν μερικοὶ μιὰ φορὰ τὸ χρόνο! Κεῖνο πού ἀγωνίζονταν ὅλοι νὰ ἐξασφαλίσουν, ἦταν τὸ ψωμί, ἡ ἥρωικὴ μομποτά.

Τὰ Ψιανὰ στὰ νότια ριζὰ τῆς τραχεῖας Καλιακούδας. (Φωτ. Ι. Βράχα).

Ἄν ἐπαίρνες τὸ ψωμί σου, σὲ θεωροῦσαν πλούσιο... Ἡ ἅγια φασουλάδα, ἡ πατάτα, τὸ κρεμμύδι, τὰ φρούτα, τὸ γάλα καὶ λίγο λάδι καὶ ἐλιές πού θὰ φέρνανε ἀπὸ τὸν κάμπο φορτωμένοι, σάν θὰ πῆγαιναν νὰ δουλέψουν μεροκάματο, συμπλήρωναν τὰ... ἀπαραίτητα τοῦ νοικοκυριοῦ. Ὀλιγαρκεῖς, ἀνθεκτικοί. Ἔτσι ἦταν. Δὲν εἶχαν στενοχώριες ἂν λείπει τοῦτο ἢ ἐκεῖνο. Ζοῦσαν μὲ τὰ λίγα χωράφια, μὲ τὰ πράματά τους καὶ μὲ τὴ δούλεψή τους στοὺς κάμπους, σάν ἦταν ἐλιές. Ζωὴ σπαρτιάτικη...» (Γιάννη Βράχα: Ἔτσι ζοῦμε στὸ χωριὸ μας, Ἀθήναι 1964 σ. 17).

Σὲ ἀπόσταση μιᾶς ὥρας ἀπὸ τὰ Ψιανὰ καὶ πρὸς τὰ ἀνατολικά ταν ὑπάρχει ἡ τοποθεσία «Ζαγορά», ὅπου βρέθηκαν ποικίλα ἀντικείμενα οἰκιακῆς χρήσεως ἀρχαίου οἰκισμοῦ, καθὼς πιθάρια, πύλινα λυχνάρια καὶ κληθὸς τριμμάτων ἀπὸ κεραμίδια καὶ ἄλλα ἀντικείμενα. Ἐπίσης στὴν τοποθεσία «Κτίσμα» ὑπάρχει τεῖχος (πιθανὸν νὰ ἀνῆκε στὴ Ζαγορά) μὲ πελώριες καὶ ἀνώμαλες, κατὰ τὸ πλεῖστον, πέτρες, πού προϋποθέτουν τὴν ἐκεῖ

Ψιανὰ. Κάστρο. (Φωτ. Ι. Βράχα 1970).

ὑπαρξὴ ἰσχυροῦ προχριστιανικοῦ φρουρίου ἀνερευνήτου, καθὼς συμβαίνει μὲ πολλὰ ὅμοια τῆς Εὐρυτανίας.

Γιὰ τὰ Ψιανὰ, ἀπὸ τὴ Δ.Ε.Η., ἀνοίγεται τώρα δασικὸς δρόμος, λίγο πρὶν φθάσουμε στὴ γέφυρα Δομνίστας. Ἀκολουθεῖ τὴν δεξιὰ ὁχθὴ τοῦ Κρικελλοπόταμου καὶ θέλει ἐξυπηρετήσῃ τὴ Δ.Ε.Η. στὴ μεταφορὰ μηχανημάτων καὶ ὀλίκων γιὰ ἓνα νέο φράγμα, πού θὰ γίνῃ σὲ κατάλληλῃ τοποθεσία τοῦ Κρικελλοπόταμου κοντὰ στὰ Ψιανὰ. Εὐνόητη εἶναι ἡ ἀξία τοῦ φράγματος αὐτοῦ γιὰ τὸν τόπο καὶ ἰδιαίτερα γιὰ τὴ δημιουργία τουριστικῆς κινήσεως. Θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι στὴ κοινότητα Ψιανῶν ὑπάρχουν καὶ οἱ ἐξῆς μικροσυνοικισμοί: Βύθισμα (πρ. Σέλλος) ὕψ. 930 μ. Τὸ παλιὸ χωριὸ βούλιαξε τὸ 1923. Βρίσκεται σὲ δίωρη πεζοπορικὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ Κρίκελλο. Ἐχει τώρα μόνο 5 οἰκογένειες. Παλιοχώρι μὲ 8 οἰκογένειες. Κοματεῖκα μὲ 3 οἰκογένειες καὶ Καστανούλα (πρ. Σέλιτσα) ὕψ. 910 μ. Ὁμορφος οἰκισμὸς. Κατὰ τὸ χειμώνα ἔχει 10 κατοικοῦς ἐνῶ τὸ καλοκαίρι παραθερίζουν περί τοὺς 80. Περιβάλλεται μὲ δάση ἀπὸ χιλιάδες ἀγριοκαστανιές καὶ πυκνὰ ἔλατα. Πρὶν 20 χρόνια οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ τοῦτου ἐργάζονταν στὴν κατασκευὴ λαναριών, χτενιῶν καὶ ἀργαλειῶν. Εἶχαν καὶ δικὸ τους γλωσσικὸ ἰδίωμα γιὰ νὰ συνεννοοῦνται σύντομα. Ὅμως μὲ τὴ μηχανοκρατία, κατέβηκαν στὸ Ἀγρίνιο ὅπου ἱδρυσαν δική τους συνοικία καὶ ἄλλαξαν ἐπάγγελμα. Τῶν ἀνωτέρω οἰκισμῶν οἱ κάτοικοι συμποσοῦνται στοὺς 145. Ὅπως δὴποτε ἐδῶ ἐπανάκαμ καὶ προπαντὸς ἡ Καστανούλα εἶναι ιδεώδης τόπος παραθερισμοῦ γιὰ ὅσους ἀγαποῦν τὴν ἐρημικὴ ἡσυχία καὶ ἐπιθυμοῦν νὰ ξεκουρασθοῦν χωρὶς τὰ σύγχρονα κομπούρα. (Βλέπε Γιάν. Βράχα: Ἔτσι ζοῦμε στὸ χωριὸ μας, σ. 22-23 κῆξ, ὅπου ἐνδιαφέροντα λαογραφικά γιὰ τὰ παραπάνω χωριουδάκια τῆς κοινότητος Ψιανῶν. Ἐπίσης «Τουριστικὸ ὁδηγὸ γιὰ τὴν Ἑλλάδα» τόμος Α' σελ. 411).

ΡΩΣΚΑ Ύψ. 1010 μ. Ἀπέχει 76 χιλιόμετρα ἀπὸ τὸ Καρπενήσι καὶ 5 ὥρες πεζοπορία ἀπὸ τὴ Δομνίστα καὶ τὸ Μεγάλο Χωριό. Κάτοικοι 260 μαζί μὲ τοὺς συνοικισμοὺς τῶν Στουρνάρα καὶ Κοντό (1971) κάτοικοι 140. Ἐχει καλὸ κλίμα καὶ καλὸ πόσιμο νερὸ, ἀριστο ντόπιο κρασί καὶ μερικά καρῦδια. Μπορεῖ, μὲ προεידωποποίηση, νὰ φιλοξενήσῃ περί τὰ 10 ἄτομα.

Βγαίνοντας από το Καρπενήσι συντροφεύεστε πάντα από έλατιάδες.

Ανεβαίνοντας προς Δντ. Φραγγίστα, (Φωτογραφίες Ζημέρη 1971).

Κοντός (Κοντίβα). Ύψόμετρ. 780 μ. Βρίσκεται προς τα Ν.Δ. του Κρικέλλου, από το οποίο απέχει 7 ώρες και 5 από το Μεγάλο Χωριό. Κάτοικοι 31. Είναι το πιο δυσπρόσιτο χωριουδάκι της Εύρυτανίας, του οποίου οι λίγοι κάτοικοι ζουν αληθινά μακριά απ' τους ανθρώπους.

Στουρνάρα (πρώην Δολιανιά). Ύψομ. 870 μ. Κάτοικοι 100. Πιο πάνω από την δεξιά όχθη του Κρικελλοπόταμου και προς τα δυτικά των Ψιανών βρίσκεται η Στουρνάρα. Από το Κρίκελλο και το Μεγάλο Χωριό απέχει περί τις 4 ώρες πορείας. Από το Καρπενήσι 82 χλμ. Έχει άφθονα νερά και παράγει καρύδια και εκλεκτά κτηνοτροφικά προϊόντα.

ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ-ΣΤΕΦΑΝΙ-ΣΕΛΛΑ-ΜΗΛΙΑ-ΦΕΙΔΑΚΙΑ.

Ο δρόμος από το Καρπενήσι, για να γνωρίσουμε τα χωριά αυτά, είναι δασικός χωματόδρομος και κυρίως χρησιμοποιείται για το καλοκαίρι, γιατί το χειμώνα είναι δυσκολοδιάβατος λόγω έδαφικών ανωμαλιών. Αρχίζει από τη διακλάδωση που θα συναντήσετε στο Μπακασάκι όπως προχωρεί ο δρόμος ο έθνικός Καρπενησιού - Αγρινίου αριστερά σας, προτού αρχίσουν οι στροφές καθόλου για το Καλεσμένο.

ΣΤΕΦΑΝΙ. (πρώην Γόλιανη). Ύψομ. 950 μ. Ακολουθώντας την ως άνω διακλάδωση φθάνουμε στο Στεφάνι που απέχει από το Καρπενήσι χλμ. 24. Κάτοικοι 116 (1961). Κοντά σε τοῦτο το χωριό υπάρχει ένας λόφος με την ονομασία του αρματολού του Καρπενησιού, Λιβίνη. Σ' αυτόν το «Λόφο Λιβίνη» έγινε κατά το 1684 σφοδρή μάχη, στην οποία οι Τούρκοι υπέστησαν πανωλεθρία από τον Λιβίνη, που ήταν αμείλικτος τιμωρός του κατακτητή. Είναι έδρα ίδιας Κοινότητας.

ΣΕΛΛΑ : Ύψομ. 1030 μ. Κάτοικοι 227 (1961). Έδρα Κοινότητας στην οποία υπάγεται και το μικρό κτηνοτροφικό χωριουδάκι Μηλιά, το οποίο έχει κατοίκους 100 που συμπεριλάβαμε στο κοινοτικό σύνολο. Απέχουν τα Σελλά από Μπακασάκι 22 χλμ. ή δε Μηλιά από το Μπακασάκι 18 χλμ. και απ' το Καρπενήσι 26 χλμ.

ΦΕΙΔΑΚΙΑ. Ύψομ. 880 μ. Βρίσκεται προς τα Ν.Δ. του Καρπενησιού και απέχει 30 χλμ. απ' αυτό. Κάτοικοι (1961) 124. Κοντά στο χωριό υπάρχει η τοποθεσία «Καστρί», όπου ίχνη ανερεύνητου φρουρίου, γύρω από το οποίο βρέθηκαν αντικείμενα αρχαίου οικισμού. Μερικοί, αναπόδεικτα, τοποθετούν στο χώρο τούτο την αρχαία Οίχαλία.

XV. ΠΡΟΣ ΦΡΑΓΓΙΣΤΕΣ—ΑΓΡΙΝΙΟ

ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ — ΚΑΛΕΣΜΕΝΟ— ΑΡΩΝΙΑΔΑ — ΠΑΠΑΡΟΥΣΙ — ΦΡΑΓΓΙΣΤΕΣ.

Από το Καρπενήσι, παίρνοντας τον εθνικό δρόμο για το Αγρίνιο, ύστερα από διαδρομή 8 χλμ., φθάνουμε στην ελατόφυτη τοποθεσία Μπακασάκι γεμάτοι από την απόλαψη του άλπικού τοπίου, που η περιοχή τούτη με το μαγευτικό περιβάλλον της δημιουργεί. (Βελούχι, Ποταμιά, Καρπενησιώτης, Καλλιακούδα - Χελιδόνα). Από το Μπακασάκι αντικρύζουμε τα βουνά των Αγραίων, που τα χωρίζει από την καρπενησιώτικη περιοχή το ποτάμι Μέγδοβα, που κυλάει πιο κάτω 4 χλμ. από δω τραβώντας για τη συμβολή του στη λίμνη

του μεγάλου φράγματος του Άχελώου. Στο Μπακασάκι υπάρχει διακλάδωση δασικού δρόμου, που οδηγεί στα που αναφέραμε προηγούμενα χωριά Στεφάνι - Σελλά - Φειδάκια κ.λπ.

Συνεχίζοντας τον εθνικό δρόμο, που αρχίζει με στροφές να κατεβαίνει ανάμεσα από πυκνό δάσος ελατιών, σε λίγο αριστερά μας συναντάμε το Άνω Καλεσμένο, ύψομ. 650 μ. Συνοικισμός της κοινότητας Καλεσμένου, και με μία ακόμη στροφή φθάνουμε στο Καλεσμένο.

ΚΑΛΕΣΜΕΝΟ (Κάτω). Ύψομ. 500-600 μ. Κάτοικοι μετά των συνοικισμών της κοινότητας Μοναστηρακίου και 'Ανω Καλεσμένου (1961) 466, και (1971) 290. Έδω είναι η έδρα της ομώνυμης Κοινότητας, η εκκλησιά της και το σχολείο. Το Καλεσμένο είναι αξιοσημείωτο για το ειδικό του κλίμα, που επιτρέπει να εδoκoιμoύν στη περιοχή του κοντά στον έλατο και στην καστανιά και ή έλιά. Έχει άφθονα νερά και πλούσια παραγωγή φρούτων και ολίγων κηπικών. Φημίζεται δε για το ασύγκριτο μούρο του, το εξαίρετο αυτό γούσκι της Εύρυτανίας, που βγαίνει από τα μούρα. Στο χωριό διατηρείται ένα αξιότιμο έθιμο σύμφωνα με το οποίο τις μεταξύ των κατοίκων διαφορές επιλύει μία επιτροπή γερόντων, των οποίων οι αποφάσεις είναι τελεσιδικές. Επειδή από παλιά πολλοί των κατοίκων του χωριού ταξίδευαν στο Έξωτερικό για την εξεύρεση πόρων ζωής και κυρίως σιτηρών (Κωνσταντινούπολη), το χωριό τουτο μαζί με άλλα του τ. δήμου 'Αγραιών, ανήκει στα λεγόμενα πολιτοχώρια. Όμως υπάρχει κι άλλη έκδοξη σύμφωνα με την οποία Πολιτοχώρια λέγονταν αυτά σε αντίθεση με τα Βλαχοχώρια, γιατί πολλά από τα δεύτερα ήσαν κατοικημένα από τη Βυζαντινή εποχή, κατά το πλείστον, από Βλάχους.

Έχει σχολείο και μεγάλη εκκλησία (Σύλληψις Ιωάννου του Προδρόμου), που κτίστηκε από εισφορές των έν 'Αμερικής Καλεσμενιωτών, με τρούλο και ένδιαφέρον ξυλόγλυπτο καρυδένιο τέμπλο, έργο του Σ. Ύφαντιδη από την Κάψη, και μερικές φορητές εικόνες του ζωγράφου Σαραφιανού (πατρός). Περνώντας το συνοικισμό του Κάτω Καλεσμένου, φθάνουμε στη Γέφυρα της Μέγδοβας, (24 χλμ. από το Καρπενήσι) όπου μικρό χάνι στο οποίο μπορεί κανείς να βρή τα δέοντα αναψυκτικά. Από το χάνι αυτό αρχίζει βατός δρομάκος που ανεβαίνει δεξιά του κεντρικού δρόμου και πριν περάσουμε τη γέφυρα, δίπλα στην άριστερη όχθη της Μέγδοβας. Μετά μισής ώρας πορεία, ακολουθώντας το δρομάκι αυτό, θα φθάσουμε στον άγροτικό οικισμό 'Αρωνιάδα, όπου στα 1960 ο Πάνος Βασιλείου αποκάλυψε ανερεύνητο ψηφιδωτό δάπεδο, ένα μέτρο κάτω από την επιφάνεια της γης, που φαίνεται ότι ανήκει στη βυζαντινή περίοδο, χωρίς δυστυχώς ως τα σήμερα να ενδιαφερθούν για τη δέουσα περαιτέρω

έρευνα οι αρμόδιοι. Στο χώρο αυτό της 'Αρωνιάδας υπάρχουν λείψανα και διάφορα αποδεικτικά παλιού φρουριακού τείχους και αρχαίου οικισμού. Υπάρχουν ακόμα τάφοι με πήλινες πλαγιαστές πλάκες και με μεγάλες καλυπτήριες πέτρες. Σε πολλούς τάφους βρέθηκαν κτερίσματα και λοιπά αντικείμενα. Ακόμη υπάρχουν θεμέλια οικοδομών, κομμάτια κεραμιδιών, υδραγωγοί, κ.λπ. (Βλ. Π. Βασιλείου, σχετ. ύθρα του, στην έφημ. «'Η Βραδυνή» 25-9-61, «Ταχ. Αιτωλοακαρνανίας» 16-2-61 και «Φωνή της Ρούμελης» 15-11-1961).

Ανάμεσα 'Ανω και Κάτω Καλεσμένου υπάρχει διακλάδωση, όπως κατεβαίνουμε άριστερά, όπου δασικός δρόμος, που οδηγεί στο Μοναστηράκι και συνεχόμενα φθάνει ως το Παπαρούσι. Στο συνοικισμό του Μοναστηρακίου υπάρχει εκκλησία που τιμάται στη μνήμη της «Γεννήσεως της Θεοτόκου» και που περιέχει ένδιαφέρουσες παλιές εικόνες. Σε ακαθόριστα παλιά χρόνια, φαίνεται ότι έδω ήταν κάποιο μοναστήρι, που ύστερα από την καταστροφή του άφηκε σε άnamνηση το τοπωνύμιο, που δόθηκε σε όλoκληρο το συνοικισμό. (Βλέπε «Τουριστικός οδηγός για την Ελλάδα, όπ. π. σ. 416).

ΠΑΠΑΡΟΥΣΙ. Έδρα Κοινότητας. Ύψομ. 660 μ. Γεωργοκτηνοτροφικό χωριουδάκι με κατοίκους 322 (1961). Από το Καρπενήσι απέχει 30 χλμ., συνδέεται δε με αυτό με δασικό δρόμο όπου το καλοκαίρι μπορεί να περάσει φορτοεπιβατικό αυτοκίνητο ή ταξί. Έχει καθεδρικό ναό της 'Αγ. Παρασκευής, που χτίστηκε το 1885 και την Κοίμηση της Θεοτόκου (παρεκκλήσι). Επίσης στο δυτικό Παπαρούσι υπάρχει ο 'Αγ. 'Αθανάσιος. Στην περιοχή του Παπαρουσιού εδοκοιμούν ελэнэ με δίπλα τους τα έλατα. Έχει δημοτ. Σχολείο.

ΜΑΡΑΘΙΑΔΕΣ — ΧΑΝΙ ΛΙΒΑΝΗ — ΝΕΑ ΒΙΝΙΑΝΗ — ΣΤΑΥΡΟΣ-ΣΩΤΗΡΑ.

Έπανερχόμαστε στον εθνικό δρόμο για το 'Αργινίο και μέσω του Κάτω Καλεσμένου κατεβαίνουμε στη γέφυρα της Μέγδοβας. Από εκεί περνάμε τη γέφυρα και στρίβουμε δεξιά, αντίθετα προς τη ροή του ποταμού και στη δεξιά όχθη του, όπου νέος μικροσυνοικισμός των Μαραθιωτών (Παρκιό), λόγω της κατά το 1966 καταστροφής των σπι-

τιών των από σεισμό. Έδω υπάρχει και νεόκτιστο εκκλησάκι «'Αγία Τριάς», που χτίστηκε σε άnamνηση του από έτών καταστροφέντος ομώνυμου μοναστηριού, του όποιου μερικές εικόνες και λειτούργικά σκεύη παραδόθηκαν υπηρεσιακώς για φύλαξη στις εκκλησίες του Καρπενήσιου «'Αγ. Τριάδα» και «Παναγία». Το παλιό έδω μοναστήρι είχε καταστραφεί στα χρόνια του ιερού άγώνα (Βλέπε Π. Βασιλείου : «'Η 'Αγία Τριάδα εκκλησία του Καρπενήσιου», 'Αθήνα 1962, σ. 59-60 και ανταπόκρισή του στην έφημερίδα «Εύρυτανία» 16-7-1929). 'Η καταστροφή τούτου του μοναστηριού μεταδόθηκε έτσι, από το δημοτικό μας τραγούδι :

«Τ' άκούτε σεις Μαραθιανοί
και σεις Παπαρουσιώτες
τ' είν' το κακό που γίνηκε
στο κάτω μοναστήρι...»

Υποθέτω ότι το άπάνω μοναστήρι θάταν του «Σωτήρα». Στο χώρο όπου το νεόκτιστο εκκλησάκι, γίνεται έτήσια πανήγυρη στη γιορτή της 'Αγίας Τριάδας, όπου προσέρχονται οι άτοικοι των γύρω χωριών. Από έδω διακλάδωση με κοινοτικό δρόμο ανεβαίνει για τους Μαραθιάδες.

ΜΑΡΑΘΙΑΣ. Ύψομ. 750 - 800 μ. Τρεις προοδευτικοί και επρόσωποι συνοικισμοί άποτελούν την κοινότητα Μαραθιά (και όχι Μαραθέα). Ο Κάτω Μαραθιάς ύψομ. 750 μ., άτοικοι (1961) 122, ο Μεσαίος Μαραθιάς, ύψομ. 800 μ. έδρα της Κοινότητας, άτοικοι (1961) 139 και 'Αμύριανη ύψομ. 780 μ. άτοικοι (1961) 74, σύνολο 335 (1971) 330. Έχουν καλά νερά από τοπικές πηγές και προϊόντα : καρύδια, φασόλια και κτηνοτροφικά. Από τον Κάτω Μαραθιά ο δρόμος κατάλληλος μόνο για μικρά αυτοκίνητα, ανεβαίνει στον Με-

σαίο και από κεί στην 'Αμύριανη με κατεύθυνση και συνάντησή του στο χάνι του Κ. Μάκκα με τον εθνικό δρόμο, που φτάνει ως εκεί ύστερα από μερικές στροφές και το πέραςμά του από το έρειπωμένο χάνι του Λιβανή.

Με τούτη την εδoκαιρία θα πρέπει να σημειώσουμε και μιá μάχη που έγινε στους Μαραθιάδες, στις 3-11-1828, με έπικεφαλής έλληνικού τμήματος από 350 όπλίτες, τον Γάλλο συνταγματάρχη και μετέπειτα στρατηγό Dentzel κατά του Καρυοφίλμπεη, άδελφου του Μουσταμπεη που σκότωσε στην 'Αράχωβα ο Καραϊσκάκης. Ο Γάλλος, βλέποντας την ύπεροχη των Τούρκων, έζήτησε βοήθεια από τους Τζαβέλλα και Σταίκο, που όμως δεν του έδωκαν κι' έτσι, στις 6-11-1828 αναγκάστηκε να υποχωρήσει προς το Τρανό Χωριό. (Ι. Παπαπούλου: 'Η έπανάσταση στη Δυτική Στερεά 'Ελλάδα μετά την πτώση του Μεσολογγίου και την όριστική άπελευθέρωσή της 1826-1832, Θεσσαλονίκη 1962, σ. 108 κέξ.) Ο Dentzel βαρώνος φιλέλληνα πέθανε από έλονοσία στη Βόνιτσα στις 15-9-1829.

Δεξιά του εθνικού δρόμου, κοντά σε τουτό το χάνι, υπάρχει διακλάδωση για τη νέα και παλιά Βίνιανη με συνέχεια της ως τη Δάφνη, Μαυρομμάτα ('Ελσιανη) και Κύφο.

'Η ΝΕΑ ΒΙΝΙΑΝΗ είναι ένας καινούργιος όραιος οικισμός άποκατάστασης των σεισμοπλήκτων της παλιάς Βίνιανης, που όμως και αυτή δεν έπαυσε να κατοικείται. Ανεβαίνοντας, δεξιά μας συναντάμε άλλη διακλάδωση για το Κερασσοχώρι (Κεράσοβο) τ.δ. 'Αγραιών. Σε λίγο, με την τελευταία ανηφορική στροφή, φθάνουμε στο λεγόμενο Σ τ α υ ρ ό (38 χλμ. από Καρπενήσι) άπ' όπου κατηφορίζουμε πιά για τη δασόφυτη τοποθεσία Σ ω τ ή ρ α, που απέχει 40 χλμ. από

Μαραθιάς (Μεσαίος). (Φωτ. Ζημέρη).

Τεχνικό έργο στο δρόμο Καρπενήσιου-'Αργινίου.

‘Η Νέα Βίτση (1971). (Φωτ. Ζημέρη).

ΑΝΑΤΟΛ. ΦΡΑΓΓΙΣΤΑ-ΕΚΚΛΗΣΑΚΙ ΠΑΝΑΓΙΑΣ.

τὸ Καρπενήσι. Πρόκειται γιὰ μιὰ ὑψηλὴ τοποθεσία ἀπὸ τὶς γοητευτικότερες τῆς Εὐρυτανίας. Ἐχει μικρὸ τουριστικὸ περίπτερο μὲ ἐστιατόριο ἀνάμεσα σὲ ψηλά πλατάνια, βελανιδιές καὶ πουρνάρια καὶ παντοτινὸ σύντροφο τὸ φλοῖσβο τῶν ἔξοχων νερῶν μιᾶς πλούσιας ἐκεῖ νερομάννας. Ὑπάρχει ἐδῶ καὶ ἓνα ἐκκλησιάκι, (τὸ μόνον ἀπομεινάρει τοῦ ἄλλοτε σὲ τοῦτο τὸ χώρου μεγάλου καὶ πλούσιου μοναστηριοῦ τοῦ Σωτήρα, ποὺ χτίστηκε στὰ 1725, μῆκ. 10 μ., πλάτ. 5 μ., τρίκογχο μὲ λιθόκτιστο κλειστὸ τροῦλλο, μὲ ξύλινο τέμπλο κατασκευῆς τοῦ 1731 καὶ μὲ ἐνδιαφέρουσες βυζαντινὸς τέχνης τοιχογραφίες καὶ εἰκόνες ἀπὸ ἄγνωστο ἀγιογράφο τοῦ 1732. Δυὸ ἀξιόλογες δεσποτικὲς εἰκόνες ἐκλεψαν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἄγνωστοι, οἱ ὅποιοι καὶ θὰ παραμεινὺν φαίνεται ἄγνωστοι αἰωνίως. Ἐδῶ γίνεται ἐμποροπανήγυρη τριήμερη στὶς 6 Αὐγούστου κάθε χρόνο, ὁ κοινὸς δὲ χώρος πρὸς τὸ ἐκκλησιάκι, χρησιμοποιεῖται γιὰ παιδικὲς ἐξοχές. Συνεχίζοντας, ὕστερα ἀπὸ κάθοδο 2 χλμ. φθάνομε στὴν Ἀνατολικὴ Φραγγίστα.

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΦΡΑΓΓΙΣΤΑ. Ὑψὸς. 680 μ. Ἀπὸ τὸ Καρπενήσι 44 χλμ. Κάτοικοι 382 (1961), 360 (1971). Εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ὠραιότερα καὶ δροσερότερα χωριά τῆς Εὐρυτανίας. Φημίζεται γιὰ τὴν πρασινάδα του, ποὺ τοῦ τὴ χαρίζουν τὰ ἄφθονα νερά τοῦ Κεφαλόβρυσου τοῦ Σωτήρα. Ἐχει ἡλεκτρικὸ, καταστήματα, ξενώνα γιὰ 10 ἄτομα καὶ ταβέρνες. Στὰ σπίτια μποροῦν νὰ ἐξυπηρετηθοῦν γιὰ διανυκτέρευση περὶ τὰ 20 ἄτομα. Ἐχει ὠραία μὲ πάρκο καὶ μὲ λουλούδια πλατεία, στὴν ὁποία ὑπάρχει ὀρειχάλκινη προτομὴ τοῦ φονευθέντος στὸν Ἑλληνοϊταλικὸ πόλεμο ἐφέδρου ἀνθυπολοχαγοῦ Δημητρίου Ε. Ζώτου, ἔργο τοῦ γλύπτη Χρήστου Καπράλου. Εἶναι πατρίδα τοῦ ἀγωνιστῆ Γιάννη Φραγγίστα, (ποὺ διετέλεσε παλληκάρει τοῦ Κατσαντώνη), τοῦ πολιτικοῦ Γεωργίου Καφαντάρη καὶ τοῦ μυθιστοριογράφου Δ. Σ. Παπαδοπούλου (Τυμφορηστοῦ). Β.Δ. τοῦ χωριοῦ σὲ ἀπόσταση μιᾶς ὥρας ὑπάρχει ἀνερεύνητη τοποθεσία «Παλιοχώρι», ὅπου βρέθηκαν ἀρκετὰ ἀντικείμενα

Ἀνατολική Φραγγίστα. Ἐνα ἀπὸ τὰ δροσερότερα χωριά τῆς Εὐρυτανίας. (Φωτ. Ζημέρη 1971).

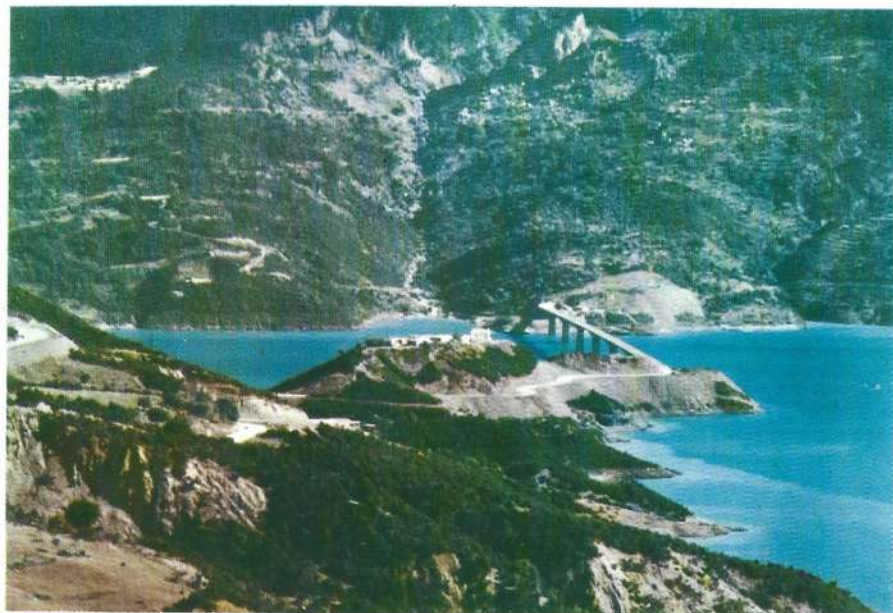
μενα προχριστιανικοῦ οἰκισμοῦ. Ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Φραγγίστα κατεβαίνοντας, σὲ λίγο βρίσκόμεστε στὸ φραγγιστιώτικο ποταμάκι, ὅπου καὶ τὸ νεκροταφεῖο τοῦ χωριοῦ. Ἐκεῖ ὑπάρχει ἐκκλησιάκι τῆς Παναγίας (Γέννηση τῆς Θεοτόκου), τὸ μόνον ποὺ ἀπόμεινε ἀπὸ τὸ ἄλλοτε ἀξιόλογο ὁμῶνυμο μοναστήρι. Ἐχει μῆκος 9 μ., πλάτος 5 μ., ὕψος 6 μ., μὲ ξύλινο ἄνευ ἀξίας τέμπλο καὶ μὲ εἰκόνες τοῦ 1842 καὶ 1843 ἄγνωστου ζωγράφου. Κάποτε τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἦταν ὁλόκληρο τοιχογραφημένο, ἀλλὰ τὰ πολλὰ ἀσβεστοχρίσματα σκέπασαν τὶς τοιχογραφίες τὴν ἀξία τῶν ὁποίων, δυστυχῶς, ἄγνοοῦσαν οἱ χωρικοὶ μας. Ἐνα κομμάτι ἀπ' αὐτὲς ἀπεκάλυψε τὸ 1959 ὁ Πάνος Βασιλείου στὸ νάρθηκα μὲ τὴ διαπίστωση, ὅτι ἀνήκει σὲ μεταβυζαντινὴ ἀγιογραφικὴ τέχνη καὶ ὅτι ἔχει πολὺ φρέσκα καὶ χτυπητὰ χρώματα καὶ τεχνολογία τῆς μακεδονικῆς ἀγιογραφικῆς Σχολῆς ποὺ, καθὼς εἶναι γνωστὸ, εἶχεν ἐξαιρετικὴ ἀνάπτυξη κατὰ τὸ 17^ο αἰῶνα καὶ στὴν Εὐρυτανία (βλέπε Π. Ι. Βασιλείου: Ἡ ἐπισκοπὴ Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων ἐπὶ Τουρκοκρατίας κ.λπ. Ἀθήνα 1960 σ. 66-68. Τοῦ ἰδίου: στὴν ἐφημερίδα «Βραδυνὴ» τῆς 6-8-1959).

ΔΥΤ. ΦΡΑΓΓΙΣΤΑ — ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ—ΠΑΛΙΟΧΩΡΙ—ΠΡΟΒΑΝΤΑ—ΓΕΦ. ΕΠΙΣΚΟΠΗΣ—ΦΡΑΓΜΑ ΚΡΕΜΑΣΤΩΝ—ΑΓΡΙΝΙΟ.

ΔΥΤΙΚΗ ΦΡΑΓΓΙΣΤΑ. Ὑψὸς. 650. Ἀπὸ π. 3 χλμ. Ἀπὸ τὸ Καρπενήσι 48 χλμ. Κάτοικοι 761 (1961), 580 (1971). Ἐδρα ὁμῶνυμης Κοινότητος. Στὸν πληθυσμὸ τῆς Κοινότητος Δυτικῆς Φραγγίστας συμπεριλαμβάνονται καὶ οἱ κάτοικοι τῶν συνοικισμῶν Γουλιέικα, (130), Καρακάση (170), καὶ Πετρουλιέικα (64). Ἀπὸ τὸ ἐκκλησιάκι τῆς Παναγίας ἀνηφορίζομε καὶ σὲ λίγο φθάνομε στὴν ἀνατολικὴ παρυφὴ τῆς Δυτικῆς Φραγγίστας, ὅπου ὑπάρχει διακλάδωση τοῦ ἐθνικοῦ δρόμου πρὸς τὰ δεξιὰ μας γιὰ τὸ χωριὸ τοῦτο. Ὁ ἐθνικὸς δρόμος συνεχίζεται πρὸς τὰ ἀριστερά μας γιὰ τὴ γέφυρα Ἐπισκοπῆς. Σὲ λίγο ἀνεβαίνοντας στὴν ποὺ ἀναφέραμε διακλάδωση βρίσκόμεστε στὴν ἀπλόχωρη πλατεία τῆς Δυτικῆς Φραγγίστας. Τὸ 1944 τὸ χωριὸ τοῦτο πυρπολήθηκε ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς. Ὅμως ἀπὸ τότε πολλὰ σπίτια ξαναχτίστηκαν, καθὼς καὶ πολλὰ καινούργια μαγαζιά, καφενεῖα, παντοπωλεῖα

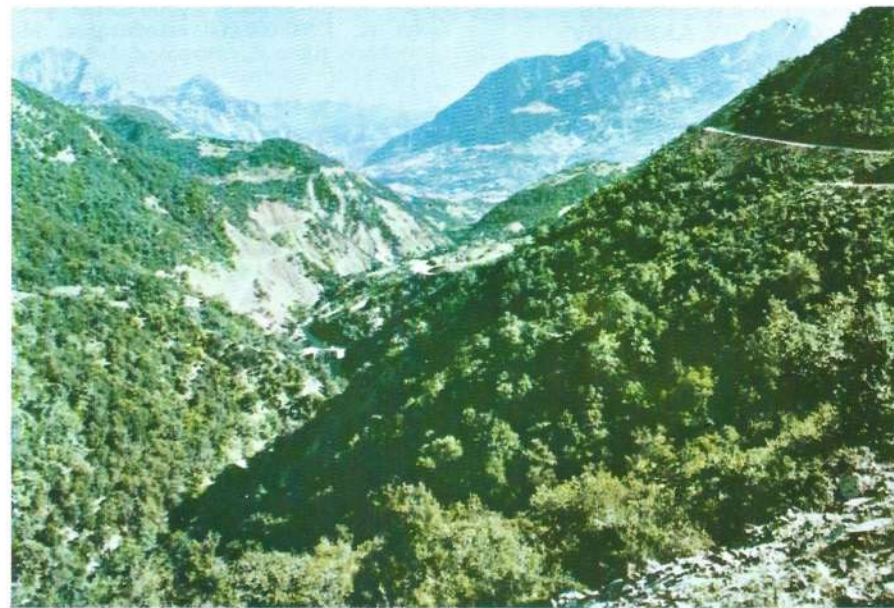
κι' ένα μικρό εστιατόριο που εξυπηρετεί τους περαστικούς. Ακόμη υπάρχει και μικρό ξενοδοχείο υπνου για 10 άτομα, μπορούν δὲ νὰ διανυκτερεύσουν σὲ διάφορα σπίτια τοῦ χωριοῦ καὶ περὶ τὰ 20 άτομα. Ἀπὸ ἐδῶ ὡραία εἶναι ἡ θέα πρὸς τὸ Κερασσοχώρι, πού βρίσκεται Β.Α. καὶ ἐναντὶ μας σκαρφαλωμένο στοὺς ἐλατόφυτους πρόποδες τοῦ Καυκιοῦ. Ὁ ἐπισκέπτης μπορεῖ νὰ μεταβῇ γιὰ τὸ Ἀγρίνιο μέσῳ τῆς Λίμνης τοῦ Ἀχελώου, γιὰ τὰ χωριά δὲ τοῦ τέως Δήμου Ἀπεραντίων μὲ τὸν Δυτ. τοῦ χωριοῦ τοῦ του χωματόδρομο, πού μέσῳ τῆς καινούργιας γέφυρας τοῦ Κρυονεριοῦ τοῦ Ἀγραφιῶτη θὰ μᾶς ὁδηγήσῃ στὴν χώρα τῶν Ἀπεραντίων. Ἀλλὰ τώρα ἂς πάρουμε πάλι τὸν ἐθνικὸ δρόμο γιὰ τὸ φράγμα τοῦ Ἀχελώου, γιὰ τὴν Γέφυρα τῆς Ἐπισκοπῆς.

ἌΓ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ὑψόμ. 480 μ. 54 χλμ. ἀπὸ τὸ Καρπενήσι, κάτοικοι 205, ἀπὸ π. 3 χλμ. ἀνήκει στὴν Κοινότητα Παλαισχωριοῦ.

Ἡ Γέφυρα τῆς Ἐπισκοπῆς πού συνδέει τὴν Εὐρυτανία μὲ τὴν Αἰτωλία.
(Φωτ. Ζημέρη).

ΠΑΛΑΙΟΧΩΡΙ. Ὑψόμ. 550, κάτοικοι 845 μαζί μὲ ἐκείνους τῶν συνοικισμῶν Ἀγ. Γεωργίου, Ἀγ. Νικολάου καὶ Νεοχωριοῦ. Ἀναχωρώντας ἀπὸ τὴ Δυτικὴ Φραγγίστα γιὰ τὴ Λίμνη, φθάνουμε στὸ γραφικὸ Ἀϊγιώρη, ὕστερα ἀπὸ λίγες στροφές καὶ διαπιστώνουμε τὴν εἰδυλλιακὴ τοῦ τοποθεσίᾳ. Τὰ κύρια προϊόντα τῶν χωριῶν αὐτῶν εἶναι κτηνοτροφικά. Ἀπὸ τὸν Ἀγ. Γεώργιο συνεχίζοντας τὸν δρόμο μας φθάνουμε στὴν Προβλήτα, ὅπου εστιατόριο καὶ ξενοδοχεῖο υπνου μὲ 10 κρεβάτια. Ἐκεῖ μᾶς περιμένει τὸ φέρρυ-μπώτ τῆς Δ.Ε.Η. μὲ τὸ ὁποῖο περνοῦμε στὴν ἀντίπερα ὄχθη τῆς Λίμνης μέσα σὲ δέκα λεπτά. Σὲ λίγο ἡ διάβαση θὰ γίνεταὶ ἀπὸ τὴ μεγάλη γέφυρα τῆς Ἐπισκοπῆς ἡ ὁποία ἀριστερά μας φαντάζει μεγαλόπρεπη. Ἐχει πλάτος 9 μ. μήκος 605 μ. καὶ δὲν λειτουργεῖ, ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἐλλεῖπει τῆς δέουσας ὁδικῆς σύνδεσης ἀπὸ τὴν αἰτωλικὴ πλευρά. Ἀπὸ τὴν ἀριστερά ὄχθη τῆς λίμνης ὡς τὸ ηλεκτρικὸ ἐργοστάσιο τοῦ φράγματος τῆς Δ.Ε.Η. εἶναι δρόμος ἀσφαλτοστρωμένος σὲ μήκος 12 χλμ.

Ὁ δρόμος πρὸς Ἀγρίνιο.

Πρὸς Ἀγρίνιο ἀπὸ Δυτ. Φραγγίστα. (Φωτ. Ζημέρη).

ΤΟ ΦΡΑΓΜΑ ΤΩΝ ΚΡΕΜΑΣΤΩΝ ΤΟΥ ΑΧΕΛΩΟΥ

Το φράγμα είναι χωματένιο με όγκο 7.800.000 κ.μ., ύψους 155 μ. μήκους 465 μ. πλάτους στη βάση του 700 μ. Περιλαμβάνει τα νερά του Αχελώου, της Μέγδοβας και του Αγραφιώτη, με τα παραποτάμια και τα ρεμάτα τους. Η λίμνη περιέχει 4.700.000.000 κυβικά μέτρα νερό, δηλαδή 11 φορές περισσότερο από τη λίμνη του Μαραθώνα. Στο επάνω μέρος του φράγματος υπάρχει ασφαλτοστρωμένος δρόμος, που συνδέει τις δύο πλευρές του φράγματος, όπου άλλοτε υπήρχε η ονομασία στο «Πήδμα του Κατσαντώνη». Το φράγμα αυτό είναι από τα καλύτερα και ισχυρότερα του είδους του στην Ελλάδα. Άλγηθινά μας κρατάει έκστατικούς. Σε λίγο κατεβαίνουμε στο εργοστάσιο παραγωγής ηλεκτρισμού και αντικρίζουμε την αξιοθαύμαστη λειτουργία των σύγχρονων μηχανημάτων του. Όλα εδώ λαμποκοπούν και εργάζονται ακατάπαυστα με βάση τη δύναμη του από ψηλά κατερχόμενου και συμπιεζόμενου νερού, που αγωνίζεται να λευτερωθεί, όπως συμβαίνει στους πρωτόγονους νερόμυλους, για να μας παρέχει τη σπουδαιότητα της δύναμής του. Η Εύρυτανία με τα άφθονα νερά της είναι η μάννα του έργου τούτου γι' αυτό ένδεικνυται τουλάχιστο να ηλεκτροφοτισθούν τα χωριά της στο σύνολό των. Μπορούμε να σημειώσουμε ότι ακόμα σε πολλά χωριά ευρυτανικά ο φωτισμός γίνεται με πετρελαιοκάντηλα και με κεдрόξυλα. Η έτησία παραγωγή

του υδροηλεκτρικού εργοστασίου φθάνει τις 1.500.000.000 κιλοβατώρες. Με το έργο τούτο ο σύγχρονος άνθρωπος - Ήρακλής πραγματικά, κατενίκησε τον ως τώρα άτιθασο κερασφόρο θεό Άχελωο.

Αφήνοντας το φράγμα και περνώντας από τον καινούργιο οικισμό των εργαζομένων στα υδροηλεκτρικά έργα του Αχελώου, επιστρέφουμε στη διακλάδωση του εθνικού δρόμου. Από εκεί συνεχίζουμε το ταξίδι μας για το Άγρινιο περνώντας απ' τα χωριά Χούνη, Άγιο Βλάση, Αυλακιάς, Λάτρα, Φονικό, Ποταμούλα, Φραγκόσκαλα, Καμαρούλα και φθάνουμε στο Άγρινιο, που θα το ιδούμε μόνο σαν μπούμε μέσα.

ΑΓΡΙΝΙΟ. Ύψομ. 96 μ. Από το Καρπενήσι 118 χλμ. εθνικού δρόμου. Κάτοικοι 24.763 (1961). Τελευταία, καταβάλλεται προσπάθεια όχι μόνο για τη σκυρόστρωση του εθνικού δρόμου Καρπενήσι - Άγρινιού, αλλά και για την ασφαλτοστρώσή του, δεδομένου ότι δεν υπάρχει στο Νομό Εύρυτανίας ούτε ένας αξιόλογος ασφαλτοστρωμένος δρόμος ή έστω και πλήρως σκυροστρωμένος. Η επί τόσα χρόνια λησμονημένη Εύρυτανία, θα πρέπει επί τέλους να απολάβη τα αγαθά της τουριστικής αξιοποίησής της και αυτό δεν πρόκειται να συμβή, αν, εκτός άλλων, καθώς είναι ευνόητο, δεν αποκτήσει το ταχύτερον μία συγχρονισμένη όδοποιία της οποίας άρχισε τελευταία η πραγματοποίηση.

Πώς φαίνεται από τη δεξιά όχθη της Λίμνης η νέα γέφυρα Τατάρνας.
(Φωτογρ. Ζημέρη).

XVI. ΠΡΟΣ ΔΑΦΝΗΝ — ΚΥΦΟΝ

ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ—ΧΑΝΙ—ΛΙΒΑΝΗ—ΒΙΝΙΑΝΗ—ΔΑΦΝΗ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΑ—ΚΥΦΟΣ.

Ακολουθώντας το δρόμο στο 4ο χλμ. μετά το Παρκιό, όπως είπαθήκε, υπάρχει διακλάδωση από το έρειπωμένο Χάνι του Λιβανή, δεξιά του οποίου καινούργια χτίζεται Βίνιανη. Ύψομ. 500 μ. Από εκεί ο δρόμος οδηγεί στην παλιά Βίνιανη και συνεχόμενα στην Δάφνη - Μαυρομμάτα. Σε απόσταση ακριβώς 4 χλμ. από το έρειπωμένο αυτό Χάνι, προχωρώντας Β.Α., συναντάμε σε κατωφερική πλαγιά την παλιά

ΒΙΝΙΑΝΗ. Ύψομ. 620 μ. Από το Καρπενήσι 37 χλμ. Κάτοικοι (1961) 365. Άνηκει στα εύπορα πολιτοχώρια της Εύρυτανίας, γιατί μεγάλος αριθμός των κατοίκων της έχει ξενιτευθεί και καλώς αποκατασταθεί στην Αμερική. Υπάρχει εδώ ένα εκκλησάκι Άγιος Γεώργιος όπου υπολείμματα αρχαίου φρουρίου. Συνεχίζουμε το δρόμο βορειοανατολικά έχοντας προς τα δεξιά μας τον Ταυρωπό και ύστερα από 12 χλμ. φθάνουμε στην

ΔΑΦΝΗ. (πρ. Κερέσοβα, Μπέζα, Καλύβια και Κουφάλια). Ύψομ. 580 μ. Απέχει 50 χλμ. από το Καρπενήσι. Κάτοικοι (1961) 508, (1971) 400. Στο χωριό αυτό υπήρχε παλιό μοναστήρι της «Μεταμορφώσεως του Σωτήρος», του οποίου η εκκλησιά, που απόμεινε, χρησιμοποιείται σήμερα για την εξυπηρέτηση της κοινοτικής ενόριας. Υπάρχει εδώ μία εικόνα (Μεταμόρφωση του Σωτήρος) μεγέθους 0,70 x 0,50 μ. που φέρνει χρονολογία «785 Δεκεμβρίου 2». Υποθέτουμε ότι θα πρόκειται για το 1785, αν συμπεράνουμε από την τεχνολογία της. Η χρονολογία αυτή μας επιτρέπει να την θεωρήσουμε σαν καθοριστική του χτισίματος του μοναστηριού, αν στο χρόνο αυτό δεν έγινε εκ βάθρων ανακαίνιση παλιότερου κτίσματος. Σύμφωνα με την παράδοση, το μοναστήρι τούτο είχε πλούσια κτηματική και κτηνοτροφική περιουσία και περί τους 30 καλόγερους. Ως το 1931 τελευταίος τρώφιμος του υπήρξε ο καλόγερος Νεόφυτος. Με προειδοποίηση στην Κοινότητα μπορούν να διανυκτερεύσουν στη Δάφνη περί τα 10 άτομα. Προχωρώντας 12 χλμ. προς τα Β.Α. από τη Δάφνη φθάνουμε στη

ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΑ (Έλσιανη) Ύψομ. 900 μ. Κάτοικοι (1961) 278, (1971) 180, συμπεριλαμβανομένων και 77 του συνοικισμού Λογγιάν. Είναι ένα απ' τα δημοφιλή χωριά της Εύρυτανίας χτισμένο στην ανατολική πλαγιά της Κόψης (ύψομ. 1941 μ.) Από τη Μαυρομμάτα δασικός δρόμος συνεχίζεται για δυο ακόμη χλμ. προς την Κύφο. Μπορείτε να πάτε στην Κύφο και μέσω Βράχας περνώντας τη βρύση του Καλίνιν (Καλλίνικου).

ΚΥΦΟΣ. Από εκεί που σταματάει ο αυτοκινητόδρομος, μπορεί ο επισκέπτης περπατώντας επί μία ώρα να φθάσει στη δασώδη τοποθεσία Κύφος, που καλύπτει, στους πρόποδες του ελατόφυτου Προφητηλία, ένα πλάτωμα μήκους 1000 και πλάτους 500 μ. Έδω υπάρχουν έρειπια, τα οποία η ανεξέλεγκτη παράδοση τοποθετεί στην προχριστιανική εποχή και μάλιστα με την αποδοχή, ότι ο χώρος ανήκε στην πρωτεύουσα του δημικού βασιλιά των Κυφίων Γουένα!

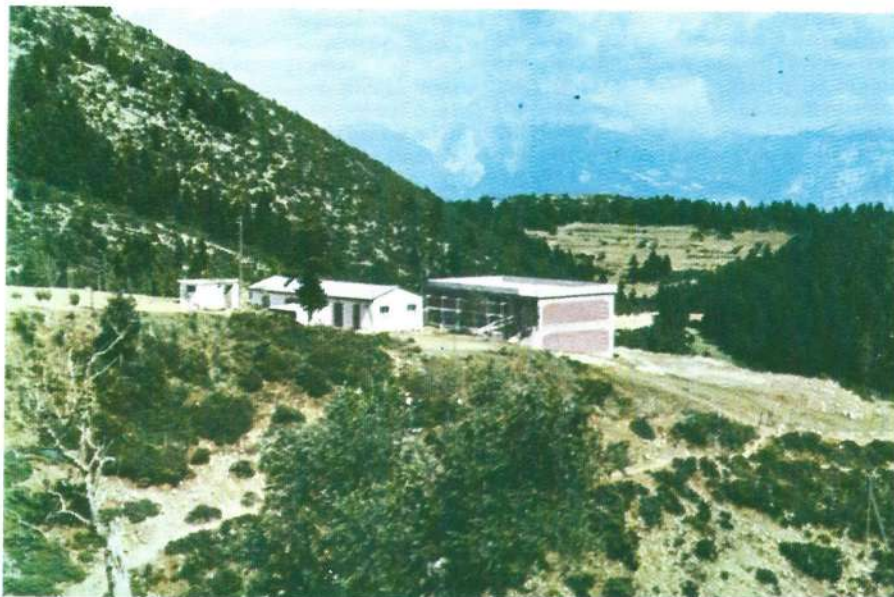
Την Κύφο, που υδρευόταν από την παρακείμενη πηγή Γούρα, άριστου ποσίου νερού, αποτελούσαν δυο συνοικισμοί, ο ένας ήταν της ίδιας της Κύφου και ο άλλος το παρακείμενο Παλιόχωρι, που έχει άφθονα υπολείμματα ποικίλων έρειπιών.

Σε άμφότερους τους παλιούς τούτους οικισμούς υπάρχουν υπολείμματα θεμελίων, σπιτιών, καλντερίμια δρόμων, ξηρόβρυση με άβεστολιθόκτιστη δεξαμενή, από την οποίαν υδρευόνταν ασφαλώς άμφότεροι οι οικισμοί. Συμπερασματικά φαίνεται, ότι το χωριό τούτο καταστράφηκε από θανατηφόρο επιδημία ή άλλη αίτια σε άγνωστο χρόνο, και με τη μεγαλύτερη πιθανότητα, επί Τουρκοκρατίας. Βορειότερα της Κύφου υπήρχε άλλος οικισμός που λεγόταν Μπέσια και αυτός πλήρως από έρειπια σπιτιών και συντρίμματα κεραμιδιών και αυτού ή καταστροφή αποδίδεται στην ίδια αίτια. (Π. Ι. Βασιλείου: Χωριά της Εύρυτανίας που καταστράφηκαν και έρημώθηκαν, Αθήνα 1969). Και τώρα ως ξαναγυρίσουμε στο χάνι του Λιβανή για να ακολουθήσουμε τη διακλάδωση προς το Κερασφόρι.

ΧVII. ΠΡΟΣ ΚΕΡΑΣΟΧΩΡΙ ΚΑΙ ΑΓΡΑΦΑ

Τὸ Κερασόχωρι (πρ. Κεράσσοβο).

Τὸ νεόχτιστο γυμνασιακὸ οἰκοτροφεῖο τοῦ Κερασόχωρι (Φωτ. Ζημέρη).

ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ - ΣΤΑΥΡΟΣ ΚΕΡΑΣΟΧΩΡΙ - ΚΡΕΝΤΗ - ΣΚΑΜΝΙΑ.

Τὸ πυκνὸ ἐλατόδασος τοῦ Κερασόχωρι.

ΚΕΡΑΣΟΧΩΡΙ. Ὑψόμετρο 1180 μέτρ. 45 χλμ. ἀπὸ τὸ Καρπενήσι. Κάτοικοι (1961) 1072, (1971) 910. Ἔδρα Κοινότητος, στήν ὁποία περιλαμβάνονται καὶ τὰ ὠρεῖα χωριά Κρέντη, κάτοικοι 406, καὶ Σκαμνιά κάτοικοι 188. Ἀλλοτε τὸ Κερασόχωρι ἦταν πρωτεύουσα τοῦ τέως δήμου Ἀγραίων. Ἐχει ξενοδοχεῖο μὲ 20 κρεβάτια, ταβέρνες καὶ καταστήματα, ταχυδρομικὸ γραφεῖο καὶ τηλέφωνο, ἠλεκτρικὸ, δημοτικὸ Σχολεῖο, Γυμνάσιο, μαθητικὸ οἰκοτροφεῖο, Σταθμὸ Χωροφυλακῆς κ.λπ. Βρίσκεται στίς παρυφές τοῦ ἐλατόφυτου Καυκιοῦ μὲ μιά πανοραμικὴ θέα τῆς γύρω του περιοχῆς. Στὸ Κερασόχωρι (πρ. Κεράσσοβο) ὁ γενναῖος καὶ μεγάλος πατριδολάτρης Κ. Βελῆς στίς 10 τοῦ Μάη τοῦ 1821, ὕψωσε τὴ σημαίαν τῆς Ἐπανάστασης. Στὸ ἴδιο μέρος παλιότερα ὁ Γιάννης Μπουκουβάλας χτύπησε μὲ 300 ἀγωνιστὲς καὶ μὲ τὴ βοήθειαν τοῦ Σταθά, τὸν παπποῦ τοῦ Ἀλῆ πασά Μοῦρτο Χούσιο, στὸν ὁποῖο προκάλεσε σοβαρὰς ἀπώλειες. Στὴ θέση Καστράκι ὑπάρχουν ἱχνη ἀρχαίου οἰκισμοῦ καὶ τείχους φρουριακοῦ. Πολὺ ἐνδιαφέρον ἔχει ἡ ἐκκλησιὰ Παναγία μὲ ἀξιόλογες βυζαντινὰς εἰκόνες καὶ τοιχογραφίες τοῦ 18ου αἰῶνα. Ὁ καθεδρικὸς ναὸς τοῦ Κερασόχωρι εἶναι ἡ Ἁγία Παρασκευὴ μὲ σκαλιστὸ ἀξιόλογο τέμπλο τοῦ καλλιτέχνη Κυρίτη. Ἀπὸ τὸ Κερασόχωρι ὁ δρόμος

κατεβαίνει καὶ συναντᾷ στὸ 7ο χλμ. τὸ χωριὸ Κρέντη.

ΚΡΕΝΤΗ. Ὑψόμετρο 720 μ. ὁμορφὸ χωριὸ μὲ ἀρκετὸ ἄριστο ἐπιτόπιο πηγαῖο νερό. Ἀπὸ ἐδῶ κατεβαίνοντας ἀνάμεσα Κρέντης καὶ γέφυρας Βαρβαριάδας, στήν πλαγίαν, ὑπάρχει τοποθεσία πού μὲ τὴ βρύση τῆς λέγεται «στοῦ Πουλιού τῆ Βρύση». Στὸ χωριὸ αὐτὸ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1806 ὁ Κατσαντώνης ἐπετέθη ἐναντίον τοῦ Χασάν Μπελούς, πού ὅταν βρισκόταν στὸ Μοναστήρι τῆς Τατάρνας, τὸν προσκάλεσε ὁ Κατσαντώνης ν' ἀνεβῇ δῶ πάνω γιὰ νὰ χτυπηθοῦνε. Σὲ πεισματωδέστατη πού ἐγίνε μάχη ἐπὶ 2 ὁλόκληρες ὥρες δὲν ξεκαθαρίστηκε ποῖος ἦταν ὁ νικητὴς. Τότε ὁ Κατσαντώνης χάνοντας τὴν ὑπομονή του διατάσσει γενικὴ ἐφοδὸ. Στὴ σφοδρότητα τῆς ἐπιθεσῆς αὐτῆς τῶν παλληκαριῶν τοῦ Κατσαντώνη ὁ Χασάν Μπελούς κατατρομαγμένος τὸβαλε στὰ πόδια μὲ τ' ἄσπερι του καὶ μὲ ἀπώλειες 30 νεκρῶν. Ἀπὸ τοὺς Κατσαντωνναίους σκοτώθηκαν μόνον 3. Στὸ 11^ο χλμ. ἀπὸ τὸ Κερασόχωρι φθάνομε στὴ Βαρβαριάδα, πέραν τῆς ὁποίας συνεχίζεται πεζοπορικὰ ὁ δρόμος γιὰ τὸ Μοναστηράκι καὶ τὰ Ἀγραφα, στὰ ὁποία μποροῦμε τώρα νὰ πᾶμε καὶ μὲσω Μαράθου - Ἀγράφων, γιατί ὡς ἐκεῖ ἐφθασε δασικὸς δρόμος ἀπὸ τὸ Κερασόχωρι.

ΤΑ ΑΓΡΑΦΑ

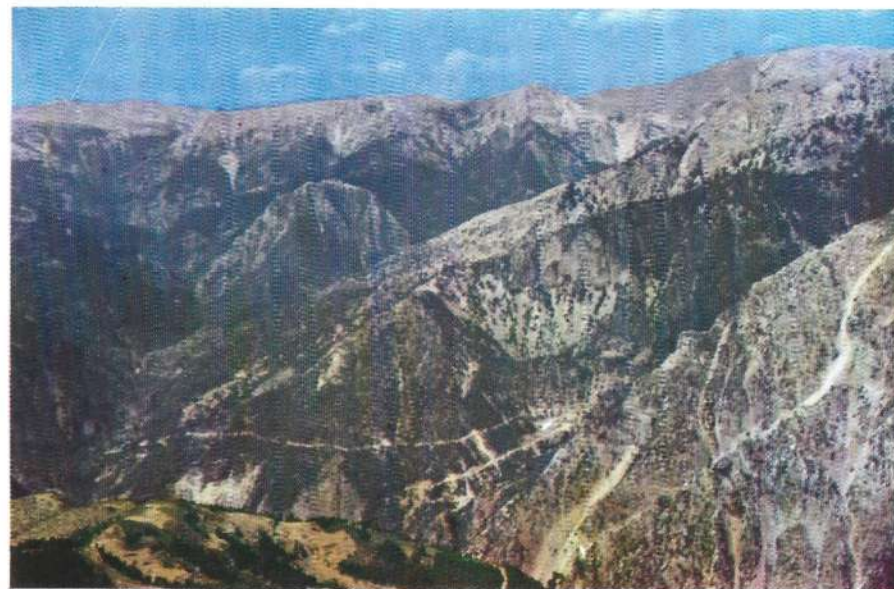
Ιστορικά για την περιοχή.

Πρόκειται για μία όρεινη και δυσκολοδιάβατη περιοχή της Εύρυτανίας που φέρνει την ονομασία αυτή από την εποχή της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, γιατί φαίνεται δεν ήταν εύκολη η εισπραξη των φόρων και λόγω του απρόσιτου του εδάφους και λόγω του άτιθασου και ανυπότακτου χαρακτήρα των κατοίκων της. Στά χρόνια της Τουρκοκρατίας περιλάμβανε εκτός των 40 εύρυτανικών χωριών και σχεδόν ισάριθμα θεσσαλικά. Κατά την βυζαντινή λοιπόν εποχή, για τους παραπάνω λόγους είχαν διαγραφη από τους φορολογικούς καταλόγους οι 'Αγραφιώτες κι' έτσι η περιοχή από τότε πήρε και την έπωνομασία «'Αγραφα». 'Αλλά εκτός της φορολογικής των απαλλαγής οι κάτοικοι απόχτησαν και προνόμια αυτονομίας και κάποιας αυτοδιοίκησης. Μάλιστα τα προνόμια αυτά διατήρησαν και κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας με τη γνωστή συνθήκη του Τσαμασιού Θεσσαλίας, που έγινε μεταξύ του Βεϊλέρμπεη της Θεσσαλίας και των 'Αγραφιωτών στις 10-5-1525 επί Σουλτάνου Σουλείμάν του Μεγαλοπρεπή, που πολύ δυσκολεύτηκε να καθυποτάξει ολοκληρωτικά τους κατοίκους της όρεινης τούτης περιοχής. Συνεχόμενα έπετράπη στους 'Αγραφιώτες να καταρτίσουν ίδια στρατιωτικά τμήματα με 'Ελληνες όπλαρχηγούς τους «άρματολούς» αναγνωρισμένους από τους τοπικούς εκπροσώπους του Σουλτάνου, για την τήρηση της τάξης και για την ασφάλεια των μεγάλων οδικών της εποχής αρτηριών (των ντερβενιών). Έτσι δημιουργήθηκε το πρώτο άρματολίκι με τη γνωστή πολυένδοξη δράση του. Τα έλληνόπουλα της σκλαβιάς δεν ποθοῦσαν άλλο από το «νά γίνουν κλέφτες στα 'Αγραφα».

Με την παραπάνω συνθήκη, που βέβαια δεν έμεινε πάντοτε σεβαστή απ' τον κατακτητή, η περιοχή των 'Αγράφων έγινε κέντρο γραμμάτων, καταφύγιο των κυνηγημένων από τους Τούρκους και όρμητήριο των κλεφτών κατά του κατακτητή. Μάλιστα αξιοσημείωτα είναι τα γραφέντα από τον 'Αγγλο ιστορικό Φίνλεϋ ότι «έκεῖνοι που κατοικοῦσαν στα 'Αγραφα είχαν χαρακτήρα ελεύθερου ανθρώπου και τους ξεχώριζε θάρρος και πνεύμα ανεξαρτησίας σε τέτοιο βαθμό, που δεν συναπαντιόταν στα υπό-

λοιπα μέρη της 'Ελλάδος».

Η κατάσταση αυτή κατά το πλείστον διατηρήθηκε ως τότε που ανέλαβε ο 'Αλῆ Πασάς. Αυτός προσπάθησε με τους στρατιωτικούς αξιωματούχους του τόν Βεληγέκα, το Γιουσούφ 'Αράπη και άλλους να ξεκαθαρίσει την αγραφιώτικη περιοχή και να αφαιρέσει και τα ελάχιστα που είχαν απομείνει ίχνη ελευθερίας και αυτονομίας. 'Αλλά σκληρότητα πολέμησαν τόν 'Αλῆ Πασά ο Δίπλας, ο Κατσαντώνης, ο Λεπενιώτης και ἄ., έτσι, που υποχρεώθηκε ὕστερα από το σκληρό θάνατο του Κατσαντώνη να αναγνωρίσει, από ὕπουλο πάντοτε σκοπιμότητα, και πάλι το ἄρματολίκι τῶν 'Αγράφων και μάλιστα με τόν ἴδιο τόν Λεπενιώτη τόν αὐτάδελφο του Κατσαντώνη ὡς ἄρματολό του. Με τήν εὐκαιρία τούτη θά μπορούσε νά προσθέσει κανείς, ὅτι, μεταξὺ τῶν κλεφταρματολῶν τῶν 'Αγράφων, ὁ μοναδικός, ὁ σπουδαιότερος, ὁ πολεμικότερος, ὁ πραγματικά ἀλύγιστος ἀγωνιστής, πού σέ καμμία περίπτωσι, δὲν δέχθηκε νά συμμαχήσῃ, νά γίνῃ ὄργανο, ἢ νά συμβιβασθῇ κατὰ κάποιο τρόπο μὲ τόν κατακτητή, δὲν ὑπῆρξε ἄλλος ἀπὸ τόν θρυλικὸ ἥρωα καὶ ἐθνομάρτυρα τῶν 'Αγράφων Κατσαντώνη. Δὲν μπορεῖ νά κατηγορήσῃ κανείς τὸ Χορμόπουλο, τὸ Γέρο Δῆμο Σταθά, τοὺς Μπουκουβαλαῖους, τὸν Δίπλα, τὸν Μῆτσο Κοντογιάννη, τὸν Λεπενιώτη ἀκόμη καὶ τὸν ἡρωϊκὸ καὶ ἀγνὸ στρατάρχη τῆς Ρούμελης Καραϊσκάκη γιὰ μειωμένη φιλοπατρία, γιὰτὶ σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τῶν καιρῶν τὰ συμφέροντα τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ποικίλων ἀναγκῶν τίς ἀπαιτήσεις ἐπανειλημμένα ἐκλείσαν συμφωνίες (καπάκια) μὲ τὸν κατακτητὴ, τὸν ὁποῖον ὅμως καὶ αὐτοὶ ὄχι ὀλίγες φορές πολέμησαν. Μὰ ὁ Κατσαντώνης (δηλαδὴ ὁ 'Αντώνης Μακρυγιάννης) ἀκόμη κι' ὅταν ὁ 'Αλῆ πασάς τοῦσπαξε τὰ κόκκαλα τὸν ποδιῶν μὲ τὴ βαριά, ἀρνήθηκε νά δεχθῇ νά γίνῃ ἀρχηγὸς τοῦ τούρκικοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ἄρματολῶν γιὰ νά μὴ ἐνισχύσῃ ἔτσι τὸν ἐχθρό. Γι' αὐτὸ δὲν ὑπάρχει ἀγραφιῶτικη γωνιά πού νά μὴ θυμίζει τὸ πέρασμά του, καὶ τὴν ἡρωϊκὴ του ἀλησμόνητη δράση, καὶ γι' αὐτὸ θά πρέπει τὸ ταχύτερο νά στηθῇ ὁ χάλκινος ἀνδριάντας του στὴν πλατεία τοῦ Καρπενησιοῦ. (Βλπ. Π. Βασιλείου: Τὰ 'Αγραφα, Ἀθήνα 1964 ὅπου πλήρης βιβλιογραφία.)

Οἱ κορυφές «Παπαδημήτρη καὶ Καμαριῶν» καὶ πὺδ κάτω ὁ πρὸν δασικὸς δρόμος, τὸ τοιφλίκι τῆς «Μπέσιας». (Φωτ. Γ. Σπανοῦ 1969).

'Αγ. Παρασκευὴ Κερασχωριοῦ.

'Ο στρατάρχης τῆς Ρούμελης Καραϊσκάκης (Σκίτσο τοῦ Γερμανοῦ Krazeisen).

'Ο β' προστατευτικὸς Πύργος τοῦ Καραϊσκάκη στὸ μοναστήρι Προυσοῦ.

ΓΕΦΥΡΑ ΒΑΡΒΑΡΙΑΔΑΣ—ΜΟΝΑΣΤΗΡΑΚΙ—ΤΡΥΠΑ ΑΓΡΑΦΙΩΤΗ ΜΑΡΑΘΟΣ—ΑΓΡΑΦΑ.

Προχωρώντας προς τα βόρεια από τη Γέφυρα της Βαρβαριάδας, μπορούμε παραποτάμια του 'Αγραφιώτη, να φθάσουμε στο Μοναστηράκι (τ. Δήμου 'Αγράφων) που βρίσκεται όλη μέτρα πάνω από τη δεξιά όχθη του. 'Αλλά μπορούμε να πάμε στο χωριό αυτό και μέσω Κερασσοχωριού με τον καινούργιο δασικό δρόμο, που έφτασε ως το Μάραθο χλμ. 85 από το Καρπενήσι και 30 από το Κερασσοχώρι. Προτιμούμε την παραποτάμια τριώρη πορεία μας από τη γέφυρα της Βαρβαριάδας και με δυσκολοανάβατο μονοπάτι από τον 'Αγραφιώτη ανεβαίνουμε στο Μοναστηράκι.

ΜΟΝΑΣΤΗΡΑΚΙ ('Αγράφων). 'Υψόμ. 660μ. Κάτοικοι (1961) 531, (1971) 290, στους οποίους περιλαμβάνονται και 132 του Σίχνικου. Το Μοναστηράκι έδρα κοινότητας, πάνω από τη δεξιά όχθη του 'Αγραφιώτη. Σε απόσταση μίας ώρας από αυτό βρίσκεται η «Βρύση του Κατσαντώνη» και συνεχόμενα, μετά δύσκολη πορεία μιάμισης ώρας με οδηγό, θα βρήτε τη «Σπηλιά του Κατσαντώνη», όπου οι Τούρκοι τον έπιασαν βαρεία αρρωστημένο το γενναίο κλέφτη και, «ξαρμάτωτο στο στρώμα». Στο τέλος Αυγούστου του 1809 και μαζί με το Γεώργιο Χασιώτη, που τον γιατροκομούσε, ο Μουχτάρης τους μετέφερε στα Γιάννενα, όπου υπέστησαν μαρτυρικό θάνατο κάτω από τον ιστορικό πλάτανο της πλατείας των Γιαννίνων, γιατί δεν δέχτηκαν να υποταχθούν στα κελεύσματα του 'Αλή πασά.

Η ΤΡΥΠΑ ΤΟΥ ΑΓΡΑΦΙΩΤΗ. Κατεβαίνοντας από το Μοναστηράκι στον 'Αγραφιώτη, που το καλοκαίρι εδώ πάνω έχει λίγο νερό και βαδίζοντας τη δεξιά όχθη του και αντίθετα στη ροή του, συναντάμε την περίφημη «Τρύπα του 'Αγραφιώτη» ένα από τα ανεπανάληπτα σε μαγεία δημιουργήματα της φύσεως. 'Ενας κατακόρυφος βράχος σχηματίζει στην κοίτη του ποταμού υποβράχια στοά (Τρύπα) μήκους 30 μ. πλάτους 3-5 μ. και ύψους 4-5 μ. Κι' από τις δύο όχθες του ποταμού υψώνονται ερυθρόφαιοι κατακόρυφοι βράχοι ύψους 500 περίπου μέτρων ο καθένας, από την

Τρύπα 'Αγραφιώτη. Είσοδος.
(Φωτ. κ. 'Αποστ. Ζαμπάλου, Νομάρχου).

Προς Τρύπα Στενών του ποταμού
'Αγραφιώτη.

Περνώντας τον 'Αγραφιώτη.

κοίτη του ποταμού. Στο βράχο-πλαγιά που θεμελιώνεται στη δεξιά όχθη του ποταμού, κυλάνε από μόνιμη τοπική σ' αυτόν πηγή, άφθονα νερά πάνω σε αυτοφυή αγριόχορτα, βρύα και πολυτρίχια, άργιες, ακόμα και μικρά πουρνάρια, που σκεπάζουν την εξωτερική πλευρά του βράχου. Τα νερά αυτά χύνονται στο ποτάμι δημιουργώντας στο άνοιγμα της «Τρύπας» ένα άσημένιο βρόχινο καταπέτασμα, που όταν ο ήλιος πέφτει σαυτό δημιουργεί άσημένιες υγρές ραβδώσεις και πολύχρωμες υγρές σπιθοβολίες, που στο σύνολό τους αποτελούν ένα αληθινά μαγευτικό και μοναδικής όμορφιάς θέαμα για την όρεινή 'Ελλάδα. Θά πρέπει να σημειωθεί ότι κάτω από την υποβράχια αυτή στοά, υπάρχουν ποικιλόσχημοι σταλακτίτες, όχι βέβαια του εκθαμβωτικού κάλλους και ποικιλίας του σπηλαιού Δηροῦ. ('Επ. Φραγγίστα: Βίος του Κατσαντώνη, 'Αθήνα 1963² σ. 46-62, Π. Βασιλείου, «'Αγραφιότου τρύπα» στην Αιτωλοακαρνανική και Εδρυτανική έγκυκλοπαιδεία, 'Αθήναι 1964 σ. 172-173) Τοῦ ίδιου: «Τό μαγευτικό πανόραμα τῶν στενῶν

τοῦ 'Αγραφιῶτη» στην έφημ. Εδρυτανία 'Αθήναι 5/12/1929 σ. 3).

Καί συνεχίζουμε τήν πορεία μας ακολουθώντας τήν ποταμιά, ὁπότε, στρίβοντας πρὸς τὰ Β.Α., ἀνεβαίνομε στὸ χωριὸ Μάραθο.

ΜΑΡΑΘΟΣ. (Πρ. Μύρεσι). 'Υψόμ. 890 μ. 85 χλμ. από το Καρπενήσι. Κάτοικοι 580 (1961) 370 (1971). Χωριό του δήμου 'Αγράφων. Γενέτειρα του Κατσαντώνη. 'Εδρα Κοινότητος στην οποία υπάγεται και το χωριουδάκι Σέλλο. 'Ο Μάραθος συνδέθηκε αυτοκινητιστικά τελευταία με δασικό δρόμο που ξεκινάει απ' το Κερασσοχώρι και περνώντας μέσα από πυκνό δάσος φθάνει στο Σέλλο και απ' εκεί ανεβαίνει στο Μάραθο. 'Απέχει από το Κερασσοχώρι 30 χλμ. 'Εδώ υπάρχει η εκκλησία των Ταξιάρχων με πολύ ενδιαφέρουσες τοιχογραφίες και φορητές εικόνες των αγιογράφων Γ. Γεωργίου και Γ. 'Αναγνώστου (1771). 'Από το Μάραθο, ανάμεσα από πυκνά δάση και τραχείες βουνοπλαγιές ύστερα από 4 ωρη πεζοπορία, θά φθάσουμε στο χωριό 'Αγραφα.

'Ο Μάραθος τῶν 'Αγράφων.
'Η γενέτειρα τοῦ ἡρωικοῦ ἐθνομάρτυρα Κατσαντώνη.
(Φωτ. 'Ηλ. Χορηδῆ).

ΑΓΡΑΦΑ. Ύψ. 880 μ. Έδρα ομώνυμης κοινότητας. Τό 1961 κάτοικοι 780, (1971) 600, στους οποίους συμπεριλαμβάνονται και εκείνοι των ποιμενικών οικισμών Γαβρολισιάδας (162), Καμαριών, Νεράιδας ή Νιάλας, Παλαιόλακας, Παραμερήτας (143), και Πετραλώνων (Σάικας) (112). Τό χωριό Άγραφα είναι ένας συγκεντρωμένος οικισμός χτισμένος σε υπήνεμη τοποθεσία, κυκλωμένη από πυκνά ελατόδασα. Η μεγάλη πλατεία του σκεπάζεται με 9 γιγάντια πλατάνια. Έχει νερά άφθονα, έξοχα τυροκομικά προϊόντα, έκλεκτα κρέατα και μέλι άρωματικό. Τό χωριό τούτο ομοιάζει με πραγματικό κήπο που περιβάλλεται από δαντελλωτά ελατόφυτα βουνά, τὰ ένδοξα βουνά των Άγράφων, που τόσο

ΤΡΙΔΕΝΔΡΟ-ΒΡΑΓΓΙΑΝΑ-ΤΡΟΒΑΤΟ.

ΤΡΙΔΕΝΔΡΟ (πρ. Βελισδόνι). Ύψ. 980 μ. Από τό π. δίωρος πεζοπορία, από τη Βαρβαριάδα τετράωρη πεζοπορία. Κάτοικοι 224, (1961) 80 (1971). Από τὰ Άγραφα ό ήμιονικός δρόμος οδηγεί Β.Δ. προς τό Τρίδενδρο, στο όποιο φθάνουμε όταν περάσουμε τόν Άγραφιώτη. Πρόκειται για ένα γραφικότατο άγροτοποιομενικό χωριό, που βρίσκεται άκριβώς στη δεξιά όχθη τού Άγραφιώτη και που είναι υποχρεωμένο αιώνια να δέχεται τό βούισμα ενός μεγάλου καταρράκτη, που πηγάζοντας από τό Βαλέρι γκρεμίζεται από ψηλά στον Άγραφιώτη, προκαλώντας με την πτώση του τεράστια βοή. Από τό χωριό τούτο καταγόταν ό Νικόλαος ό έπιλεγόμενος Βελισδονίτης, που διετέλεσε γενικός άρχίατρος τού Σουλτάνου, κατά τόν 17ον αιώνα. Ύπηρεε μαθητής τού Γιαννούλη στο Καρπενήσι.

Οί Άγιοι Ταξιόχες Μαράθου Άγράφων με τίς έξοχης τέχνης τοιχογραφίες των.

είναι δεμένα με την Ιστορία, τό δημοτικό τραγούδι, τὰ παραμύθια, τούς θρύλους και προπαντός με τὰ ήρωικά κατορθώματα των κλεφταρματολών. Άν μπορέσετε από δώ και άνεβήτε στις περίφημες Νιάλες που αποτελούν τις ψηλότερες κορφές των Άγράφων και των όποιων οι πλαγιές είναι τὰ καλύτερα λειβάδια των προβατοπομιών, θά γνωρίσετε μιάν άληθινά συγκινητική φιλοξενία των βλαχοποιμένων της περιοχής. Άλλά τέτοιες υπέροχες απολαύσεις μόνο οι άξιοι πεζοπόροι μπορούν να γνωρίσουν.

Η Άγία Παρασκευή των Βραγγιανών (1965). (Φωτ. Γ. Σπανού).

Δυό ώρες πορείας χρειάζονται ακόμη από έδώ για να φτάσουμε άνεβαίνοντας στα

ΒΡΑΓΓΙΑΝΑ τὰ «μεγάλα», γιατί υπάρχουν και δμώνυμα «μικρά» που ανήκουν στο Νομό Καρδίτσας. Ύψ. 1080 μ. Έδρα Κοινότητας, μαζί με τούς συνοικισμούς Βαλάρι, κάτοικοι 197, Καρυά-Κουστέσα 102, Δέντρο, Κριθαρία και Έλατο, οι κάτοικοι φτάνουν τούς 646 (1961) και 420 (1971). Στα Βραγγιανά μπορούμε να φτάσουμε και από την Καρδίτσα μέσω Άπιδιάς. Τα Βραγγιανά είναι όνομαστά για την περίφημη σχολή των για άνώτερη μόρφωση που ιδρύθηκε στην Άγία Παρασκευή (Γούβα) τό 1662 άπ' τό μεγάλο Διδάσκαλο τού Γένους Εύγένιο Γιαννούλη τόν Αιτωλό. Από τη Σχολή τούτη βγήκαν άξιοι διδάσκαλοι που δίδαξαν και έμψυχωσαν τό σκλαβωμένο γένος των Έλλήνων και που μαζί με τούς άρματολούς και κλέφτες συντέλεσαν στη δημιουργία φιλελεύθερου πνεύματος και γενικά στο διαφωτισμό τού υπόδουλου λαού μας. Από τὰ Βραγγιανά καταγόταν και ό άγαπημένος μαθητής τού Γιαννούλη ό

πολύς Άναστάσιος Γόρδιος, ό όποιος — όπως και προηγούμενα είπαμε — είχε σπουδάσει στην Ιταλία, έκτός των θεολογικών και φιλοσοφικών μαθημάτων, Ιατρική και φαρμακευτική και που συνέχισε στη Σχολή της Γούβας τό εκπαιδευτικό έργο τού Γιαννούλη, ως τό 1729 που πέθανε. Επίσης από τὰ Βραγγιανά καταγόταν και ό λίαν άξιόλογος διδάσκαλος τού Γένους Δημήτριος Χατζηπολυζώης.

Στην έκκλησία της Άγίας Παρασκευής, που βρίσκεται άπέναντι άπ' τὰ Βραγγιανά, τό μόνο άπομεινάρι της παλιάς δόξας, υπάρχουν τοιχογραφίες και φορητές εικόνες, έργα τού δυνατού ζωγράφου Ιωάννου και των παιδιών του (1647). Κοντά στο έκκλησάκι αυτό, που κτίστηκε παλιότερα από την τοιχογράφησή του, υπάρχει ή περίφημη τοπική με τό θαυμάσιο νερό της «Φοντάνα», μιá βρύση με άληθινό «άθάνατο» νερό, που έκτός της έξυπνέτησης των ανθρώπων, ποτίζει και τὰ γύρω από τό έκκλησάκι χωράφια. Ό Εύγένιος Γιαννούλης της άφιέρωσε τούτο τό έπίγραμμα.

«Γέό μοι πάρα, ώ ξένε, κ' αν κεν όδοιο
παρέλκω,
τίε δέ και νάματος τούδε άκηρασίον
Έλθών ο'ν υπό της δε κεράσου μοι
ανάκεισο.
Νίξε θοούς τε πόδας, χρώτα τέρην τε άπαν.
Φοντάνα κυκλήσκουσί με ν'ν' έγχώριοι
άνδρες
φιωνή τη Λατίων, ο'κ Άχαϊδι, φίλε».

Ήτοι, κατά μετάφραση τού Π. Βασιλείου :

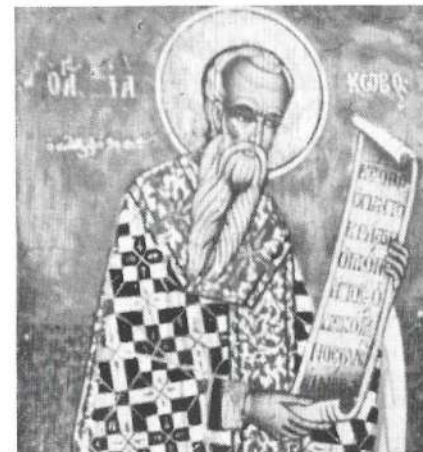
«Κάθησε κοντά μου διαβάτη, αν και βρίσκομαι παράμερα,
πιές κι' από τούτο τό άθάνατο νερό.
Μιά κι' ήλθες, ξάπλωσε κοντά μου
κάτ' άπ' αυτήν την κερασιά,
Νίψε τὰ γρήγορα πόδια σου κι' όλο
τό τρυφερό σου δέρμα.
Τώρα, οι ντόπιοι άνθρωποι δέν με
φωνάζουν φίλε μου στη γλώσσα
των Έλλήνων,
άλλά «Φοντάνα» με καλούν σε
κείνην των Λατίνων».

Στα Βραγγιανά θά πρέπει κανείς να ιδή και τις υπάρχουσες εκκλησιές με τις τοιχογραφίες και εικόνες των καλής βυζαντινής τέχνης τού 17ου αιώνα. Σε τούτο τό χωριό, καθώς και στα γύρω χωριά των Άγράφων και των Δολόπων, μπορεί κανείς να μεταβή και από την Καρδίτσα περνώντας τη μεγαλύτερη απόσταση με αυτοκινητόδρομο. Έπισκέπτες μπορούν να διανυκτερεύσουν στο χωριό τούτο περί τούς 30 σέ σπίτια,

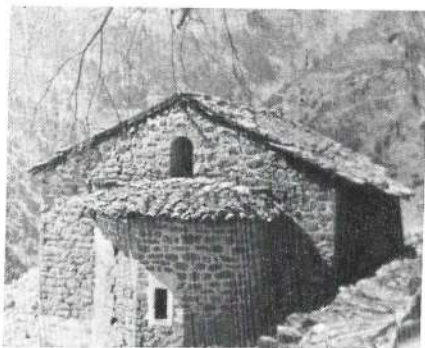
έναν προειδοποιηθή ό Πρόεδρος της Κοινότητας. Από τὰ Βραγγιανά συνεχίζεται πεζοπορικά Β.Δ. ό δρόμος για τό Τροβάτο

ΤΡΟΒΑΤΟ. Ύψ. 1060 μ. Άπέχει 4 ώρες από τὰ Άγραφα. Κάτοικοι (1961) 329, (1971) 230. Βρίσκεται στους Άνατολικούς πρόποδες τού Ντεληδημιού. Ήδη διανοίγεται δασικός δρόμος από Καρδίτσα μέσω Πετρίλλου. Άνήκει στα πλούσια ποιμενικά χωριά της Εύρυτανίας, γιατί διαθέτει περισσότερα από 12 χιλ. πρόβατα. Μέσα στο χωριό υπάρχει ό ναός τού Άγίου Δημητρίου με καλές φορητές εικόνες. Περί τὰ 40' ώρας προς τὰ Βόρεια τού χωριού βρίσκεται, σκαρφαλωμένο σ' ένα δυσπρόσιτο φαράγγι τό μοναστήρι της Παναγίας, όπου πέρασε τὰ πρώτα χρόνια της μαθητείας του κοντά στον ιερολογιώτατο Άντώνιο, ό μεγάλος Δάσκαλος τού Γένους ό Εύγένιος Γιαννούλης ό Αιτωλός. Από τό μοναστήρι αυτό διασώζεται τό εκκλησάκι της Παναγίας μονόκογχο, χωρίς τρούλο, κεραμόσκεπο, με άξιόλογης βυζαντινής τέχνης τοιχογραφίες, έργα των ζωγράφων Ιωάννου και Ιωάννου (πατρός και υιού).

Άξίες λόγω τοιχογραφίες είναι : 1) Η γέννησις της θεοτόκου. 2) Η εισοδος στα Ίεροσόλυμα. 3) Η κοίμησις της Θεοτόκου. 4) Ό Μυστικός δείπνος.

Τοιχογραφία «Παναγίας» Τροβάτου. Έργον Ιωάννου 1644.

Ἡ Παναγία τοῦ Τροβάτου.
(Φωτ. Δ. Νταλῆ (1958)).

5) Ὁ Ἰησοῦς δωδεκαετής στο ναό καὶ
6) Οἱ μορφές μερικῶν ἁγίων.

Μέσα καὶ πάνω ἀπὸ τὴν κυρία εἰσοδοὺ
βρίσκεται τοῦτη ἡ ἐπιγραφή:

(Ἱστορήθη ὁ θεὸς οὗτος καὶ πάν-
σεπτος ναὸς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ
ἀειπαρθένου Μαρίας) δαπάναις καὶ
συνδρομῆς τοῦ πανοσιότητος καὶ λογιω-
τάτου ἁγίου διδασκάλου κυρ Ἀντωνίου
ἱερομονάχου/(πατ)ριαρχοῦντος τοῦ πα-
ναγιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ Πατριάρ-
χου κυρ Παρθενίου. Ἀρχιερατεῦ(οντος)
τοῦ πανιερωτάτου ἀρχιεπισκόπου Φα-
ναρίου καὶ Νεοχωρίου κυροῦ Εὐθυμίου.

Σπβρίω ΚΕ'. Διὰ χειρὸς ἡμῶν Ἰωάν-
νου καὶ ἐτέρου Ἰωάννου, ἐτη ἀπὸ θεο-
γονίας αχμδ' (= 1644)». (Βλέπε Π. Ι. Βασιλείου: Ἡ Ἁγία Τριάδα
τῆς Εὐρυτανίας, Εὐρυτανία: Ἡ Ἑλλη-
νική Ἑλβετία Ἀθήναι 1958 σ. 21).

Ἀπὸ τὸ Τροβάτο μπορεῖτε νὰ συνεχί-
σετε τὸ ταξίδι σας μετ' ἡμιονικὸ δρόμο
ὡς τὰ Πετρίλια Καρδίτσης καὶ ἀπὸ κεῖ
με αὐτοκίνητο γιὰ τὸ Μουζάκι - Καρδί-
τσα. Ἀλλὰ ὡς ξαναρθοῦμε στὸ Κερασ-
χωρί μεσὼ τοῦ ὁποίου θὰ πᾶμε στὰ ἐπό-
μενα χωριά.

ΚΕΡΑΣΟΧΩΡΙ - ΧΡΥΣΩ-ΑΓ. ΔΗ- ΜΗΤΡΙΟΣ.

ΧΡΥΣΩ. (πρ. Χρύσου). Ὑψόμ. 700 μ.
Ἀνετός χωματόδρομος ἀπὸ τὸ Κερασ-
χωρί ὁδηγεῖ ὕστερα ἀπὸ 20 χλμ. στὴ
Χρύσω. Κάτοικοι 290 (1961), 190 (1971).
Εἶναι ἓνα χωριὸ πού βρίσκεται στοὺς νό-
τιους πρόποδες τοῦ ἐλατόφυτου Καυκιοῦ
καὶ τοῦ μεγαλόπρεπου βράχου Τούρλα.
Ἀπέχει ἀπὸ τὸ Καρπενήσι χλμ. 65. Ἐχει

τουριστικὸ ξενώνα με 10 κρεβάτια,
πού ὀφείλεται σὲ δωρεὰ τοῦ μακαρίτη
δημοσιογράφου Ἀλέξανδρου Μέρου
(1954) Διευθυντοῦ τῆς Ἐφημερίδος «Θεσ-
σαλία» Βόλου. Ἡ Χρύσω ἰδιαίτερα ἀνα-
φέρεται, γιατί κοντὰ σ' αὐτὴ ἀνάμεσα
στὶς τοποθεσίες Λάπατο καὶ Σπανολού-
ρας, στὰ 1807 ἐγίνε μάχη σκληρὴ μεταξὺ
τῶν τμημάτων τοῦ Βεληγκέκα, καὶ τῶν
ἡρωϊκῶν Κατσαντωναίων. Ὁ Βεληγ-
κέκας σκοτώθηκε, τὸ τμήμα του ὑπέστη
πανωλεθρία καὶ ὁ τάφος του βρισκόταν
στο κτῆμα τοῦ Παπαθύμιου Μούτσελου,
ἀλλὰ τελευταία καταστράφηκε. Ἀπὸ τὴ
Χρύσω καταγόταν ὁ Νίκος Θεός ἡ
Τσάτσος, πού ἦταν γραμματικὸς τοῦ
Ἀλῆ-Πασᾶ καὶ πού στὴν πλατεία τῆς
Φουρνᾶς τὸ 1815 μαζί με τὸ Φουρνιώτη
κοτζάμπαση Γιαννάκη Κωστάκη, ἐδο-
λοφόνησαν, ἐκτελώντας ἐντολὴ τοῦ Ἀ-
λῆ-Πασᾶ, χωρὶς ἶχνος ἐλληνικοῦ
πατριωτισμοῦ, τὸν γενναῖο αὐτάδελφο
τοῦ Κατσαντωνῆ, Λεπενιώτη.

Στὴν πλατεία τοῦ χωριοῦ ὑπάρχουν
ἀρκετὰ καταστήματα, παντοπωλεῖα, κα-
φενεῖα καὶ ὁ καθεδρικὸς ναὸς τῆς Χρύσας
με ἐνδιαφέρουσες εἰκόνες.

ΑΓΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Ὑψόμετρ.
830. Ἀπὸ τὸ Κεράσσο 26 χλμ. ἀπὸ π.
5 χλμ. Κάτοικοι 263 (1961), 180 (1971).
Κτηνοτροφικὸ χωριό. Ἔδρα Κοινότητος
στὴν ὁποία ὑπάρχουν καὶ οἱ συνοικισμοὶ
Γάβρινα καὶ Μακρινάγκου πρὸς τὰ Β.
τοῦ χωριοῦ. Ἀπὸ ἐδῶ μελλοντικὰ θέλει
συνδεθῇ αὐτοκινητιστικὰ τὸ χωριουδάκι
τοῦτο μετ' ὸν Μάραθο.

Χρύσω. Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου.
(Φωτ. Π. Ι. Βασιλείου).

ΧΥΠΙ. ΠΡΟΣ ΤΗ ΧΩΡΑ ΤΩΝ ΑΠΕΡΑΝΤΩΝ

ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ-ΔΥΤ. ΦΡΑΓΓΙΣΤΑ- ΤΡΙΠΟΤΑΜΟ - ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΤΑΤΑΡΝΑΣ-ΓΕΦΥΡΑ ΤΑΤΑΡ- ΝΑΣ.

Ἀπὸ τὴ Δυτικὴ Φραγγίστα, στὴν
ὁποία ἐπανερχόμεστε γιὰ νὰ συνεχί-
σουμε τὴν περιήγησή μας πρὸς τὴ χώρα
τῶν Ἀπεραντῶν, ἀκολουθοῦμε χωματό-
δρομο—ὄχι πάντοτε καλῆς βατότητας—
πρὸς δυσμὰς τοῦ χωριοῦ τοῦτου, καὶ σὲ
λίγο φθάνουμε στὴν ἀριστερὴ δὲχθῆς
λίμνης, πού κάλυψε τὸ χῶρο τῆς συμβο-
λῆς τοῦ Ἀγραφιῶτη ὡς τὸ παλιὸ πέτρινο
μονότοξο θρυλικὸ «γεφύρι τοῦ Μανώ-
λη», πού ἀπέχει 6 χιλιόμετρα ἀπὸ τὴ
Δυτικὴ Φραγγίστα, καὶ ὡς ὀλίγα μέ-
τρα βορειότερά του. Ὅμως ἀφήνει ἡ
λίμνη ἀκάλυπτο τὸ ψηλότερο τμήμα τοῦ
γεφυριοῦ πού μοιάζει σὰν σέλλα ἀλόγου,
ἡ ὁποία ἐπιπλέει στὸ νερό. Ὁ δρόμος
ἀκολουθεῖ πρὸς τὰ βόρεια, ἀντίθετα στὴ
ροῇ τοῦ Ἀγραφιῶτη κοντὰ στὴν ἀριστε-
ρὴ δὲχθῆ του καὶ ὕστερα ἀπὸ 2 χλμ. φθά-
νουμε στὴν τοποθεσία Κρυονέρι ὅπου ἡ
Δ.Ε.Η. ἐφτιαξε τὸ καινούργιο γεφύρι
(Μανώλη), τὸ ὁποῖο, περνώντας,
ἀκολουθοῦμε τὸ δρόμο γιὰ τὰ χωριά τῶν
Ἀπεραντῶν. Πολὺ πρὶν φθάσουμε στὸ
Παλιοκάτω (τὸ Νέο) ὑπάρχει δια-
κλάδωση γιὰ τὴν Τσοῦκα (Παλαιοκά-
τουνου) καὶ τὸ Τριπόταμο (πρ. Τατάρνα).

ΤΡΙΠΟΤΑΜΟ. Ὑψόμ. 650. 16 χλμ.
ἀπὸ Δυτικὴ Φραγγίστα καὶ 73 χλμ. ἀπὸ
Καρπενήσι. Κάτοικοι (1961) 1001 μετὰ
τῶν οἰκισμῶν Κοβαϊϊκῶν (κάτ. 166) καὶ
μοναστηριοῦ Τατάρνας (1961) (κάτ. 4).
Τόσο τὸ γεωργοποιμενικὸ τοῦτο χωριό,
ὅσο καὶ τὸ κοντινὸ τοῦ Μοναστηρίου τῆς
Τατάρνας ἐπαθὺν μεγάλη καταστροφή
μετ' ἡν κατωλίσθησε τοῦ 1963. Ἀπὸ
ἐδῶ ἀξίζει νὰ πεζοπορήσῃ κανεὶς γιὰ νὰ
γνωρίσῃ τὸ «Παλιόκαστρο» τῆς Τατάρ-
νας, πού βρίσκεται στὴ νοτιότερη γωνία
τοῦ εἰσχωροῦντος στὴ λίμνη λόφου—
χερσόνησου τῆς Τατάρνας. Ἐκεῖ λέγεται
ὅτι ὑπῆρχε ἡ πρωτεύουσα τῶν Ἀπεραν-
τῶν. Περὶ τὸ ἓνα χλμ. Ν.Δ. τοῦ χωριοῦ
βρισκόταν τὸ ὀνομαστὸ καὶ ἱστορικὸ
Μοναστήρι τῆς Τατάρνας, ὅπου τώρα
ὁδηγεῖ δασικὸς δρόμος, πού ἀρχίζει ἀπὸ
τὴν πρὸς τὰ Β.Δ. τοῦ χωριοῦ διακλάδωση
γιὰ τὸ μοναστήρι.

**ΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΤΗΣ ΤΑΤΑΡ-
ΝΑΣ.** Ὑψόμ. 450 μ. Ἀπὸ π. 1 χλμ. Ἀπὸ
Καρπενήσι 75 χλμ. Κάτοικοι (1961) 4.
Τὸ ἱστορικὸ τοῦτο μοναστήρι ὑπῆρξε
ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα τῆς Ρούμελης, τόσο
γιὰ τὴν ἐνεργὸ καὶ πρωτοπόρο δράση
τοῦ στοὺς ἀγῶνες ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς
παλιγγενεσίας, ὅσο καὶ γιὰ τὴ συμβο-
λὴ του στὴ διατήρηση τῶν ἐλληνοχρι-
στιανικῶν παραδόσεων. Λέγεται ὅτι
τὸ πρῶτο ἐδῶ πᾶνω μοναστήρι εἶχε
χτισθῇ στὰ χρόνια τῶν Βυζαντινῶν
(13ος αἰώνας). Ἐν τούτοις, σύμφωνα
μετὰ τὰ ὑπάρχοντα, καθὼς τὸ ἱδρυτικὸ του
καὶ ἄλλα σχετικὰ σιγίλλια γράμματα τοῦ
Πατριαρχείου τῆς Πόλης, τὸ μοναστήρι
τῆς Τατάρνας χτίστηκε στὰ 1555 - 1556
ἀπὸ τοὺς ἱερομονάχους Δαβίδ, Μεθόδιο
καὶ ἄλλους καὶ λειτουργήσε, ἀφ' ὅτου
ἱδρύθηκε, ὡς κοινοβιακὸ. Πρόσφερε πολύ-
τιμες ὑπηρεσίες στὸ λαὸ μας στὴν προεπα-
ναστατικὴ ἐποχὴ ὡς καταφύγιο τῆς κλε-
φτουργίας, καὶ σὲ κείνη τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνα,
πού μετ' ὸν ἡρωικὸ ἡγούμενο του Κυπρια-
νοῦ πῆρε ἐνεργὸ μέρος. Ἡ στρατηγική
του θέση ἀπὸ παλιά προκάλεσε τὴν προ-
σοχὴ ἀκόμη καὶ τῶν περιηγητῶν, στὰ
χρόνια δὲ τῆς τουρκοκρατίας καὶ τὸ ἐν-
διαφέρον τῶν κατακτητῶν, οἱ ὁποῖοι, ἂν
καὶ εὗρισκαν σαυτὸ πλοῦσια φιλοξενία,
πάντοτε προέβαιναν σὲ λεηλασίες καὶ
καταστροφὰς τοῦ γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν τυχόν
ἀφανῆ δράση του ἐναντίον τῶν.

Ἀλλὰ καὶ οἱ κλεφταρματολὸι μας,
ἰδιαίτερα δὲ οἱ Κατσαντωναῖοι, ὁ Καραϊ-
σκάκης καὶ ἄλλοι, ὄχι ὀλίγες φορὲς ἀπὸ

Τὸ μοναστήρι τῆς Τατάρνας, πού κατα-
στράφηκε τὸ 1963.

(Φωτ. Ὑψηρ. ἀναστ. Βυζ. Ἀρχαιοτ. 1961).

έδω εξορμούσαν κατά των εχθρών. 'Ακόμη θα πρέπει να σημειωθεί, ότι το μοναστήρι τούτο συνδέθηκε με την οργάνωση συντό των πρώτων απελευθερωτικών κινημάτων (1600) κατά του κατακτητή από τον πρωτοπόρο αγωνιστή μητροπολίτη «Λαρίσην και Τρίκκη» Διονύσιο το Β', των εθνομάρτυρα φιλόσοφο πού, καθώς είναι γνωστό, λόγω της αποτυχίας των κινημάτων του, έπονομάστηκε «Σκυλόσοφος» και τόν όποιο οι Τούρκοι συνέλαβαν και έγδαρναν ζωντανό. 'Επίσης από έδω ξεκινώντας ο 'Οδυσσεύς 'Ανδροτσος με συμπολεμιστές του, στους όποιους συμμετείχαν ο γενναίος ήγούμενος του μοναστηριού Κυπριανός, καθώς και μερικοί από τους μοναχούς, πολέμησε νικηφόρα και έφόνευσε τον Χασάμπεη Γκέκα στη γέφυρα της Τατάρνας. 'Ηταν ή πρώτη έπαναστατική πράξη στην Εύρυτανία ανάμεσα στις 21-22/3/1821. Γιαυτό όλα, θα πρέπει να σημειωθεί ότι έπανειλημμένα ξέσπασε ή καταστροφική λύσσα του κατακτητή, όμως δεν μπόρεσε να δαμάσει τις ψυχές του φιλόξενου, αλλά δυναμικού τούτου χριστιανικού φρουρίου της άγραφιώτικης περιοχής. 'Ετσι το μοναστήρι τούτο καταστράφηκε το 1821 και το 1823, αλλά το 1841-1844 ξαναχτίστηκε κατόπιν έντολης του βασιλιά 'Οθωνα και με αρχιτεκτονικό σχέδιο και επίβλεψη Βαυαρών άξιωματικών μηχανικών.

Στο μοναστήρι, καθώς και στο Τριπόταμο μπορούμε να πάμε και με φέρρυ μπότ μέσω της λίμνης του Κατσάντωνα (Κρεμαστών) από την απόβάθρα της 'Επισκοπής. Για να κάνουμε αυτή τη διαδρομή από τη Δυτική Φράγγιστα θα κατεβούμε μέσω του έθνικού δρόμου Καρπενισιού - 'Αγρινίου στο λεγόμενο «Πέρασμα» της 'Επισκοπής (κοντά στη γέφυρα), όπου υπάρχει και μικρό ξενοδοχείο ύπνου και φαγητού. 'Από έδω, με δρομολόγιο, πού καθορίζει εκάστοτε ή Δ.Ε.Η., το ειδικό φέρρυ μπότ μεταφέρει επιβάτες και έμπορευματα για τα προς βορράν και ανατολάς της λίμνης παραλίμνια χωριά. μεταξύ των όποιων το Τριπόταμο και το Μοναστήρι. 'Ανατολικότερα του όλοκληρωτικά καταστραφέντος το 1963 μοναστηριού της Τατάρνας και σε απόσταση 500 μ. από το παλιό, χτίστηκε το 1970 το καινούργιο μοναστήρι, για να θυμίξη την πολύτιμη προσφορά των χριστιανικών και πατριωτικών υπηρεσιών του παλιού, για τη διαφύλαξη ένδιαφερόντων καλλιτεχνικών και λοιπών καταλοίπων του και για τη συγχρονισμένη εξυπηρέτηση του λαού με την

ένδεδειγμένη ίδρυση εκεί μιās επαγγελματικής (άγροτικής ή άλλης) Σχολής. Και τέλος για σπουδή των μελετητών και για πνευματική και ψυχική γαλήνη και σωματική ξεκούραση στους προσκυνητές, στους τουρίστες και γενικά σε όσους επιθυμούν την απόλυση των φυσικών αγαθών της περιοχής και το νανούρισμα του φλοίσβου της παραμυθένιας πεστροφωτόρου λίμνης του «άργυροδίνου» 'Αχελώου.

Στο μοναστήρι υπάρχει βιβλιοθήκη με 633 έντυπα και 33 χειρόγραφα, των όποιων το πρώτον έκαμε καταγραφή ο Π. Βασιλείου το 1969. 'Ενας σοβαρός άριθμός έντύπων και χειρογράφων δωρήθηκε στο μοναστήρι από τον άειμνηστο Μητροπολίτη Ναυπακτίας και Εύρυτανίας 'Ανθιμο 'Ολύμπιο (1851 - 1881). Πάντως, παρ' όλα τα δεινά πού υπέστη στη διαδρομή των αιώνων το μοναστήρι αυτό, άπόμειναν στη βιβλιοθήκη του μερικά άξιόλογα παλιά έντυπα από το 1544-1578 και έντεθεν, πού έχουν έκδοθη κυρίως στη Λειψία, στη Βιέννη, στη Βενετία και άλλα, καθώς επίσης και μερικά χειρόγραφα από το 1556 και ύστερα. 'Εκτός των έντύπων και χειρογράφων ό έπισκέπτης θα πρέπει να ιδή και τα λοιπά κατάλοιπα του μοναστηριού, καθώς την έξοχη ψηφιδωτή εικόνα του «Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΔΟΞΗΣ» (14ος αιώνας), μερικές άλλες εικόνες βυζαντινότητας τέχνης, ένα κεντητό έπιτάφιο του μοναχού 'Αρσένη (1584), ένα «'Αέρα» του κεντητή Λούπου (1584), έπιτραχήλια, έπιγονάτια, σταυρούς, ποτήρια και όστεοθήκες με όστά διαφόρων άγίων. 'Αναλυτική περιγραφή όλων των άνωτέρω και για κάθε τι πού άφορά το μοναστήρι αυτό, υπάρχει στη μελέτη του Π. Βασιλείου: «Το Μοναστήρι της Τατάρνας Εύρυτανίας», 'Αθήνα 1969, σελ. 83 - 99 και 101 - 126).

'Όμως θάταν μεγάλη παράλειψη αν δεν αναφέραμε και τούτο το έπεισόδιο του 1823, πού τιμά την Εύρυτανία γυναικα, αλλά και ιδιαίτερα την Ιστορία του μοναστηριού. Στις 9 του 'Ενάρη το 1823 ήγουμενούντος του Γαβριήλ, γιατί ό Κυπριανός συμμετείχε με δώδεκα καλογέρους στον άγώνα, ή 'Αγγελική, παπαδιά του Παπακώστα και ή Μαριώ, γυναικα του διακού 'Αρσένη (άμφότερες άνηκαν στο μοναστήρι), μεταμφιεσμένες σε καλόγερους κουβαλούσαν τρόφιμα και πολεμοφόδια από το μοναστήρι στα λημέρια των έπαναστατών. Κατά κακή τους όμως τύχη, μιά μέρα έπεσαν επάνω σε τούρκικο άπόσπασμα στο όποιο προκά-

λεσαν ύποινίες, γιατί ή Μαριώ για να καλύψη την λόγω έγκυμοσύνης διόγκωσή της, φόρεσε απέξω από το ράσο και το άρτοφόρι. Και τις δυο τούτες ήρωίδες ό Τούρκος έξετέλεσαν στο βράχο, πού βρίσκεται πριν μπουμε στο Τριπόταμο και πού έκτοτε πήρε την όνομασία «Βράχος της παπαδιάς». 'Ο Δερβέν άγας, πού σκότωσε τις δυο γυναίκες του μοναστηριού και ύστερα λεηλάτησε και το μοναστήρι, μετά από 13 ήμέρες, πλήρωσε το έγκλημά του με τη ζωή του, γιατί στις 22-1-1823 τον σκότωσε σε συμπλοκή ό καπετάν 'Ανδρέας 'Ισκος. Αυτά από θύμησης πού βρέθηκαν σε παλιά έντυπα του μοναστηριού. (Βλέπε στο Π. Βασιλείου: Το Μοναστήρι της Τατάρνας όπου π.σ. 75 - 77).

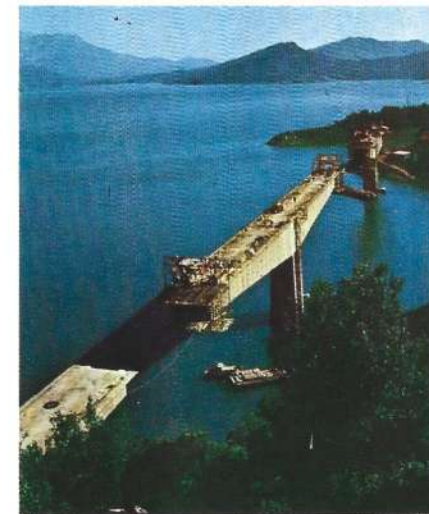
ΤΟ ΘΡΥΛΙΚΟ ΓΕΦΥΡΙ ΤΗΣ ΤΑΤΑΡΝΑΣ.

Περνώντας το νέο γεφύρι του Μανώλη και προχωρώντας στο δρόμο για το Νέο Παλιοκάτουνο, άριστερά μας συναντάμε διακλάδωση δασικού δρόμου για το χωριό Τσουκα, πού ανήκει στην κοινότητα του Παλιοκάτουνου, και ό όποιος συνεχίζεται από εκεί προς δυο κατευθύνσεις, ή μιά προς τα νότια για το χωριό Τριπόταμο (πρ. Τατάρνα) και το μοναστήρι της Τατάρνας, και ή άλλη δεξιά για το νέο γεφύρι της Τατάρνας, πού απέχει 5 χλμ. από την Τσουκα και την Τατάρνα.

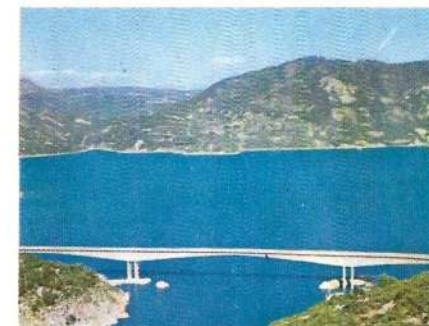
Καθώς είναι γνωστό, τα νερά της λίμνης σκέπασαν το παλιό μονότοξο πέτρινο γεφύρι της Τατάρνας και την, πού βρισκόταν κοντά του, περίφημη και πλουσιώτατη σε νερό, πηγή της Μαρδάχας, πού έμοιαζε θάλασσα. 'Εκει άρχισε το στενότερο φαράγγι του 'Αχελώου επάνω στο όποιο βρισκόταν το γεφύρι αυτό, πού συνέδεε την Εύρυτανία με το Βάλτο. 'Ακριβώς επάνω από το χώρο του παλιού αυτού γεφυριού, ό πολιτικός μηχανικός κ. 'Αρίσταρχος Σπ. Οικονόμου, σχεδίασε, μελέτησε και έστησε τη σύγχρονη καινούργια από σκυρόδεμα γέφυρά του, πού από το 1966 παίρνει σάν παγκόσμιο έπίτευγμα την πρώτη θέση για την καμπυλότητα εν κατώγει του άνοίγματος της και για το μονόπλευρο πρόβολό της μήκ. 52,5 μ. 2) Τη δεύτερη θέση για το κεντρικό άνοιγμα της μήκ. 196 μ. (με 208 μ. άνοιγμα κατέχει την πρώτη θέση ή γέφυρα Bendorf του Ρήνου) και 3) την τέταρτη θέση για το άκραιο άνοιγμα της μήκ. 150,5 μ.

Το συνολικό μήκος της γέφυρας αυτής είναι περίπου 500 μ. με τα άκρόβαθρά της. Τα τρία άνοίγματα της είναι: του πρώτου μήκ. 97 μ., του δεύτερου μήκ. 196 μ. (μεσαίο) και του τρίτου 150,5 μ. Το δέ βάθος του φαράγγιου πού γεφυρώνει, 100 μ. Το πλάτος της φτάνει περίπου τα 10 μ. 'Υπολογίστηκε για κινητά φορτία κλάσεως 60 τόννων.

Πρόκειται για ένα έργο πού τιμά την έπιστήμη της μηχανικής στην 'Ελλάδα. Περνώντας τη γέφυρα αυτή μπαίνουμε στο Βάλτο όπου ό δρόμος διακλαδίζεται για το Τρίκλινο και την 'Αλευράδα. (Βλέπε 'Αριστ. Σ. Οικονόμου: 'Η γέφυρα της Τατάρνας, 'Αθήνα 1970 σ. 3 - 5). Βλ. Φωτ. εις σ. 152-153.

'Η περίφημη νέα Γέφυρα της Τατάρνας υπό κατασκευήν.

'Η ίδια γέφυρα εν χρήσει.

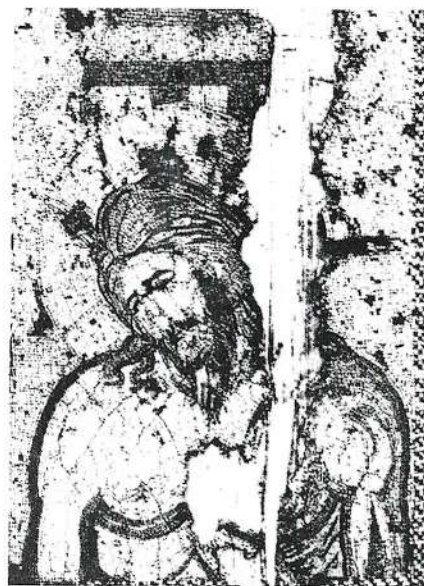

Τὸ παλιὸ μοναστήρι τῆς Τατάργας
ποὺ χτίστηκε τὸ 1555-1556. Σχεδιασμο
τοῦ Βαναροῦ μηχανικοῦ L. Kaestel (1841)

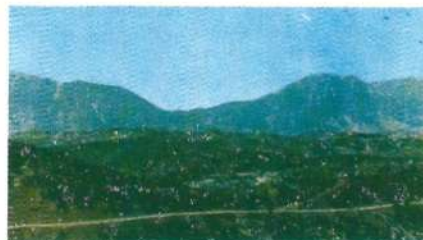

Ἡ περιφημὴ ψηφιδωτὴ εἰκονίτσα
(0,17 x 0,125 μ.) «Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ
ΔΟΞΗΣ», τοῦ μοναστηριοῦ Τατάργας
Ἔργο ἑξοχῆς τέχνης τῶν ἀρχῶν τοῦ
XIV αἰώνα. (Φωτ. Π. Βασιλείου 1968).

Χειρόγραφο Εὐαγγέλιον «ἐκ τοῦ κατὰ
Ματθαίου» (ἀρχὲς τοῦ 16ου αἰώνα) στὸ
μοναστήρι τῆς Τατάργας.
(Φωτογρ. Π. Βασιλείου 1968).

Ἡ περιφημὴ ψηφιδωτὴ εἰκονίτσα
(0,17 x 0,125 μ.) «Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ
ΔΟΞΗΣ», τοῦ μοναστηριοῦ Τατάργας
Ἔργο ἑξοχῆς τέχνης τῶν ἀρχῶν τοῦ
XIV αἰώνα. (Φωτ. Π. Βασιλείου 1968).

Τὸ χωριὸ Βελαώρα ὅπου ἀρχαιολογικὸς
χώρος ἀνερευνήτος (Φωτ. Θεογιάννη).

Ἡ εἴσοδος ἀρχαίου φρουρίου τῆς Τσο-
κάς-Παλιοκάστου (Φωτ. Woodhouse).

ΔΥΤΙΚΗ ΦΡΑΓΓΙΣΤΑ—ΓΕΦΥΡΑ ΚΡΥΟΝΕΡΙΟΥ—ΠΑΛΑΙΟΚΑΤΟΥΝΟ ΒΟΥΛΠΗ—ΒΕΛΑΩΡΑ—ΤΟΠΟΛΙΑΝΑ—ΓΕΦ. ΤΕΜΠΛΑΣ ΛΗΜΕΡΙ—ΓΡΑΝΙΤΣΑ.

Ἀπὸ τὴ Δυτικὴ Φραγγίστα, ὅστερα ἀπὸ
6 χλμ. διαδρομὴ πρὸς τὰ Β.Δ., φθάνομε
στὴν παλιὰ γέφυρα τοῦ Μανώλη
τὴν ὁποία ἐκάλυψε ἡ λίμνη τοῦ Ἀχε-
λώου μὲ ἀκάλυπτο μόνον ἐλάχιστο ἀπ'
τὸ ἀνώτερο τμήμα της. Ἡ γέφυρα αὐτὴ
εἶχε χτισθῇ τὸ 1659. Προχωρώντας βορει-
ότερα φθάνομε στὸ καινούργιο γεφύρι
τοῦ Κρυονερίου, (Νέα Γέφυρα Μα-
νώλη) κι' ἀπὸ ἐκεῖ περνοῦμε μέσσω στὸ
καινούργιο χωριὸ Παλιοκάτουνο.

ΠΑΛΙΟΚΑΤΟΥΝΟ. Ὑψόμε. 850 μ., κά-
τοικοι 860. Ἐδῶ συγκεντρώθηκαν οἱ ἀπὸ
τὸ παλιὸ Παλιοκάτουνο, (ὕψομ. 920 μ.),
κάτοικοι καὶ ἐφτιαξαν τὸ νέο οἰκισμό τους
μὲ παραγγιακὴ ἐπὶ τοῦ παρόντος στέγασή
τους. Στὴν Κοινότητα Παλιοκάτουνο ὑ-
πάγονται καὶ οἱ συνοικισμοὶ Ἀμπάρες
(κάτ. 228) καὶ Τσοῦκας (κάτ. 255). Στὴν
τελευταία ὑπάρχουν τείχη ἀρχαίου κά-
στρου ποὺ δὲν γνωρίζομε σὲ ποιά παλιὰ
πόλη ἀνήκε. Σὲ ἀπόσταση μισῆς ὥρας
Β.Α. τοῦ νέου Παλιοκάτουνο ὑπάρχει
λόφος δασοφυτοῦς ὅπου ὑπόλοιπα προ-
χριστιανικοῦ ἀρχαίου φρουρίου, στοὺς
Β. πρόποδες τοῦ ὁποίου βρίσκεται μικρὴ
πηγὴ ποσίμου νεροῦ. Φαίνεται ὅτι ὁ
περὶ τὸν λόφον χώρος ἦταν κατοικημένος
χωρὶς νὰ ξέρωμε σὲ ποιά ἀπὸ τίς ἀρχαῖες
πολιτεῖες τῶν Ἀπεραντῶν ἀνήκε. Σὲ
ἀπόσταση 3 χλμ. ἀπὸ ἐδῶ πρὸς ἀνατο-
λικά ὁ δασικὸς χωματόδρομος ὁδηγεῖ
ὡς τὸ ναὸ τοῦ ἀλλοτε μοναστηριοῦ τοῦ
Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (Ἀποτο-
μή). Ὁ ναὸς αὐτοῦ χτίστηκε τὸ 1850,
πάνω στὰ εἰρήπια προηγούμενου, ποὺ
καταστράφηκε κατὰ τὴν ἐπανάσταση,
ἔχει δὲ ρήγματα ἀπὸ τοὺς σεισμοὺς
τοῦ 1963. Ὁ σημερινὸς ναὸς δὲν ἔχει
ἄλλο ἀξιόλογο, πλὴν τῆς βρυσούλας
ποὺ ὑπάρχει κοντὰ του, καὶ τῆς γραφικῆς
μέσσω σὲ πλούσιο δάσος ἀπὸ βελανιδιές
τοποθεσίας του. Καὶ ἐπανερχόμεστε στὸ
Παλιοκάτουνο ἀπ' ὅπου ὁ δρόμος συνε-
χίζεται γιὰ τὴ Βούλπη.

ΒΟΥΛΠΗ. Ὑψόμε. 660 μ. 68 χλμ.
ἀπὸ τὸ Καρπενήσι, 21 χλμ. ἀπὸ τὴ Δυτικὴ
Φραγγίστα. Σύνολο κατοίκων (1961)
613, (1971) 560. Ἐδρα Κοινότητος στὴν
ὁποία ὑπάγονται οἱ συνοικισμοὶ Καρ-
ναίικα καὶ Λογγίτσι.

Τὸ παλιὸ τῆς ὄνομα ἦταν Κίστα. Τὸ
καινούργιο τὸ πῆρε τὸ 1890. Λέγεται ὅτι

Τείχος τοῦ προχριστιανικοῦ κάστρου
τοῦ Παλιοκάτουνο.
(Φωτ. Π. Βασιλείου, Ἀθῆν. 1970).

Καὶ μιὰ ἄλλη πλευρὰ τοῦ κάστρου
(φωτογρ. Ι. Λαθῆρη 1971).

Τὸ ἀρχαῖο τείχος τοῦ κάστρου Βούλπης.
(Φωτ. Woodhuse 1892).

ἀπὸ τὸ χωριὸ τοῦτο οἱ Τουρκαλβανοὶ πέρασαν χειροδῶς τὸν ἄρρωστο ἥρωα Κατσαντώνη πρὸς τοὺς παρεκάλεσε νὰ χαιρετήσῃ, ρίχνοντας τρεῖς ντουφεκιές μετὰ τὸ καρυοφύλι, τὰ θρυλικά βουνὰ τῶν Ἀγραφῶν. Τὴν περίπτωσιν χαρακτηριστικὰ ἀποδίδει τὸ δημοτικὸ τραγούδι :

«Τοῦρκοι βαστάτε τ' ἄλογα
λίγο νὰ ξανασάνω.
Νὰ χαιρετήσω τὰ βουνὰ
καὶ τίς ψηλὲς ραχοῦλες...».

Ἡ Βούλπη εἶναι πατρίδα τοῦ ἀλλοτε βουλευτοῦ καὶ ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας Βουλπιώτη. Δίπλα τῆς ὑπάρχει ἀρχαῖο φρούριο. Ἀπὸ δὴ συνεχίζουμε καὶ ὕστερα ἀπὸ 15 χλμ. φτάνουμε στὴ Βελαώρα (Κοινότητα), στὴν ὁποία συμπεριλαμβάνονται οἱ συνοικισμοὶ Κονδυλαῖκα, (κάτ. 117), Ὀχθια, (κάτ. 75) καὶ Παλιχωρί (Καδράκι), (κάτ. 216).

ΒΕΛΑΩΡΑ. Ὑψὸς. 560 μ. Κάτ. 673. Ἀπὸ τὸ Καρπενήσι 83 χλμ. καὶ 15 χλμ. ἀπὸ π. Κοντὰ στὸ χωριὸ τοῦτο ὑπάρχουν δυὸ φρούρια ἀνερευνήτα, ἐρειπώμενα προχριστιανικῆς ἐποχῆς. Τὸ χωριὸ εἶναι τόπος καταγωγῆς τοῦ ποιητῆ Ἀριστοτέλη Βαλαωρίτη, τὰ εἰρήνια τῆς πατρικῆς οἰκίας τοῦ ὁποίου ὑπῆρχαν στὰ 1929 δταν ὁ Π. Βασιλείου εἶχε πρωτοπεράσει ἀπὸ τοῦτο τὸ χωριό.

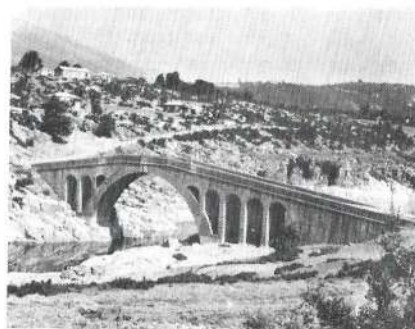
Ὁ δρόμος συνεχίζεται μετὰ διακλάδωσιν

Τὸ πανηγύρι τῆς Παναγίας στὴ Γρανίτσα.
Ἔργο τοῦ Χρ. Καγκαρά.

πρὸς τὰ Ὀχθια καὶ στὰ Β., περνώντας τὸ Καστράκι, κατευθύνεται γιὰ τὴ Γέφυρα τῆς Τέμπλας, ὅπου φτάνει καὶ ὁ δασικὸς δρόμος ἀπὸ τὰ Λεπιανά.

ΤΟΠΟΛΙΑΝΑ. Ὑψὸς. 480 μ. Ἀπὸ τὴ Βελαώρα χλμ. 7. Ἀπὸ Καρπενήσι 90 χλμ. Κάτοικοι 400 (1961), 270 (1971). Στὴν Κοινότητα περιέχεται καὶ τὸ Καστράκι (Ἀγ. Γεώργιος) ἔδω ὑπάρχουν ἀνερευνήτοι ἀρχαιολογικοὶ χώροι. Οἱ Τοπολιανῆτες φημίζονται γιὰ τὴ μακρόσυρτη προφορά τους καὶ γιὰ τὰ χαριτωμένα ἀστεῖα τους. Ἀπὸ τὰ Τοπόλιανα ὁ δρόμος συνεχίζεται πρὸς τὸ Καστράκι καὶ ἀπὸ κεῖ γιὰ τὴ γέφυρα τῆς Τέμπλας ἀπὸ ὅπου ὑπάρχει σύνδεσιν μετὰ δασικὸ δρόμο μετὰ τὰ Λεπιανά. Καὶ ἐπανερχόμεσιν στὴ Βούλπη, ἀπ' ὅπου συνεχίζουμε τὸ ταξίδι μας Β.Δ. καὶ σὲ λίγο περνώντας ἀνάμεσα ἀπὸ δασόφυτες βουνοπλαγιές, φθάνουμε στὸ χωριὸ Λημέρι.

Ἡ Γέφυρα τῆς Τέμπλας, στὸν Ἀχελῷο.
(Φωτογρ. Α. Ζάμπαλου).

Τὸ βουνὸ Καλόγερος ἐναντὶ τῆς Γρανίτσας.

ΛΗΜΕΡΙ. (πρῶν Κόνιαβη). Ὑψὸς. 780 μ. 73 χλμ. ἀπὸ τὸ Καρπενήσι. Κάτοικοι 379 (1961) καὶ 300 (1971). Πρόκειται γιὰ ἓνα ἀπὸ τὰ γραφικώτερα καὶ ὁρατότερα χωριά τῆς Εὐρυτανίας μετὰ τὸ πλούσιον κεφαλόβρυσόν του καὶ τὸ πυκνὸ δάσος τῶν ἐλατῶν ποὺ τὸ περιβάλλει. Ἀποτελεῖ ἰδεώδη τόπον γιὰ νὰ περάσῃ κανεὶς ἐκεῖ ἓνα δροσερὸ καὶ ἥσυχο καλοκαίρι. Ὑπάρχει ἔδω ἐκκλησιὰ νεόχτιστη βυζαντινοῦ τύπου μετὰ καλὰς ἀγιορίτικες εἰκόνες. Στὰ σπίτια μποροῦν νὰ στεγασθοῦν περὶ τὰ 15 ἄτομα. Προχωρώντας σὲ δύσβατο δρόμο, ὕστερα ἀπὸ 12 χλμ., φτάνουμε στὸ Γρανιτσιώτικο ρέμα, περνῶμε τὴν καινούργια γέφυρά του καὶ σὲ λίγο ἀνεβαίνουμε στὴν

ΓΡΑΝΙΤΣΑ. Ὑψὸς. 850 μ. 83 χλμ. ἀπὸ τὸ Καρπενήσι. Κάτοικοι 888 (1961). Ἔδρα Κοινότητος, στὴν ὁποία συμπεριλαμβάνονται καὶ οἱ οἰκισμοὶ Ἄνω Ποταμιά καὶ Κάτω Ποταμιά. ἔχει Ὑγειονομικὸ Σταθμὸ, Γυμνάσιον, Ἀστυνομικὸν Σταθμὸ, ἠλεκτρικὸν, καταστήματα καὶ ταβέρνες. Στὰ σπίτια τῆς Γρανίτσας μποροῦν νὰ στεγασθοῦν 80 ἄτομα, ὅμως «ὕπὸ προειδοποίησιν». Εἶναι πατρίδα τοῦ νεομάρτυρα Μιχαήλ ποὺ μαρτύρησε στὰ 1544 στὴν Πόλιν. Στὸ ἐπάνω μέρος τοῦ χωριοῦ καὶ ἀκριβῶς στοὺς πρόποδες τοῦ Προφήτη Ἡλίας βρισκόταν παλιὸ μοναστήρι (Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου). Στὰ 1895 ὑπῆρχαν ἀκόμα κοντὰ στὸν κατεστραμμένον ναὸ του περὶ τὰ 13 ἐτοιμόροπα κελλιά, ποὺ καὶ μετὰ τὴν ὕστερα ἀπὸ λίγον καιρὸ κατάρρευση, συμπλήρωσε ὁ χρόνος τὸ καταστροφικὸν του ἔργο. Στὰ 1912 στὸν χωρὸν τοῦ παλιοῦ μοναστηριοῦ χτίστηκε ἓνα καινούργιον ἐκκλησάκι γιὰ νὰ θυμίσῃ τὰ περασμένα.

Ἡ Γρανίτσα γενέτειρα τοῦ Στεφ. Γρανίτσα καὶ τοῦ Ζαχ. Παπαντωνίου.

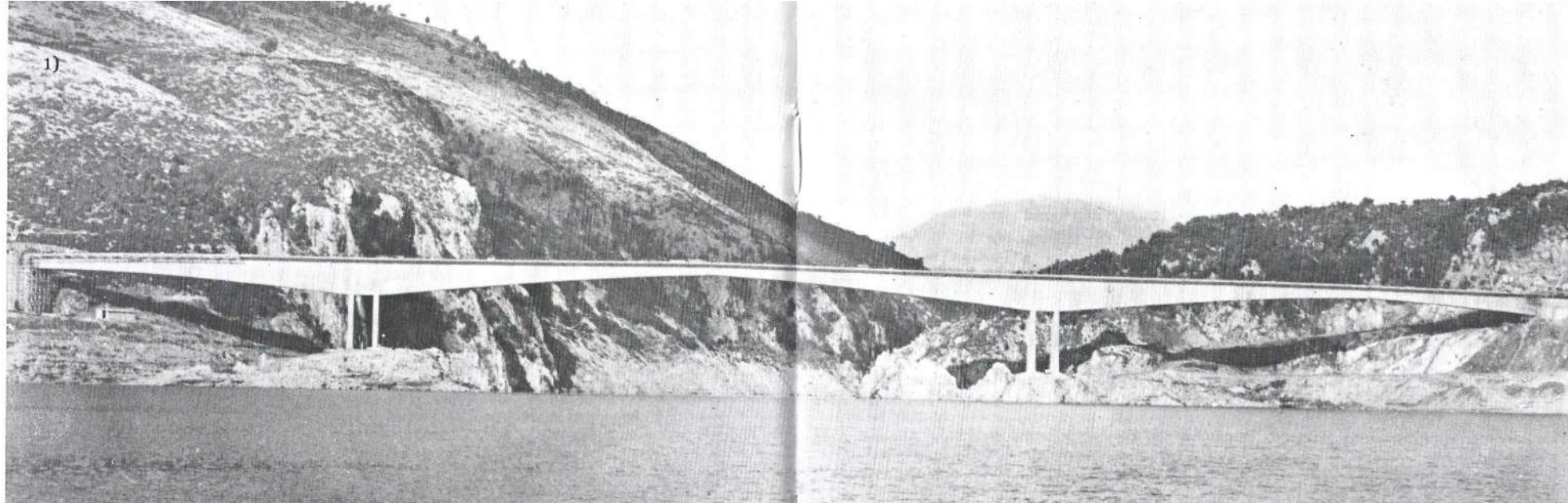
Ἀξιοσημείωτη παλιὰ ἐκκλησιὰ στὴ Γρανίτσα ὑπάρχει σήμερον στὴ μνήμη τοῦ Ἀγ. Παντελεήμονα μῆκ. 151/2 μ.Χ. 71/2 μ.Χ. 4 μ. ὕψ. χωρὶς τροῦλο, μονόκογχη πλακοσκεπαστὴ μετὰ καλοδιατηρούμενες τοιχογραφίες. Σὲ μερικὲς εἰκόνες ἀναφέρεται, ἀχρονολόγητα, τὸ ὄνομα τοῦ ἀγιογράφου «Ἀγαθαγγέλου ἱερομονάχου ἐκ Μετεώρων».

Ἐπὶ τουρκοκρατίας στὴ Γρανίτσα ὑπῆρχαν 17 ἐκκλησιές ποὺ καταστράφηκαν. Ἀπὸ αὐτὰς ξανακτίστηκαν ὀκτώ.

Στὴν πλατεῖα τοῦ χωριοῦ τὸν Αὐγουστο τοῦ 1970 ἐγένετο ἡ ἀποκάλυψιν ὀρειχάλκινων προτομῶν τῶν Γρανιτσιωτῶν Στεφάνου Γρανίτσα καὶ Ζαχαρία Παπαντωνίου, ποὺ εἶναι ἔργα τοῦ γλύπτου Ἀνατόλη Λαζαρίδη, τελευταῖα δὲ (1971) στὸν ἴδιον χωρὸν τῆς πλατείας τοῦ χωριοῦ στήθηκε καὶ ἡ ὀρειχάλκινη προτομὴ τοῦ ἐπίσης Γρανιτσιώτη στρατηγοῦ Ἰω. Α. Κωνσταντίνου. Θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ Γρανίτσα εἶχε ἀρκετοὺς ἀγωνιστὰς στὸ 21, ποὺ διέπρεψαν. ἔχει ἐνδιαφέρουσες τοποθεσίες γιὰ ἐκδρομὴν, καθὼς εἶναι ὁ Προφητηλίας ἡ Ἄνω καὶ Κάτω Ποταμιά, ἡ Γκούρα κλπ. Ἡ Γρανίτσα τελευταῖα ἀπέκτησε ἐκτὸς πολλῶν καινούργιων σπιτιῶν καὶ νερὸ ἄριστον, ποὺ τὸ ἔφερε ἀπὸ τὴν καρδιά τοῦ ἀπέναντι λευκόφαιου βουνοῦ ποὺ λέγεται Καλόγερος καὶ ποὺ «τὰ ἄγρια καὶ τὰ ἡμέρα» τῶν βουνοπλαγιῶν του μετὰ τὴν ζωντανία μᾶς ζωγράφισε ὁ ἀείμνηστος Στέφανος Γρανίτσας, ὁ γενναῖος ὑπερασπιστὴς τῶν φτωχῶν ἀγροτῶν. (Βλπ. Π. Βασιλείου: «Γιὰ τὴ Γρανίτσα καὶ τὰ ἀποκαλυπτήρια τῶν προτομῶν κ.λ.π.» στὸ π. Στερεὰ Ἑλλάς, Ἀθῆναι 8/9/1970. σ. 268-271). Ὁ δρόμος συνεχίζεται καὶ φθάνουμε στὸ Λιθοχώρι.

Τὸ κάστρο τῆς Βούλπης στὰ 1971 σὲ σωρὸ ἐρειπίων. (Φωτογρ. Β. Θεογιάννη).

Ἀπάνω ἀπὸ τὸ παλιὸ γεφύρι πὺ σκέπασε ἡ Λίμνη Κρεμαστῶν τοῦ Ἀχελώου (μαζὶ μὲ τὴν πηγὴ Μαρδάχας) καὶ σὲ ὕψος 100 μέτρων ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνεια τῶν νερῶν τῆς, χτίστηκε τὸ ἀνωτέρω νέο γεφύρι ἓνα ἀπὸ τὰ θαυμάσια ἐπιτεύγματα τῆς ἐλληνικῆς τεχνολογίας.

1) Ἡ νέα-γέφυρα τῆς Τατάρας. Συνολικὸ ἄνοιγμα 208 μ. Ἡ πρώτη στὸν κόσμῳ γιὰ καμπυλότητα ἐν κατόψει. Ἡ δεύτερη γιὰ κεντρικὸ ἄνοιγμα μ. 166. Ἔργο καὶ Φωτ. Ἀρ. Σπ. Οἰκονόμου Πολ. Μηχ.
2) Ἡ παλιὰ γέφυρα Τατάρας μὲ τὴ διπλανή τῆς πηγῇ τῆς Μαρδάχας ὅπου οἱ ἀκούραστοι βοηθοὶ τῶν Εὐρυτάνων ἀπολαμβάνουν τὸ δροσερὸ νερὸ τῆς.

ΛΙΘΟΧΩΡΙ—ΡΑΦΤΟΠΟΥΛΟ—ΛΕΠΙΑΝΑ—ΠΡΑΣΙΑ—ΦΟΥΣΙΑΝΑ ΒΑΣΙΛΕΣΙ—ΚΕΔΡΑ.

ΛΙΘΟΧΩΡΙ. (Βελτισίστα). Ύψόμετρ. 910 μ. Χλμ από π. 8, από Καρπενήσι 91. Κάτοικοι 498 (1961). Έδρα Κοινότητας στην οποία υπάγεται και ο αγροτοποικιστικός συνοικισμός Βερνίκου. Επίσης στην κοινότητα αυτή συμπεριλαμβάνονται και μερικές αγροτικές, που φέρουν την ονομασία Λειβάδια, Καραγκούνικα, Ανδριάς και Παναγιά. Ο τελευταίος τοῦτος οικισμός έχει καλὸ νερό, θέα καὶ ὁμορφιά, χάρις στὸ πυκνὸ δάσος ἐλάτων πὺν τὸν περιβάλλει. Στὰ σπίτια τοῦ Λιθοχωρίου μποροῦν νὰ στεγασθοῦν, ὑπὸ προειδοποίησης, περὶ τοὺς 20 ἐπισκέπτες. Ἀξιοσημείωτος ἐστὶν ὁ τάφος ἐνὸς ἐπισκόπου ἀγνώστου ἐπισκοπῆς Γρηγορίου, πὺν φαίνεται προεπαναστατικὰ, ὅτι πῆθανε καὶ ἐτάφη ἐδῶ. Προχωρώντας πρὸς τὰ Δ. ἀπὸ τὸ Λιθοχώρι, ὁ δρόμος διχάζεται μετὰ τὸ ἕνα σκέλος πρὸς τὰ Λεπιανὰ καὶ μετὰ τὸ ἄλλο πρὸς τὰ Φουσιανὰ-Κέδρα.

ΡΑΦΤΟΠΟΥΛΟ. Ύψόμετρ. 880 μ. Ἀκολουθώντας ἀπὸ τῆς διακλάδωσης πὺν ἀναφέραμε τὸν πρὸς τὰ δεξιὰ δρόμο φτάνομε ὕστερα ἀπὸ 10 χλμ. σὲ τοῦτο τὸ χωριό, πὺν ἀπέχει 97 χλμ. ἀπὸ τὸ Καρπενήσι καὶ ἔχει κατοίκους μετὰ τὸς συνοικισμούς του: Κάτω Ραφτόπουλο, Κερασσάκι, Κρετσίστα καὶ Νέο Ἀργύριο 1.265 (1961) καὶ 1.235 (1971). Βρίσκεται σὲ ὑψηλὴν θέσιν καὶ στοὺς Β.Δ. πρόποδες τῆς ἐλατοκαστανόφυτης Τσοῦκας (ὕψ. 1.475 μ.) καὶ τοῦ Κρί. Στὴν ἐκκλησίαν του ὑπάρχουν ἐνδιαφέρουσες παλιές εἰκόνες. Τὸ τυχὸν ἀνέβασμα τοῦ ἐπισκόπου στὴν κορυφὴ τῆς Τσοῦκας, πὺν δεσπάζει σὲ τοῦτη τὴν περιοχὴ, θέλει τοῦ χάριση μιὰ πανοραμτικὴ θέα στὸ ἀντίκρυσμα τῆς ροῆς τοῦ Ἀχελώου, τῶν βουνῶν τοῦ Βάλτου καὶ τῶν Ἀγρῶων, κ' ἂν εἶναι νύχτα, τῆς πολυφωτῆς στὸ βάθος πολιτείας τῶν παλιῶν Πατρῶν. Συνεχίζοντας πρὸς τὰ Ν. τὸ δρόμο μας καὶ περνώντας τὰ ἀνατολικά κρᾶσπεδα τῆς Τσοῦκας, φθάνομε στὰ

ΛΕΠΙΑΝΑ. Ύψ. 690 μ. Κάτοικοι 339 (1961), 300 (1971), ἐκ τῶν ὁποίων 161 ἀνήκουν στὸν συνοικισμὸ Βαρκά, πὺν υπάγεται στὴν Κοινότητα Λεπιανῶν. Ἀπέχει ἀπὸ τὸ Καρπενήσι 100 χλμ. Ὅπως τὸ Ραφτόπουλο ἔτσι καὶ τὰ Λεπιανὰ βρίσκονται ἀνάμεσα σὲ πυκνὸ δάσος καστανιῶν καὶ ἐλατιῶν καὶ

εἶναι τόποι πολὺ κατάλληλοι γιὰ θέρετρα. Κοντὰ στὰ Λεπιανὰ ὑπάρχουν τείχη ἀρχαίων οἰκισμῶν καὶ οἱ τοποθεσίες Ἀγνάντιο, Παλιόκαστρο καὶ Ζαλομνήματα, πὺν εἶναι ἀρχαιολογικὸ χωριὸ ἀνερεύνητο, μετὰ τᾶφους ἀπὸ μεγάλες ὀλόπλευρες πελεκητὲς πλάκες καὶ διάφορα ἄλλα ἀντικείμενα. Προτοῦ μποῦμε στὸ χωριὸ δεξιὰ μας, συναντᾶμε ἕνα καινούργιο ἐκκλησάκι πὺν τιμᾶται στὴ μνήμη τοῦ Ἀγίου Δημητρίου. Στὸ χωριὸ του, ὅταν ἔσκαβαν γιὰ νὰ τὸ θεμελιώσουν, βρῆκαν καμένα ξύλα οἰκοδομῆς πὺν ἀποδείχνουν, ἐκτὸς τῆς παράδοσης, ὅτι ἐδῶ ἦταν παλιὸ μοναστήρι, μετὰ ἀξιόλογου ὅπως λένε, περιουσία, τὸ ὁποῖο πυρπόλησε τὸ 1823 ὁ Σκόντρα πασᾶς. (Βλ. Π. Βασιλείου: Τὸ Μοναστήρι τῆς Τατάρνας, ὅπ. π. σ. 54-56). Ἰδιαιτέρως μνείας ἀξίζει πηγὴ ἐξαιρετοῦ ποσίου νεροῦ, πὺν βρίσκεται μπροστὰ στὸ ἐκκλησάκι αὐτὸ. Ὁ καθεδρικός ναὸς τοῦ χωριοῦ τιμᾶται στὴ μνήμη τῶν Ἀγ. Ἀναργύρων, ἔχει δὲ σὺν μόνον κατάλοιπο τῆς παλιᾶς ὁμώνυμης ἐκκλησίας, ἕνα ἀργυρὸ ποτήρι μετὰ τὴν ἐπιγραφὴ:

«ΔΕΗΣΙΣ ΤΟΥ ΔΟΥΛΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΧΡΙΣΤΟ. ΤΟ ΙΕΡΟΝ ΚΕ ΑΓΙΟΝ ΠΟΤΗΡΙΟΝ ΙΝΕ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΑΝΑΡΓΥΡΟΝ. ΑΠΟ ΛΕΠΙΑΝΑ ΚΕ ΙΩΑΝΟΥ ΤΟΥ ΚΤΙΤΟΡΟΣ 1781».

Ἀκόμη ἔχει λειψανοθήκη τοῦ 1874 καὶ 4 εἰκόνες τοῦ τέμπλου ἀξιοσημείωτες. Μικροσυνοικισμοὶ τῶν Λεπιανῶν συγκεντρώθηκαν σὲ ἀπόσταση 10' ὥρ. ἀπὸ τὸ χωριὸ σὲ νέο ὄραιο οικισμό, ὅπου τὸ ἐκκλησάκι τοῦ Ἀϊβάσης. Ἀπὸ ἐδῶ πέρασε ὁ δασικός δρόμος ὡς τὸν Ἀχελῶο, ὅπου τὰ στενὰ τῆς Τέμπλας μετὰ τὸ ὁμώνυμο τῶν λίθινου γεφύρι, πὺν χτίστηκε ἀπὸ Ἰταλοὺς μηχανικοὺς τὸν προηγούμενο χρόνο τοῦ Β' παγκοσμίου πολέμου. Περνώντας τὸ γεφύρι αὐτὸ φθάνομε στὸ Περδικάκι τοῦ Βάλτου, ἀπ' ὅπου συνεχίζεται ὁ δρόμος γιὰ τὴν Ἀμφιλοχία. Τὸ γεφύρι αὐτὸ ἀποτελεῖ τὸ ὑψηλότερο σημεῖο ὅπου φθάνει ἡ λίμνη Κρεμαστῶν ὅταν γεμίσει. Πρὶν φθάσουμε στὸ γεφύρι ὑπάρχει διακλάδωση ὅπου ὁ δρόμος ὁδηγεῖ ἄριστερά μας πρὸς τὰ Τοπόλιαννα-Βελαώρα-Βούλη. Ἀλλ' ἂς ξανάρθουμε στὸ Ραφτόπουλο. Ἀπὸ τὸ χωριὸ τοῦτο τελευταῖα ἐγίνε δασικός δρόμος πὺν

φτάνει στὸ Κάτω Ραφτόπουλο καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὸ Νέο Ἀργύριο (πρ. Τσαπίσματα), πὺν ἔχει κατοίκους 138 καὶ ἀνήκει μετὰ τὸ προηγούμενο χωριὸ στὴ Κοινότητα Ραφτοπούλου. Πρόκειται γιὰ τὸν τελευταῖο Β.Δ. οικισμό τοῦ Νομοῦ Ἐδρυτανίας, ἀπὸ ὅπου πιθανολογεῖται ὅτι θὰ γίνῃ ἡ ὀδικὴ σύνδεση μετὰ τὸ Νομὸ Ἀρτης. Ἐπίσης ἀπὸ τὸ χωριὸ Ραφτόπουλο ἔχει διανοιχθῇ δρόμος δασικός ἀπ' εὐθείας γιὰ τὰ Φουσιανὰ-Πρασιά. Ἀλλὰ ἂς ἐπανέλθωμε στὴ διασταύρωση τὴν ὁποία ἀφήσαμε μετὰ τὸ Λιθοχώρι γιὰ τὰ Λεπιανὰ καὶ τὸ Ραφτόπουλο, γιὰ νὰ συνεχίσουμε στὸ δεξιὸ σκέλος τοῦ δρόμου κατ' εὐθείαν πρὸς τὴν Κοινότητα Πρασιάς.

Ἡ ΠΡΑΣΙΑ ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς συνοικισμούς Φουσιανὰ, Βασιλέσι, Ἅγιος Ἰωάννης Πρόδρομος καὶ Μεταξάδες. Ἡ Κοινότης ἔχει σύνολο κατοίκων 902. Οἱ οἰκισμοὶ πὺν ἀναφέραμε καὶ εἰδικότερα τὰ Φουσιανὰ, τὸ Βασιλέσι, ἡ ἔδρα τῆς κοινότητος Πρασιά ἢ Κυπαρίσι, συνδέονται μετὰ αὐτοκινητόδρομο, ὁ ὁποῖος φθάνει ὡς τὸ χωριὸ Κέδρα τῆς ὁμώνυμης Κοινότητος. Προχωρώντας ἀπὸ τὸ Ραφτόπουλο πρὸς τὰ Β. συναντᾶμε πρῶτο τὸν οικισμό τῆς κοινότητος Πρασιάς, τὰ Φουσιανὰ.

ΦΟΥΣΙΑΝΑ. Ύψ. 750 μ. Κάτοικοι 205 (1961). Πρόκειται γιὰ ἕνα συγκεντρωμένον καὶ νοικοκυρεμένο χωριὸ πνιγμένο στὰ ἔλατα, στὰ καλαμπόκια καὶ στὰ λουλουδία. ἔχει ὄραιο δημοτικὸ σχολεῖο, παλιὰ ἐκκλησία, τὴν Κοίμηση τῆς Θεοτόκου, μήκ. 16 μ. πλ. 8μ. καὶ ὄρους 6μ., μονόκογχη, χωρὶς τροῦλο, καὶ μετὰ ἀξιόλογες τοιχογραφίες, στὸ ἱερὸ βῆμα καὶ στὸ γυναικονίτη τὸ 1679 καὶ μετὰ ἐνδιαφέρουσες βυζαντινότητος τέχνης φορητὲς εἰκόνες τῆς ἰδίας χρονολογίας. Ἡ ἐκκλησία αὐτὴ ἀνήκει σὲ παλιὸ μοναστήρι τῆς «Παναγίας», πὺν πυρπολήθηκε ἀπ' τὸ Σκόντρα-Πασᾶ τὸ 1823. Στὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ τοῦτου ὑπάρχουν ἀρκετὲς ἐρειπωμένες ἐκκλησιᾶς καθὼς ἡ Ἁγία Τριάδα, ὁ Προφήτης Ἠλίας, ἄλλοτε μοναστήρι, καὶ ἄ. Ἀπὸ τὰ Φουσιανὰ περνώντας τὸ Βασιλεσιώτικο ρέμα, ἀνεβαίνουμε στὴν Πρασιά.

ΠΡΑΣΙΑ (πρ. Ζελενίτσα) Ύψ. 760 μ. Εἶναι ἔδρα ὁμώνυμης κοινότητος καὶ περιλαμβάνει τοὺς 4 πὺν ἀναφέραμε πάρα πάνω συνοικισμούς. Ἀπὸ τὸ Καρπενήσι χλμ. 103, κάτοικοι 902, πὺν ἀσχο-

λοῦνται κυρίως μετὰ τὴ γεωργία καὶ κτηνοτροφία. Διατηροῦν περὶ τὶς 3.000 αἰγοπρόβατα. Ἡ ὀνομασία τῆς προῆλθεν ἐπειδὴ ἡ περιοχὴ τῆς εἶναι κατωφερικὴ μετὰ συνεχόμενες κλιμακωτὲς πεζοῦλες σὲ μορφὴ πρασιάς. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν «Μεταμόρφωση τοῦ Σωτῆρος» πὺν χτίστηκε τὸ 1938 καὶ εἶναι μονόκογχη, χωρὶς τροῦλο σὲ σχέδιο Βασιλικῆς, ἔχει καὶ παλιὰ ἐκκλησάκια καθὼς τὸν Ἅγιο Νικόλαο, καὶ τὴν Γέννηση τοῦ Χριστοῦ, μετὰ ἀξιόλογες τοιχογραφίες καὶ εἰκόνες τοῦ 17ου αἰῶνα, ἀρκετὰ δὲ ἐρειπωμένα ἐξωκλήσια. Τὸ χωριὸ τοῦτο βρίσκεται στοὺς πρόποδες τοῦ ἀπόκρημνου Ντεληδημιοῦ (ὕψ. 2163 μ.). Τὴν ἐπονομασία σὲ «Κυπαρίσι» τὴν ὀφείλει στὸ μεγάλο πὺν πράγματι ὑπάρχει κοντὰ στὸ χωριὸ Κυπαρίσι, κάτω ἀπὸ τὸ ὁποῖο σταμάτησε ὁ Πατροκοσμάς καὶ ὕστερα ἀπὸ τὸ λόγο πὺν ἐβγαλε στὸ λαὸ, πὺν συγκεντρώθηκε ἐκεῖ, προφήτευσεν ὅτι «τὸ γένος μας θὰ ξεσκαλωθῶνταν σὺν

Πρασιά. Εἰκόνα τοῦ τέμπλου τῆς «Παναγίας Ἐλεούσης» ἀπὸ τὸ ἐκκλησάκι «Τοῦ Χριστοῦ». (Φωτ. Π. Βασιλείου 1961).

ἀρχίζει ὁ μαρasmus τῆς κορφῆς τοῦ Κυπαρισιοῦ». Καί ἡ προφητεία του αὐτῆ ἐπαλήθευσε γιατί, ὅπως ἀναφέρει ἡ παράδοση, ὕστερα ἀπὸ τὸ 1821 ἡ κορφὴ τοῦ Κυπαρισιοῦ ξεράθηκε. Πρὸς τὰ Β.Α. τῆς Πρασιᾶς καὶ Β.Δ. τοῦ Βασιλεσίου περὶ τὰ 5χλμ. ἀπὸ τὴν Πρασιά πάνω ἀπὸ τὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ Βασιλεσιώτικου ρέματος σὲ μικρὸ ὕψωμα, φυσικῶς ὄχυρό, ὅπου ὑπάρχουν καὶ δύο πηγὲς ποσίου νεροῦ, θὰ συναντήσετε τὴν τοποθεσίαν ποῦ ὀνομάζεται Κάστρο. Στὸ γύρω, ποῦ καλλιεργεῖται χῶρο της, λέγεται, ὅτι βρῆκαν οἱ κάτοικοι πολλὰ ἀντικείμενα ἀρχαίου οἰκισμοῦ σημαντικῆς ἀξίας, φίδια, πουλιά, ἀφροδίτες ἀγαλμάτιο κλπ., τὰ ὁποῖα φαίνεται ὅτι περιήλθαν ἀσφαλῶς σὲ χέρια ἀρχαιοκαπήλων. Στὸ Κάστρο αὐτὸ βρέθηκε καὶ πλάκα ἐπάνω σὲ μνημεῖο, μὲ ἀρκετὰ κτερίσματα καὶ τὴν ἐπιγραφὴ: «ΕΥΡΥΝΟΜΗ ΔΗΜΑΓΟΡΟΥ». Ἐπίσης σὲ ἄλλες στῆλες πέτρινες βρέθηκαν τοῦτες οἱ ἐπιγραφές:

«ΕΥΤΥ (ΝΟΜΟΣ) ΑΙΝΙΧΟΥ
ΚΛΕΟΤΑΣ (ΚΛΕΟΠΑΣ;) ΤΕΛΕΜΜΟΥ
ΤΕΛΕΝΙΚΟΣ ΑΓΟΡΑΙΟΥ».

Στὴν ἴδια περιοχὴ βρέθηκαν τὰ θεμέλια ὁλόκληρου ἀρχαίου οἰκισμοῦ μὲ μικρὰ αὐτοτελῆ δωμάτια 1,50μ. × 0,50 μ. χωρὶς παράθυρο καὶ μόνο μὲ μιὰ μικρὴ πόρτα. Αὐτὰ βρίσκονταν σὲ τρεῖς γραμμὲς παράλληλα χτισμένα μὲ δρόμους ἐνὸς μέτρου διαχωριστικοῦ τῆς μιᾶς σειρᾶς ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ἡ περιοχὴ αὕτη, ὅπως καὶ πολλὲς ἄλλες τῆς Εὐρυστανίας, δυστυχῶς εἶναι ἀρχαιολογικὰ ἀνερευνήτη. Προχωρώντας Β.Α. ἀπὸ τὸ Κάστρο τοῦτο μετὰ μιᾶς ὥρας ἀνηφορικῆς πορείας ἀπὸ δυσκολοδιάβατη γιδοστράτα θὰ φθάσετε στὸ ἐξωκκλήσι Ἅγιος Ἀθανάσιος, πλάτος 8μ, μήκος 8μ. καὶ ὕψος 3 μ. Τὸ λησμονημένο αὐτὸ ἀπὸ Θεοῦς καὶ ἀνθρώπους ἐξωκκλήσι, ποῦ ἀνῆκε παλιότερα σὲ ὁμώνυμο μοναστήρι, ἔχει κατὰ τὸ πλεῖστον ἐφθαρμένες ἐνδιαφέρουσες τοιχογραφίες καὶ ἀπλὸ ξύλινο τέμπλο μὲ 4 εἰκόνες. Σὲ ἐπιγραφὲς ποῦ ὑπάρχουν στὴν προσκομιδῇ καὶ στὸ τέμπλο ἀναφέρεται χρονολογία ἀνιστορήσεως τὸ 1652 τοῦ ζωγράφου ὀνομαζόμενου Ρίζου. Γιὰ τὸν ὀρειβάτη καὶ τὸν ἐρευνητὴ ποῦ δὲν θὰ λογαριάσει τὸν κόπο καὶ τὸν κίνδυνο τῆς ἀνάβασης καὶ θὰ φθάσει ὡς ἐδῶ πάνω, τὸν πληροφοροῦμε ὅτι ὀλίγα μέτρα πῶς κάτω καὶ ἀνατολικά ἀπ' τὸ ἐκκλησάκι ὑπάρχει βρυσούλα μὲ ἐκλεκτὸ δροσερὸ νερὸ πόσιμο. Ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος ἀνήκει

στὸ συνοικισμό τοῦ Βασιλεσίου στὸ ὁποῖο ἐπίσης ἀνήκει καὶ τὸ ἐξωκκλήσι Ἅγιος Δημήτριος ποῦ βρίσκεται πρὸς τὰ Ν.Α. τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου κατεβαίνοντας, σὲ ἀπόσταση τετάρτου τῆς ὥρας. Ἔχει 12 μ. μήκος, 5 μ. πλάτος καὶ 4 μ. ὕψος. Μιὰ εἰκόνα τῆς Παναγίας ἔχει ἐπιγραφὴ 1666, σὲ ἄλλη εἰκόνα τοῦ τέμπλου ἀναφέρεται ὅτι ἐτελειώθη τὸ 1602 «διὰ χειρὸς Ἰωάννου καὶ Νικολάου». Δεξιὰ καθὼς μπαίνομε στὸ ἱερὸ βῆμα ὑπάρχει ἐπίσης ἐπιγραφὴ μὲ κεφαλαῖα γράμματα ποῦ ἀναφέρει χρόνον ἀνιστορήσεως «ΖΡΟΓ» ἤτοι 1665. Σὲ ἄλλη ἐπιγραφὴ ἀναφέρεται χρόνος 1644 καὶ ὄνομα ζωγράφου «Γεωργίου Ρίζου ἱερέως». Ἀπέναντι καὶ ἀνατολικά τοῦ Ἁγίου Δημητρίου σὲ μιὰ ὑψηλὴ ἐλατόφυτη βουνοπλαγιὰ βρίσκονται σκόρπια τὰ γραφικὰ σπιτάκια τοῦ Βασιλεσίου. Ἐδῶ φτάνει κανεῖς μὲ αὐτοκίνητα ἀκολουθώντας διακλάδωση τοῦ δρόμου πρὸς Ραφτόπουλο, προτοῦ νὰ φθάσει αὐτὸ.

ΒΑΣΙΛΕΣΙ. Ὑψὸς. 830 μ. Κάτοικοι 119. (1961). Ἀπὸ τὸ Καρπενήσι 111 χλμ. Τὰ σπιτάκια του φαντάζουν στὸν ἐπισκέπτη σὰν νὰ ἀνῆκουν σὲ μαγικὸ κόσμον παραμυθιῶν, γιατί κρατᾶνε στὴν ὀρεινὴ πράσινη ἐρημιὰ τους ἀπέραντη τὴν ἁρμονία τῆς γαλῆνης καὶ μιᾶς ἀσύγκριτης σὲ ποικιλόμορφα τοπία ὁμορφιάς. (Βλ. Π. Βασιλείου στὸ π. «Ἀπεραντικά» 1972).

ΚΕΔΡΑ. (πρ. Χορίγκοβο) Ὑψὸς. 710, κάτοικοι 433 (1961). Εἶναι ἓνα χωριὸ σκαρφαλωμένο σὲ μιὰ γραφικὴ βουνοπλαγιὰ κοντὰ στὰ βορειοδυτικὰ σύνορα τοῦ Νομοῦ καὶ ἀπέχει ἀπὸ τὴν Πρασιά 10 χλμ., ἀπὸ δὲ τὸ Καρπενήσι 113 χλμ. Φημίζεται ὄχι μόνο γιὰ τὸ ἀπόμερο τοῦ τόπου ποῦ βρίσκεται, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ περίφημο μαῦρο κρασί του.

Ἡ λίμνη Πλαστήρα στὸ Φρ. Ταυρωποῦ.

Τὰ περὶ φανα βουνὰ τῆς Ἀπεραντίας καὶ τῶν Ἀγραφῶν. Ὁρμητήρια ἀγώνων γιὰ τὴ λευτεριά καὶ τόπος πνευματικῆς ἀναγέννησης καὶ καλλιτεχνικῆς ἀνθήσεως στὰ μαῦρα χῶνια τῆς σκλαβιάς. Γενικὴ ἀποψη βουνῶν τῆς Πρασιᾶς. (Φωτ. Π. Βασιλείου 1963).

ΧΙΧ. ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΔΟΛΟΠΙΑ

ΑΠΟ ΚΑΡΔΙΤΣΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ

**ΚΑΡΔΙΤΣΑ-ΤΣΑΡΔΑΚΙ-ΦΡΑΓΜΑ ΤΑΥΡΩΠΟΥ-ΝΕΟ ΚΑΡΟΠΛΕΣΙ-ΣΑ-Ι-ΚΑ
(ΠΕΤΡΑΛΩΝΑ) - ΚΑΡΟΠΛΕΣΙ.**

Στὰ πρὸς Β καὶ Β.Δ. τοῦ Νομοῦ χωριά, ποῦ ἀκόμη δὲν συνδέθηκαν αὐτοκίνητιστικά μὲ τὴν πρωτεύουσά του (τὸ Καρπενήσι) μπορεῖ κανεῖς ἀνετώτερα νὰ ταξιδέψει μὲ αὐτοκίνητο ἀπὸ τὴ Καρδίτσα, γιατί σὲ ἄλλα μὲν ἔφτασε τὸ αὐτοκίνητο σὲ ἄλλα δὲ τὰ πλησιάζει.

ΚΑΡΔΙΤΣΑ. Ἀπὸ ἐδῶ προχωροῦμε πρὸς Δ. μὲ ἀσφαλτοστρωμένο δρόμο ὡς τὸ Μεσηνικόλα, ὁπότε στρίβουμε ἀριστερὰ μας πρὸς τὰ νότια καὶ περνώντας κοντὰ στὸ μοναστήρι τῆς Κορώνας, φθάνομε στὸ Τσαρδάκι, 30χλμ. ἀπὸ Καρδίτσα, καὶ στὴν ἀριστερὴ ὄχθη τῆς λίμνης τοῦ Πλαστήρα. Τὸ θέαμα ἀπὸ τὴ λίμνη αὕτη εἶναι συναρπαστικό,

γιατί ἐκτὸς ἀπὸ τὰ γύρω γραφικὰ βουνὰ τῶν Ἀγραφῶν, ποῦ λικνίζονται ἀπὸ τὸ φλοῖσβο τῶν νερῶν της, ἔχομε μπροστά μας ὁλόκληρο τὸ θεσσαλικὸ κάμπο μὲ τίς πολιτείες καὶ τὰ χωριά του. Ἐδῶ, ὑπάρχει καὶ ἐστιατόριο στὸ ὁποῖο μπορεῖ κανεῖς νὰ εὕρη καλὸ φαγητὸ καὶ ἐκλεκτὸ ντόπιο κρασί.

Ἀπὸ τὸ Τσαρδάκι συνεχίζεται ὁ ἀσφαλτοστρωμένος δρόμος πρὸς τὸ Λαμπερὸ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὴν ΚΑΣΤΑΝΙΑ. Ὑστερα ἀπὸ τὴν Καστανιά, ἔχομε διακλάδωση, ἔτσι ποῦ τὸ ἀσφαλτοστρωμένο τμήμα τοῦ δρόμου ὁδηγεῖ πρὸς τὸ δεξιὰ μας φράγμα τοῦ Ταυρωποῦ.

ΦΡΑΓΜΑ ΤΟΥ ΤΑΥΡΩΠΟΥ. (Υψόμ. 850 μ.), από Καρδίτσα 36 χλμ. Με το άλλο τμήμα (νοτιοδυτικά), διαβαίνοντας τη νέα γέφυρα του Ταυρωπού, φθάνουμε στο ΑΝΘΗΡΟ, τόν οικισμό του Νέου Καροπλεσιού, και από εκεί κατ' εὐθείαν πρὸς τὰ Ν. στο Καροπλέσι το παλιό.

Ἀλλὰ ἂς ἰδοῦμε πρῶτα τὸ Φράγμα τοῦ Ταυρωποῦ. Ἀπέχει 15' ὥρας ἀπὸ τῆς διακλάδωσης τοῦ δρόμου Καστανιάς-Φράγματος-Καροπλεσιού. Στήθηκε τὸ 1962 ἀνάμεσα σὲ δυὸ βράχους εὐρυτανικούς, στὰ Κακαβάκια. Ἐχει μέγιστο ὕψος 83 μ. καὶ μήκος 215 μ. Μετὸ Φράγμα αὐτὸ σχηματίστηκε στὸ ὁροπέδιο τῆς Νευρόπολης ἢ λεγομένη Λίμνη τοῦ Πλαστήρα, γιατί πρῶτος ὁ στρατηγὸς Νικ. Πλαστήρας τὴν διανοήθηκε κί' ἐμερίμνησε γιὰ τὴ δημιουργία τῆς. Ἐχει ἡ λίμνη ἀνάτατη στάθμη 790,50 μ. Ἡ περικεικλιμένη τῆς φτάνει σὲ 362 ἑκατομ. Μ3. Ἡ χρησιμοποίησις περιεκτικότητας νεροῦ, σὲ 255 ἑκατομ. Μ3. Ἡ ὀλικὴ ἐπιφάνεια τῆς λίμνης, σὲ 2350 Μ2. Ἡ ἠλεκτροπαραγωγὴ τοῦ ἐργοστασίου τῆς φθάνει τὰ 80.000 KW καὶ ἡ ἐτήσια παραγωγὴ τῆς σὲ 250 ἑκατομ. κιλοβατὼρες.

Μὲ τὰ νερά τῆς λίμνης ἀρδεύονται 15 000 στρέμματα τοῦ κάμπου τῆς Καρδίτσας. Ἐπὶ πλέον, ἡ λίμνη αὕτη, ἐκτὸς τῆς διτλῆς σκοπιμότητός τῆς, θέλει ἀποβῆ καὶ μιὰ πλούσια δεξαμενὴ ψαριῶν καὶ προσελκύσεως ὑδρόβιων πτηνῶν. Ἀπὸ τὸ Φράγμα τοῦ Ταυρωποῦ ἐπιστρέφοντας πρὸς τὴν Καστανιά παίρνουμε τὴν πρὸς τὰ νότια διακλάδωση τοῦ χωματόδρομου πιά, ποὺ ὁδηγεῖ μέσῳ τοῦ νέου οἰκισμοῦ τοῦ Καροπλεσιού, 5 χλμ. ἀπὸ π. στο Καροπλέσι.

ΚΑΡΟΠΛΕΣΙ. (τὸ παλιό), ὕψόμετρο 900 μ. Ἀπὸ Καρδίτσα 45 χλμ., ἀπὸ Καρπενήσι 92 χλμ., κάτοικοι 1098 στοὺς ὁποίους συμπεριλαμβάνονται καὶ ἐκεῖνοι τῶν οἰκισμῶν: τῆς Ἀγίας Ἀγάθης (κάτ. 64), τῶν Γιαννουσεϊκῶν, (κάτ. 370) τῶν Κουκεϊκῶν (κάτ. 119) καὶ Νέου Χωριοῦ (κάτ. 169). Τὸ σύνολο τῶν κατοίκων στὰ 1971 ἔφτασε τοὺς 730. Τὸ Καροπλέσι καταστράφηκε ἀπὸ καθίζηση τὸ 1963, ὁπότε ἕνα μέρος τῶν κατοίκων τοῦ ἐγκαταστάθηκε στὸ λεγόμενο Νέο Χωριό, ποὺ ἀπέχει 5 χλμ. ἀπὸ τὸ παλιό. Πρὸς τὰ βόρεια ὑπάρχουν ἐρείπια παλίου οἰκισμοῦ ποὺ λεγόταν Μικροχρῦσου (ὕψομ. 850 μ.) καὶ καταστράφηκε φαίνεται στὰ

χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, καθὼς καὶ ἄλλου οἰκισμοῦ ποὺ λεγόταν «Πριν-τσεσί» καὶ κτίρια «Ζυγογιάννην». Στὰ νότια καὶ σὲ ἀπόσταση δύο ὥρων ἀπὸ τὸ Καροπλέσι, ἐπίσης ὑπάρχουν ἐρείπια ποὺ ἀνήκουν στὸν καταστραφέντο οἰκισμό «Μπέσια». Λέγεται ὅτι οἱ ἀνωτέρω οἰκισμοὶ καταστράφηκαν λόγῳ ἐπιδημικῆς ἀρρώστειας ἢ λόγῳ ἐπεμβάσεως τῶν κατακτητῶν, ποὺ ἔκαναν τὰ χωριά αὐτὰ καὶ ἔδιωξαν τοὺς κατοίκους τῶν, γιατί ἀποτελοῦσαν φωλιὰς τῶν κλεφτῶν. Ἐχει μάλιστα ἐξακριβωθῆ τελευταίους ἀπὸ εἰδικὴ ἐρευνά μου (Π. Ι. Βασιλείου), ὅτι ἕνας σημαντικὸς ἀριθμὸς τῶν κατοίκων τοῦ Καροπλεσιού καὶ τῆς περιοχῆς του, ἐπὶ τουρκοκρατίας ἐγκατεστάθηκε στὴ Βάβδο τῆς Χαλκιδικῆς ὅπου ὑπάρχουν σήμερα ἀπόγονοι τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν μετὰ ἐπώνυμα Μπέλος, Ἀγραφιῶτης κλπ., ἐπώνυμα τὰ ὅποια κατέχουν καὶ οἰκογένειες, ποὺ ζοῦν καὶ σήμερα στὸ Καροπλέσι. Μεταξὺ Νέου Χωριοῦ καὶ Παλίου Καροπλεσιού ὑπάρχει διακλάδωση τοῦ δασικοῦ δρόμου ποὺ ὁδηγεῖ στὰ Πετράλωνα.

ΠΕΤΡΑΛΩΝΑ. (π. Σάικα). Ὑψόμ. 1200 μ. Τὸ ποιμενικὸ τοῦτο χωριὸ εἶναι ἀξιοσημειώτο γιὰ τὸ ἐκκλησάκι Ἀγία Τριάδα τὸ μόνον ἀπομεινάρει παλίου ὁμῶνμου μοναστηριοῦ. Εἶναι τριγύχῳ σταυρεπίστεγο χωρὶς τροῦλο, μήκους 9×6 μ. πλ., 4 μ. ὕψους καὶ χτιστικῆς περὶ τὸ πρῶτο ἡμισυ τοῦ 17ου αἰῶνα. Μία ἐπιγραφὴ τοῦ ἀναφέρει ὅτι:

«Ἰστορήθη... δι' ἐξόδου τοῦ τιμωτάτου ἄρχοντος κὺρ Δημητρίου ἀρχιερατεύοντος τοῦ Θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων κυρίου Δανιήλ, ἡγουμενεύοντος τοῦ ὁσιωτάτου ἐν Ἱερομονάχοις κὺρ Βισσαρίωνος καὶ κὺρ Εὐγενίου...».

ἀπὸ τοὺς ἀγιογράφους Ἰωάννου, (πατέρα καὶ γιό) κατὰ τὸ 1641, 5 Ὀκτωβρίου. Οἱ ζωγράφοι μας τοῦτοι μετὰ ἀπλᾶ μέσα μᾶς δίνουν ἔντονη τὴν ἀκτινοβολία τῆς βυζαντινότητος μακεδονικῆς Σχολῆς. Μιὰ εἰκόνα τῆς Ἀγ. Τριάδος ἀγνώστου ζωγράφου φέρνει χρονολογία 1598, ποὺ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἔχη διασωθῇ ἀπὸ τὸ παλιότερο ἐδὼ μοναστήρι. Ἐπίσης ἀξιομνημόνευτο εἶναι τὸ ὅτι ἀπὸ τὸν Κώστα Βελή χρησιμοποίηθηκε τὸ μοναστήρι τοῦτο ὡς ἀποθήκη πολεμοφοδίων, ποὺ εἶχε προμηθευθῇ ἀπὸ τὸν Ἡπειρώτη Ἰβὸ Ρήγα ὁ ὁποῖος βρισκόταν στὸ Μεσολόγγι. Ἀπὸ ἐδῶ μπορεῖτε πεζοπορικὰ νὰ ἐπισκεφθῆτε τὰ Ἀγραφα ἢ

ἀπὸ τὸ βουνὸ Νιάλα ἢ ἀπὸ τὰ Ἐφτά Καμάρια. Ἡ Σάικα, ποὺ βρίσκεται κουρνιασμένη στὰ κράσπεδα μιᾶς ἀγρίας ἐλατόφυτης βουνοπλαγιᾶς τῆς γυμνόστηθης Νιάλας τῶν Ἀγράφων, ἀνήκει διοικητικὰ στὴ Κοινότητα Ἀγράφων, ἀπὸ τὴν ἔδρα τῆς ὁποίας ἀπέχει 5 ὥρες πεζοπορικὰ. Θὰ πρέπει νὰ προστεθῇ ὅτι μιὰ εἰκόνα τῆς Ἀγίας Τριάδας στὸ ἐκκλησάκι αὐτοῦ τοῦ μοναστηριοῦ φέρει χρονολογία 1598. Ἐπίσης σὲ μνηαῖο τοῦ μοναστηριοῦ ἀνάμεσα στὰ ἄλλα ὑπάρχει καὶ τοῦτη ἡ θύμησις:

«Στὰ 1805 γράφο διὰ θύμισιν ὄντας ἔγινε κακοχιμονιά ἀπὸ χινόπουρου ἕως τὴν ἀνίξη ἄσκοπα βροχὴ καὶ χιόνι καὶ τοῦ Βαγγελισμοῦ ἔρριξε χιόνι πίδα-μὲς 4».

Ἀπὸ ἐδῶ μετὰ δασικὸ δρόμο μπορεῖ νὰ ἐπισκεφθῇ κανεὶς τὸ περίφημο δάσος τῆς Μανωλιάσας, (Βλπ. Π. Ι. Βασιλείου: «Χωριὰ τῆς Εὐρυτανίας ποὺ καταστράφηκαν καὶ ἐρημώθηκαν», Ἀθῆναι 1969 σ. 9-11. Τοῦ ἰδίου: «Ἐπιγραφὲς καὶ σημειώσεις ἐκκλησιῶν τῆς Εὐρυτανίας κλπ.», Ἀθῆναι 1960 σ. 5-7. Τοῦ ἰδίου: Ἡ Ἐπισκοπὴ Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων κλπ. ὅπ. π. 72-73. Δ. Σ. Τόλης: Τὸ χωριὸ Καροπλέσι καὶ ἡ περιοχὴ Ἀγράφων, Θεσσαλονικὴ 1969, σ. 34-39). Τέλος θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι στὴν τοποθεσίᾳ Παλιόκαστρο, πάνω ἀπ' τὸ χωριό, βρέθηκαν προχριστιανικοὶ τάφοι καθὼς καὶ ἀρχαῖα ἐλληνικὰ νομίσματα καὶ ἀγάλματα ποὺ διοχετεύθηκαν σὲ ἀρχαιοκαπήλους. Τὸ 1900 βρέθηκε κεφαλὴ ἀγάλματος ἀπὸ ὀρεῖχαλκο ποὺ κί' αὐτὸ φαίνεται ὅτι πουλήθηκε ἀντὶ 500 δρχ. στὴν Ἀθήνα. Τὰ τελευταῖα χρόνια στὴ θέσῃ Ἀσφεντά-μια βρέθηκε ἀρχαῖος τάφος μετὰ ὑπολείμματα κοκκάλων καὶ διάφορα κτερίσματα, ἐπίσης στὸ Παλιόκαστρο ἐπανειλημμένα βρέθηκαν ἀρχαῖα νομίσματα τοῦ 3ου καὶ 4ου π.Χ. αἰῶνα.

ΕΠΙΝΙΑΝΑ. Ὑψόμ. 1050. Ἀπέχει ἀπὸ Καρπενήσι 95 χλμ. Τὸ ποιμενικὸ τοῦτο χωριὸ βρίσκεται δυτικὰ τῶν Ἀγράφων, ἀνάμεσα Μοναστηρακίου καὶ Τριδένδρου καὶ πρὸ πάνω ἀπὸ τὴν δεξιὰ δχθὴ τοῦ Ἀγραφιῶτη. Εἶναι ἔδρα ὁμώνυμης κοινότητος καὶ μποροῦμε νὰ πᾶμε σ' αὐτὸ μέσῳ Κερασσοχωρίου-Μαράθου. Στὰ Ἐπινιανὰ ὑπάγονται καὶ οἱ οἰκισμοὶ Ἀνηφόρα, Ἀσπρόρεμα καὶ Φτέρη.

Ἡ Ἀγία Τριάδα τῆς Σάικας (1641).
(Φωτ. Γ. Σπανοῦ).

Τὸ γραφικὸ Μικρὸ Χωριό.

ΚΑΤΑΒΟΘΡΑ. Ἐδρα ὁμώνυμης Κοινότητος. Ὑψόμ. 730. Κάτοικοι (1961) 355. Βρίσκεται στοὺς Β.Α. πρόποδες τοῦ Πανατωλικοῦ καὶ δυτικὰ τῶν Ἐσχωριῶν καὶ τοῦ Προυσοῦ. Ἐχει δημοτικὸ Σχολεῖο καὶ ἄγροτ. ἰατρεῖο. Μπορεῖ νὰ φτάσῃ κανεὶς ὡς ἐκεῖ μέσῳ Προυσοῦ μετὰ αὐτοκίνητο καὶ πρὸ πέρα μετὰ δρόμο ἡμιονικό. Ἀπὸ τὸ Καρπενήσι ἀπέχει 85 χλμ. Πρόκειται γιὰ τὸ νοτιοδυτικότερο χωριὸ τῆς Εὐρυτανίας. (Σχετικὰ βλέπε σελ. παρόντος 112, τέλος 2ας στήλης.

Γενική άποψη Καρίτσας Δολόπων. (Φωτ. Γ. Θεοδοροπούλου).

ΚΑΡΔΙΤΣΑ — ΚΑΡΙΤΣΑ ΔΟΛΟΠΩΝ — ΚΑΡΒΑΣΑΡΑΣ.

Από την Καρδίτσα ακολουθώντας το δρόμο προς το Νεχώρι (ως εκεί ασφαλτός), φθάνουμε στο Μπελοκομίτη.

ΜΠΕΛΟΚΟΜΙΤΗ ύψ. 820 μ. Κάτοικοι (1961) 183. Γραφικό ποιμενικό χωριουδάκι. Από εκεί ο δασικός αυτοκινητόδρομος συνεχίζεται για την Καρίτσα.

ΚΑΡΙΤΣΑ. (τ. δήμος Δολόπων). Ύψ. 1130 μ. Έδρα ομώνυμου Κοινότητος. Κάτοικοι (1961) 598, στους οποίους συμπεριλαμβάνονται και οι των συνοικισμών της: Μεγάλου ρεύματος 54, Πλακωτού 151, Ραφήνας 74 και Χόλιανου 43. Από Καρπενήσι 95 χλμ.

Η Καρίτσα είναι ένα από τα ωραία χωριά των Δολόπων και αξίζει τον κόπο να το επισκεφθής κανείς και γιατί κοντά σ' αυτό βρίσκεται το παλιό μοναστήρι της Παναγίας της Πελεκητής ('Ανάληψη του Σωτήρα), που έπονομάζεται και «Παναγία Φανερωμένη». Στο μοναστήρι αυτό υπάρχουν δυο συνεχόμενα εκκλησάκια το ένα χτίστηκε στα 1654 και το άλλο στα 1667, με ανακαίνισή του στα 1674. Το παλιότερο απ' αυτά τοιχογραφήθηκε από τους άξιους αγιογράφους 'Ιωάννου, τόν Νικόλαο ιερέα και τόν Ιερομόναχο 'Ιάκωβο. Στα χρόνια της επανάστασης το μοναστήρι αυτό υπέστη πολλές λεη-

λασίες από τους Τουρκαρβανίτες. Είχε πολύ αξιόλογη βιβλιοθήκη από την οποία ελάχιστα διασώθηκαν ως τα σήμερα έντυπα βιβλία. Προς τα δυτικά της Καρίτσας και σε απόσταση μιάς ώρας από αυτή βρίσκεται, σε βουνοπλαγιά του Βουτσικακίου, το ποιμενικό χωριουδάκι Καρβασαρά.

ΚΑΡΒΑΣΑΡΑΣ. Κάτοικοι 57, και ύψ. 1120. Στο χωριό τουτο υπάρχει μεγάλη νερομάννα, που πλουτίζει τόν Ταυρωπό. Η παραγωγή αρκετή σε τυροκομικά προϊόντα. Ίδεώδης τόπος για ποιμενική ζωή.

ΚΑΡΙΤΣΑ—ΣΑΡΑΝΤΑΠΟΡΟ — ΝΕΡΑΪΔΑ—ΜΟΛΟΧΑ.

Επίσης από την Καρδίτσα μέσω του Γρεβενδιάσελου κλπ., όπως ανωτέρω αναφέραμε, μπορούμε να πάμε στο Σαραντάπορο (30 χλμ. απ' την Καρδίτσα) με διακλάδωση προς το Μέγα Λάκκο, συνοικισμό της Νεράιδας και Ν. προς τη Νεράϊδα.

ΝΕΡΑΪΔΑ (Σπινάσα). Ύψ. 850 μ. Από την Καρδίτσα 40 χιλιόμετρα. Κάτ. 900, συμπεριλαμβανομένων και εκεί-

Το εκκλησάκι «Γέννησις της Θεοτόκου» του μοναστηριού της Νεράιδας. (Φωτ. Γ. Σπανού).

νων των οικισμών Μέγα Λάκκου (130) και Σαραντάπορου (382). Από την Καρδίτσα 40 χλμ. Είναι έδρα Κοινότητος. Έχει άγροτικό ιατρείο, δημοτικό σχολείο, άφθονα νερά και είναι χτισμένη σε μία αληθινή ειδυλλιακή τοποθεσία. Έτσι, δικαιολογημένα ταιριάζει το όνομα που δόθηκε σε τουτο το χωριό. Σε απόσταση 3 χλμ. από αυτό υπάρχει παλιό μοναστήρι της Παναγίας, «Γέννησις της Θεοτόκου», που γιορτάζει κάθε χρόνο στις 8 του Σεπτεμβρίου. Και τουτο το μοναστήρι έπονομαζόταν «Παναγία Φανερωμένη». Είναι άβυσσολιθόκτιστο με κεραμόσκεπη στέγη χωρίς τρούλο, μονόκογχο, μήκους 10 μ., πλάτ. 6 μ. και ύψ. 5 μ. Χτίστηκε, σύμφωνα με έπιγραφή που βρίσκεται χαραγμένη σε πλάκα έξω και

πάνω από το φεγγίτη της κόγχης του άγ. Βήματος, στα 1608 από τόν καθηγούμενο και μουσικό Ιερομόναχο 'Ιωαννίκιο από τὰ Τρίκαλα, ζωγραφίστηκε δέ τὸ 1651, καθώς μᾶς λέγει ἄλλη έπιγραφή, πού βρίσκεται μέσα και πάνω από τήν κυρία είσοδο τής εκκλησιᾶς αὐτῆς :

«...ἐπὶ ἄρχοντας κύρ Θεοδοσίου τοῦ Τζιόπελι διὰ συνδρομῆς τοῦ πανοσιωτάτου ἐν Ιερομονάχοις κύρ 'Αντωνίου... ἄρχιερατεύοντος τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Λιτζᾶ 'Ανθίμου... χεῖρ εὐταλοῦς 'Ιωάννου..., ΑΧΝΑ' (= 1651).

Έχει καλοδιατηρημένες βυζαντινῆς τέχνης τοιχογραφίες με μορφές έντονης εκφραστικότητος. Περισσότερα γιά τὸ μοναστήρι τουτο (βλ. Πάνου Ι. Βασιλείου: 'Η έπισκοπή Λιτζᾶς και 'Αγράφων ἐπὶ τουρκοκρατίας κλπ. ὁπ.π. σ. 72. 'Εκεῖ και σχετική βιβλιογραφία. Τ ο υ ὶ δ ὶ ο υ: 'Επιγραφές και σημειώσεις εκκλησιῶν τής Εὐρυτανίας, ὁπ. π. σ. 12-13).

ΜΟΛΟΧΑ. Ύψ. 790 μ. Κάτοικοι (1961) 409, (1971) 290. Από Καρδίτσα 40 χλμ. Από Καρπενήσι, μέσω Φουρνᾶς, 85 χλμ. Από Λαμία, μέσω Σερμυζέλης Ζαχαράκη, 70 χιλιόμετρα με τὸ δασικό δρόμο μέσω Βουλγάρας πρὸς Μολόχα. Είναι ὁ καλύτερος και προτιμότερος ἐφόσον δέν είναι χειμῶνας 'Η Μολόχα είναι κι' αὐτὴ ένα ἀπὸ τὰ ἐνδιαφέροντα θέρετρα τής Εὐρυτανίας, μόνο πού οἱ κάτοικοί της, ὅπως συμβαίνει με ὅλα τα χωριά του Νομοῦ τουτου, λιγοστεύουν κάθε χρόνο και περισσότερο.

XX. ΠΡΟΣ ΚΑΡΙΤΣΑΝ

ΔΑΣΙΚΟΙ ΔΡΟΜΟΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΡΙΤΣΑ ΜΕΣΩ Τ. ΔΗΜΩΝ ΚΤΗΜΕΝΙΩΝ ΚΑΙ ΔΟΛΟΠΩΝ.

Τους τέως Δήμους Κτημενίων και Δολόπων ἀρκετοὶ διασχίζουν δασικοί δρόμοι πού ἐν μέρει ἐξυπηρετοῦν και τήν μεταξύ τῶν κατοίκων ἐπικοινωνία με βάση τή Φουρνὰ στήν ὁποία και ἐδρεύει ἀρμόδιο διασαρχείο. Αναφέρομε σχετικά και τὰ ἐξῆς. Τὰ περισσότερα τῶν χωριῶν του τῶς δήμου Δολόπων, ἐν μέρει και τῶν 'Αγράφων, γιά τὰ ἐμπορικά ἐνδιαφέροντά τους ἐπικοινωνοῦν με τήν Καρδίτσα πρὸς τήν ὁποία ἄγονται οἱ

ἐπόμενοι δρόμοι :

1. Φουρνὰ - Κλειτσός - Νεράϊδα - Σαραντάπορο - Σύνορα Εὐρυτανίας Θεσσαλίας - 'Αμάραντος - Ραχούλα - Καρδίτσα.

2. Φουρνὰ - Κλειτσός - Τριφύλλα - διακλάδωση πρὸς τὰ δεξιὰ Μαυρόλογγος - Καλοσκοῦτι - Μολόχα - σύνορα Εὐρυτανίας - Θεσσαλίας - 'Ατιδιά - Δαφνοσηλιά (μεταξὺ Βελῆσι) - Καλλιφώνι - Καρδίτσα.

3. Φουρνά - Ζαχαράκη - "Άγιος Άθανάσιος - Ρεντίνα - Λουτροπηγή - Σμόκοβο - Καραντάνα - Καρδίτσα.

4. Φουρνά - Μαυρόλογγος. "Ανάμεσα Μαυρόλογγου και Μολόχας υπάρχει διακλάδωση δεξιά μας προς τὸ δάσος τῆς Κερμιάς και ἀριστερά μας πρὸς Μολόχα και κατ' εὐθείαν πρὸς Προφήτη Ἠλία. "Απὸ ἐδῶ ἄλλη διακλάδωση δεξιά μας πρὸς Ζαχαράκη, ἀπὸ κεῖ κατ' εὐθείαν Κούλι - σύνορα Εὐρυτανίας Θεσσαλίας - Παλιαπιδιά - Βαθύλακκος (Λακρέσι) - Καραντάνα (διακλάδωση) πρὸς Λουτρά Σμοκόβου και στὸ χωριὸ Σμόκοβο και ἀπὸ Καραντάνα ὁ ἄλλος δρόμος καλῆς βατότητος γιὰ τὴν Καρδίτσα.

"Επίσης ἀπὸ τὴν Φουρνά ὁ δασικὸς δρόμος ποὺ κατευθύνεται πρὸς τὴν Ζαχαράκη ἔχει διακλάδωση στὰ Πουριά. Τὸ ἕνα σκέλος ὁδηγεῖ ὡς τὸ Νησί (εὐρυνταϊκὸ δάσος) και τὸ ἄλλο μέσω Κουτσοπάνου - Βαρκῶν - Κορομηλιάς -

Προφήτου Ἠλία, Μιχαλάκη - Παλιαπιδιά - Καραντάνα - Καρδίτσα - ἢ ἀπὸ τὸν Προφήτη Ἠλία, πρὸς Μολόχα σύνορα Θεσσαλίας - "Απιδιά - Δαφνοσπηλιά - Καρδίτσα. "Απὸ τοῦ Κουτσοπάνου, κατευθύνεται ὁ δασικὸς δρόμος πρὸς τὴν Ράχη τοῦ ἐλατόφυτου Ζαχαράκη, ὅπου πηγὴ ἐξαίρετου πόσιμου νεροῦ. "Απὸ ἐκεῖ περνώντας τὰ ὄρια Εὐρυτανίας - Θεσσαλίας φθάνουμε στὸν "Αἰθάναση μὲ διακλάδωση γιὰ τὴν Ρεντίνα. Κοντὰ σ' αὐτὴν τὴ κομπολὴ λέγεται ὅτι βρισκόταν ἡ ἀρχαία πόλις "Αγγεῖαι ποὺ προχριστιανικὰ εἶχε μιὰ ἰδιοκτησιακὴ διαφορὰ μὲ τὴν πόλιν Κτιμένη. Σὲ μιὰ ὥρα ἀπόστασι ἀπὸ τὴν Ρεντίνα βρίσκεται τὸ μοναστήρι τῆς Παναγίας (Κοίμησις τῆς Θεοτόκου) και τοῦ "Αγίου Βασιλείου, ἱερομάρτυρος "Αγκύρας, ποὺ γιορτάζει στίς 22 Μαρτίου και τοῦ ὁποῖου ὁ κεντρικὸς ναὸς ἔχει καλῆς βυζαντινῆς τέχνης τοιχογραφίες τοῦ 1662.

XXI. ΑΠΟ ΖΑΧΑΡΑΚΗ ΠΡΟΣ ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ

"Η τοποθεσία αὐτὴ εἶναι πραγματικὴ διασταύρωση δρόμων ἀπὸ Φουρνά - Μολόχα - Καρδίτσα - Ρεντίνα - Μακρακώμη και Καρπενήσι. Προκειμένου νὰ συνεχίσουμε τὸ δρόμο ἀπὸ δῶ γιὰ τὸ Καρπενήσι θὰ βαδίσουμε ὁλόρραχα πρὸς τὰ Ν.Δ., δηλαδὴ πρὸς τὸ Βελούχι, σὲ καλῆς βατότητας δρόμο και περνώντας ἀνάμεσα ἀπὸ πυκνὰ δάση ἐλατιῶν θὰ φθάσουμε στὴν τοποθεσία Σερμιτζέλη, ὅπου θὰ συναντήσουμε τὴν πρώτη ἀριστερά μας διακλάδωση γιὰ τὸ Παλιόκαστρο Φθιώτιδος - "Άγιος Γεώργιος - Λαμία. "Ο δρόμος συνεχίζεται ἀπὸ τοῦ Σερμιτζέλη μὲ σημεῖο κατευθύνσεως τὸ Βελούχι. "Αφίνουμε δεξιά μας τὴ βρύση Σερμιτζέλη μετὰ ἕνα χλμ. ἀπὸ δῶ και σὲ λίγο συναντᾶμε τὸν Προφήτη Ἠλία (Αἰλιά) τῆς Φθιώτιδος, ὅπου πάλι ὑπάρχει διασταύρωση ἀριστερά μας, ὅπως ἀνεβαίνομε γιὰ τὸ Νεχῶρι και δεξιά μας γιὰ τὸν "Άγιον Χαράλαμπο - "Αγία Τριάδα. "Εμεῖς θ' ἀκολουθήσουμε κατ' εὐθείαν τὸ δρόμο πρὸς τὸ Βελούχι, ποὺ μέσω τῶν ἁγίων "Αποστόλων μᾶς ὁδηγεῖ στὴν πρωτεύουσα τῆς Εὐρυτανίας. Θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἀξίζει νὰ σταθμεύσῃ κανεὶς γιὰ λίγο στὴν Ράχη τοῦ Προφήτη Ἠλία γιὰ νὰ γνωρίσῃ πεζοπορώντας δυτικὰ ἐπὶ 15' ὥρας τὸ Κεφαλόβρυσο (μεγάλῃ νερομάννα) τοῦ Βοϊδολεῖβαδου "Α γ ι α ς Τ ρ ι - ἁ δ α ς, καθὼς και στὴν δευτέρῃ στρῶφί μας ὅπως ἀνεβαίνομε μετὰ τὸν "Αἰλιά γιὰ τὸ Καρπενήσι, τὴ βρύση τῆς Κοπάνας. Εἶναι τέτοια ἡ ποικιλία και ἡ

ὁμορφία τῶν τοπίων τῆς δυσκολοπάτητης περιοχῆς τῶν Δολοπῶν και τῶν "Αγράφων, ποὺ ἀξίζει κάθε κόπο γιὰ νὰ τὴ γνωρίσῃ και τὴν ἀπολαύσῃ κανεὶς μὲ κάθε δυνατὸ συγκοινωνιακὸ μέσο ἢ και πεζοπορικὰ, καθὼς ἐπίσης και τὸ Ν.Δ. τομέα τῆς Εὐρυτανίας τὸν πυκνὰ ἐλατόφυτο ἀπὸ τὴν Ράχη Βελουχιῶς μέσω Κρικέλλου Δομνίστας ὡς τὸ Σταυροπήγι. Τέλος, ξίζει τὸν κόπο νὰ φτάσῃ κανεὶς και ὡς τὸ ἀσύγκριτο Λημέρι τῶν "Απεραντῶν κι' ἀκόμη ὡς τὸ ἀπόμερο, ἀλλὰ γραφικώτατο Βασιλέσι σ' ἐκεῖνο τὸ παραμυθένιαν ὁμορφίαν χωριουδάκι, καθὼς και σὲ μερικοὺς ἄλλους τέτοιους ἀλυσμονήτους οἰκισμοὺς τῆς Εὐρυτανίας. Πατώντας τὰ ἅγια και πανένδοξα αὐτὰ χῶματα ὁ ἐπισκέπτης θὰ κάμῃ τὴν εὐχάριστη διαπίστωση, ὅτι ὑπάρχουν ἀκόμη ἐδῶ πάνου ὀρεσίβιοι κάτοικοι. ποὺ δὲν μπόρεσαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ πατρογονικὸ γωνολίθι, γιατί δὲν ἦταν δυνατό νὰ ἀνεχθοῦν τὸ ἄγχος και τὴ δηλητηριασμένη ἀτμόσφαιρα τῶν πόλεων. Αὐτοὶ ἀξίζουν ὁλόκληρο τὸ θαυμασμὸ μας και γι' αὐτὸ και γιατί, παρ' ὅλες τὶς ἀντιξοότητες και τὴ λιτὴ διαβίωσή τους, συνεχίζουν τὴ δύσκολη γεωργοκτηνοτροφικὴ βιοπάλη τους. Κι' ἔτσι διαιωνίζουν ἕνα παραδοσιακὰ ἀμόλυντο χρέος τῶν "Ελλήνων χωρικῶν, ἐκφραστικὸ δυὸ μεγάλων και ἀκατάλυτων ἀρετῶν τῶν: τῆς φιλοξενίας και τῆς ἀγάπης τῶν στὴν πατρίδα γῆ, ποὺ τόσο δυνατὰ εἶναι δεμένη μὲ τὴ ζωὴ και τὰ ἰδανικά τους.

Π.Ι.Β.

XXII. Ε Π Ι Λ Ο Γ Ο Σ

"Αγαπητοὶ φίλοι τῆς Εὐρυτανίας,

Σᾶς δείξαμε ὅσες μπορέσαμε ὁμορφιές ἀπὸ τοῦτο τὸν ἀπόμερο, ἀλλὰ δοξασμένο τόπο, ποὺ ἂν εἶχε τὶς εὐρωπαϊκὲς ἀνέσεις, θὰ ἦταν ἀσφαλῶς περισσότερο γνωστὸς ἀπὸ τοὺς ὁμοίους τοῦ τῆς Εὐρώπης και θὰ προσεῖλκυε πολὺ περισσότερους φίλους γιὰ ν' ἀπολαύσουν τὰ ἐξαιρετὰ και ἀνεκτίμητα φυσικὰ ἀγαθὰ του, ποὺ πλουσιοπάροχα τοῦ χάρισεν ἡ Φύση.

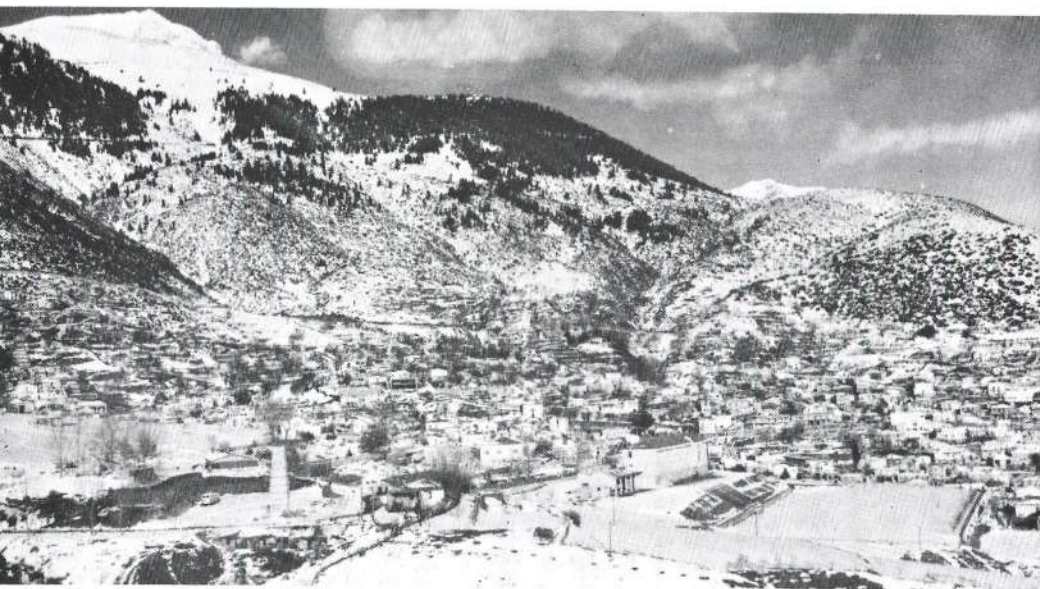
Οἱ τυχὸν μικροδυσκολίες, ποὺ δὲν ἀποκλείεται νὰ συναντήσατε, στίς διαδρομὲς σας ἀνάμεσα ἀπὸ τὶς τραχεῖες βουνοπλαγιές, τὰ δυσκολοδιάβατα ποτάμια, τὰ βουίζοντα ρέματα και τοὺς δρόμους τῆς Εὐρυτανίας και τὴν χωρὶς τὰ δέοντα μέσα ἐπικοινωνία σας μὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ ἐνδιαφέροντα ἀξιοθέατά της, καθὼς εἶναι οἱ μηχανικὲς λίμνες της, τὰ χριστιανικὰ μνημεῖα και πλείστες ἱστορικὲς και λοιπὲς τοποθεσίες της, θέλομε νὰ πιστεύουμε, ὅτι δὲν πρόκειται νὰ μεταβάλουν ἢ ἔστω νὰ μετριάσουν τὸ σύνολο τῶν καλῶν ἐντυπώσεων, ποὺ ἀσφαλῶς πρέπει νὰ ἔχετε ἀποκομίσει μὲ τὸ πέρασμά σας ἀπὸ τὴν Εὐρυτανία.

"Ετσι, μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ ἐλπίζωμε, ὅτι τὶς τυχὸν καλὲς κρίσεις σας, ἴσως δὲ μερικὰ και τὸν θαυμασμὸ σας, θέλετε μεταδώσει μὲ ἐνθουσιασμὸ στοὺς γνωστοὺς και φίλους σας.

Εἴμαστε δὲ βέβαιοι, ὅτι και αὐτοί, γνωρίζοντας τὴν Εὐρυτανία θὰ συμφωνήσουν μὲ ὅλους τοὺς ὡς τώρα ντόπιους και ξένους τουρίστες, ποὺ τὴ γνωρίσαν και ποὺ τῆς ἔδωσαν τὴν ἐπάξια και ταιριαστὴ ἐπωνομασία τῆς «Ἑλβετίας τῆς Ἑλλάδος». Αὐτὸ θὰ εἶναι ἡ καλύτερη ἀπόδειξη γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ τοῦ παρόντος ὁδηγοῦ και γιὰ μᾶς ἡ σπουδαιότερη ἱκανοποίηση.

Χιονισμένα έλατα στην Ερυθτανία.

Ερυθτανία. Τò χιονισμένο Καρπενήσι.

Τò γραφικό Λημέρι. (Φωτ. Θεογιάννη. (1965).

Τò νέο ξενοδοχείο «Ξενία Β'» του Καρπενησιού

Δερμάτι 1939. (Φωτ. Ι. Καρδαρά).

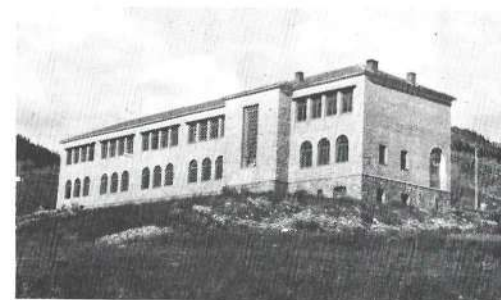
Καλεσμένο. Κατεβαίνοντας για τη Γέφυρα της Μέγδοβας.
(Φωτ. Ζημέρη).

Γοητευτικά δρομάκια στο Κρίκελλο.

Κύφος. Ἡ δεξαμενή πὸν τῇ λένε Ξυρόβρουση, με δίπλα της αὐτοὺς πὸν με ὠδήγησαν
στὸν ἐρημωθέντα οἰκισμό τῆς Κύφου. (Φωτογρ. Π. Ι. Βασιλείου 1961).

Γυμνάσιο Καρπενησιῶ. (Φωτογρ. Καλατζῆ).

Τεχνικὴ Σχολὴ Καρπενησιῶ (1965).

Τσοπάνηδες κοντά στη Λούτσα λιμνούλα του Βελουχιού.
(Φωτ. Σ. Μελετζή).

"Όμιλος του Συλλόγου 'Αγιατριαδιδῶν
Εἰδρυτανίας στους Δελφούς (1965).
(Φωτ. Π. Βασιλείου).

Μικρὸ Χωριό. "Ενα καινούργιο σπίτι. (1971).

Τὸ ὄμορφο Κλαψί.

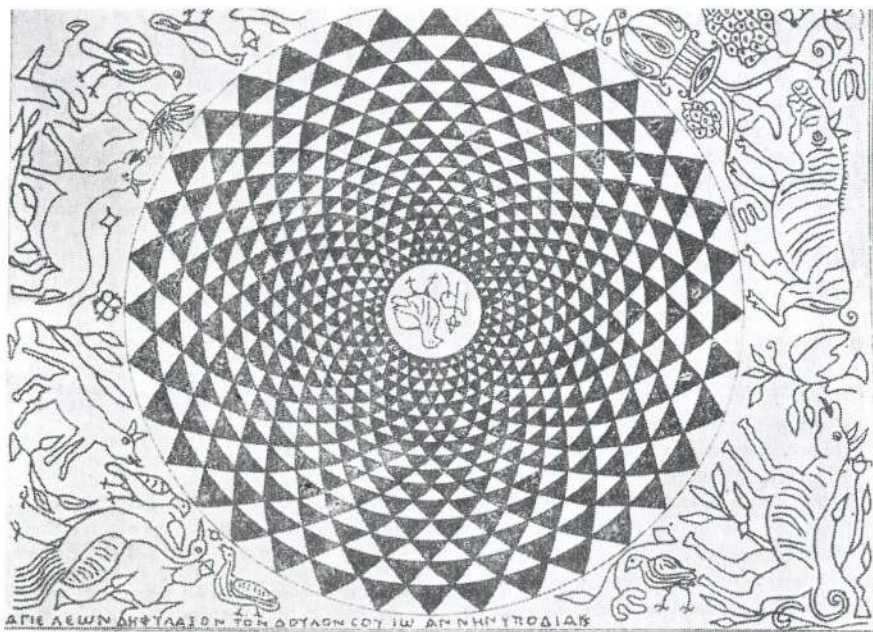
ΔομIANOI μὲ τίς ἑτρίνες στέγες τους. Δυτ. Φραγγίστα. (Φωτογρ. Π. Βασιλείου).

Ὁ θρυλικὸς καλόγερος τῆς Γρανίτσας.
(Φωτογρ. Π. Βασιλείου).

Τοιχογραφίες τοῦ Μοναστηριοῦ
Προυσοῦ (13ον αἰώνα).

Κλαψί. Τὸ β' διάχωρο τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου παλαιοχριστιανικῆς (βασιλικῆς) ἐκκλησίας ὁ «Ἁγ. Λεωνίδης». Ἔργον τῶν ἀρχῶν τοῦ β' αἰῶνα.

Χιονισμένο σπίτι τοῦ Καρπενησιοῦ μὲ τὰ κρυστάλλινα κρόσια τῆς στέγης του, πὺν θυμίζουν τὸ θαυμάσιο Σπήλαιο Δηροῦ.

Τοιχογραφίες τοῦ Προφητηλίου (Ἁγίας Τριάδος Κιθμενίου). (Φωτ. Π. Βασιλείου 1963).

Χιονισμένα ἔλατα στὴν Εἰδρυτανία.

Τὸ Νομαρχιακὸ μέγαρο τῆς Εἰδρυτανίας.

Σ.Σ.: Πέντε ἔργα τοῦ φίλου ζωγράφου κ. Σπ. Βασιλείου ἀναδημοσιεύσαμε ἐδῶ ἀπὸ τὸ Ἡμερολόγιο 1969 τῆς Α.Γ.Ε.Τ. «Ἡρακλῆς-Ὀλύμπος» τὴν ὁποία ὡς καὶ τὸν ζωγράφο, εὐχαριστοῦμεν γιὰ τὴν εὐγενικὴ παραχώρησή των.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Ι. ΠΑΝΟΥ : ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΓΙΑΝΝΟΥΛΗΣ Ο ΑΙΓΩΛΟΣ και οι σπουδαιότεροι μαθητές των Σχολών των 'Αγράφων. σσ. 130 εικ. 9, 1957 (Α' βραβείο 'Ακαδημίας 'Αθηνών 1958).

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ : Η ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΛΙΤΖΑΣ ΚΑΙ ΑΓΡΑΦΩΝ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ ΜΕ ΣΥΝΤΟΜΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ ΤΩΝ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΧΟΛΩΝ ΤΗΣ (1960), σ.σ. 256, εικ. και φωτοτυπίες ανέκδοτων εγγράφων και κωδικών 63. Πρόκειται περί έργου που για πρώτη φορά φέρνει εις τὸ φῶς τὴν ἱστορίαν τῆς Εὐρυτανίας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ 1960. ('Ετιμήθη μὲ τὸ χρυσὸν Μετάλλιο τῆς Ἱερᾶς πόλεως Μεσολογγίου 1961).

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ : Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ «ΑΓΙΑ ΤΡΙΑΔΑ» τοῦ Καρπενησιοῦ μὲ εἰσαγωγή γιὰ τὰ ἱστορικά καὶ τουριστικά ἐνδιαφέροντα τοῦ Καρπενησιοῦ καὶ τῆς Εὐρυτανίας (1962) σ.σ. 130 σχεδ. 2.

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ : ΧΡΟΝΙΚΟ ΘΥΣΙΑΣ ΕΘΝΟΜΑΡΤΥΡΩΝ στὸ Μικρὸ Χωριὸ Εὐρυτανίας τὴν 24-12-1942. (1962) σ.σ. 60, εικ. 14.

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ : Ο ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΚΑΤΣΑΝΤΩΝΗ (τοῦ 'Επαμ. Φραγγίστα). 'Επανεκδόση στὴν ἀπλὴ γλῶσσα μὲ ἐπιμέλεια, σχόλια καὶ βιογραφικὰ σημειώματα τοῦ Π. Ι. Βασιλείου (1963) σ.σ. 80, εικ. 6 Πρόκειται γιὰ ἓνα βιβλίο πὺδ διαβάζοντάς το κανεὶς μπορεῖ νὰ περηφανεῖται γιὰτὶ γεννήθηκε καὶ λέγεται 'Ελληνας.

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ : ΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΤΗΣ ΤΑΤΑΡΝΑΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ ('Αθῆναι 1970) «πολύτιμο δῶρο ἀλήθειας κ' ὁμορφίης σ' ὁλόκληρη τὴν 'Ελλάδα», σ.σ. 224, εικ. 96. Ζωντανεῖται τὴν ἱστορία καὶ τὴ δρᾶση τοῦ λαοῦ μᾶς γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς λευτεριᾶς του

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ : Η ΑΡΧΑΙΑ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ, 'Αθῆναι 1961.

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ : Η ΑΓ. ΤΡΙΑΔΑ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ, ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ «Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΛΒΕΤΙΑ» μὲ εἰσαγωγικὸ σημείωμα γιὰ τὴν τουριστικὴ ἀξιοποίηση τῆς Εὐρυτανίας σ.σ. 24, εικ. 27 (1958).

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ : ΕΥΡΥΤΑΝΕΣ ΑΓΩΝΙΣΤΕΣ ΤΟΥ 21 (1959). ('Απόσπασμα εὐρυτέρας σχετικῆς ἐργασίας του).

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ : ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΘΗΣΑΥΡΟΙ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ. (Προχριστιανικοὶ καὶ μεταχριστιανικοὶ), 'Αθῆναι (1959).

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ : Η ΠΑΝΑΓΙΑ Η ΔΟΜΙΑΝΙΤΙΣΣΑ 'Αθῆναι (1959).

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ : Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 21 ΣΤΗΝ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ καὶ ἡ καταστροφὴ τοῦ Καρπενησιοῦ, 'Αθῆναι (1959).

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ : Ο ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΓΟΡΔΙΟΣ ΩΣ ΓΙΑΤΡΟΣ καὶ ὀκτὼ ἀνέκδοτες ἐπιστολές του ἀπὸ τοῦ 1717 ὅπου ὑποδεικνύει τρόπους θεραπευτικῆς τοῦ καιροῦ του, σ.σ. 16, εικ. 4 (1960).

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ : Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΟΒΡΥΣΟΥ ΚΑΡΠΕΝΗΣΙΟΥ καὶ ὁ θάνατος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη. ('Επανόρθωση ἀνακριβειῶν ἱστορικῶν συγγραφέων). Πότε ἐγινε ἡ μάχη καὶ πῶς καὶ πότε σκοτώθηκε ὁ Μάρκος Μπότσαρης, 'Αθῆναι (1960).

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ : ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΚΑΙ ΤΙΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ (Σάικα, Καρπενήσι, Παυλόπουλο, Παπαδιά καὶ Νεράϊδα) σελ. 16, εικ. 7 (1960).

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ : Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΕΥΡΥΤΑΝΩΝ ΣΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 21 (1961).

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ : ΤΟΠΩΝΥΜΙΚΑ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ (Τοπώνυμα Κοινοτήτων: 'Αγ. Τριάδος, Δομιανῶν τ.δ. Κτημενίων καὶ Μικροῦ Χωριοῦ) (1962).

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ : ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ «Ο ΕΚ ΦΟΥΡΝΑ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΣ» (1670 - 1745). 'Η ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του. 'Ανάτυπο ἀπὸ τὴν Ὁρησκευτικὴ καὶ 'Ηθικὴ 'Εγκυκλοπαίδεια, 'Αθῆναι 1964, τ. Ε', σ. 60 - 82.

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ : 'Η ἀγιογραφικὴ τέχνη καὶ οἱ ζωγράφοι τῆς στὴν Εὐρυτανία, σὺν π. Ζυγὸς 'Αθῆναι 1957 Νο 25 σ. 19 - 23.

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ : ΤΑ ΑΓΡΑΦΑ (Γεωγραφία, ἱστορία, τέχνη, μοναστήρια καὶ σχολεῖα ἐπὶ τουρκοκρατίας κ.λπ.). Συμπληρωμένο ἀνάτυπο ἀπὸ τὴν Αἰτωλοακαρνανικὴ καὶ Εὐρυτανικὴ 'Εγκυκλοπαίδεια, 'Αθῆναι 1964, τ. Α' σ. 157 - 173.

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ : ΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΠΡΟΥΣΟΥ, 'Αθῆναι 1965. Συμπληρωμένο ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ «Ρουμελιώτικο 'Ημερολόγιο» 1965, σελ. 32 εικ. 12.

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ : Χωριά τῆς Εὐρυτανίας πὺδ καταστράφηκαν καὶ ἐρημώθηκαν, 'Αθῆναι 1969.

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ : Ρουμελιώτες ἀγωνιστές στὴν ἐποποιία τοῦ Μεσολογγιοῦ. 'Αθῆναι 1970.

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ : Τὸ ἀρματολίκι τῶν 'Αγράφων καὶ ὁ 'Αλέξ. Μαυροκορδάτος στὴ διαμάχη 'Ράγκου-Καραϊσκάκη» σὺν π. 'Επιθεώρηση Τέχνης, 'Αθῆναι 'Ιούλιος 1956 Νο 19 σ. 15 - 21.

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ : Γεώργιος Καραϊσκάκης : στὴ Ὁρησκευτικὴ καὶ 'Ηθικὴ 'Εγκυκλοπαίδεια τ. 7, σ. 340 - 344.

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ : 'Ο 'Αναστάσιος Γόρδιος καὶ ἡ διαθήκη του (1970). 'Ανάτυπο ἀπὸ τὸ π. «Στερεὰ 'Ελλάς», 'Ιούλιος 1969.

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ : 'Ο 'Αναστάσιος Γόρδιος καὶ τὸ ἔργο του, σὺν π. «Θεσσαλικά Χρονικά» 'Αθῆναι 1971. Γιὰ τοὺς ἐνδιαφερομένους γιὰ τὰ ἱστοριο-λαογραφικὰ τῆς Εὐρυτανίας ἀξιοσημεῖωτα εἶναι : 'Υπὲρ τὰ 300 ἄρθρα του (λήμματα), πὺδ ἀφοροῦν κατὰ τὸ πλεῖστον στὰ ἱστορικά τῆς Εὐρυτανίας καὶ πὺδ ἐδημοσιεύθησαν στὶς 'Εγκυκλοπαίδεις : 1) Στὴ Γενικὴ Παγκόσμιο 'Εγκυκλοπαίδεια «Πάπυρος-Λαρούς», 'Αθῆναι 1960-1963 τόμοι 12. 2) Στὴ Ὁρησκευτικὴ καὶ 'Ηθικὴ 'Εγκυκλοπαίδεια, 'Αθῆναι 1962-1968 τόμοι 12. 3) Στὴ Μεγάλῃ 'Αμερικανικὴ 'Εγκυκλοπαίδεια, 'Αθῆναι 1966-1970 τόμοι 20. 4) Στὴ Νέα 'Ελληνικὴ 'Εγκυκλοπαίδεια (Χάρη Πάτση) 'Αθῆναι 1968 τόμοι 12. 5) Στὴ Μεγάλῃ 'Εγκυκλοπαίδεια τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας (Πάτση), 'Αθῆναι 1968 τόμοι 12. 6) Στὴν Αἰτωλοακαρνανικὴ καὶ Εὐρυτανικὴ 'Εγκυκλοπαίδεια 'Αθῆναι Α-Δ. (1964-1967) τόμοι 2. 'Επίσης πλεῖστα ἄρθρα καὶ ἀναποκρίσεις του γιὰ τὴν Εὐρυτανία καὶ κυρίως γιὰ τὰ ἀφορώντα σὲ ἱστορικά, τουριστικά καὶ λαογραφικά ἐνδιαφέροντά της, καθὼς καὶ γενικώτερα γιὰ τὴ Ρούμελη, ἔχουν δημοσιευθῇ στὸν ἐπαρχιακὸ καὶ ἀθηναϊκὸ τύπο καὶ σὲ περιοδικὰ ἀπὸ τοῦ 1924 ὡς τὰ σήμερα. (Νεοελληνικὰ γράμματα, Νέα 'Εστία, «Εὐρυτανικά Χρονικά» κ.ἄ).

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ : σὺν π. «'Αγιοτριαδικὰ γράμματα» (Μάιος 1962 Νο 1 ἔως Δ/βριος 1966 Νο 9) ἐδημοσιεύθησαν πλεῖστα ἄρθρα του, μελέτες κ.λπ. γιὰ τὰ ἱστορικά καὶ λαογραφικά τῆς 'Αγ. Τριάδος καὶ γενικώτερα τῆς Εὐρυτανίας.

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ : «Τὰ τέμπε τῆς Εὐρυτανίας» στὴν ἐφημ. «Εὐρυτανία» 'Αθῆναι 1/6/1929 σ. 1. Στὴν ἐφημερίδα αὐτὴ ἀπὸ τὸ 1929 - 1931 θὰ εὕρη κανεὶς κάθε τι σχετικὸ μὲ τὴν τότε ζωὴ καὶ κίνηση τῶν Εὐρυτάνων. 'Ενας τόμος ὑπάρχει στὴ βιβλιοθήκη μου.

ΒΛΑΧΟΥ Κ. ΠΑΝΑΓ. : 'Ο Στέφανος Γρανίτσας καὶ ἡ λαογραφία τῆς Εὐρυτανίας. 'Αθῆναι 1961.

ΒΡΑΧΑ ΓΙΑΝΝΗ : 'Ετσι ζοῦμε σὺν χωριὸ μᾶς, 'Αθῆναι 1964.

«ΓΡΑΝΙΤΣΑ ΣΤΕΦ.» : 'Απαντα». Συγκέντρωση, πρόλογος, εἰσαγωγή καὶ ὑπόμνημα Μάρκου Γκιόλια, 'Αθῆναι 1970.

ΓΟΥΛΑ Γ. ΔΗΜΟΣ. : 'Η Εὐρυτανία καὶ τὰ προβλήματά της, 'Αθῆναι 1945.

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ : Ροβολάει ἓνας λεβέντης, 'Αθῆναι 1959.

ΓΕΛΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΦΙΛΙΠ. : 'Η 'Αγία Τριάδα καὶ ἡ Βράχα (Εὐρυτανίας) στὴν ἐφ. «'Η Βραδυὴ» 'Αθῆναι 18/10/1971.

ΔΗΜΑΡΑ Κ. : Θεοφάνους τοῦ ἐξ 'Αγράφων, βίος Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, 'Αθῆναι 1938 ὅπου δημοσιεύθηκε τὸ πῶς ἐνδιαφέρον τμήμα τοῦ Κώδικα τοῦ Διονυσίου.

ΖΑΡΑ Α. ΧΡ. : Τὸ Κρίκελλον Εὐρυτανίας, 'Αθῆναι 1960.

ΖΟΡΜΠΑ ΑΠΟΣΤ. : Τὸ Παλιόκαστρο Φθιώτιδος, 'Αθῆναι 1969.

ΙΕΡΕΩΝ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ : 70 ἐκθέσεις ἀπὸ τοῦ 1951 - 1954, γιὰ τὰ ἱστορικά καὶ λαογραφικά τῶν χωριῶν πὺδ ὑπηρετοῦσαν, συγκεντρώθηκαν μὲ ἐντολὴ τοῦ Μητροπολίτη Ναυπακτίας καὶ Εὐρυτανίας Χριστοφόρου. 'Αντίγραφο τούτων εὐγενῶς παρεδόθη στὸν Π. Βασιλεῖον ἀπὸ τὸν νῦν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Ναυπακτίας καὶ Εὐρυτανίας κ.κ. Δαμασκηνό.

ΚΟΥΤΣΟΥΚΗ Σ. ΚΛΕΟΜ. : Τὸ Μικρὸ Χωριὸ. ('Ιστορικὴ καὶ λαογραφικὴ ἔρευνα). 'Αθῆναι 1969 (σ.σ. 255).

ΚΥΤΣΟΚΑΛΗ Δ. ΚΩΣΤΑ : Τυμφορηστὸς (Δ. Παπαδόπουλος 1870 - 1930) 'Αθῆναι 1961.

ΚΑΡΑΣΜΑΝΗ ΛΑΜΠΡΟΥ : 'Ιστορικὰ καὶ Εὐρυτανικὰ σελίδες, Λαμία 1931.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΝΩΣΙΣ ΔΗΜΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ : Στοιχεῖα συστάσεως καὶ ἐξελέξεως τῶν Δήμων καὶ Κοινοτήτων τοῦ Νομοῦ

Εὐρυτανίας, Ἀθήναι 1961.

ΚΑΡΑΠΠΕΡΗ ΦΩΤΗ: «Μετερεολογικαὶ τινες παρατηρήσεις ἐν Εὐρυτανίᾳ κατὰ τὰ ἔτη 1898-1903» στὸ π. «Εὐρυτανικά Χρονικά», Ἀθήναι 1960 Νο 2 σ. 50-52.

ΚΟΣΠΕΝΤΑΡΗ ΓΙΑΝΝΗ: Τὸ δασικὸ πρόβλημα τῆς Εὐρυτανίας, Ἀθήνα 1962.

ΚΑΚΑΒΑ Α. ΓΙΑΝΝΗ: Δομῖανοί, Ἀθήνα 1964.

ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΥ ΔΗΜ.: Πῶς ὑφαίνουν καὶ ντύνονται οἱ Αἰτωλοί. Ἀθήνα 1927.

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ: Στὰ βουνὰ τοῦ Κατσαντῶν, Ἀθήνα 1935.

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ: Στ' Ἀγραφα ἕνα ταξίδι. Ἀθήνα 1929.

ΜΕΛΕΤΖΗ ΣΠ. & ΓΕΛΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΦΙΛ.: Τὸ Μοναστήρι τοῦ Προυσοῦ, 1970.

ΜΕΡΛΙΕ Ο ΜΕΛΠΩ: Πῶς ὑφαίνουν καὶ ντύνονται οἱ Αἰτωλοί. Ἀθήναι 1927.

ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ: Τραγούδια τῆς Ρούμελης, Ἀθήναι 1931.

ΜΠΑΚΟΓΙΑΝΝΗ Κ. ΠΑΥΛΟΥ: Ἡ Εὐρυτανία καὶ οἱ οἰκονομικὲς τῆς δυνατότητες, Ἀθήναι 1960.

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Σ. ΑΡΙΣΤΑΡΧΟΥ: Ἡ γέφυρα τῆς Τατάρνας, Ἀθήναι 1970.

ΠΑΥΛΑΚΟΥ Π. ΗΛΙΑ: Μελέτη καὶ πρόγραμμα οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τοῦ Νομοῦ Εὐρυτανίας, Καρπενήσιον 1960.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Θ. ΧΡ.: Ἡ Δομνίτσα τῆς Εὐρυτανίας, Ἀθήναι 1961.

ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΧΑΡ.: Στὶς πλαγιὲς τοῦ Τυμφρηστοῦ Ἀθήνα 1962.

ΠΑΠΠΑ Γ. ΠΑΝΑΓ.: Τὸ Καλεσμένο Εὐρυτανίας, Ἀργίνο 1965.

ΠΑΠΑΘΕΟΥ Ν. ΘΕΟΔ.: Ὁ Προυσὸς καὶ τὸ μοναστήρι του, Ἀθήνα 1966.

ΠΕΡΙΣΤΕΡΗ ΣΠ.: Λαογραφικὴ μουσικὴ ἀποστολὴ εἰς Εὐρυτανίαν (4/7-3/8/1962), ἀνὰ τὴν Ἐπετηρίδα τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχεῖου, Ἀθήναι 1964, τ. 15 & 16 (1962-1963), σ. 288-303.

ΣΑΜΑΡΑ Κ. ΗΛΙΑ: Λαογραφία Κλειστοῦ Εὐρυτανίας, Ἀθήναι 1964.

ΣΤΑΦΥΛΑ ΜΙΧΑΛΗ: Πατροκοσμᾶς (θεατρ.). Ἀθήνα 1962. Ἡ Εὐρυτανία (ποίημα) Ἀθήνα 1962.

ΣΤΑΜΕΛΟΥ ΔΗΜ. Ρουμελιώτικο ἡμερολόγιο, Ἀθήνα 1957-1970.

ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΥ Κ.: Ἡ ἀρχαία Αἰτωλία, Ἀθήναι 1939.

ΤΟΛΗ Σ. ΔΗΜ.: Τὸ χωριὸ Καροπλέσι καὶ ἡ περιοχὴ Ἀγρᾶφω (ἱστορία-λαογραφία), Θεσσαλονίκη 1969 σ.σ. 299.

ΤΣΙΤΣΑ Κ. ΣΕΡΑΦ.: Τουριστικὴ Φθιώτις, Ἀθήναι 1957.

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ: Τ' Ἀγραφα τῆς Πίνδου, Ἀθήναι 1968, σ.σ. 96.

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: (ἐκδ. «Ὁργανισμοῦ Τουριστικῶν ἐκδόσεων» Κολοκοτρῶνη 11), Ἀθήναι 1962, τ. 1ος καὶ 2ος σσ. α' τόμου 612, β' τ. 516.

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ: Συμπλήρωμα, πρακτικὲς πληροφορίες τ. α', Ἀθήναι 1965.

ΥΦΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ Δ. ΙΩ.: Αἱ ἐκκλησίαι τῆς Καστανέας Εὐρυτανίας καὶ ὁ Καστανοφύλλης Κύριλλος, Ἀθήναι 1966, σ.σ. 54.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ξενογλώσσων καὶ ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων ἀναφέρεται ἐντὸς τοῦ κειμένου.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ: ΕΥΡΥΤΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, Ἀθήναι 1959-1961, τεύχη 3. Ἐκδόση Πανευρυτανικῆς Ἑταιρείας. ΦΘΙΩΤΙΣ Λαμία 1957-1960. ΣΤΕΡΕΟΕΛΛΑΔΙΚΗ ΕΣΤΙΑ Λαμία 1960 κέξ. (ἐκδόση ἀμοτέρων ὑπὸ τῆς Νομαρχίας Λαμίας). ΑΙΤΩΛΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ Ἀργίνο 1961 κέξ. (Ἐκδόση Μάρκου Γκιόλια). ΑΓΙΑΤΡΙΑΔΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ Ἀθήνα (Μάρης 1962 Νο 1-Δ/βριος 1966 Νο 9). Ἐκδόση τοῦ ἐν Ἀθήναις Συλλόγου Ἀγιατριάδων Εὐρυτανίας. Περιέχει πλείστα ἄρθρα καὶ μελέτες ἱστορικὸ καὶ λαογραφικὸ περιεχομένου γιὰ τὴν Ἀγ. Τριάδα καὶ γιὰ ὁλόκληρην τὴν Εὐρυτανία τοῦ Π. Βασιλείου κ.ἄ. ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΣ Ἀθήναι Φεβρ. 1969-Δ/βριος 1969. τεύχη 12. Συνεχίζεται ἡ ἐκδόσή του με ποικίλη ρουμελιώτικη ὕλη ἀπὸ τὸν Ἡλ. Ἀσημάκοπουλο. ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ ἐκδόση Νομαρχίας Εὐρυτανίας (1969-1971). Συνε-

(Συνέχεια ἐναντι) →

XXV. ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ ΤΟΠΩΝΥΜΙΚΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ*

Α

ΑΓ. ΑΝΔΡΕΑΣ Καρπενησιοῦ 34, 72, 118, 119.

Ἀγ. Ἀπόστολοι (Μερκάδας) 80.

ΑΓ. ΒΛΑΧΕΡΝΑ, με τοὺς οἰκισμοὺς

Ἀμπέλια καὶ Βαμβακιὲς 107.

Ἀγ. Γεώργιος (Φθιώτιδος) 57, 162.

ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ, τ. δ. Ἀγραιῶν 132.

Ἀγιώργης (Προυσοῦ) 107.

ΑΓ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ (Ἀγραιῶν) με οἰκισμοὺς: Γάβρινα, Μακρινάγκου 144.

Αἰθανάσης (Καρπενησιοῦ) 79.

Αἰλιάς, Ράχη Νεχωριοῦ 85, 162.

Ἀγ. Ἰωάννης (Ἀγ. Τριάδος) 91 (ἐκκλησιάκι).

Ἀγ. Ἰωάννης Πρόδρομος (Ἀγραιῶν) 149.

Ἀγ. Λεωνίδης (Κλαψιοῦ) 116, 164 (ἐκκλησία παλαιοχριστιανικῆ).

ΑΓ. ΝΙΚΟΛΑΟΣ (Καρπενησιοῦ) 117, 118.

Ἀγ. Παρασκευὴ (Βραγγιανῶν) 71, 142.

Ἀγ. Παρασκευὴ (Δομιανῶν) 72, 79, 194.

Ἀγ. Ταξιάρχης (Μαράθου) 142.

ΑΓ. ΤΡΙΑΔΑ (τ.δ. Κτημενίων) 44, 56, 57, 79, 86, 162.

Ἀγ. Τριάδα (Σαΐκας Ἀγρᾶφω) 158, 159.

ΑΓ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ (τ.δ. Κτημενίων) 57, 86, 162.

Ἀγκάθα (βουνὸ Ἀγ. Τριάδος) 49.

Ἀγραία 32-35, 127-136.

ΑΓΡΑΦΑ (με τοὺς οἰκισμοὺς Γαβρολισιάδα, Καμάρια, Νεράϊδα (Νιάλα), Παλιόλακκα, Παραμερίτα καὶ Πετράλωνα πρ. Σαΐκα) 37, 38, 41, 138, 142.

Ἀγραφιῶτης (ποτάμι) 31, 34, 134, 140.

Ἀγραφιῶτη Τρύπα 140.

Ἀγράφων βουνά 31.

Ἀργίνο 18, 57, 13, 134.

ΑΘΗΝΑ-ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ 16.

ΑΛΕΣΤΙΑ 112.

Ἀμπλιανη (Νέα) 122.

ΑΝΙΑΔΑ 117.

Ἀνάνια 30.

Ἀπιδιά 162.

Ἀπεραντία 31-32, 145.

Ἀποκλείστρας σπηλιὰ (Προυσοῦ)

Ἀρωνιάδα 128.

Ἀρχαιολογικοὶ χῶροι Εὐρυτανίας 27.

ΑΣΠΡΟΠΥΡΓΟΣ (με τοὺς οἰκισμοὺς

Ἀμπέλια καὶ Παρηγόρη) 112.

Αὐλάκι 33.

Αὐλακιὲς 134.

Ἀχελῶος 134, 146.

Β

Βαρβαριάδας γέφυρα 140.

Βασιλέσι 162.

ΒΕΛΛΩΡΑ (με τοὺς συνοικ. Κονδυλαίικα, Ὀχθια καὶ Παλιοχώρι) 34, 150.

ΒΕΛΩΤΑ 112.

Βελούχι 20, 67, 76, 162.

Βελουχιῦ ἱστορικὰ 74.

Βελουχιῦ καταφύγιο 4, 5, 73.

Βελουχιῦ λαογραφικά 76.

Βελουχιῦ περιφερειακὸς τουριστικὸς δρόμος 77.

Βελουχιῦ Ράχη 59, 118.

Βελουχιῦ ψηλὴ Κορυφή 21, 25, 73.

Βελουχιῦ στρουγγες 52.

ΒΙΝΙΑΝΗ (παλιά) 32, 50, 129.

ΒΙΝΙΑΝΗ (νέα) 129, 130, 135.

Βοτδολεϊβαδου Κεφαλόβρυσο (Ἀγ. Τριάδος) 162.

Βουνά Εὐρυτανίας 49.

Βουλγάρα (βουνὸ) 38, 97.

ΒΟΥΛΠΗ (με συνοικισμοὺς: Καρναίικα καὶ Λογγίτσι) 34, 149.

Βούλπης κάστρο, 149.

ΒΟΥΤΥΡΟ 115.

ΒΡΑΓΓΙΑΝΑ (μεγάλα) (με συνοικισμοὺς:

Βαλάρια, Καρυά, Κουστέτα, Δέντρο, Κριθάρια καὶ Ἐλατος) 142.

ΒΡΑΧΑ 44, 57, 79, 95, 96.

Βράχας μοναστήρι 95.

Βράχος Παπαδιάς 147.

Γ

Γάβρος 17, 18, 99.

Γεφύρι Δεσπότη (Καρπενησιοῦ) 118.

Γεφύρια Εὐρυτανίας 27, 50.

ΓΡΑΝΙΤΣΑ (με τοὺς οἰκισ. Ἄνω καὶ Κάτω Ποταμί) 56, 151.

Γρανιτσιώτικο ποτάμι 151.

Γρεβενδιάσελο 160.

* Με κεφαλαία εἶναι οἱ ἔδρες τῶν Εὐρυτανικῶν Δήμων καὶ Κοινοτήτων.

χίζεται ἡ ἐκδόσή του με ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες διοικητικῆς καὶ πνευματικῆς φύσεως. ΔΕΛΤΙΟΝ ΚΕΝΤΡΟΥ ΚΟΙΝΩΝ. ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ (πρῶστ. Γ. Μοναστηριώτης) Καρπενήσι 1970-1971 με ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα σχετικὰ με τὴν Κοινωνικὴ πολιτικὴν στὸ Νομό. ΑΠΕΡΑΝΤΙΑΚΑ, Ἀθήναι Μάρτ.-Ἀπρίλ. 1970, Νο 1. Συνεχίζεται ἡ ἐκδόσή του (Δεκέμβρης 1971, Νο 11) ἀπὸ συντακτικὴ ἐπιτροπὴ με ἐπιμελητὴ συντάξεως τὸν κ. Ἀριστ. Οἰκονόμο. Ἐκδίδεται ἀπὸ τὸν Σύλλογον τῶν ἐν Ἀθήναις Ἀπεραντίων Εὐρυτανίας «Οἱ Ἀγ. Ἀνάρχουροι». Περιέχει ἐνδιαφέρουσα ὕλη γιὰ τὴν Ἀπεραντία καὶ γενικώτερα γιὰ τὴν Εὐρυτανία.

Γκούρα (πηγή Γρανίτσας) 151.
 ΓΟΡΓΙΑΝΑΔΕΣ (Καρπενησιού) 17, 18, 114.
 Γουλέικα 131.
 Γούβα (Βραγγιανών) 44.
 Γούρα (πηγή Κύφου) 135.

Δ

ΔΑΦΝΗ (Κουφάλια) 135.
 Δαφνοσπηλιά (Βελέσι) 161.
 ΔΕΡΜΑΤΙ 107.
 Διποτάμου γέφυρα (Προυσού) 107.
 Διποτάμων γέφυρα (Φθιώτιδος) 57
 Δολοπία 30-31, 157-161.
 ΔΟΜΙΑΝΟΙ 30, 41, 79, 94.
 Δομιανίτισσα Παναγία 30.
 ΔΟΜΝΙΣΤΑ (με συνοικισμούς) 'Αμπέ-
 λια, Μαρίνο, Φαντίνου, Μπραίλα) 17,
 18, 56, 121.

Ε

'Εκτροφείο θηραμάτων Εύρυτανίας 114.
 ΕΠΙΝΙΑΝΑ (με τους οικισμούς 'Ανηφό-
 ρα, 'Ασπρόρεμα και Φτέρη) 159.
 ΕΣΩΧΩΡΙΑ (με τόν οικ. 'Ισώματα) 112.

Ζ

Ζαχαράκη Ράχη 81, 162.

Κ

Καγγέλια 41, 77, 79.
 ΚΑΛΕΣΜΕΝΟ (άνω & κάτω) 72, 127, 128.
 Καλλιθέα (Μιάρα) 118.
 Καμαρούλα 134.
 Κάλλιον (Δωρικών) 36, 116.
 Καλύβα διαβάτη 117.
 Καραϊσκάκη Πύργος (Προυσός) 139.
 ΚΑΡΒΑΣΑΡΑΣ (Δολόπων) 160.
 Κάρνο (Κάρβουνο=πηγή Βελουχιού) 74.
 Καρδίτσα 30, 143, 157, 158, 160, 161.
 ΚΑΡΙΤΣΑ (Δολόπων) (με τους οικισμούς
 Μέγα ρέμα, Πλακωτό, Ραφήνα και Χό-
 λιανο) 49, 160.
 ΚΑΡΙΤΣΑ Καρπενησιού 106.
 ΚΑΡΟΠΛΕΣΙ (με συνοικισμούς: 'Αγ.
 'Αγάθη, Γιαννουσέικα, Κουκκείκα και
 'Ανθρό το νέο χωριό) 158.
 ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ (με τὰ χωριά Γοργιανά-
 δες και Καλλιθέα) 60, 77 κ.λ.π.
 Καστανιά ('Αγράφων) 44.
 ΚΑΣΤΑΝΙΑ (Προυσού) 43, 112, 157,
 158.
 ΚΑΤΑΒΟΘΡΑ (Κορύκιστα) 23.
 Κατάστασις τουριστικών πληροφοριών
 όπου ἔδρες κοινοτήτων 22-24.
 Κατσαντώνη λίμνη (Κρεμαστών) 19, 21.
 Κατσαντώνη πηδημα, 134.
 Κατσαντώνη σπηλιά, 140.
 Κάψη (μεγάλη) 58.
 Κάψη (μεσαία) 59.
 ΚΕΔΡΑ (πρ. Χορίγκοβο) 156.

ΚΕΡΑΣΟΧΩΡΙ με τους συνοικ. Κρέντη
 και Σκαμνιά 40, 42, 132, 135, 136, 137.
 Κερασχωριού γυμνασιακό οικότροφείο,
 136.
 Κεφαλόβρυσο 'Α. Τριάδος (τ.δ. Κτη-
 μενίων 92.
 Κεφαλόβρυσο Καρπενησιού 2, 43, 67,
 98.
 ΚΛΑΨΙ 37, 116.
 Κλειδί 102, 106, 112.
 ΚΛΕΙΤΣΟΣ (Κορίτσα) (με συνοικισμούς
 Μαυρόλογο, Μεσοχώρι, Πλάτανο)
 56, 57, 99, 97, 161.
 Κοκκάλια Ράχης Κρικέλλου 36, 116.
 Κοκκινόβρυση ('Αγ. Τριάδος Κτημ. 91.
 Κομματέικα 125.
 Κοντός (Κοντίβα) 125, 127.
 Κοπάνς (κρύση Νεχωριού) 80, 152.
 Κορίτσα 96, 97.
 Κορομηλιά, 42.
 ΚΟΡΥΣΧΑΔΕΣ 14, 18, 114.
 Κουμασίον μοναστήρι 114.
 Κρέντη (Κερασχωριού) 18.
 ΚΡΙΚΕΛΛΟ 17, 18, 119-121, 162.
 Κτιμένη 30, 162.
 ΚΥΠΑΡΙΣΣΙ (Πρασιδς) 155.
 Κύφος 35, 135.

Λ

Λαμία 16, 17, 18, 35, 53, 97, 122.
 Λαμία-Αγ. Τριάδα 16.
 Λαμία-Διπόταμα 57, 85.
 Λαμία - Παλιόκαστρο - Σερμιτζέλη -
 Φουρνά 81.
 ΛΕΠΙΑΝΑ (μαζί με τόν οικισμό Βαρκά)
 134, 151, 154.
 ΛΗΜΕΡΙ (πρ. Κόνιαβη) με τὰ Προσή-
 λια (πρ. Τορνοβέτσια) 151.
 Λιανοκλάδι (Λαμίας) 57, 162.
 Λιάσμπη μνήμα 97.
 Λίμνη Κρεμαστών 'Αχελώου 9.
 ΛΙΘΟΧΩΡΙ (με συνοικισμούς: Βερνίκου,
 Λειβάδια, Καραγκούνικα, 'Ανδριάς και
 Παναγιά) 154.

Μ

Μακρακώμη (Φθιώτιδος) 81, 162.
 Μανώλη γεφύρι 145, 149.
 ΜΑΡΑΘΙΑΣ (Κάτω, μεσαίος 'Αμύριανη)
 129.
 ΜΑΡΑΘΟΣ (Μύρεσι) 'Αγράφων (με τόν
 οικισμό Σέλλο) 141, 144.
 Μαυρίλλο 57, 58.
 Μαυρολογγος 97.
 ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΑ ('Ελσιανη) 129, 135.
 ΜΕΓΑΛΟ ΧΩΡΙΟ με τὸ Γάβρο, 59, 99,
 100.
 Μεσκάδα 57, 58.
 ΜΕΣΟΚΩΜΗ (Τσικλίστα) (με τὴν Κα-
 ρυά) 124.

Μεσοκώμης σπήλαιο 124.
 ΜΕΣΟΧΩΡΙ (Κλειτσού) 96 97.
 ΜΙΚΡΟ ΧΩΡΙΟ 17, 18, 102, 103.
 Μικροχρύσου 158.
 Μοναστηράκι (Καλεσμένου) 128.
 Μοναστήρι Παναγίας Τροβάτου 143.
 ΜΟΝΑΣΤΗΡΑΚΙ 'Αγράφων με τόν οι-
 κισμό Σίχνικο) 137, 140.
 ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ Τατάρνας 19, 148.
 ΜΟΛΟΧΑ 97, 81, 161.
 Μουζάκι (Καρδίτσας) 14.
 ΜΟΥΖΗΛΟ 116.
 Μπακασάκι 127.
 Μπαλτέικο χάνι 107.
 ΜΠΕΛΟΚΟΜΙΤΗ (Δολόπων) 49, 160.
 ΜΥΡΙΚΗ 118.

Ν

ΝΕΟ ΑΡΓΥΡΙΟ 155.
 ΝΕΡΑ-Ι-ΔΑ (Σπινάσσα) (με τους συνοικ.
 Μέγα Λάκκο και Σαραντάπορο) 160,
 161
 Νεχώρι ('Αγραίων) 132.
 Νεχώρι (Φθιώτιδος) 44, 49, 59
 ΝΟΣΤΙΜΟ 114.

Ο

Οίχαλια 29, 36, 122.

Π

Παλιόκαστρο (Τυμφρηστού) 49, 18,
 112.
 Παλιόκαστρο Τατάρνας 145.
 ΠΑΛΙΟΚΑΤΟΥΝΟ 34, 148, 149,
 ΠΑΛΙΟΚΑΤΟΥΝΟ Νέο (με συν/σμούς:
 'Αμπάρες και Τσούκα) 147.
 Παλιοκάτουνο καστρο 149.
 ΠΑΛΙΟΧΩΡΙ ('Αγραίων) με τους οικι-
 σμούς 'Αγ. Γεώργιο, 'Αγ. Νικόλαο και
 Νεχώρι 132.
 Παλιοχώρι (Κύφου) 135.
 Παναγία Τροβάτου (Μοναστήρι) 144.
 ΠΑΠΑΡΟΥΣΙ 127-128.
 ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟ (με τους οικισμούς Πα-
 παδιά (Τέρνοβο) 79.
 ΠΕΤΡΑΛΩΝΑ ('Αραχωβίτσα) 94.
 Ποταμία (Καρπενησιού) 98, 104, 113, 114.
 ΠΡΑΣΙΑ (πρ. ΖΕΛΕΝΙΤΣΑ) με τους συ-
 οικισμούς Φουσιανά, Βασιλέσι, 'Αγ.
 'Ιωάννη Πρόδρομο και Μεταξάδες
 155.
 Προβλήτα (Παλιουριά) 18, 132.
 ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ (Κόπραινα) με οικισμών
 Παλαιοχωριού 112.
 ΠΡΟΥΣΟΣ με συνοικισμούς 'Ανω 'Εσω-
 χώρια, Κούλι, και Μοναστήρι, 109,
 44, 48, 56, 105, 113.
 Προυσού Μοναστήρι 108
 Προυσού Σχολή 110

Προφητηλίας 'Αγ. Τριάδος (Κτημενίων)
 (μοναστήρι).

Ρ

Ρεντίνα 42, 49, 83, 162.
 ΡΑΦΤΟΠΟΥΛΟ με τους συνοικισμούς
 Κάτω Ραφτόπουλο Δαφνούλα (Κε-
 ρασοβάκι), 'Ιτέα (Κρετσίστα) Νέο 'Αρ-
 γύριο και Μουτσιάρα 154, 155.
 ΡΩΣΚΑ με τους οικισμούς Κοντός (Κον-
 τίβα) και Στουρνάρα (Δολιανά) 125.

Σ

ΣΑΡΚΙΝΗ με τόν συνοικισμό Πτε-
 λέας 112.
 Σεϊτάνη Καταφύγιο (Βελουχιού) 73.
 ΣΕΛΛΑ μετά Μηλιάς 127.
 Σερμιτζέλη βρύση 162, 164.
 Σερμιτζέλη Ράχη 57, 79, 164.
 ΣΙΒΙΣΤΑ (παλ. Σεβαστούπολις) περιλάμ-
 βανει τους συν/σμούς Πρατοβούνι και
 Χρύσοβα μετά τὼν ὁποίων συνεπύχθη,
 γιατί αὐτὴ καλύφθηκε ἀπὸ τὰ νερά τῆς
 λίμνης τοῦ 'Αχελώου 19, 34.
 ΣΚΟΠΙΑ (Τσικλίστα) 124.
 Σμοκόβου λουτρά 81.
 Σοβόλακου 49.
 ΣΤΑΒΛΟΙ 122.
 ΣΤΑΥΡΟΠΗΓΙ (πρ. 'Αμπλιανη) 122.
 ΣΤΑΥΡΟΧΩΡΙ 112.
 Σταυρός 129.
 ΣΤΕΝΩΜΑ 78.
 ΣΤΕΦΑΝΙ 127.
 ΣΥΓΚΡΕΛΛΟ 117.
 Σχολή Γούβας ('Αγ. Παρασκευῆς-Βραγ-
 γιανών) 143.
 Σωτήρα (μοναστήρι τ.δ. 'Αγραίων) 129,
 130.

Τ

ΤΑΤΑΡΝΑ βλέπε Τριπόταμο
 Τατάρνας Γέφυρα 147, 152, 153.
 Τατάρνας Παλιόκαστρο 32.
 Τατάρνας παλιό μοναστήρι 148.
 Τατάρνας χειρόγραφο (16ο αἰώνα) 148.
 Ταυρωπού φράγμα 156, 158.
 Ταυρωπού λίμνη 50, 156.
 Τέμπλας Γέφυρα 154.
 ΤΕΡΝΟΒΟ (νὺν Παπαδιά) 79.
 ΤΟΠΟΛΙΑΝΑ με τόν συνοικισμό 'Αγ.
 Γεωργίου-Καστρακίου, 150, 34.
 ΤΟΡΝΟΣ (Προυσού) 112.
 ΤΡΑΝΟ ΧΩΡΙΟ (Βλέπε Μεγάλο Χωριό)
 129.
 ΤΡΙΔΕΝΔΡΟ (πρ. Βελισδόνη) 142.
 ΤΡΙΠΟΤΑΜΟ (πρ. Τατάρνα) με τόν
 οικισμό Κοψαϊκῶν. 34, 145, 146.
 Τσαμάσι 38.
 ΤΡΟΒΑΤΟ 143.
 Τσαρδάκι (Καρδίτσας) 157.
 Τσούκα (Παλιοκάτουνο) 147.

Φ

Φαράγγια Εδρυτανίας 27.
ΦΕΙΔΑΚΙΑ 127.
Φειδακίων Καστρί 127
ΦΟΥΡΝΑ 82, 41, 49, 56, 161.
Φουσιανά (Πρασιὰς) 155.
ΦΡΑΓΓΙΣΤΑ Ἀνατολική 130, 131.
ΦΡΑΓΓΙΣΤΑ Δυτική (μὲ τοὺς συνοικ.
οἰκισμοὺς Γουλέικα, Καρακάσι καὶ
Πετρουλέικα 13, 131, 133, 145.
Φράγμα Κρεμαστῶν Ἀχελώου 134.

Φωτιάνα 42.
Φτέρη 34.

Χ

ΧΕΛΙΔΟΝΑ (Λάστοβο) 103.
ΧΟΧΛΙΑ 94, 95.
ΧΡΥΣΟΒΑ 19, 150.
ΧΡΥΣΩ 144.

Ψ

ΨΙΑΝΑ (μὲ τοὺς οἰκισμοὺς Καστανούλα
(Σέλιτζα) καὶ Βύθισμα 32, 50, 124.

Γνωρίζοντας τὰ δροσόλουστα Εδρυτανικά χωριά, τραβοῦμε σὲ ἄνετο δρόμο γιὰ τὴ γοητευτικὴ λίμνη τοῦ Ἀχελώου.

Ἡ Εδρυτανικὴ ἄνοιξη σὰς περιμένει. Ἀπολάψτε τὴν πράσινη χαρμονή της.

XXVI. ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελίς
Τὸ Κεφαλόβρυσο Καρπενησιοῦ	2
Εὐχαριστίες	5
Ὁ χειμώνας καὶ ἡ ἄνοιξη στὴν Εδρυτανία	4- 6
Πρόλογος τοῦ Νομάρχου Εδρυτανίας	7- 8
Ἡ Λίμνη τῶν Κρεμαστῶν τοῦ Ἀχελώου	9
Ἡ Εδρυτανίσσα μὲ τὸ ἡσιόδειο ἄροτρο	10
Ἀφιέρωση στοὺς Εδρυτᾶνες	11

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

II. ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

α) Γενικὲς ὁδηγίαι	15
β) Εἰδικὲς ὁδηγίαι	16
1. Ποῦ βρίσκεται ἡ Εδρυτανία καὶ πῶς θὰ πᾶμε σ' αὐτή. Διευθύνσεις πρακτορείων	16
2. Πίνακας δρομολογίων θερινῆς περιόδου	16
α) Ἀναχωρήσεις γιὰ τὸ Καρπενήσι	10
β) Ἀναχωρήσεις ἀπὸ τὸ Καρπενήσι	10
γ) Διευκρινίσεις	12
3. Πίνακες δρομολογίων χειμερινῆς περιόδου	18
α) Ἀναχωρήσεις γιὰ τὸ Καρπενήσι	18
β) Ἀναχωρήσεις ἀπὸ τὸ Καρπενήσι	18
γ) Διευκρινίσεις	18
δ) Ἐνδιαφέρουσα εἰδοποίηση	19
4. Μεταφορὰ μὲ ferry boat	19
5. Τηλεφωνικὴ ἐπικοινωνία	20
6. Κατάστασις ἐνδιαφερόντων στοιχείων Κοινοτήτων Εδρυτανίας (χιλιομετρικαὶ ἀποστάσεις ἀπὸ Καρπενήσι, εἶδος δρόμων, ξενοδοχεῖα ὕπνου κ.λπ.)	22 - 24
7. Χιλιομετρικὲς ἀποστάσεις ἀπὸ Λαμία σὲ χωριὸ Φθιώτιδος καὶ Εδρυτανίας ...	25 - 26
8. Ἐνδιαφέροντες ἀρχαιολογικοὶ χώροι, οἰκισμοί, ἐκκλησίαι κ.λπ.	27

III. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ

Α'. Η ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ ΣΤΗΝ ΠΡΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΕΠΟΧΗ	28
α) Γενικά	28 - 29
β) Οἱ κάτοικοι τῆς Εδρυτανίας στὴν ἀρχαιότητα	29
1. Οἱ Εδρυτᾶνες	29 - 30
2. Οἱ Δόλοπες	30 - 31
3. Οἱ Ἀπεραντοὶ	31 - 32
4. Οἱ Ἀγραῖοι	32 - 35
5. Οἱ Εδρυτᾶνες ὡς ἀγωνιστὲς	35
6. Ἡ θρησκεία τῶν στὴν ἀρχαιότητα	36
Β'. Η ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ ΣΤΗ ΜΕΤΑΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΕΠΟΧΗ	36
α) Ὑπὸ τὸ πέλμα τῶν Ρωμαίων	36
β) Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία στὴν Εδρυτανία	37
1. Πῶς μεταδόθηκε	37
2. Ἡ Ἐπισκοπὴ Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων	37
Γ'. ΟΙ ΕΥΡΥΤΑΝΕΣ ΣΤΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΠΟΧΗ	37
Δ'. ΟΙ ΕΥΡΥΤΑΝΕΣ ΣΤΗ ΛΑΤΙΝΟΚΡΑΤΙΑ	38
Ε'. ΟΙ ΕΥΡΥΤΑΝΕΣ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ	38
1. Ἀνανέωση προνομίων στοὺς Εδρυτᾶνες καὶ ἀναγνώριση ἀρματολικίων	38
2. Οἱ Εδρυτᾶνες διατήρησαν τὸ ἔμφυτο ἀγαθὸ τῆς λευτεριάς	39
3. Ἡ ἀσύγκριτη δράση τοῦ ἥρωικοῦ κλέφτη καὶ πολέμαρχου ΚΑΤΣΑΝΤΩΝΗ	40
4. Ἡ δολοφονία τοῦ Λεπενιώτη	41

ΣΤ'. Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ ΤΟ 1821	41
α) Οι πρώτες μάχες και η αιχμαλωσία του Βελή	42
β) Οι Εδρυτάνες αγωνίστηκαν με ανδρεία και αυτοθυσία για την απόκτηση της λευτεριάς	42
Ζ'. Η ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ ΘΥΜΙΖΕΙ ΠΡΑΞΕΙΣ ΗΡΩΪΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΡΕΤΗΣ	43
Η'. ΟΙ ΕΥΡΥΤΑΝΕΣ ΧΩΡΙΣ ΕΠΙΜΕΙΞΙΑ ΜΕ ΤΟΥΣ ΞΕΝΟΥΣ	44
Θ'. Η ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ ΒΑΣΗ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ	44
Ι'. Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΕΥΡΥΤΑΝΩΝ	45
ΙΑ'. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ	47
IV. ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ	
1. Στην αρχαία εποχή	49
2. Στη Βυζαντινή εποχή	49
3. Στην Τουρκοκρατία	49
4. Στη σύγχρονη μας εποχή	49
α) Κάτοικοι - Κοινότητες	49
β) Όσα Νομού - Δήμοι - Κοινότητες	49
γ) Βουνά	49
δ) Ποτάμια	49
ε) Γεφύρια	50
στ) Λίμνες	50
ζ) Δάση	50
η) Κατανομή της γής του Νομού Εδρυτανίας	51
θ) Κλίμα - θερμοκρασία	51
V. ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ	
1. Φυτική	52
2. Ζωική	53
VI. ΥΠΟΓΕΙΟΣ ΠΛΟΥΤΟΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ	
1. Αυτόφυης χαλκός	56
2. Χρώμιο	56
3. Έρυθρός σιδηρόλιθος	56
4. Πισσασφαλτούχοι σχιστόλιθοι	56
VII. Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ	
1. Στοιχειώδης	56
2. Μέση	56
3. Επαγγελματικές σχολές	56
VIII. ΠΡΟΣ ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ	
Αθήνα - Λαμία - Άγιος Γεώργιος - Διπτόταμα	57
Πλατανιάς - Μεγάλη Κάπη - Μερκάδα - Μαυρίλλο - Νεχώρι - Ράχη Αϊλιά	57 - 59
Χάνι Πανέτσου - Μεσ. Κάπη - Τυμφορηστός - Ράχη Βελουχιού - Άγ. Νικόλαος (πρ. Λάσπη) - Καρπενήσι	59
Α'. ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ	60
1. Πληροφορίες για τις Αρχές του Νομού που έχουν έδρα το Καρπενήσι	61
2. Αρχές και Ύπηρεσίες της πόλεως Καρπενησιού	61 - 65
3. Τράπεζες, επαγγελματικά καταστήματα κ.λπ.	61 - 65
Β'. ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΚΑΡΠΕΝΗΣΙΟΥ	68
α) Γενικό	68
β) Η συμβολή του Καρπενησιού στην αναγέννηση της παιδείας επί Τουρκοκρατίας	68
γ) Από πότε έγινε πρωτεύουσα Νομού	69
δ) Τα αξιοθέατα	69 - 72
ε) Καρπενήσι - Καταφύγιο - Ψηλή Κορυφή Βελουχιού	73
στ) Ιστορικά Βελουχιού, γεωλογική σύσταση, ονομασία, λαογραφικά	74 - 76
ζ) Η ανάβαση στο Βελούχι	76

Γ'. ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΔΡΟΜΟΣ ΒΕΛΟΥΧΙΟΥ	77
Καρπενήσι - Στένωμα - Παυλόπουλο - Παπαδιά - Δομιανοί - Άγ. Τριάδα - Βράχα	
Άγ. Τριάδα - Ράχη Αϊλιά - Νεχωριού - Άγ. Απόστολοι - Καρπενήσι	77 - 79
IX. ΠΡΟΣ ΦΟΥΡΝΑ - ΚΛΕΙΤΣΟΝ	
Λαμία - Διπτόταμα - Παλιόκαστρο - Ράχη Σερμιτζέλη - Φουρνό	81 - 83
X. ΠΡΟΣ ΑΓ. ΤΡΙΑΔΑ - ΔΟΜΙΑΝΟΥΣ - ΒΡΑΧΑΝ - ΚΛΕΙΤΣΟΝ	
Λαμία - Διπτόταμα - Παλιόκαστρο - Άγ. Χαράλαμπος - Άγ. Τριάδα	85
Άγ. Τριάδα (ιστορικά, συγκοινωνία, παραγωγή, γεωγραφικά, αξιοθέατα, εκκλησίες, κεφαλόβρυσα κ.λπ.)	86 - 91
Άγ. Τριάδα - Άγ. Παρασκευή - Δομιανοί	93 - 94
Άγ. Τριάδα - Πετράλωνα - Χόχλια - Βράχα - Κλειτσός - Μαυρόλογος	94 - 97
XI. ΠΡΟΣ ΤΟ ΘΡΥΛΙΚΟ ΚΕΦΑΛΟΒΡΥΣΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΓΟΗ-ΤΕΥΤΙΚΗ ΠΟΤΑΜΙΑ ΚΑΡΠΕΝΗΣΙΟΥ	
Καρπενήσι - Κεφαλόβρυσο - Ποταμιά - Μεγάλο Χωριό	98
Κεφαλόβρυσο Καρπενησιού	98
Μεγάλο Χωριό	99 - 101
Μικρό Χωριό (παλιό και νέο) και Χελιδόνα	102 - 105
XII. ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΡΟΥΣΟ	
Καρπενήσι - Γαῦρος - Κλειδί - Προυσός	106
Καρίτσα (Καρπενησιού) - Δερμάτι - Άγ. Βλαχέρνα	106 - 108
Μοναστ. Προυσού - Προυσός - Σπηλιά - Αποκλείστρας - Τόνος - Καστανιά - Πρόδρομος	108 - 112
Ασπρόπυργος - Εσχωρία - Αγρίνιο - Θέρμος	112 - 115
XIII. ΠΡΟΣ ΤΑ ΧΩΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΤΑΜΙΑΣ κ.λπ.	
Καρπενήσι - Γοργιανάδες - Κορυσχάδες - Βρύτιρο - Νόστιμο	114 - 116
Καρπενήσι - Κλαψί - Μουζήλο - Ανιάδα - Συγκρέλλο	116 - 117
Καρπενήσι - Άγ. Νικόλαος (Λάσπη) - Μυρίκη - Καλλιθέα - Άγ. Ανδρέας	117 - 119
XIV. ΠΡΟΣ ΚΡΙΚΕΛΛΟ - ΔΟΜΝΙΣΤΑ - ΣΤΑΥΡΟΠΗΓΙ	
Καρπενήσι - Κρίκελλο - Δομνίστα - Στάβλοι - Σταυροπήγι	119 - 123
Καρπενήσι - Σκοπιά - Μεσοκωμή - Σπήλαιο Μεσοκώμης	124
Ψιανά - Ρωσκό - Στουρνάρα	124 - 127
Καρπενήσι - Στεφάνι - Σελλά - Μηλιά - Φειδάκια	127
XV. ΠΡΟΣ ΦΡΑΓΓΙΣΤΕΣ - ΑΓΡΙΝΙΟ	
Καρπενήσι - Καλεσμένο - Αρωνιάδα - Μοναστηράκι - Παπαρούσι	127 - 128
Μέγδοβα - Παρκιό - Μαθατιάδες - Χάνι Λιβανή - Νέα Βίνιανη - Σταυρό - Σωτήρα	128 - 130
Ανατολική Φραγγίστα - Εκκλησιάκι Παναγίας	130 - 131
Δυτική Φραγγίστα - Άγ. Γεώργιος - Παλιοχώρι - Προβλήτα - Γέφυρα - Επισκοπής - Φράγμα Κρεμαστών - Αγρίνιο	131 - 134
XVI. ΠΡΟΣ ΔΑΦΝΗΝ - ΚΥΦΟΝ	
Καρπενήσι - Χάνι Λιβανή - Βίνιανη - Δάφνη - Μαυρομάτα - Κύφος	135
XVII. ΠΡΟΣ ΚΕΡΑΣΟΧΩΡΙ ΚΑΙ ΑΓΡΑΦΑ	
Καρπενήσι - Σταυρός - Κερασόχωρι - Κρέντη - Σκαμνιά	137 - 138
ΑΓΡΑΦΑ	
Ιστορικά για την περιοχή	138 - 140
Γέφυρα Βαρβαριάδας - Μοναστηράκι - Τρύπα - Αγραφιώτη - Μάραθος - Αγραφα	140 - 142
Τρίδενδρο - Βραγγιανά - Τροβάτο	142 - 144
Κερασόχωρι - Χρύσω - Άγ. Δημήτριος	144

XVIII. ΠΡΟΣ ΤΗ ΧΩΡΑ ΤΩΝ ΑΠΕΡΑΝΤΩΝ

Καρπενήσι - Δυτ. Φραγγίστα - Τριπόταμο - Μοναστήρι Τατάρνας - Γέφυρα Τατάρνας	145 - 148
Δυτ. Φραγγίστα - Γέφυρα Κρουονερίου - Παλιοκάτουνο - Βούλπη - Βελαώρα - Τοπόλιανα - Γέφυρα Τέμπλας - Λημέρι - Γρανίτσα	149 - 152
Λιθοχώρι - Ραυτόπουλο - Λεπιανά - Φουσιανά - Πρασιά - Βασιλέσι - Κέδρα - Πετράλωνα (Σάϊκα)	154 - 156

XIX. ΠΡΟΣ ΔΟΛΟΠΙΑΝ

Από Καρδίτσα για την Εύρυτανία	157
Καρδίτσα - Τσαρδάκι - Πράγμα Ταυρωπού - Νέο Καροπλέσι - Σάϊκα:(Πετράλωνα) - Καροπλέσι	157 - 159
Καρδίτσα - Μπελοκομίτη - Καρίτσα (Δολόπων) - Καρβασαράς	160
Καρδίτσα - Σαραντάπορο - Νεράϊδα - Μολόχα	160 - 161

XX. ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΑΡΔΙΤΣΑ

Δασικοί δρόμοι από Φουρνά προς την Καρδίτσα, μέσω τ. Δήμων Κτημενίων και Δολόπων	161
1. Φουρνά - Κλειτσός - Νεράϊδα - Σαραντάπορο - σύνορα Εύρυτανίας - Θεσσαλίας - Αμάραντος - Ραχούλα - Καρδίτσα	161
2. Φουρνά - Κλειτσός - Τριφύλλα - Μαυρόλογγος - Μολόχα - Απιδιά - Δαφνοσπηλιά - Καλλιφώνι - Καρδίτσα	161
3. Φουρνά - Ζαχαράκη - Αγ. Αθανάσιος - Ρεντίνα - Μοναστήρι της Παναγίας - Λουτροπηγή - Σμόκοβο - Καραντάνα - Καοδίτσα	162
4. Φουρνά - Μαυρόλογγος - Παλιαπιδιά - Προφητηλίας - Βαθύλακκος - Καρδίτσα ή, μέσω Μολόχας, σύνορα Θεσσαλίας - Απιδιά - Δαφνασπηλιά - Καρδίτσα	162
5. Φουρνά - Ζαχαράκη - Παλιαπιδιά - Καραντάνα - Καρδίτσα	162

XXI. ΑΠΟ ΖΑΧΑΡΑΚΗ ΠΡΟΣ ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ

Καρδίτσα - Λουτρά Σμοκόβου - Ρεντίνα - Ζαχαράκη - Σερμιτζέλη - Προφητηλίας (Νεοχωρίου) - Κεφαλόβρυσο - Κοκκινόβρυση Βελουχιού - Κοπάνα - Αγ. Απόστολοι - Καρπενήσι	162
--	-----

XXII. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

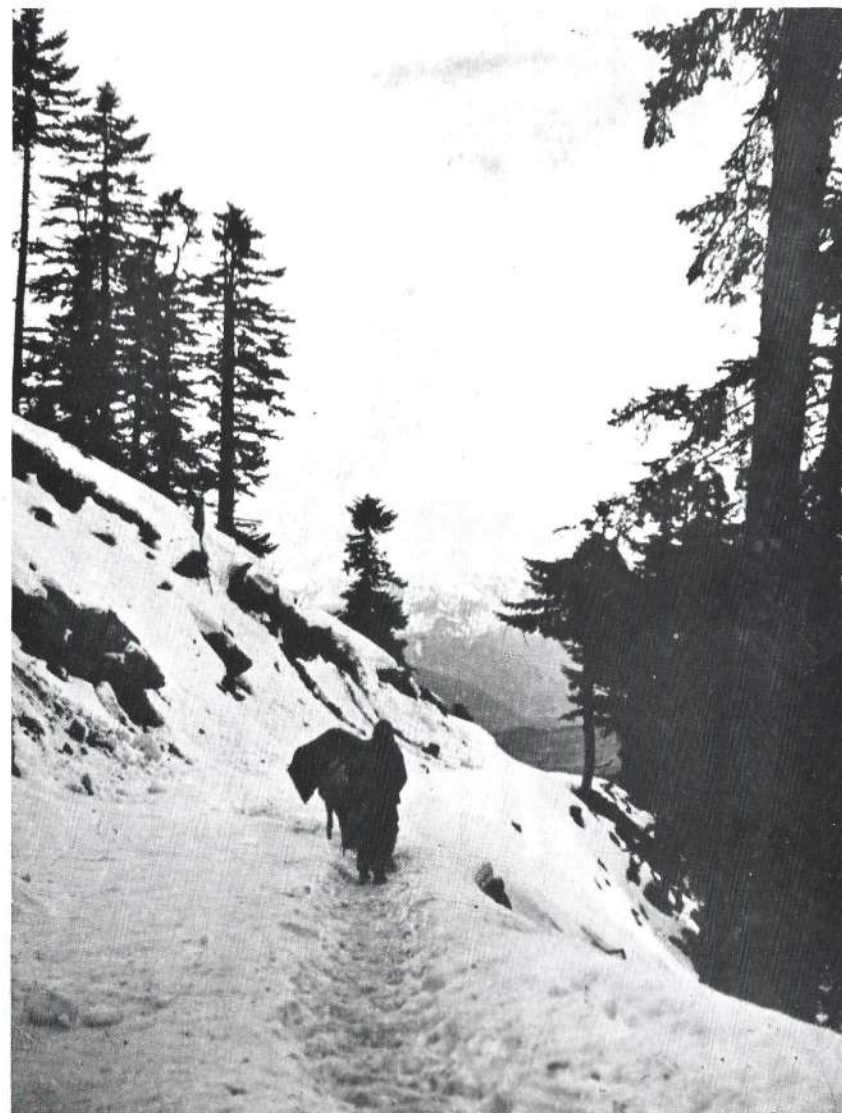
XXIII. ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

XXIV. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

XXV. ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΤΟΠΩΝΥΜΙΚΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

XXVI. ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Τ Ε Λ Ο Σ

Περνώντας τη Ράχη Σερμιτζέλη για του Ζαχαράκη.
Οί δασικοί δρόμοι εκτός του προορισμού των για την εκμετάλλευση των δασών, υπήρξαν ευεργετικοί στην μεταξύ των κοινοτήτων καλύτερη σύνδεση κι' επικοινωνία.
(Φωτογρ. Σπ. Μελετζή 1961).

Ο «ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ»
ΤΟΥ ΠΑΝΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΕΞΕΔΟΘΗ (OFFSET)
ΣΤΟ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ ΓΡΑΦ. ΤΕΧΝΩΝ «ΣΠΥΡΟΣ
ΜΠΟΝΤΑΣ Ε Π Ε » ΣΩΡΟΥ 12 ΑΜΑΡΟΥΣΙΟ,
ΤΗΛΕΦ. 6818964, ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΗΣ ΝΟ-
ΜΑΡΧΙΑΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ. ΤΟ ΕΞΩΦΥΛΛΟ ΕΦΙ-
ΛΟΤΕΧΝΗΣΕ Ο ΖΩΓΡΑΦΟΣ ΚΩΣΤΑΣ ΘΕΤΤΑ-
ΛΟΣ. ΟΛΟΚΛΗΡΗ ΤΗΝ ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΕΠΙΜΕΛΗΘΗΚΕ Ο ΠΑΝΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ. ΤΟ
ΕΡΓΟ ΤΕΛΕΙΩΣΕ ΤΟ ΜΑΡΤΗ ΤΟΥ 1972.

ΝΟΜΟΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- == = Όρια Νομών.
- == = Εθνικός αυτοκινητόδρομος.
- == = Επαρχιακός ή βασιλικός αυτοκινητόδρομος.
- = Δρόμος υπό κατασκευήν.
- = Πρωτεύουσαι Νομών.
- = Χωριά άνω των 500 κατοίκων.
- = Χωριά από 300-500 κατοίκους.
- = Χωριά κάτω των 300 κατοίκων.
- x = Χιλιομετρική απόσταση από το Καρπενήσι.

- ⦿ = Μοναστήρια ή ναοί.
- ⦿ = Κεφαλόβρυστο (νεροκάνη).
- ⦿ = Μικρή πηγή.
- ⦿ = Φράγμα ποταμού.
- ⦿ = Γέφυρα ποταμού ή διώγης.
- ⦿ = Κοίτη ποταμού.
- Δ = Ύψόμετρο βουνών ή άλλων χώρων.
- Δ = Σπήλαια.
- ⦿ = Αρχαιοδογικοί χώροι.

ΚΛΙΜΑΞ 1:200.000 κ.

Το χάρτη τούτο επιμελήθηκε & έγραψε ο Πάνος Ι. Βασιλείας.

1971